T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI
ARKEOLOJİ BİLİM DALI

ÖLÜ GÖMME UYGULAMALARI ÜZERİNDEN BİR YERLEŞİMİ TANIMAK; BATHONEA

YÜKSEK LİSANS TEZİ

NURAY BAŞARAN

KOCAELİ 2025

T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI
ARKEOLOJİ BİLİM DALI

ÖLÜ GÖMME UYGULAMALARI ÜZERİNDEN BİR YERLEŞİMİ TANIMAK; BATHONEA

YÜKSEK LİSANS TEZİ

NURAY BAŞARAN

Prof. Dr. ŞENGÜL AYDINGÜN

KOCAELİ 2025

T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI
ARKEOLOJİ BİLİM DALI

ÖLÜ GÖMME UYGULAMALARI ÜZERİNDEN BİR YERLEŞİMİ TANIMAK; BATHONEA

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TeziHazırlayan:Nuray BAŞARAN

Tezin Kabul Edildiği Enstitü Yönetim Kurulu Karar ve No:12.12.2025 / 47

Jüri Başkanı: Prof. Dr. Şengül AYDINGÜN

Jüri Üyesi: Doç.Dr. Haldun AYDINGÜN

Jüri Üyesi: Dr. Öğretim Üyesi Erdal ÜNAL

KOCAELİ 2025

ÖNSÖZ

Bu tez çalışması benim için sadece akademik bir çalışma değil, aynı zamanda içimde hevesimin hiç sönmediği, kendimin bile 2019 yılından öncesine kadar olacağına inanmadığım bir hayalin gerçekleşmesine giden bir yoldu. Beni bu yola çıkaran ise arkeolojiye olan ilgi ve merakımdı. Hayatımın belli bir döneminden sonra, öğrenmenin ve bilgiye ulaşmanın yaşı olmadığına olan inancım ile çıktığım bu yol akademik bir yolculuğa dönüşmüş ve hiçbir şey için geç olmadığını aksine doğru zamanın başladığı an olduğunu göstermişti. Geçmiş hayatları ve toplumları belirlemeye yönelik çalışma isteğim hem arkeolojik hem de antropolojik açıdan önem taşıyan ölü gömme uygulamaları üzerine çalışmaya yönlendirmiş ve bu bağlamda çalışma Bathonea örneği ile hazırlanmıştır.

Bu çalışmanın oluşmasında öncelikle bana danışmanlık yapan Prof. Dr. Şengül Aydıngün hocama en içten teşekkürlerimi sunuyorum. Kendisi sadece akademik olarak değil insani olarakta yol göstermiş ve bakış açımı yeniden değerlendirmemi sağlamıştır. Bu çalışmanın ortaya çıkmasında hocamın eleştirel bakışı, benim aceleciliğim karşısındaki müthiş sabrı ve desteği en büyük etkenler olmuştur. Bu sebeple; hem başkanlığını yürüttüğü Bathonea Kazılarında ekibin bir parçası olmama verdiği fırsat için hem çalışma süresince bir öğrencisinden ziyade bir arkadaş gibi davrandığı için hem de belki de en önemlisi, evinin kapılarını açarak gösterdiği sonsuz güven için kendisine ne kadar teşekkür etsem azdır.

Ayrıca donanımlı yapısı ve eğitim geçmişiyle örnek aldığım hocam Doç. Dr. Haldun Aydıngün'e, çalışmalarından yararlandığım Adli Tıp uzmanı Dr. Ömer Turan'a, Bathonea Kazılarında birlikte çalışmaktan onur duyduğum Arkeolog Dr. Ayberk Enez'e, katkıları için çok teşekkür ediyorum.

Bathonea Kazılarında birlikte çalıştığım tüm kazı arkadaşlarıma teşekkür ediyorum. Bununla birlikte gelecekte iyi bir Arkeolog ve ünlü bir yazar olacağına canı gönülden inandığım "kendi içinde yazar" Arkeolog İlker Has'a bana kattığı tüm kazı tecrübelerim için teşekkür ederim. Olgun kişiliği, disiplinli ve ciddi duruşu ile gelecekte çok iyi çalışmalara imza atacağına inandığım Martyrium çalışmalarında yanımda olan Arkeolog Burak Cesur'a teşekkür ederim. Kazı süresince her Cuma

akşamı beni Marmaray durağına bırakan zarif, kibar ve düzgün karakteri ile hatırlayacağım arkeolog Kayra Gürkan'a sabrı ve dostluğu için teşekkür ederim.

Ölü Gömme Uygulamaları konusuna olan merakımın ve ilgimin oluşmasında etkili olan Prof. Dr. Ayşe Tuba Ökse hocama çok teşekkür ediyorum.

Ayrıca, çalışma için hazırladığım el çizimlerini, dijitale çeviren sevgili arkadaşım ve meslektaşım Kağan Oytun Arabacı'ya yardımı için çok teşekkür ediyorum.

Son olarak, Lisans ve Yüksek Lisans eğitimine başlama kararımda hiç tereddütsüz arkamda duran, eğitim hayatım boyunca beni cesaretlendiren, zaman zaman sorumluluklarımı paylaşarak bu süreçte yanımda olan ve bana maddi manevi her türlü desteği veren eşim Hayati Başaran ile çocuklarım Şahan Başaran ve Elifnur Başaran'a bana olan güven, destek ve sabırları için çok teşekkür ediyorum.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ……..... İV
İÇİNDEKİLER……..... Vİ
ÖZET……..Vİİİ
ABSTRACT……..X
KISALTMALAR…… ..... Xİİ
HARİTA LİSTESİ…… ……..Xİİİ
ŞEKİL LİSTESİ…… ……..XİV
TABLO LİSTESİ……... ……...XV
GRAFİK LİSTESİ…… ……..XVİ
RESİM LİSTESİ…… ..... XVİİ
KATALOG LİSTESİ…….. .....XXİİİ
ÇİZİM LİSTESİ…… ……..XXİV
GİRİŞ……..... 1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ÖLÜ GÖMME UYGULAMALARI; BİR MEZARI YORUMLAMAK..... 3
1.1.ÖLÜM OLGUSU 4
1.2. DEFİN GELENEĞİ 7
1.3.GÖMME TÜRÜ 7
1.3.1.İnhumasyon 7
1.3.2.Kremasyon..... 8
1.4. MEZARLARIN KONUMU 9
1.4.1.Yerleşim İçi / İntramural Ölü Gömme Uygulaması.....10
1.4.2.Yerleşim Dışı / Ekstramural Ölü Gömme Uygulaması.....10
1.5. MEZAR TÜRLERİ.....10
1.5.1. Anıtsal Mezarlar.....11
1.5.2.Martyrium.....11
1.5.3.Lahit Mezarlar.....15
1.5.4.Yeraltı Mezarları.....15
1.5.5.Kaya Oyma Mezarlar 16
1.5.6.Basit Mezarlar ve Toplu Mezar 17
1.5.7.Kiremit-Tuğla Mezarlar 17
1.5.8.Taş Sandık Mezarlar 17
1.5.9.Pişmiş Toprak Mezarlar 18
1.5.10.Yapı İçi / Kilise İçi Mezarlar 18
1.6. MEZAR KÜLTÜ VE ÖLÜ KÜLTÜ.....19
1.7.ANTROPOLOJİK ANALİZ 20

İKİNCİ BÖLÜM

2. ANADOLU'DA ÖLÜ GÖMME UYGULAMALARININ GELİŞİM SÜRECİ...23
2.1. NEOLİTİK DÖNEM ÖLÜ GÖMME UYGULAMALARI 23
2.2. KALKOLİTİK DÖNEM ÖLÜ GÖMME UYGULAMALARI 25
2.3. TUNÇ ÇAĞI ÖLÜ GÖMME UYGULAMALARI 27
2.4. DEMİR ÇAĞI ÖLÜ GÖMME UYGULAMALARI 29
2.5. YUNAN DÖNEMİ ÖLÜ GÖMME UYGULAMALARI.....29
2.6. ROMA DÖNEMİ ÖLÜ GÖMME UYGULAMALARI 30
2.7.BİZANS DÖNEMİ ÖLÜ GÖMME UYGULAMALARI.....35

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.BATHONEA YERLEŞİMİ....41
3.1.YERLEŞİMİN COĞRAFYASI VE TARİHÇESİ....41
3.2.BATHONEA KAZI ÇALIŞMALARI....44
3.2.1. I.Bölge Çalışmaları....46
3.2.2. II. Bölge Çalışmaları....46
3.2.3 III. Bölge....54

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. BATHONEA ÖLÜ GÖMME UYGULAMALARI....55
4.1.İSKELETLERİN KİMLİKLENDİRİLMESİ....55
4.2. MARTYRİUM MEZARLARI....61
4.2.1. M1 Mezar (18.07.2011)....65
4.2.2. M2 Mezar (19.07.2011)....65
4.2.3. M3 Mezar (20.07.2011)....66
4.2.4. M4 Mezar (26.07.2011)....66
4.2.5. M5 Mezar (26.07.2011)....66
4.2.6. M6 Mezar (04.08.2011)....67
4.2.7. M7 Mezar (08.08.2011)....68
4.2.8. M8 Mezar (10.08.2011)....68
4.2.9. M9 Mezar(10.08.2011)....68
4.2.10. M10 Mezar (23.07.2012)....69
4.2.11. M11 Mezar (09.08.2012)....70
4.2.12. M12 Mezar (10.08.2012)....70
4.2.13. M13 Mezar (10.08.2012)....71
4.2.14. M14 Mezar (13.08.2015)....71
4.2.15. M15 Mezar (26.08.2021)....71
4.2.16. M16 Mezar (13.08.2022)....72
4.2.17. M17 Mezar (22.08.2022)....72
4.2.18. M18 Mezar (23.08.2022)....72
4.2.19. M19 Mezar (13.09.2022)....72
4.2.20. M20 Mezar (21.09.2022)....73
4.2.21. M21 Mezar (27.09.2022)....73
4.2.22. M22 Mezar (29.09.2022)....73
4.2.23. M23 Mezar (30.09.2022)....74
4.2.24. M24 Mezar (27.10.2022)....74
4.2.25. M25 Mezar (02.08.2023)....75
4.2.26. M26 Mezar (08.08.2023)....75
4.2.27. M27 Mezar (26.08.2024)....75
4.3. APSİSLİ YAPI MEZARLARI....76
DEĞERLENDİRME....82
SONUÇ....96
KAYNAKÇA....98
HARİTALAR....112
RESİMLER....117
KATALOG....172
ÇİZİMLER....199
ÖZGEÇMİŞ....240

ÖZET

Bathonea yerleşimi, İstanbul Küçükçekmece Gölü'nün batı kıyısına kalan Firuzköy Yarımadası'nda yer almaktadır. Burada yürütülen arkeolojik kazı çalışmalarında şu ana kadar; liman yapıları, meydanlar, Bazilikal Planlı Yapı, Apsisli Yapı, Martyrium Yapısı, Gümrük Binası ve Sarnıç yapılarına ait mimari kalıntılar ile çok sayıda taşınabilir kültür varlıkları gün yüzüne çıkarılmıştır.

Ayrıca çalışmalarda çok sayıda mezar yapısı ve insan iskeletine ulaşılmıştır. Yerleşimde arkeolojik çalışmalarla eş zamanlı olarak gerçekleştirilen antropolojik araştırmalardan çıkan sonuçlar, eldeki tüm verilerin bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirilmesine imkân sunmuştur. Bu bağlamda Bathonea'nın yerleşim dinamikleri ile sosyal, kültürel, ekonomik ve dini yapısına yönelik önemli bulgulara ulaşılmıştır. Söz konusu bulgular, Bathonea yerleşiminde yaşamış bireylerin sağlık durumları, beslenme alışkanlıkları, çalışma koşulları ve yaşam süreleri gibi farklı parametreler üzerinden, yerleşimin tarihsel gelişim sürecinin kapsamlı bir şekilde incelenmesine imkân sağlamıştır.

2010 yılında başlayan kazı çalışmalarında şu ana kadar ağırlıklı olarak Bizans Dönemi'ne ait mezarlarla karşılaşılmıştır. Geçmişi Neolitik döneme kadar uzanan yerleşimde, ölü gömme uygulamalarının Hristiyanlıkla birlikte Martyrium çevresinde yoğunlaştığı görülmüştür.

Martyrium yapısının kuzeyinde, Hristiyanlığı yaymak için verdiği mücadelelerden dolayı Roma yönetimi tarafından cezalandırılarak öldürülen Aziz Theodore Tiron'a ait olduğu düşünülen sembolik bir mezar tespit edilmiş ve azize ait olabileceği değerlendirilen çeşitli arkeolojik bulgular ele geçirilmiştir. Ayrıca yapının batı ve kuzey kısmında mermer zemin üzerinde birbiriyle aynı iki monogram tespit edilmiştir. Bu monogramların çözümlenmesi, yapının Aziz Theodore Tiron adına yapıldığını göstermesi açısından önemli bir kanıt olmuştur.

Bazilikal planlı yapıda çok sayıda içinde ilaç kalıntıları tespit edilen unguentariumlar ele geçmiş yine yapıda Trakya Bölgesi'nin bilinen en eski şarap üretim hanesi ortaya çıkarılmıştır. Bazilikal Planlı Yapı ile Martyrium yapısının

birbirine olan yakın mesafesi ile çok sayıda unguentariumun varlığı göz önüne alınarak, kentin dini amaçlı bir üretim ve tedavi merkezi olabileceği öngörülmüştür.

Yerleşimde bulunan Apsisli Yapı'nın, VI. yüzyılda meydana gelen büyük bir depremde yıkıldığı, sonrasında ise işlevini kaybederek mezarlık olarak kullanıldığı anlaşılmıştır. Bir Ortaçağ yerleşimi olan Bathonea'da Apsisli Yapı kalıntılarının bulunduğu alanda ortaya çıkarılan mezarların, Tunç Çağı'nda karşımıza çıkan güneşin hareketine dayalı ölü gömme uygulamalarına benzer yönlenişte oldukları görülmüştür. Hristiyanlık dininin hâkim olduğu Ortaçağ'da görülen bu yönelimde; güneşin hareketlerini dini olaylarla eşleştiren Hristiyanlık inancının daha çok etkisinin olabileceği düşünülmüştür. Apsisli Yapı mezarları, Martyrium ile birlikte yerleşimin dini yapısını ortaya koyması açısından oldukça önemli bir arkeolojik veri olmuştur.

Tüm bu veriler; Bathonea yerleşiminin, Bizans Dönemi'nin önemli bir dini, ticari ve ekonomi merkezi olduğunu göstermiş ve aynı zamanda İstanbul'un Tunç Çağı'na yönelik önemli bilgiler elde edilmesini sağlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Bathonea, Martyrium, Mezar, Monogram, Tunç Çağı

ABSTRACT

Bathonea settlement is located on the Firuzköy Peninsula, on the western shore of Küçükçekmece Lake in Istanbul. Archaeological excavations carried out here have so far uncovered architectural remains belonging to harbor structures, squares, a Basilica-Planned Building, an Apse Building, a Martyrium Structure, a Customs Building, and Cisterns, as well as a large number of portable cultural artifacts.

In addition, many burial structures and human skeletons have been unearthed during the excavations. The results of the anthropological studies conducted simultaneously with the archaeological work have allowed for a holistic evaluation of all available data. In this context, significant findings have been obtained regarding the settlement dynamics and the social, cultural, economic, and religious structure of Bathonea. These findings have made it possible to examine the historical development of the settlement comprehensively through various parameters such as the health conditions, dietary habits, working conditions, and life expectancy of the individuals who lived in Bathonea.

Excavations that began in 2010 have so far predominantly revealed graves dating to the Byzantine period. In this settlement, whose history extends back to the Neolithic period, it has been observed that burial practices became concentrated around the Martyrium with the advent of Christianity.

To the north of the Martyrium structure, a symbolic tomb thought to belong to Saint Theodore Tiron—who was punished and executed by the Roman authorities for his efforts to spread Christianity—was identified, and various archaeological finds considered to possibly belong to the saint were uncovered. In addition, two identical monograms were identified on the marble floor in the western and northern parts of the structure. The decipherment of these monograms constitutes significant evidence indicating that the building was constructed in honor of Saint Theodore Tiron.

In the Basilica-Planned Building, numerous unguentaria containing medicinal residues were uncovered, and the oldest known wine-production facility of the Thrace region was revealed within the structure. Considering the close proximity of the Basilica-Planned Building and the Martyrium, along with the abundance of unguentaria, it is suggested that the city may have served as a religiously oriented production and healing center.

It has been understood that the Apsidal Structure within the settlement was destroyed by a major earthquake in the 6th century and subsequently lost its original function, after which it was used as a cemetery. In the medieval settlement of Bathonea, the graves uncovered in the area where the remains of the Apsidal Structure are located have been observed to be oriented in a manner similar to burial practices based on the movement of the sun, known from the Bronze Age. It is thought that these orientations, observed in the Middle Ages when Christianity was the dominant religion, may reflect the influence of Christian beliefs that associate the movements of the sun with religious events. Together with the Martyrium, the graves of the Apsidal Structure constitute highly significant archaeological evidence for understanding the religious character of the settlement.

All these findings indicate that the Bathonea settlement was an important religious, commercial, and economic center during the Byzantine Period, while also providing valuable information regarding the Bronze Age of Istanbul.

Keywords: Bathonea, Martyrium, Tomb, Monogram, Bronze Age

KISALTMALAR

AST.	Arkeometri Sonuçları Toplantısı
C.	Cilt
cm.	Santimetre
Çev.	Çeviri
Çiz.	Çizim
GÖ.	Günümüzden Önce
Gör.	Görsel
Kat.	Katalog
KST.	Kazı Sonuçları Toplantısı
m.	Metre
mm.	Milimetre
MÖ.	Milattan Önce
MS.	Milattan Sonra
S.	Sayı
ss.	Sayfa
vd.	ve diğerleri
yy.	Yüzyıl

HARİTA LİSTESİ

Harita 1: Yukarı Dicle Neolitik Dönem Yerleşimleri (Kay: Miyake, vd, 2012:1)...112

Harita 2: Küçükçekmece Gölü Havzası
https://earth.google.com/web/search/K%C3%9C%C3%87%C3%9CK%C3%87EKMECE+G%C3%96L%C3%9C+HAVZASI 20.01.2025 112

Harita 3: PTOLEMAEUS Haritası
https://winter2023.londonartweek.co.uk/artworks/balkans-nona-europe-tabula/index.html 20.01.2025.....113

Harita 4: Tabula Peutingeriana Haritası https://www.dariusroby.com/tag/cartography/ 20.01.2025.....113

Harita 5: Al İdrisi'ninTabula Rogeriana Adlı Haritasında «Bătira»
https://www.etsy.com/de/listing/739816185/tabula-rogeriana-karte-und-historische 20.01.2025.....114

Harita 6: Battista Agnese'nin Karadeniz Haritasında "Batura/ Natura
https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/b/bb/1544_Battista_Agnese_map_of_the_Black_Sea 20.01.2025.....114

Harita 7: Rhegion'un Topografik Haritası (Alessandra Ricci, 2022:250) 115

Harita 8: Pierre Mortier'in, Trakya Haritası'nda, Daphnusion'un Görünümü
https://www.buchfreund.de/de/d/p/99741257/thracia-vetus 11.10.2025.....115

Harita 9: Bathonea Arkeolojik Kazı Alanı (Kazı Arşivi) 116

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1: Şehit Mezarının Gelişim Aşamaları (Nuray BAŞARAN, 2025).....12

Şekil 2: Neolitik Dönem Yerleşimleri (Nuray BAŞARAN, 2024) 24

Şekil 3: Tunç Çağı/ Hitit Mezar Yerleşimleri (Nuray BAŞARAN, 2024).....28

Şekil 4: "TIRON" Olarak Çözümlenmiş Monogram (Nuray BAŞARAN, 2024) 51

Şekil 5: Kemik Büyümesinde Aktif Rol Oynayan Epifiz ve Diyafiz (polisdergisi.pa.edu.tr/adli-antropolojik-ve-arkeolojik-arastirmalar- 1848-haber) 58

Şekil 6: Epifizlerin Kaynaşma Yaşları (Özer, 2017:35)..... 59

Şekil 7: Apsisli Yapı Mezarlarının Yönleri (Nuray BAŞARAN, 2024) 78

Şekil 8: Çeyrek Dönem Ortası Günler (Nuray BAŞARAN, 2025).....79

Şekil 9: Martyrium Yapısında Mezarların Dağılımı (Nuray BAŞARAN, 2024).....89

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Arkeolojide Ölü Gömme Uygulamaları: Bir Mezarı Yorumlamak (Nuray BAŞARAN, 2025) 3
Tablo 2: Ölüm Olgusu (Nuray BAŞARAN, 2025) 6
Tablo 3: Anadolu'da Bulunan Martyriumlar (Nuray BAŞARAN, 2025) 14
Tablo 4: Antropolojik Analizler (Nuray BAŞARAN, 2025) 21
Tablo 5: Kalkolitik Dönem Yerleşimleri / Ölü Gömme Uygulamaları (Nuray BAŞARAN, 2025) 26
Tablo 6: Roma 12 Levha / Ölü Gömme Kanunları (Nuray BAŞARAN, 2025) 32
Tablo 7: Roma Dönemi Mezar Tipleri (Nuray BAŞARAN, 2025).....34
Tablo 8: Bizans Dönemi Mezar Tipleri (Nuray BAŞARAN, 2025) 36
Tablo 9: İnsan Vücudunda Bulunan Kemikler (Nuray BAŞARAN, 2025 56
Tablo 10: İnsan Vücudunda Bulunan Kemiklerin Gruplandırılması (Nuray BAŞARAN, 2025).....57
Tablo 11: Yaş Belirleme Yöntemleri (Nuray BAŞARAN, 2025).....60
Tablo 12: İskeletlerde Tahmini Boy Uzunluğu Ölçümü (Nuray, BAŞARAN, 2025)62
Tablo 13: İskeletin Cinsiyetinin Tespiti (Nuray BAŞARAN, 2025).....63
Tablo 14: İskeletlerin Yaş Tespiti (Nuray BAŞARAN, 2025) 64
Tablo 15: Apsisli Yapı Mezar Yönleri (Nuray BAŞARAN, 2024).....81
Tablo 16: Martyrium'da Bulunan Mezar Eşyalarının Dağılımı (Nuray BAŞARAN, 2025) 83
Tablo 17: Bathonea Nüfus Yapısı (Nuray BAŞARAN, 2025) 91
Tablo 18: Hristiyanlıkta Güneşin Hareketine Göre Denk Gelen Dini Olaylar (Nuray BAŞARAN, 2025).....92

GRAFİK LİSTESİ

Grafik 1: Martyrium Etrafındaki Mezarların Dağılımı (Nuray BAŞARAN, 2025)...90

Grafik 2: Martyrium Mezarlarında Bireylerin Dağılımı (Nuray BAŞARAN, 2025).92

Grafik 3: Apsisli Yapı Mezarlarının Yönlerinin Dağılımı (Nuray BAŞARAN, 2025) 93

RESİM LİSTESİ

Resim 1: Shanidar Mağarası, Kazı Planı 117
(https://www-cambridge-org.translate -flower-burial-at-shanidar-cave 30.03.2025)

Resim 2: Shanidar Mağarası, Çiçekli Mezar (Görsel, Edward, 2010) 117

Resim 3: Hoker Gömü 118
(https://arkeofili.com/insanlar-ne-zaman-olulerini-gommeye-basladi/19.01.2025)

Resim 4: Dorsal Gömü.....118
(https://aktuelarkeoloji.com.tr/kategori/aktuel/insanlar-olulerini-ne-zaman-gommeye-basladi 19.01.2025/ 03.50)

Resim 5: İnhumasyon (https://www.arkeolojisanat.com/shop/blog/3000-yillik-mezar-antik-20.09.2024) 119

Resim 6: Kremasyon.....119
(https://arkeofili.com/italyadaki-vulci-nekropolunde-yeni-bir-etrusk-mezari-bulundu/ 20.09.2024)

Resim 7: İntramural Gömülme 120
(https://aktuelarkeoloji.com.tr/kategori/arkeoloji/kortiktepe 24.09.2024)

Resim 8: Ekstramural Gömülme 120
(https://Users/sahne/Downloads/6.%20hafta%20 20.09.2024)

Resim 9: Sagalassos Antik Kenti / Heroon 121
(https://alicelik.net/sagalassos/ 12.09.2024).....121

Resim 10: Limyra / Julius Caesar Kenotaph Mezarı
(https://www.antalyaekspres.com.tr/antalyanin-misafiri-gaius-sezar 12.09.2024)..121

Resim 11: Xanthos Antik Kenti / Harpy Anıtı (Kule Mezar)
(https://www.villagezegeni.com/xantos-antik-sehri 12.09.2024).....122

Resim 12: St.Philippe Martyrion Kilisesi 122
(https://mezirme.wordpress.com/2012/07/07/katakomp/ 12.09.2024)

Resim 13: İznik Antigonos Lahdi 123
(https://tr.wikipedia.org/wiki/Dosya:Antigonos_Lahdi,_ si.jpg 19.01.2025)

Resim 14: Hal Saflieni / Hypogeum.....123
(https://www.myguidemalta.com/sights/hal-saflieni-hypogeum 12.09.2024)

Resim 15: Katakomp.....124
(https://mezirme.wordpress.com/2012/07/07/katakomp/ 12.09.2024)

Resim 16: Kaya Oyma Mezar/Kapadokya 124
(https://www.arkeolojikhaber.com/haber-kapadokyanin-gizemli-kaya-oyma-mimarisi-zindan-tepesi-23332/ 12.09.2024)

Resim 17: Hadrianoupolis Antik Kenti /Khamosorion Mezar 125
(Gör: Ersin Çelikbaş,2019)

Resim 18: Basit Toprak Mezar 125
(https://www.trthaber.com/foto-galeri/diyarbakirda-eski-tas-ocagindaki-kazida-.html 19.01.2025)

Resim 19: İznik Tiyatrosu Toplu Gömülme (Gör:Nihal Kardoruk,2022) 126

Resim 20: Laodikeia Antik Kenti / Kiremit-Tuğla Mezar 126
(https://laodikeia.pau.edu.tr/nekropol-calismalari 12.09.2024)

Resim 21: Taş Sandık Mezar 127
(https://www.ensonhaber.com/tarih-haberleri/ 19.12.2024)

Resim 22: Kilise İçi Mezar/İznik Ayasofya Kilisesi 127
(https://www.tripadvisor.com.tr/LocationPhotoDirectLink- Iznik_Ayasofya_ Iznik.html 12.09.2024)

Resim 23: Anagni Kilisesi /Kripta Mezar 128
(https://www.isegretidimatilde.com/cripta-di-anagni-la-cappella-sistina-del-medioevo/ 24.11.2024)

Resim 24: Arcosolium 128
(https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Cete_arcosolium.jpg 12.09.2024)

Resim 25: Metropolis / Tonoz Mezar 129
(https://www.turizmgunlugu.com/2018/01/02/metropolis 12.09.2024)

Resim 26: Hasankeyf /Bacak Kemiklerinde Siyah Renkli Çizgisel Şekiller 129
(https://www.ensonhaber.com/galeri/hasankeyfte-11-bin-500-yillik-yerlesim-yeri-bulundu 23.10.2023)

Resim 27: Körtiktepe Alçı Sıvalı ve Aşı Boyalı Mezar 130
(Gör: Sevil Özterzi,2011)

Resim 28: Çayönü Yerleşiminde Bulunan “Kafataslı Yapı” 130
(https://www.trthaber.com/haber/kultur-sanat/dunya-uygarlik-tarihine-isik-tutan-hoyuk-cayonu 03.11.2024)

Resim 29: Pınarbaşı Kazı Alanı / Karaman 131
(https://www.arkeolojikhaber.com/haber-pinarbasi-kayaalti 03.11.2024)

Resim 30: Direkli Mağarası /Kahramanmaraş 131
(https://arkeofili.com/direkli-magarasi 03.11.2024)

Resim 31: Alacahöyük Kral Mezarları / Çorum.....132
(https://kulturenvanteri.com/en/yer/alacahoyuk-20.01.2025)

Resim 32: Urartu Mezarları /Van 132
(https://www.urartians.com.tr/alticerik/44/grave-architecture.html 20.01.2025)

Resim 33: Frig Tümülüsleri /Ankara ve Çevresi.....133
(https://www.penn.museum/documents/gordion/fieldreports/GN_2020 03.11.2024)

Resim 34: Prothesis ve Ekphora Sahnesi 133
(https://www.arkhedergisi.com.tr/antik-donemde-olum 04.11.2024)

Resim 35: Kutsal Mezar Kilisesi/Kudüs.....134
(https://tr.theplanetsworld.com/2176-church-of-the-holy 14.11.2024)

Resim 36: Soğanlı Han, Batı Kilise (Gör: H. Ceylan Karaca,2021:242).....134

Resim 37: Üzerinde Bathonea Yazılı Stel Parçası (Gör:G.Seure,1912:557) 135

Resim 38: Üzerinde Bathonea Yazılı Lahit.....135
(Gör: İstanbul Arkeoloji Müzesi)

Resim 39: Üzerinde Bathys-Ryax ve Theodore Theron Yazılı Plak 136
(https://chen-la.com/articles-vim/ingvar/byzantine/byzantine.html 24.12.2024)

Resim 40: Antik Yol (Gör: Haldun Aydıngün,2013;44) 136

Resim 41: Antik Havuz (Gör.Haldun Aydıngün,2019:181) 137

Resim 42: Antik Meydan (Gör.Haldun Aydıngün,2019:182).....137

Resim 43: Damgalı Tuğlalar (Kazı Arşivi) 138

Resim 44: Büyük Sarnıç (Gör.Haldun Aydıngün,2019:147).....138

Resim 45: Bazilikal Planlı Yapı (Kazı Arşivi) 139

Resim 46: Unguentariumlar (Kazı Arşivi) 139

Resim 47: Şarap Üretimhanesi (Kazı Arşivi).....140

Resim 48: Martyrium Yapısı (Gör:Nuray Başaran, 2024).....140

Resim 49: Martyrium Yapısı (Gör:Nuray Başaran, 2024).....141

Resim 50: Martyrium Yapısı (Kazı Arşivi).....141

Resim 51: Opus Sectile Döşemesi (Kazı Arşivi).....142

Resim 52: Opus Sectile Döşemesi (Kazı Arşivi).....142

Resim 53: Olympos Piskoposluk Kilisesi (Gör:Sinan Sertel, 2017:41) 143

Resim 54: Kıbrıs Aziz Trias Bazilikası (Gör:Sibel Sabır, 2004:197).....143

Resim 55: Elauissa Sebaste Kesişen Sekizgenler.....144
(Gör: Özyıldırım ve Yeğin, 2017:63)

Resim 56: Çanakkale Apollon Smintheion Kutsal Alanı.....144
(Gör: Kübra Şener,2020:114)

Resim 57: Tarsus Roma Hamamı (Gör:Işık Adıbelli 2020:56) 145

Resim 58: Salamis Kenti Roma Hamamı (Gör:Aytaç Coşkun,2017:37) 145

Resim 59: Fresko Tabakası (Gör:Kazı Arşivi) 146

Resim 60: Özel Tasarlanmış (Sembolik) Mezar (Gör:Kazı Arşivi) 146

Resim 61: Mezarı Destekleyen Demir Çubuklar (Gör:Kazı Arşivi) 147

Resim 62: Üzerinde At Nalı Şekli Olan Levha (Gör:Kazı Arşivi).....147

Resim 63: At Nalı ve Güneş Rozetli Haç Levhalar (Gör:Kazı Arşivi) 148

Resim 64: Üzerinde Ejder Kuyruğu Şekli Olan Levha (Gör:Kazı Arşivi) 148

Resim 65: Aziz Theodor Tiron'a Ait Olduğu Düşünülen Yüzük 149
(Gör: Ayberk Enez, 2019:63)

Resim 66: Topkapı Sarayı Müzesi'nde Bulunan Lahit 150
(Gör: Özçelik:2022:161)

Resim 67: Selanik Aziz Dimitrios Kilisesi Sütun Başlığı.....150
(Gör: Özçelik, 2022:176)

Resim 68: Aya İrini Kilisesi Korkuluk Levhası(Gör:Özçelik,2022:142)……. 151

Resim 69: İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde Bulunan Lahit 151
(Gör: Özçelik, 2022:160)

Resim 70: Mermer Platformda Bulunan Güneş Rozeti……...152
(Gör: Nuray Başaran, 2025)

Resim 71: Paros Panagia Ekatontapiliani Kilisesi. 152
(Gör: Özçelik, 2022:265)

Resim 72: Yapının Kuzey Kısmındaki Zemin Üzerinde Bulunan Monogram 153
(Gör: Nuray Başaran, 2024)

Resim 73: Yapının Batı Kısmındaki Zemin Üzerinde Bulunan Monogram.....154
(Gör: Nuray Başaran, 2024)

Resim 74: Viking Haçı (Gör:Haldun Aydıngün, 2019:202)..... 155

Resim 75: Çift Ejder Başlı Halka (Gör:Haldun Aydıngün, 2019:202).....155

Resim 76: Viking Savaşçılarının Oyunu "hnefatafl".....156
(Gör: Haldun Aydıngün, 2019:202)

Resim 77: Boyunda Viking Haçı Taşıyan Birey 156
(Gör: Haldun Aydıngün, 2019:202)

Resim 78: Üstü Kapatılmış Tünel Girişi (Gör: Nuray Başaran, 2025).....157

Resim 79: Duvarlarla Sınırlandırılmış Alan (Gör: Nuray Başaran, 2025) 157

Resim 80: Kuzey Yönde Örülmüş Tonoz (Gör: Nuray Başaran, 2025) 158

Resim 81: Kireç Doku İle Kaplı Zemin (Gör: Nuray Başaran, 2025).....158

Resim 82: Girişte Bulunan Apsislerden Biri (Gör: Nuray Başaran, 2025).....159

Resim 83:Ticari / Gümrük Yapısı (Gör: Kazı Arşivi)..... 159

Resim 85: Ticari / Gümrük Yapısında Bulunan Yazı Takımı.....160
(Gör: Kazı Arşivi)

Resim 84:Ticari / Gümrük Yapısı / Yapının Son Durumu 160
(Gör: Kazı Arşivi)

Resim 86: Ticari / Gümrük Yapısı'nda Bulunan Sütun Başlığı.....161
(Gör: Kazı Arşivi)

Resim 87: Büyük Liman Duvar Kalıntıları.....161
(Gör: Haldun Aydıngün, 2019:185)

Resim 88: Deniz Fenerine Ait Kalıntılar 162
(Gör: Haldun Aydıngün, 2019:189)

Resim 89: Mezarda Ele Geçen Bronz Olta Ucu (Gör: Kazı Arşivi).....162

Resim 90: Mezarda Ele Geçen, Zil, Küpe ve Bilezik (Gör: Kazı Arşivi).....163

Resim 91: Mezarda Ele Geçen İskelet Kafatasında Ameliyat İzi 163
(Gör: Kazı Arşivi)

Resim 93: İskelet Üzerinde Bulunan Seramik Parçasına Çizilmiş Haç.....164
(Gör: Kazı Arşivi)

Resim 92: Üzerinde Haç İşareti Olan Mezar Kapağı 164
(Gör: Kazı Arşivi)

Resim 94: Apsisli Yapı Kalıntısı 165
(Gör: Barış vd., 2021:391)

Resim 95: İmparator I. Ioustinianos Dönemi'ne Ait Sikke.....165
(Gör: Kazı Arşivi)

Resim 96: Kafatası Kırılmış Bireyler 166
(Gör: Barış vd., 2021:391)

Resim 97: Yapı Altında Kalmış Bireyler 167
(Gör: Kazı Arşivi)

Resim 98: Birbirine Sarılmış Şekilde Ölmüş Bireyler.....167
(Gör: Kazı Arşivi)

Resim 99: Apsisli Yapı ve Mezarlar.....168
(Gör: Kazı Arşivi)

Resim 100: Apsisli Yapı ve Mezarlar.....168
(Gör: Kazı Arşivi)

Resim 101: Güneşin Konumu 169
(https://apod.nasa.gov/apod/ap201221.html 07.01.2025)

Resim 102: Farklı Yönlerdeki Mezar Yapıları.....170
(Nuray Başaran, 2025)

Resim 103: Apsisli Yapıda Bulunan Heykelcikler.....170
(Gör: Haldun Aydıngün, 2019:119)

Resim 104: Geyikli Tanrı Figürini 171
(Gör: Haldun Aydıngün, 2019:119)

KATALOG LİSTESİ

KATALOG 1: M1 Mezar (Nuray BAŞARAN, 2024).....172
KATALOG 2: M2 Mezar (Nuray BAŞARAN, 2024) 173
KATALOG 3: M3 Mezar (Nuray BAŞARAN, 2024).....174
KATALOG 4:M4 Mezar (Nuray BAŞARAN, 2024).....175
KATALOG 5: M5 Mezar (Nuray BAŞARAN, 2024).....176
KATALOG 6: M6 Mezar (Nuray BAŞARAN, 2024).....177
KATALOG 7: M7 Mezar (Nuray BAŞARAN, 2024).....178
KATALOG 8: M8 Mezar (Nuray BAŞARAN, 2024).....179
KATALOG 9: M9 Mezar (Nuray BAŞARAN, 2024).....180
KATALOG 10: M10 Mezar (Nuray BAŞARAN, 2024).....181
KATALOG 11: M11 Mezar (Nuray BAŞARAN, 2024).....182
KATALOG 12: M12 Mezar (Nuray BAŞARAN, 2024).....183
KATALOG 13: M13 Mezar (Nuray BAŞARAN, 2024).....184
KATALOG 14: M14 Mezar (Nuray BAŞARAN, 2024).....185
KATALOG 15: M15 Mezar (Nuray BAŞARAN, 2024) 186
KATALOG 16: M16 Mezar (Nuray BAŞARAN, 2024).....187
KATALOG 17:M17 Mezar (Nuray BAŞARAN, 2024).....188
KATALOG 18: M18 Mezar (Nuray BAŞARAN, 2024).....189
KATALOG 19: M19 Mezar (Nuray BAŞARAN, 2024).....190
KATALOG 20: M20 Mezar (Nuray BAŞARAN, 2024).....191
KATALOG 21:M21 Mezar (Nuray BAŞARAN, 2024).....192
KATALOG 22: M22 Mezar (Nuray BAŞARAN, 2024).....193
KATALOG 23:M23 Mezar (Nuray BAŞARAN, 2024) 194
KATALOG 24:M24 Mezar (Nuray BAŞARAN, 2024).....195
KATALOG 25: M25 Mezar (Nuray BAŞARAN, 2024).....196
KATALOG 26: M26 Mezar (Nuray BAŞARAN, 2024).....197
KATALOG 27: M27 Mezar (Nuray BAŞARAN, 2024).....198

ÇİZİM LİSTESİ

Çizim 1: Damgalı Tuğla (Çizen:Nuray Başaran, 2025).....199

Çizim 2: Üzerinde At Nalı Şekli Olan Levha (Çizen:Nuray Başaran, 2025) 200

Çizim 3: Üzerinde Ejder Kuyruğu Kazıması Olan Levha (Çizen: Nuray Başaran, 2025) 201

Çizim 4: Monogram ve Güneş Rozeti'nin Bulunduğu Mermer Levha (Çizen: Nuray Başaran, 2025).....202

Çizim 5: Mermer Levha Üzerinde Bulunan Monogram (Nuray Başaran, 2025).....203

Çizim 6: TIRON Olarak Çözümlenen Monogram (Çizen: Nuray Başaran, 2025) ..204

Çizim 7: Viking Haçı (Çizen:Nuray Başaran, 2025).....205

Çizim 8: Çift Yılan Başlı Halka (Çizen: Nuray Başaran, 2025) 206

Çizim 9: Viking Savaşçılarının Oyunu“Hnefatafl” (Çizen:Nuray Başaran, 2025)..207

Çizim 10: Viking Haçıyla Gömülmüş Bir İskelet (Çizen:Nuray Başaran, 2025) 208

Çizim 11: M1 Mezarı (Çizen:Nuray Başaran, 2025).....209

Çizim 12: M2 Mezarı (Çizen:Nuray Başaran, 2025).....210

Çizim 13: M3 Mezarı (Çizen:Nuray Başaran, 2025).....211

Çizim 14: M4 Mezarı (Çizen:Nuray Başaran, 2025).....212

Çizim 15: M5 Mezarı (Çizen:Nuray Başaran, 2025).....213

Çizim 16: M6 Mezarı (Çizen:Nuray Başaran, 2025).....214

Çizim 17: M7 Mezarı (Çizen:Nuray Başaran, 2025).....215

Çizim 18: M8 Mezarı (Çizen:Nuray Başaran, 2025).....216

Çizim 19: M9 Mezarı (Çizen:Nuray Başaran, 2025).....217

Çizim 20: M10 Mezarı (Çizen:Nuray Başaran, 2025).....218

Çizim 21: M11 Mezarı (Çizen:Nuray Başaran, 2025).....219

Çizim 22: M12 Mezarı (Çizen:Nuray Başaran, 2025).....220

Çizim 23: Üzerinde Haç Olan Mezar Kapağı (Nuray Başaran, 2025) 221

Çizim 24: M13 Mezarı (Çizen:Nuray Başaran, 2025).....222

Çizim 25: M14 Mezarı (Nuray Başaran, 2025).....223
Çizim 26: M15 Mezarı (Çizen:Nuray Başaran, 2025).....224
Çizim 27: M16 Mezarı (Çizen:Nuray Başaran, 2025).....225
Çizim 28: M17 Mezarı (Çizen:Nuray Başaran, 2025).....226
Çizim 29: M18 Mezarı (Çizen:Nuray Başaran, 2025).....227
Çizim 30: M19 Mezarı (Çizen:Nuray Başaran, 2025).....228
Çizim 31: M20 Mezarı (Çizen:Nuray Başaran, 2025).....229
Çizim 32: M21 Mezarı (Çizen:Nuray Başaran, 2025).....230
Çizim 33: M22 Mezarı (Çizen:Nuray Başaran, 2025).....231
Çizim 34: M23 Mezarı (Çizen:Nuray Başaran, 2025).....232
Çizim 35: M24 Mezarı (Çizen:Nuray Başaran, 2025).....233
Çizim 36: M25 Mezarı (Çizen:Nuray Başaran, 2025).....234
Çizim 37: M26 Mezarı (Çizen:Nuray Başaran, 2025).....235
Çizim 38: M27 Mezarı (Çizen:Nuray Başaran, 2025).....236
Çizim 39: Üzerinde Haç Çizili Seramik Parçası (Çizen:Nuray Başaran, 2025) 237
Çizim 40: Hitit Heykelcikleri (Çizen:Nuray Başaran, 2025).....238
Çizim 41: Hititlerde Geyikli Tanrı Figürini (Çizen: Nuray Başaran, 2025).....239

GİRİŞ

İnsanların, karşısında duramadığı en büyük korkusu ölüm ve sonrasının belirsizliği olmuştur. Bu belirsizliğe karşı bir kabulleniş olarak, ölümden sonra yaşamın devam ettiğine inanılmıştır. Bu kabulleniş beraberinde, ölü gömme uygulamalarının gelişimini sağlamıştır. Bu uygulamalar, her toplumda ve inanç sisteminde birbirinden farklı gerçekleşerek günümüze kadar gelmiştir.

Arkeolojik çalışmalar; geçmiş toplumların sosyal, kültürel ve ekonomik yapısı ile inanç sistemlerini hakkında önemli veriler sunmaktadır. Bu bağlamda toplumsal dokuyu en iyi yansıtan ölü gömme uygulamaları arkeolojik çalışmaların en önemli araştırma alanlarından birini oluşturmaktadır.

Bu çalışma Anadolu'nun birçok yerleşiminde hem dini hem de kültürel açıdan derin izler bırakmış, kentlerin mimarisinden gündelik yaşama kadar pek çok alanda kalıcı etkiler oluşturmuş Bizans Dönemi yerleşimlerinden biri olan ayrıca Tunç Çağı'na ait önemli izler taşıyan Bathonea yerleşimini arkeolojik veriler ve ölü gömme uygulamaları üzerinden tanıtmayı amaçlamaktadır.

Çalışmada öncelikle yerleşimin ölü gömme uygulamaları ve inanç sistemi hakkında önemli bilgiler sunan Apsisli Yapı ve Martyrium yapısında ortaya çıkarılan mezarlara ve Bazilikal Planlı Yapıya odaklanılmıştır. Bununla birlikte yerleşimin tarihsel gelişimi, sosyal, ekonomik ve kültürel kimliği hakkında önemli bilgiler sunan tüm arkeolojik materyal çalışma kapsamına dâhil edilmiştir.

Arkeolojik veriler doğrultusunda hazırlanmış olan bu çalışmada; Dr. Ömer Turan tarafından gerçekleştirilen antropolojik çalışmalardan elde edilen veriler referans alınmıştır. Konuyla ilgili antik kaynaklar, günümüz kaynakları, kazı raporları, kazı sonuçları ve çok sayıda makale ile tezler incelenerek literatür taraması yapılmıştır. Çalışmada mezarlar için katalog oluşturulmuş, konuya uygun şekiller ve tablolar hazırlanmıştır. Tablolar oluşturulurken; Prof. Dr. Ayşe Tuba Ökse'nin ders notları, Güzin Bilir ve Haluk Çetinkaya'nın makaleleri ile Google görsellerden yararlanılmıştır. Ayrıca tarafımca el çizimleri yapılan görseller, Arkeolog K. Oytun Arabacı tarafından dijitale aktarılmıştır.

Çalışma dört bölüm ve değerlendirme kısmından oluşmuştur. Birinci bölüm Ölü Gömme Uygulamaları; Bir Mezarı Yorumlamak başlığıyla hazırlanmış ve Ölüm Olgusu, Defin Geleneği, Gömme Türü, Mezarların Konumları, Gömme Biçimleri, Mezar Türleri, Mezar ve Ölü Kültü ile Antropolojik Analizler alt başlıkları ile konu hakkında detaylı bilgilendirme yapılmıştır.

Anadolu'da Ölü Gömme Uygulamalarının Gelişim Süreci başlıklı ikinci bölümde, Neolitik Dönemden Bizans Dönemine kadar ölü gömme uygulamaları hakkında genel bir değerlendirme ve bilgilendirmede bulunulmuştur.

Üçüncü Bölüm, Bathonea yerleşimine ayrılmıştır. Yerleşimin tarihi, coğrafyası ve yerleşimde devam eden kazı çalışmaları hakkında bilgiler verilmiştir.

Çalışmanın dördüncü ve son bölümü Bathonea Ölü Gömme Uygulamaları başlığıyla hazırlanmış ve yerleşimde tespit edilen mezar yapıları ve iskeletler hakkında bilgilendirme yapılmıştır.

Çalışma yerleşimin dini ve sosyal yapısı, ekonomik yapısı, kent bireylerinin sağlık durumları, mezarlar ve iskeletlerin değerlendirilmesi ile doğal afetler ve toplumların baskısı başlıklarından oluşan değerlendirme kısmıyla tamamlanmıştır. Bu başlıklarda tüm veriler göz önünde bulundurularak tespit edilen sonuçlar hakkında yoruma dayalı genel görüş bildirilmiş ve tez başlığında belirtildiği üzere arkeolojik veriler ışığında ve ölü gömme uygulamaları bağlamında Bathonea yerleşimi tanıtılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ÖLÜ GÖMME UYGULAMALARI; BİR MEZARI YORUMLAMAK

Arkeolojik açıdan mezarlar, sadece bireylerin gömüldüğü bir yapı değil aynı zamanda ölü bireyi defneden toplumun sosyal, kültürel ve dini yapılarını da yansıtan önemli bir kültürel materyaldir. Bundan dolayı bir mezarın arkeolojik açıdan yorumlanabilmesi için farklı verilerin bütüncül bir yaklaşımla ele alınıp incelenmesi gerekmektedir.

Bu görüş doğrultusunda 1.Bölüm; "Ölüm Olgusu, Defin Geleneği, Gömme Türü, Mezarların Konumları, Gömme Biçimleri, Mezar Türleri, Mezar ve Ölü Kültü ile Antropolojik Analizler" alt başlıkları altında hazırlanmıştır. Bir mezarı doğru yorumlamak **(Tablo.1)** ve çözümleyebilmek için gerekli olan farklı veriler bütüncül olarak ele alınarak değerlendirilmiştir.

ARKEOLOJİDE ÖLÜ GÖMME UYGULAMALARI; BİR MEZARI YORUMLAMAK	
MEZARLARIN KONUMU	INTRAMURAL, EKSTRAMURAL
GÖMME BİÇİMLERİ	HOKER (YARI-TAM HOKER), DORSAL
GÖMME TÜRÜ	INHUMASYON, KREMASYON
MEZAR TÜRÜ	BASİT, ÇÖMLEK, KÜP, SANDUKA, ODA, LAHİT, KAYA OYMA
MEZAR KÜLTÜ	BONCUK, SÜS EŞYASI, GÖZ YAŞI ŞİŞESİ, VB
ÖLÜ KÜLTÜ	MEZARA YİYECEK-İÇECEK BIRAKMA, TÜTSÜ YAKMA, DİNİ TÖREN
ANTROPOLOJİK ANALİZ	YAŞ, CİNSİYET, BOY, SAĞLIK DURUMU, ÖLÜM NEDENİ

Tablo 1: Arkeolojide Ölü Gömme Uygulamaları: Bir Mezarı Yorumlamak

1.1.ÖLÜM OLGUSU

Tarih boyunca hangi çağda olursa olsun, ölüm insanlar tarafından basit bir olgu olarak görülmemiş ve bu kavramı anlamlandırmak için ona çeşitli anlamlar yüklenmeye çalışılmıştır (Zafer, 2019: 69). Ölüm kavramı biyolojik olarak insan ömrünün bitmesi, dinsel olarak ise ruhun bedeni terk etmesi olarak kabul edilmiştir (Uhri, 2010: 23). Sosyal açıdan ise ölümüyle bulunduğu sosyal çevreden ve sevdiklerinden ayrılan bireyin, başka bir hayata geçtiğine ve orada yaşamaya devam edeceğine (Parıltı ve Uhri, 2018: 15) inanılmıştır.

Kişinin varoluşunun en büyük tehdidi olan ve kendi deneyim alanı dışında gerçekleşen ölümle sürekli iç içe olmak, insanların ona karşı tutum geliştirmesini sağlamıştır. Zihninde oluşan ölü kavramı insanların birçok alanda davranışlarının ve yaşam tarzlarının belirleyicisi olmuştur (Tanhan ve İnci, 2009: 6-7).

İnsan var olduğu andan itibaren kaderi olan ölümü, bir son değil aksine bir geçiş evresi olarak görmüştür. Böylelikle ölümün kötü etkilerini azaltarak, korkularının hafiflemesini sağlamıştır (Kurşun, 2020: 285). Ölümün sonsuz bir yok oluş olduğunu kabul eden insanlar, beraberinde ölümün getirdiği belirsizlik, yaşattığı acı ve geride kalanlar için endişelenme gibi değişik korkularla baş başa kalmıştır. Bu korkular insanları ölüm ve sonrasını düşünmeye ve anlamaya yönlendirmiştir. Ölümden sonra yaşamın devam edeceği inancı, insanların ölüm karşısında duydukları korku ve kaygıyla (Koç, 2002: 8) baş etmelerini sağlamıştır.

İnsanların ölülerini gömmeye başladıkları Orta ve Üst Paleolitik Çağ'dan itibaren en eski ölüm olgusu gelişmiş (Uhri, 2010: 53) ve ölüm bir yok oluş değil aksine bir mekân değişikliği olarak kabul (Arslantaş, 2014: 331) edilmiştir. Bu doğrultuda Eski çağlardan günümüze kadar geçen süreçte, insanlar yaşam ile ölüm arasındaki ince çizginin önemine varmış ve hayatlarını buna göre düzenlemiş (Özdemir ve Arslantaş, 2021: 1042) ve ölülerini çeşitli ritüellerle yaşadıkları alanlara, mezar eşyası ile birlikte gömmüşlerdir. Bu uygulamaların, sevdiği kişiyi kaybetmenin verdiği acı ile duyulan sevgi ve bağın (Arslantaş, 2014: 332) bir göstergesi olarak yapıldığı düşünülmüştür

Geleneksel bakış açısıyla bir son değil aksine yeni bir başlangıç olarak kabul edilen ölüm kavramının, zaman içinde kültürden kültüre göre değiştiği görülmüştür (Hökelekli, 1991: 153). Bir toplumun ölü gömme uygulamalarında görülen her hangi bir değişim ise toplumun mevcut kültürünün çöktüğünü ya da yeni bir kültürel yapının oluşmaya başladığını (Alekshin, 1983: 138) göstermiştir.

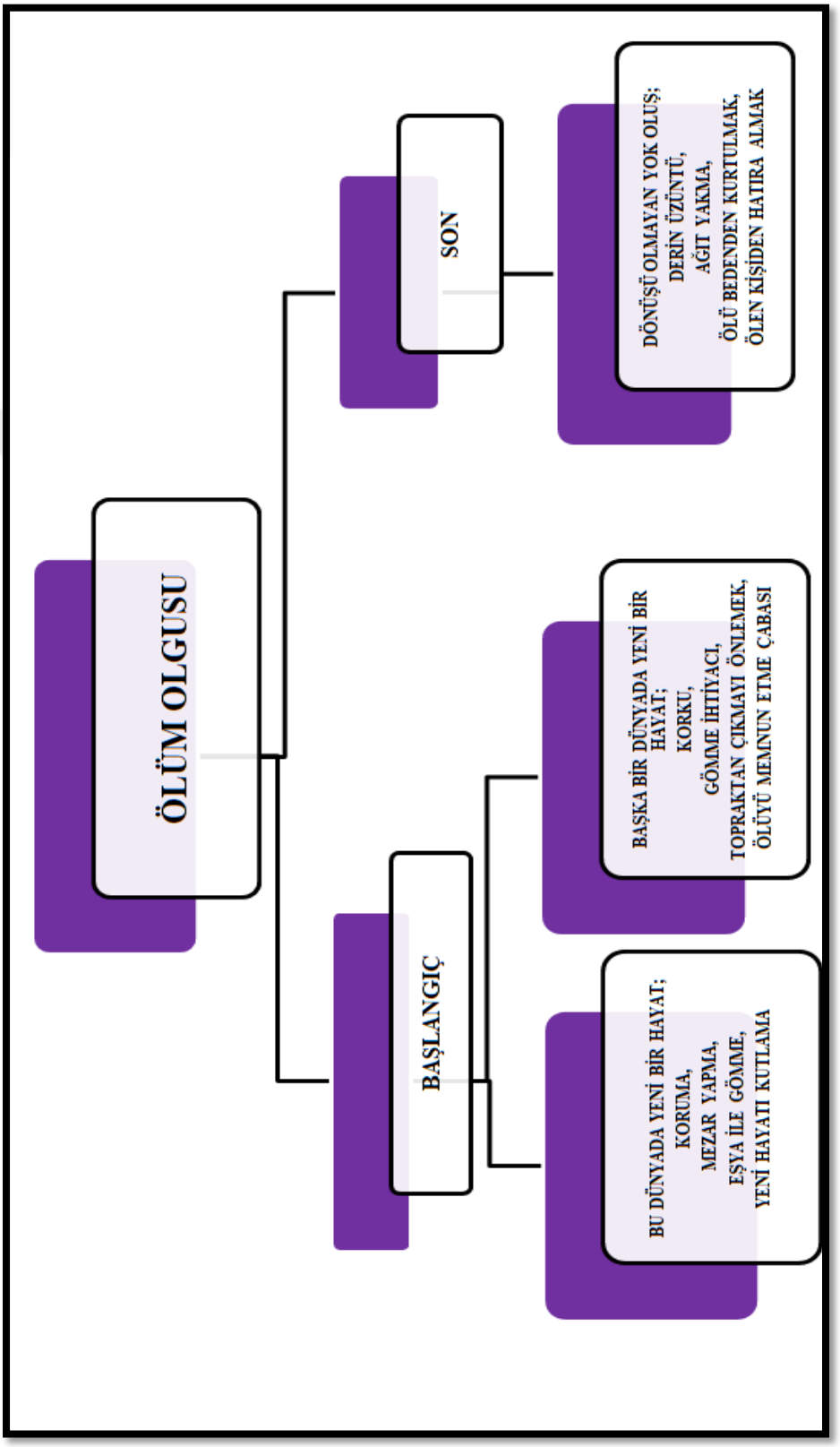
Arkeolojik veriler, ölümün kaçınılmaz gerçekliği karşısında çözüm arayışına giren insanların buldukları çözüm yolunun en önemli tanıklarıdır ve buna istinaden herkesin aynı sonla karşılaşacağını bilmesine getirilen çözümlerin tüm toplumlarda, geleneklerde ve inançlarda farklı uygulandığına tanıklık etmiştir. Ölüm kavramı günümüzde bile tam olarak kavranamayan ve görselleştirilemeyen bir olgu olarak yerini korumaktadır. İnsanların kültürel değerleri, ahlaki tutumları, etiklik ölçüleri gibi tüm yönlerinin temelinde yer alan ölüm kavramı, bundan dolayı toplumların gelişiminde önemli bir rol oynamıştır (Fahlander ve Oestigaard, 2008: 1) ve bundan sonrada oynamaya devam edecektir.

Ölüm olgusu **(Tablo.2)** ve ölü gömme uygulamaları geçmiş toplumları analiz etmede, onları tanımada ve yorumlamada merkezi bir rol oynayarak, toplumların en büyük yansıtıcısı olmuştur (Norstein vd., 2025: 3).

Kuzey Irak'ta, Baradost Dağları'nın yamacında, denizden yaklaşık 750 m yükseklikte yer alan Shanidar Mağarası'nda **(Resim.1),** Ralph Solecki tarafından 1951-1960 yılları arasında kazı çalışması yapılmış ve 10 Neandertal insan iskeleti bulunmuştur. Bunlardan bazılarının kaza sonucu öldüğü, bazılarının ise özel ritüellerle gömüldüğü tespit edilmiştir (Pomeroy vd., 2020: 11-12).

Shanidar IV (Çiçekli Mezar) **(Resim.2)** olarak tanımlanan bireyin gömüldüğü toprakta, bilinçli bir şekilde bırakıldığı düşünülen çiçek polenleri tespit edilmiştir. Shanidar IV olarak bilinen Çiçekli Mezar, Neandertal insanının ölüme bakışı ve ölü gömme uygulamaları hakkında önemli bilgiler sağlamıştır (Solecki, 1975: 880-881).

Duyguların sembolü olan çiçeklerin bırakıldığı Shanidar IV Mezarı; ölümün fiziksel olarak bir son olmadığını, ölen kişinin sevdiklerinin kalbinde ve hatıralarında ölümsüzleşeceği, yeni bir başlangıç olduğunu göstermiştir.

Tablo 2: Ölüm Olgusu

1.2. DEFİN GELENEĞİ

Ölüm sonrasının belirsizliğinden korkan insanlar, bu korkularını gidermek için öldükten sonra hayatın devam ettiğine ve ölümün bir son değil aksine yeni bir yaşama geçiş olduğuna (Uhri, 2010: 24) inanmışlardır. Ölü bedenin bu yeni hayata geçebilmesi için; bedenin yıkanması, giydirilmesi, mezar yerinin seçilmesi, mezarın kazılması, bedenin veya küllerinin gömülmesi ve mezarın kapanması gibi işlemlerden oluşan cenaze törenleri düzenlenmiştir (Harrington vd., 2020: 389-390). Ölünün diğer hayata geçmesini sağlayan bu işlemler aynı zamanda, ölen kişinin fiziki varlığı ile toplumsal bağlarının sonlanmasını da sağlamıştır. Zamanla gelişen sosyal sınıf farklılıkları ve mülkiyet kavramı defin uygulamalarında değişikliklere yol açmış ve cenaze törenleri ile mezar mimarisi, toplumsal statünün bir göstergesi haline gelmiştir (Lichter, 2016: 72).

1.3.GÖMME TÜRÜ

Gömme türünü belirlemede mezar, toprağın türü veya başka bir özelliğin etkisi bulunmamaktadır. Gömme türünün belirlenmesinde iskeletin kol, bacak ve kafasının pozisyonu yardımcı en büyük etken (Sevim ve Duyar, 1992: 127) olmuştur.

Bu noktada insanlar ölülerini önceleri basit bir şekilde toprağa defnetmişlerdir (İnhumasyon). İnhumasyona ölüler mezara Hoker **(Resim.3)** ve Dorsal **(Resim.4)** pozisyonunda gömülmüşlerdir. İskeletlerin yatış pozisyonun belirlemede kullanılan en önemli ölçütlerden biri olan bacakların; uzanmış, yan büzülmüş, büzülmüş ve tamamen büzülmüş olduğu, kolların; gövde boyunca uzanmış, karın üzerinde çapraz, göğüs üzerinde ve çene altında durduğu, kafanın ise sağa, sola, yukarı dönük ve geriye düşmüş olduğu (Sevim ve Duyar, 1992: 128) tespit edilmiştir. İlerleyen zaman içinde ise insanlar ölülerini yakarak (Kremasyon), küllerini urne denilen kapların içinde gömmeye başlamışlardır.

1.3.1.İnhumasyon

Ölü gömme biçimlerinden biri olan İnhumasyon **(Resim.5)**, özellikle Anadolu'da daha çok tercih edilmiş bir uygulama (Mutlu; 2018: 76) olmuştur. Bu uygulamada ölü, toprakta açılan bir çukura ya da toprak altına hazırlanmış bir sandık mezara veya pithos içine yerleştirilerek gömülmüştür. Çok eski zamanlardan beri

farklı coğrafyalarda uygulandığı görülen inhumasyon geleneği, bu sebeple kendi içinde bağımsız bir gelişim göstermiştir (Uhri, 2010: 55).

Arkeolojide birincil gömüler, ikincil gömüler ve çoklu gömüler inhumasyon olarak kabul edilmiştir. Ölüm gerçekleştikten sonra sürekli kalacağı yere gömülen bireyin, orada tüm değişim sürecini geçirerek günümüze ulaşması birincil gömü olarak değerlendirilmiştir (Yılmaz, 2021: 162). Birey ilk gömüldüğü yerde vücut pozisyonunu koruyacak şekilde toprak altında kalmıştır (Ünlütürk, 2015: 64).

Cesedin ilk gömüldüğü yerden taşınıp başka bir yere gömülmesi ise ikincil gömü olarak tanımlanmıştır. Bu gömülerde birincil gömünün aksine cesette vücut pozisyonunun kendini korumadığı ve bozulduğu görülmüştür (Ünlütürk, 2015: 65).

Tek bir mezar içinde en az iki ve daha fazla kişinin gömülmesi ise çoklu gömü olarak değerlendirilmiştir. Pek çok kültürde görülen bu uygulamada mezara kişilerin eş zamanlı ya da farklı zamanlarda gömüldükleri belirlenmiştir. Bu mezarlarda daha çok salgın hastalıklar, soykırım, savaşlar ve toplu intiharlar sonucu ölmüş insanların gömüldükleri tespit edilmiştir (Ünlütürk, 2015: 66-67).

İnhumasyon uygulamasında ki hoker gömülmede ölen kişi yan yatırılarak; bacakları dizlerden bükülü bir şekilde karın bölgesine çekilmiş, kolları ise dirseklerden bükülerek göğüs hizasına getirilerek, cenin pozisyonunda gömülmüştür. Bazı gömülerde dizlerin çeneyle temas ettiği gözlemlenmiştir (Ünlütürk, 2015: 68).

Bedenin sırt üstü pozisyonda gömüldüğü dorsal pozisyonda kollar ya her iki yandan gövdeye paralel uzatılarak pelvis üzerinde çapraz birleştirilmiş ya göğüs üstünde bağlanmış ya da kafa hizasında uzatılmıştır (Ünlütürk, 2015: 69).

Vücudun istenilen bükülme durumuna getirilememe pozisyonu ise yarım hoker olarak değerlendirilmiştir (Uhri, 2010: 81). Bu uygulamalar arkeolojik açıdan, birbirinden farklı birçok konuda ayırt edici önemli bir ölçüt olmuştur.

1.3.2.Kremasyon

Kremasyon uygulamasında, cenaze töreni sırasında ruhun öteki dünyaya geçişine engel olabilecek aksiliklerin önlenmesi amaçlanmıştır. Böylece ruhun

dünyada kalarak kendine ve yaşayanlara vereceği rahatsızlık önlenmiş ve ruhun öteki dünyaya geçişinin kolaylaşacağına inanılmıştır (Uhri, 2010: 56).

Kremasyon **(Resim.6)** hakkında bilgi veren ilk yazılı kaynaklar Hitit Dönemine tarihlenmiştir. Bu yazılı kaynaklardan birinde, kral ile kraliçenin 14 gün süren cenaze sürecini kapsayan tören anlatılmıştır. *Büyük Günah-Sallis Vastais* adlı bu törende (Durgun, 2018: 45) kremasyon hakkında detaylı bilgi verilmiştir. Belgelerde bu uygulamalar sırasıyla şöyle anlatılmıştır; "Ölü için sabaha kadar ateş yakılmış, ölü ateşin yanacağı alana getirilmiş, sabah alana gelen kadınlar tarafından, yanan közlerin üzerine bira, şarap ve valhi içkisi dökülerek közler söndürülmüş, küllerin içindeki kalan kemikler toplanmış, kemikler yağ dolu gümüş bir kâsenin içine konulmuş ve kemikler kaptan alınarak kaliteli bir keten kumaşa sarılmıştır" (Uhri, 2010: 58-59).

Antik Yunan ve Roma dünyasında kremasyon ve ölü gömme baskın bir cenaze töreni olarak zaman içinde değişiklik göstermekle birlikte genelde aynı anda uygulanmıştır. Kremasyon uygulamalarının varlığına en iyi kanıt kremasyon sahnelerinin işlendiği vazolar olmuştur. Antikçağda ölülerin öfkesini uyandırmadan, ruhun bu dünyadan en hızlı şekilde kremasyon ile gönderileceğine inanılmış ve buna uygun cenaze törenleri düzenlenmiştir (Salisbury, 2012: 19-20).

İlyada Destanında ölü bedeninin yakıldığı yani kremasyon uygulandığı net biçimde açıklanmıştır. Destanda kremasyon için ateş yakıldığı, bu ateşe bir sedyede getirilen Patroklos'un bedeninin konulup yakıldığı, kemiklerin toplanıp özel bir kap içine konulup üzerinin iç yağı ile kaplatıldığı ve çok büyük olmayan bir mezarın yapıldığı net biçimde açıklanmıştır (Homeros, İlyada XXIII: 208-210).

1.4. MEZARLARIN KONUMU

Ölümü yeni bir mekâna geçiş olarak görmeleri, insanların ölüme bakışı ve kabullenişini kolaylaştırmıştır. Bu açıdan tüm toplumlarda ve kültürlerde ölünün gömüleceği yere yani yeni mekânına önem verilmiştir. Ölü gömme uygulamalarının başladığı ilk andan itibaren insanlar ölülerini; intramural (yerleşim içinde) ve ekstramural (yerleşim dışında) mezarlara gömmüşlerdir.

1.4.1.Yerleşim İçi / İntramural Ölü Gömme Uygulaması

İnsanların ölülerini gömmeye başladığı andan itibaren benimseyerek yaptıkları bir uygulamadır. Bu uygulamada insanlar, ölülerini yaşadıkları yere gömmüşler ve böylelikle ölen kişiyi hala yanlarındaymış gibi hissetmişlerdir (Uhri, 2010: 61). Yerleşim içi gömülerde bireyler, bir odanın tabanına veya yerleşim yerinin boş bir kısmına gömülmüştür (Akçay, 2017: 3).

İntramural gömülmenin, geçmiş ile gelecek ve sonsuz ile yaşanılan o an arasında irtibatı sağlayan bir uygulama olduğu (Özdemir, 2018: 323) ve bunu insanların ölülerinin ruhlarından destek alarak kendilerini daha güvende hissetmek için uyguladıkları (Özdemir, 2018: 319) düşünülmüştür

Yerleşik toplumlar erken dönemlerde ölülerini, cinsiyet ve yaş ayrımı yapmaksızın, yerleşim alanlarına gömmüşlerdir. İntramural **(Resim.7)** uygulaması Anadolu, Levant, Mısır ve Antik Yunan gibi değişik kültürlerde ve coğrafyalarda inanç sistemine bağlı çeşitlilik göstermiştir (George, 2013: 1-2).

1.4.2.Yerleşim Dışı / Ekstramural Ölü Gömme Uygulaması

Yerleşim yerinden uzak alanlara ölünün gömülmesi uygulamasıdır. İntramural ölü gömme geleneği tarımın artmasıyla birlikte yerini ekstramural **(Resim.8)** gömüye bırakmıştır. Ölmüş ataların ruhları ve doğanın bereketliliğini simgeleyen ana tanrıça kültü, artan nüfus ve teknoloji gibi gelişmelere bağlı yeni görevler belirlenmiş ve Ata kültü görevini, tanrıça kültünün bolluk ve bereketiyle paylaşmaya başlayınca buna bağlı olarak ekstramural mezarlıkların temelleri atılmıştır (Uhri, 2010: 78).

1.5. MEZAR TÜRLERİ

İnsanlar mezarların bu geçişi sağladığına inanmışlar ve ölülerin kalıntılarının barındırılması amacıyla yer altı ve yer üstünde mezarlar inşa etmişlerdir. Mezarlar ölülerin son dinlenme yeri olarak görülmüştür. Bundan dolayı oldukça önem verilen mezarlar değişik mimari özellikte ve boyutlarda yapılmıştır (Mughal ve Sheikh, 2021: 521-522). Anadolu coğrafyası, yerleşik yaşamla birlikte birçok uygarlığa ev sahipliği yapmış ve bu uygarlıkların kültürel birikimine ait birçok bulguyu bünyesinde barındırmıştır.

Bu bölümde mezar tipleri; Anıtsal Mezarlar, Martyrium, Lahit Mezar, Yeraltı Mezarları, Kaya Oyma Mezarlar, Basit Mezarlar, Kiremit- Tuğla Mezarlar, Taş Sandık Mezarlar, Pişmiş Toprak Mezarlar, Oda Mezarlar ve Yapı İçi Mezarlar olarak ele alınıp incelenecektir.

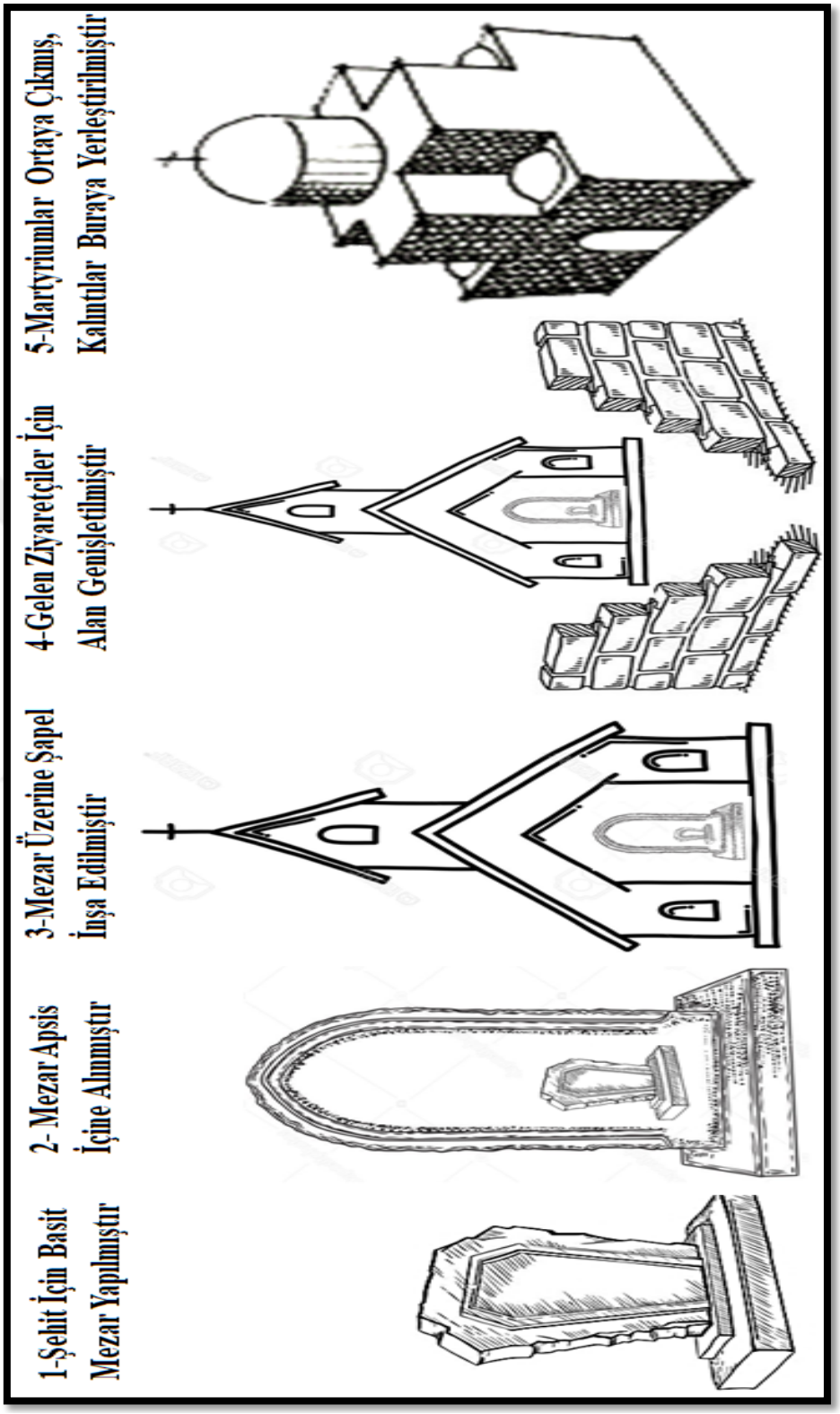
1.5.1. Anıtsal Mezarlar

Değişik tipleri bulunan anıtsal mezarlar, ölen kişiyi onurlandırmak (Bilir, 2020: 609), kişilerin ya da olayların unutulmasını önlemek amacıyla inşa edilmiştir. Önemli kişiler ve imparatorların anıtsal bir yapı içine yapılan mezarları Mausoleum, Kahramanlar için yapılanları ise Heroon olarak tanımlanmıştır. Sagalassos Antik Kenti, Heroon için örnek gösterilebilir **(Resim.9)** (Çetinkaya, 2011: 27). Ayrıca, kalıntıları başka yerde bulunan birini onurlandırmak için Kenotaf mezarlar yapılmıştır (Negari, 2021: 124-125). Bu mezarlar aynı zamanda sembolik mezar olarakta bilinmektedir. Anadolu'da bunun en önemli örneğini, Iulius Caesar için Limyra'da **(Resim.10)** yapılmış mezar (Çetinkaya, 2011: 27) teşkil etmektedir. Yine Anadolu'da farklı bir mezar tipi olan kule mezar olarak bilinen mezar tipine Likya Bölgesinde yer alan Xanthos Kentinde bulunan Harpy Anıtı **(Resim.11)** örnek verilebilir (Çetinkaya, 2011: 21).

1.5.2.Martyrium

Erken Hristiyanlık Dönemi'nde şehit kültüyle bağlantılı olarak "şehit tapınakları" inşa edilmiştir. Zaman içinde Hristiyanlar, mahşer gününü beklerken kendilerini cennete ulaştıracağına inandıkları bir azizin yanına gömülmeyi tercih etmişlerdir. Bu durum yapıların ikincil bir işlev kazanmasına neden olmuştur. Defin yasalarının kalıntıların taşınmasına izin vermesi ile şehit tapınakları değişime uğramış ve yerini Martyrium yapılarına bırakmıştır (Mackie, 1996: 1).

Böylece tüm zulme uğrayanların kahramanlaştığına inanılmıştır (Kazhdan, 1991: 1308). Hırvatistan'da bulunan Salona Antik Kenti'nde yapılan kazılar, bir şehit mezarının gelişimini **(Şekil.1)** net biçimde ortaya koymuştur (Mackie, 1996: 3).

Şekil 1: Şehit Mezarının Gelişim Aşamaları

Şehit ve azizlerle anılan Martyrium yapıları, zaman içinde tüm kutsal sayılan olayların, yerlerin ve kişilerin ölümsüzleştirildiği mekânlar olarak kabul (Mango, 1976: 61) edilmiştir. Martyriumlar önceleri bir tanıklık yeri olarak görülmüş, zamanla azizlere adanmış bir kiliseye dönüşmüştür. Martyriumların kurulmasında öncelik bir azizin hatırasına veya memleketine verilmiştir. Kutsal eşyalara verilen değerin artması, yapıların farklı bölgelerde yapılmasına olanak tanımıştır (Miloseviç, 2010: 283).

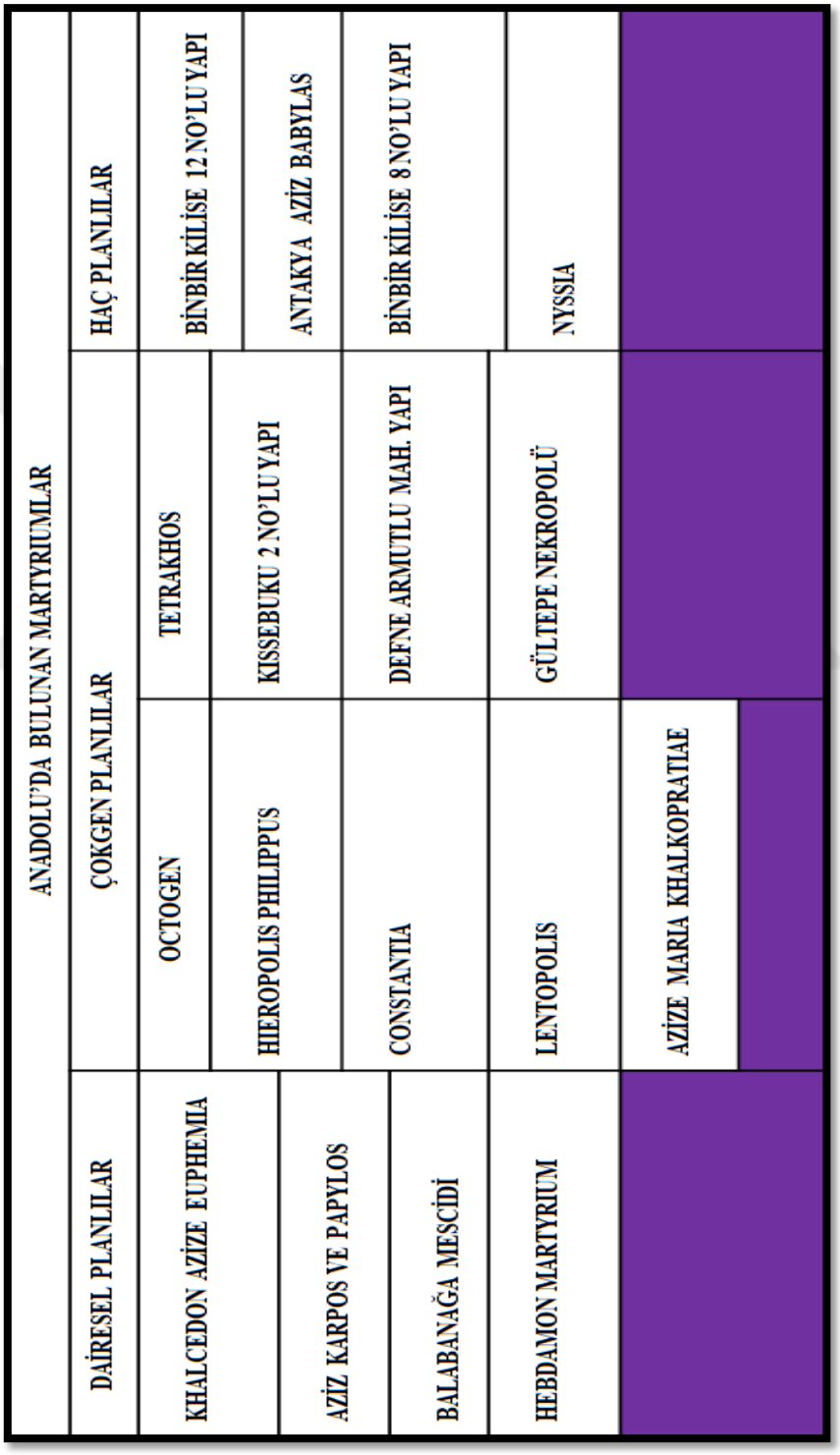
Erken dönemde inşa edilen martyriumlara halkın gömülmediği, sadece inanan bazı kişilerin gömüldüğü belirlenmiştir. Martyriumların gelişiminin ilk aşamasını bazilikalar oluşturmuştur. Aziz Anastase'nin bedeninin yeni inşa edilmiş büyük bir bazilikaya taşınıp, defnedilmesi ise aziz kültünün gelişmesine imkân tanımıştır. Dönemin pagan mezar mimarisinden etkilenerek; kare planlı, kubbeli veya kubbesiz inşa edilen ve zaman içinde litürjik bir işlev kazanan Martyriumlar, kilise ve şapel mimarisini de (Grabar, 1943: 96) etkilemiştir.

4.yüzyılın ikinci yarısından itibaren şehitler için yapılmış dini yapıların planlarında haç görülmeye başlanmıştır (Aydın, 2004: 265). Antik Roma'nın her şey için yasak koyan geleneği mezarlıklar içinde uygulanmış ve bundan dolayı Martyriumlar, surların dışına yapılmıştır. Doğuda ise Aziz Babylas'ın Harbiye'ye götürülmesi örneğinde olduğu gibi "kutsal emanetlerin aktarılması" geleneği başlamıştır (Mango, 1976: 62-63).

İnsanların azizlerin kalıntılarına ulaşma ve mezarlarının yanına gömülme istekleri, kentlerin hem aziz mezarlarının çevresinde şekillenmesini hem de mimari olarak daha gelişim göstermesini sağlamıştır. Martyriumların bu gelişiminin, bir kentin tarihsel süreci hakkında bilgi vermesi açısından oldukça önemli olduğu anlaşılmıştır (Yasin, 2012: 59-61).

Anadolu coğrafyasında Erken Bizans Dönemi'nde neredeyse tüm kentlerde Martyriumların inşa edildiği belirlenmiştir. Yerel martyr kültüne sahip bu kentlerde, bu kült yaşatmak için Martyrium inşa ettikleri anlaşılmıştır. Martyr kültünün mimari bir yansıması olarak kabul edilen bu Martyriumların daha çok kilise etrafına inşa edildiği görülmüştür (Bilir, 2020: 630).

Anadolu'da yerel kültün bir sonucu olarak yapılan Martyriumlara **(Tablo.3)**; Fatih'te bulunan Aziz Karpos ve Papylos Martyriumu, Hebdoman Martyriumu, Seleucia Pieria Martyrium Yapısı, Hierapolis Antik Kentinde bulunan Aziz Filippos Martyriumu **(Resim.12)** örnek verilebilir (Bilir, 2020: 631).

Tablo 3: Anadolu'da Bulunan Martyriumlar

1.5.3.Lahit Mezarlar

Tarihte lahitlerin ilk olarak Mezopotamya ve Mısır'da kullanıldığı görülmüştür. Kremasyon'dan İnhumasyon'a geçiş ve Hristiyanlığın tanınmasına bağlı lahit kullanımı artırmış, Pagan inancına sahip kişilerde ise lahit kullanımı oldukça azalmıştır. Hristiyan ve Pagan lahitlerinin semboller ve kabartma teknikleri açısından birbirlerinden farklılıklar taşıdığı (Akçay, 2007: 22) görülmüştür.

Anadolu'da Roma Dönemi öncesinde kullanıldığı bilinen ve yapımında genelde taş, kurşun, pişmiş toprak ve ahşap malzeme tercih edilen lahitler, Roma Dönemi'nde sırsız pişmiş topraktan yapılmaya başlamıştır (Çetinkaya, 2011: 25). Lahitlerde, defin işlemlerinde kremasyon görülmekle birlikte, inhümasyonun daha çok tercih edildiği görülmüştür (Korkut ve Dirican, 2020: 259).

Bizans Dönemi'nde Anadolu'da lahit kullanımı azalmaya başlamış sadece imparatorluk üyelerinin mezarlarında yalancı lahitler kullanılmıştır. Lahitlere örnek olarak; İznik Antigonos Lahdi **(Resim.13)** ve İstanbul Arkeoloji Müzesinde ki, Taşkasap Lahti gösterilebilir (Çetinkaya, 2011: 31).

1.5.4.Yeraltı Mezarları

Yerin içine kazılmış veya kayaya oyulmuş dikdörtgen oyuklar olan mezarlar, Geç Roma ve Bizans Dönemine ait bir mezar tipidir. Geç Roma Döneminde kremasyon uygulandığını gösteren bölgelerden biri olan Kudüs'te, mezar mağaralarının ya da yerin içine kazılmış basit gömüler şeklinde olduğu ve işlemden sonra kalıntıların sıradan kaplarının içine konulduğu görülmüştür (Avni, 2005: 379).

1.5.4.1.Hypogeumlar

Hypoge'ler Geç Roma ve Bizans Dönemi'nde duvarlarında renkli fresklerin bulunduğu yapılar olarak tanımlanmıştır (Aybek ve Arslan, 2020: 18-19). Eski ve Yeni Ahit'ten sahnelerin ve dinsel işaretlerin yer aldığı Hypogeum'lara genellikle aynı aileye mensup kişiler gömülmüştür (Çetinkaya, 2011: 34). Kaybolmuş bir medeniyetin izlerini taşıyan Ħal Saflieni Hypogeum'unu **(Resim.14),** bir yeraltı mezar yapısı olarak buna gösterilecek önemli bir örnektir.

1.5.4.2.Katakomplar

Roma Dönemi'nde yeraltı mezarları farklı biçimlerde inşa edilmiştir. Bunlardan biri olan katakomplarda **(Resim.15)** mezarlar uzun koridorlar boyunca duvarlara açılmış raflara yapılmış ve cenaze mezara konulduktan sonra mezarın koridora bakan kısmı kaplanmış ya da duvar resimleriyle boyanmıştır (Çetinkaya, 2011: 21).

1.5.5.Kaya Oyma Mezarlar

En iyi örnekleri Kapadokya'da **(Resim.16)** bulunan bu mezarların daha çok keşişler için yapıldığı belirlenmiştir (Çetinkaya, 2011: 33). Anadolu'da MÖ 1.binyıldan itibaren nekropollerde veya nekropollerden bağımsız bir şekilde yapılmış olan Kaya Oyma Mezarlar; Khamosorion ve Oda Mezarlar olmak üzere iki tipte (Bilgin ve Okunak, 2011: 127) incelenmektedir.

1.5.5.1.Khamosorionlar

Khamosorion tipi mezarların Roma Dönemi'nde sıklıkla kullanıldığı görülmüştür. Dikdörtgen bir tekne ve bir kapaktan (Keleş, 2019: 195) oluşan bu mezar tipi kendi içinde basit ve lahit formlu olmak üzere iki tipe ayrılmıştır. Basit formlar anakaya oyularak açılan çukurun üzerinin üçgen alınlıklı bir kapakla kapatılmasıyla, lahit formlular ise açılan çukurun dış kısmı oyularak lahit formu verilmek suretiyle oluşturulmuşlardır. Ayrıca üzerleri bazen süslemeli bazen sade üçgen alınlıklı bir kapakla kapatılmıştır. Bu mezar tipinin güzel bir örneğine Hadrianoupolis Antik Kenti'nde **(Resim.17)** rastlanılmıştır (Çelikbaş, 2019: 72).

1.5.5.2. Oda Mezarlar

Bir evin odası gibi inşa edilmiş bu yapılar, daha çok yönetici konumundaki bireylerin gömüldüğü mezarlar olarak tanımlanmışlardır (Uhri, 2010: 120). Tek odalı olan oda mezarların önünde dromos (Bilgin ve Okunak, 2011: 128) bulunmaktadır. Kuzey Suriye ve Mezopotamya'da Erhanedanlar Çağı'nda, Anadolu'da ise MÖ 3.bin ortalarında görünmeye başlamış bu mezarlar, "Ölü Evi" düşüncesinin bir yansıması olarak değerlendirilmiştir (Ökse, 2002: 58).

1.5.6.Basit Mezarlar ve Toplu Mezar

Toprağın, cesedin yerleştirilebileceği büyüklükte kazılmasıyla oluşturulmuş, etrafı herhangi bir şekilde döşenmemiş, dikdörtgen, dairesel ve ya elips şeklindeki çukurlar, basit mezar olarak tanımlanmışlardır (Uhri, 2010: 101). Basit toprak mezarlarda **(Resim.18)** toprağa açılan bir çukurun içine ölen kişi sırt üstü yatırılarak, genellikle başı doğuya, ayağı batıya gelecek şekilde yerleştirilmiş, yanlarına nadiren mezar hediyesi bırakılmıştır (Yağız, 2009: 139).

Bireylerin birbirleriyle temas halinde gömüldükleri (Hoşsöz, 2018: 27) toplu mezarlar ise salgın hastalıklar ve savaş elverişsiz durumlarda ölülerin en çabuk şekilde gömüldüğü mezarlardır. Dini uygulamaların söz konusu olmadığı durumlarda, sarnıçlar ve kullanılmayan tiyatrolar toplu mezarlara dönüştürülmüştür. İznik Tiyatrosu buna en iyi örnektir (Çetinkaya, 2011: 36). İşlevi dışında kullanılan tiyatro yapısında **(Resim.19)**, çok sayıda mezar ve toplu gömü olduğuna işaret eden iskelet bulunmuştur. İskeletlerden çoğunun, savaş aletiyle yapılmış yaralanma izleri taşıyan erkek bireyler olduğu tespit edilmiştir. Bu sebeple burasının, savaşta ölen askerlerin gömüldüğü toplu bir mezar olarak kabul edilmiştir (Kardoruk, 2022: 45).

1.5.7.Kiremit-Tuğla Mezarlar

Kiremit mezarlar toprağa yatırılan ölünün üzerine üç sıra halinde altı kiremitin karşılıklı çakılması; açıkta kalan baş ve ayakucu bölümlerinin de birer kiremit ile kapatılmasıyla oluşturulmuştur. Kiremitlerin sayısının bireyin boyu ile orantılı değiştiği belirlenmiştir (Yağız, 2009: 138). Daha çok fakirlerin ve keşişlerin gömüldüğü bu mezara (Çetinkaya, 2011: 34) Laodikeia Antik Kenti'nde **(Resim.20)** rastlanılmıştır.

1.5.8.Taş Sandık Mezarlar

Taş Sandık Mezarların tabanı toprak ya da çakıl taşlarıyla kaplanmış, çevresi tek sıra taş veya kerpiçle çevrilerek, üstü sal taşıyla kapatılmıştır (Uhri, 2010: 113). Kazılan çukurun etrafının taşlarla çevrilip, sandık biçimi verilmesiyle oluşturulan mezarların; Örgü Sandık, Taş Örgü Sandık ve Tuğla Örgü Sandık olmak üzere üç tipi görülmektedir (Bilir, 2020: 68-69). Helenistik Dönem'den itibaren taş sandukalar

(Resim.21), bölgesel özellikleriyle ön plana çıkmış ve kremasyon gömme uygulamalarında kullanılmıştır (Korkut, 2013: 5).

1.5.9.Pişmiş Toprak Mezarlar

Kilden yapılmış bu mezarlar, kilin pişirildiğinde esnekliğini kaybederek, geri dönüşsüz bir biçimde yapıldığı ilk şekli almasıyla oluşmuştur (Uhri, 2010: 102). Pişmiş Toprak Mezarlar boyutuna göre çömlek ve pithos gömüler olarak sınıflandırılmıştır. Çömlekler daha çok çocuk ve bebek definlerinde kullanılmıştır (Uhri, 2010: 106).

1.5.10.Yapı İçi / Kilise İçi Mezarlar

Bizans kalıntılarında kiliseler ve surlar önemli iki kategoriyi oluşturmaktadır. Fakat sayıca fazla olan kiliseler daha çok dikkat çekmişlerdir. Kilislerin varlığı özellikle Bizans'ın inanç meselelerinin merkezde olduğu bir devlet olduğunu ortaya koymaktadır. Bu kiliseler mozaikler, freskler, ikonalar ve renkli mermerlerle süslü yapılarıyla, insanı büyüleyen mekânlar halini almıştır (Stathakopoulos, 2018: 19).

Çoğunlukla din adamlarının gömüldüğü bir uygulama olan kilise içi mezarlarda gömülme işlemi, kilise zemininin altında, etrafı taşlarla çevrili lahit içinde gömülme şeklinde gerçekleştirilmiştir. Konstantinos Lips Manastırı ve İznik Ayasofya Cami **(Resim.22)** buna en iyi örnektir (Çetinkaya, 2011: 31).

1.5.10.1.Kriptalar

Kiliselerin altında bulunan tonozlu yeraltı odaları kripta olarak tanımlanmıştır. Kökeni bir şehidin mezarı ve ya şehit edildiği yerde yapılan yeraltı şapellerine dayanan kriptalar, bu sebeple kutsal mekânlara inşa edilen kiliselerin ya da bazilikaların çekirdeğini oluşturmuştur (Venables, 1911: 2-3). Kiliselerde bemaya denk gelen yerde yapılmış kriptalara örnek olarak; İstanbul Aziz Ioannes Studios Manastırı ve Anagni Kilisesi **(Resim.23)** (Çetinkaya, 2011: 32) gösterilebilir.

1.5.10.2.Arcosoliumlar

Kısaca kemerli mezarlar olarak tanımlanmış olan (Baldıran ve Pehlivan, 2022: 154) Arcosoliumlar **(Resim.24),** ölen kişinin kemiklerinin üstten ve yanlardan

kapakla kapatılmış bir kemer içine yerleştirilerek korunduğu bir mezar tipidir. İstanbul'da narteks altında bezemesiz örneğinin bulunduğu Ayasofya Cami ile kilise içinde freskolar ve kemerlerin kabartmalarla bezendiği Kariye Cami bu mezar tipinin bilinen örneklerindendir (Çetinkaya, 2011: 31).

1.5.10.3.Tonoz Mezarlar

Değişik biçim ve boyutta örnekleri olan bu mezarlar daha çok kilise ve manastırların etrafında görülmektedir. Üstü tonozla örtülü, odacık şeklindeki bu mezarlara bitişik olarak ikinci bir mezarın daha olduğu görülmektedir. Alan darlığı sebebiyle defalarca kullanılan bu mezarlara en iyi örnek Metropolis Kenti'nde ortaya çıkarıla iki adet tonozlu mezar gösterilebilir **(Resim.25).** Burada yapılan çalışmalarda tonozlu mezarların ekonomik bir mezar tipi olmasından dolayı, Helenistik Dönem'den Erken Bizans Dönemi'ne kadar Anadolu'da birçok kentte yoğun bir şekilde kullanılmış olduğu görülmüştür. Ayrıca tek odalı, dromoslu ve avlulu gibi çeşitleri bulunan bu yapılarda genelde aynı kan bağından bireylerin gömüldüğü anlaşılmıştır (Aybek ve Arslan, 2020: 18-19).

1.6. MEZAR KÜLTÜ VE ÖLÜ KÜLTÜ

Geçmişten itibaren kabullenmesi zor olan ölüm fikri bütün kültürlerde, toplum ve dinlerde insanlar tarafından sorgulanan ve anlamı çözülmeye çalışılan önemli bir kavram olarak görülmüş ve ölünün aslında bu dünyadan başka bir dünyaya göç ederek orada yaşadığına inanılmıştır (Parıltı ve Uhri, 2018: 15). Bu bağlamda ölülerin gömülmesi için yapılan mezarlar veya ölü gömme geleneği her zaman bir kültür ve medeniyetin inanç sistemine bağlı olarak gelişmiştir. İlk ölü gömme uygulamalarının 50.000 yıl öncesine uzandığı düşünülmektedir. Nitekim İsrail'de bir mağarada bulunan ve insanlara ait olduğu düşünülen antik mezar alanı yaklaşık 10.000 yıl öncesine tarihlendirilmiştir (Mughal ve Sheikh, 2021: 523).

İnsanların güçlü yaşama tutkusu ve öbür dünyada da yaşama arzusu ölüm olayını önemli kılmıştır (Mutlu, 2018: 72). Eski Önasya inancında ölülerin ruhlarının Ölüler Ülkesi'nde yaşamaya devam ettiğine ve ölü ruhunun bedenden ayrılıp Ölüler Ülkesi'ne ulaşması için cesedin gömülmesi gerektiğine aksi durumda ruhunun acı çekeceğine inanılmıştır. Mezarlara yakınları tarafından yiyecek-içecek bırakılmış,

tütsü yakılmış ve ölenlerin adına belirli dini törenler düzenlenmiştir. Bu eylemler "Ölü Kültü" olarak adlandırılırken, mezara bırakılan sunularda "Mezar Kültü" olarak tanımlanmıştır (Ökse, 2005: 3).

Ölü kültü ile ilgili törenlerin kökeni çok eski ölüm anlayışına bağlıdır. Ölülerinden korkan ve onlara saygı duyan insanlar, gerekli ayinleri yapmadıkları takdirde ruhların yeraltından çıkarak, onlara zarar verebileceklerine (Saltık ve Nalbantoğlu, 2012: 167) inanmışlardır. Bundan dolayı ölü için mezara hediye bırakılması, kurban kesilmesi ve çeşitli sıvı libasyonlar yapılması gibi uygulamalara önem vermişlerdir (Saltık ve Nalbantoğlu, 2012: 168).

1.7.ANTROPOLOJİK ANALİZ

Toplum yapısı hakkında bilgi veren defin gelenekleri; mezarın yeri, ölü bedenini yerleştirilmesi, mezarın derinliği, mezara konulan eşyalar gibi daha birçok etkenden oluşmaktadır. Bu gelenekler hem toplumdan topluma hem de toplumun kendi içinde değişkenlik göstermektedir (Ünlütürk, 2015: 64).

Arkeolojik kazılarda tespit edilen mezarlar ve ortaya çıkarılan iskeletlerden doğru veri elde edilmesinde özellikle iskeletlerin yatış pozisyonu oldukça önem taşımaktadır. Genellikle dorsal ele geçen iskeletlerde ellerin çapraz bir şekilde karın-göğüs hizasında kavuşmuş bir şekilde görülmesi, bireyin inancı doğrultusunda sevdikleri tarafından bilinçli olarak gömüldüğünü, belli bir yatış pozisyonu görülmeyen bireyin ise defin süreci ile ilgili farklılıkların olduğunu ve bu durumun araştırılması gerektiğini göstermektedir (Ünlütürk, 2015: 71).

Arkeolojik açıdan gömü genellikle, cenaze yapısının kendisini, ölen kişinin iskeleti ve ölen kişiyi takip eden kişisel eşyalar ve sunulardan meydana gelmektedir. Bunlar üzerinde yapılan antropolojik çalışmalar **(Tablo.4)** ve bilimsel analizler; ölümün nasıl gerçekleştiği, nasıl gömüldüğü, gömü türleri, tipolojisi, nesne tipolojisi ve işlevleri, kronoloji, tarih ve kültürel bağlamlar ve dini törenler gibi birçok konuda önemli bilgiler edinilmesini sağlamaktadır (Wenn vd., 2017: 198).

Arkeolojik Bulgular	Gömülme Şekli	Sosyal-Kültürel ve Dini Yapı	Kimliklendirme Yapmak
Mezarlıklar	İnhümasyon	Mezarlık Düzenlemeleri	Yaş
İskeletler	Kremasyon	Mezar Yönleri	Soy
Kremasyon Kapları	Toplu Gömülme	Mezar Gelişimi	Cinsiyet
Küller		Gömülme Şekli	Statü
Yanma İzleri		İnanç Sistemi	Demografik Yapı
Mezar Eşyaları		Ölüme Bakış	Beslenme Alışkanlıkları
		Sosyal, Kültürel ve Ekonomik Yapı	Sağlık Durumları
		Kültür	

Tablo 4: Antropolojik Analizler

Cenaze törenlerine ve ayinlerine ait maddi kalıntıların incelenmesi bağlı bulunduğu toplumun sosyal, kültürel, ekonomik ve dini yönünün yanı sıra toplumu oluşturan bireylerin kimliklendirilmesini, halkın demografik yapısının, beslenme alışkanlıklarının ve sağlık durumlarının ortaya konmasını sağlaması açısından oldukça önemlidir. Bir bölgedeki cenaze törenlerinin çeşitliliği başka yerler ile karşılaştırıldığında daha rahat anlaşılabilir. Aynı coğrafi alanda yaşayan toplumların, ortak kaynakları kullanmaları ve paylaşmaları açısından ölü gömme uygulamalarının benzer, cenaze törenlerinin maddi ve mekânsal boyutlarının ise farklılık taşıdığı görülmüştür (Rife, 2012: 5). Bu farklılıkların ya da benzerliklerin neler olduğunu, bireyin statüsüne göre gömülüp, gömülmediğinin belirlenmesi ortaya koyacaktır. Bireyin sosyal kimliği; ölen kişinin yaşını, cinsiyetini, sosyal konumunu, ölüm nedenini ve ölüm yerini kapsadığından dolayı (Chapman, 2003: 306), bireye sosyal statüsüne göre ölü gömme uygulamasının yapılması beklenmektedir (Yılmaz, 2023: 24).

Bununla birlikte, toplu gömülerin ve uygulanan ayinlerin doğru incelenip analiz edilmesi mezarda bulunan ayrı ya da aynı etnik kökene sahip bireylerin bağlı bulunduğu toplulukların birbirleriyle olan etkileşimlerinin ortaya çıkarılması açısından oldukça önem taşımaktadır (Alekshin, 1983: 143-144).

İKİNCİ BÖLÜM

2. ANADOLU'DA ÖLÜ GÖMME UYGULAMALARININ GELİŞİM SÜRECİ

Ölü gömme uygulamaları hakkında Anadolu toprakları, oldukça zengin bir geçmişe sahiptir. Yapılan araştırmalar ve çalışmalar, Anadolu'da ölü gömme geleneklerinin bulunduğu toplum tarafından hem dönemsel hem de bölgesel olarak kendine özgü uygulandığını göstermiştir.

Bu bölümde; Neolitik Dönem, Kalkolitik Dönem, Tunç Çağı, Demir Çağı ile Yunan, Roma ve Bizans Dönemi'nde Anadolu'da ölü gömme uygulamaları ele alınacaktır. Bu başlıklar altında Anadolu'da ölü gömme uygulamalarının gelişim süreci incelenerek, dönemsel olarak toplumların ölüme bakışı değerlendirilecektir.

2.1. NEOLİTİK DÖNEM ÖLÜ GÖMME UYGULAMALARI

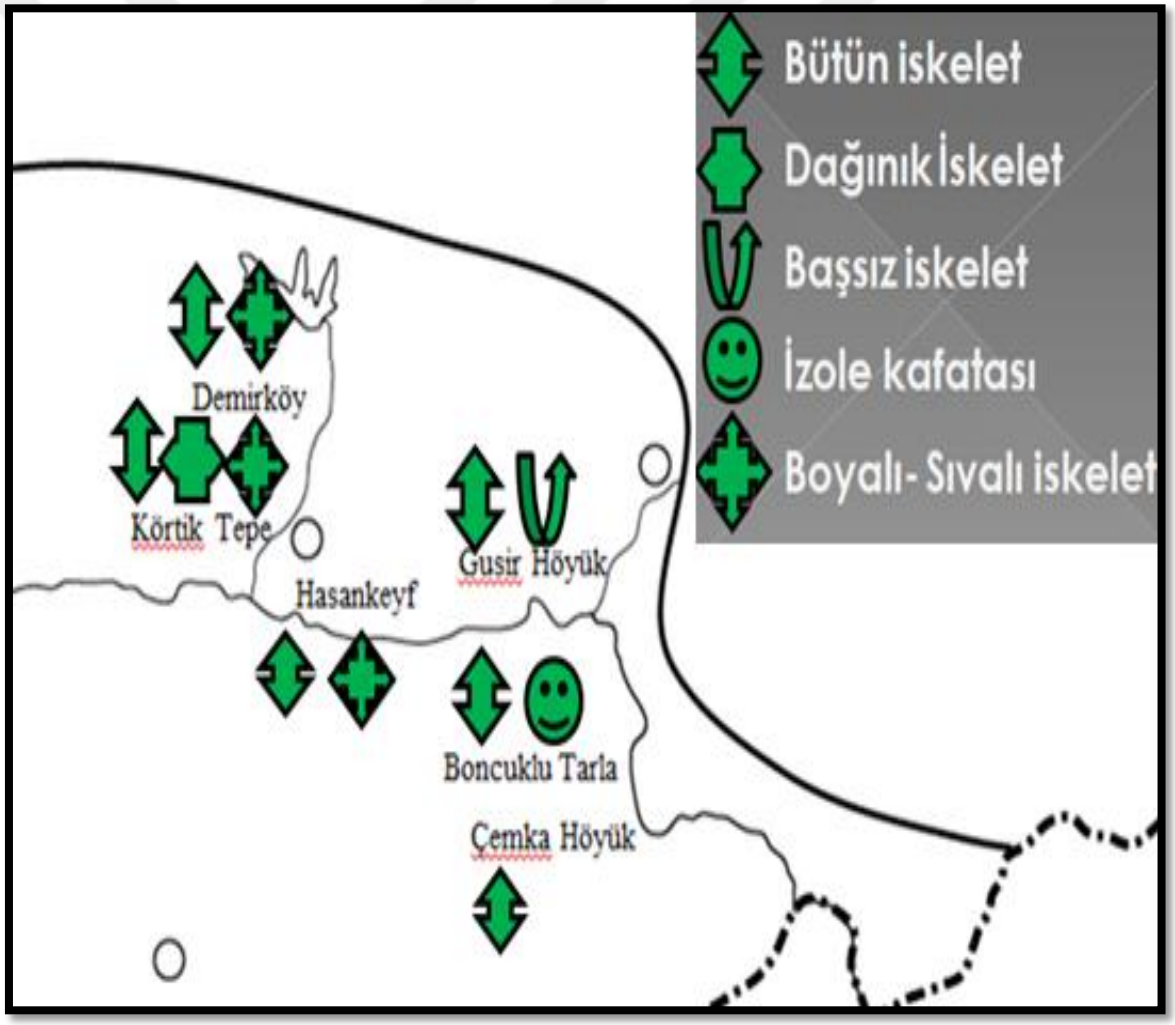
Kültürel, sosyal ve ekonomik birçok alanda önemli değişimlerin yaşandığı Neolitik Dönemde; insanın doğal çevre koşullarının değişmesine neden olduğu fiziki müdahalesinin bir sonucu olarak, çok uzun bir süreçte yeni bir yaşam biçimi gelişmiştir (Özdoğan, 2018: 129).

Neolitik Dönemin insanın yerleşik düzene geçmesi ile başlayan bu değişimi ve beraberinde yaşanan gelişmeleri kapsayan süreci, arkeoloji çalışmalarının en çok merak edilen ve araştırılan konularından biri olmuştur. Bu konular arasında ise en fazla ilgiyi ölü gömme uygulamaları çekmiştir. Arkeolojik araştırmalar, Neolitik Dönem boyunca ölü gömme uygulamalarında bazı bölgesel benzerliklerin dışında, oldukça fazla bir çeşitlilik olduğunu ortaya çıkarmıştır. Anadolu'da Neolitik Dönem; kafatası kültü, mezar hediyeleri, ayinler, bedene yapılan değişik işlemler gibi oldukça karışık ve bir o kadar da zengin dönem ölü gömme uygulamalarıyla dikkat çekmiştir (Özdemir ve Arslantaş, 2021: 1042)

Birincil gömü uygulamasının yanı sıra, hoker pozisyonda yerleştirilmiş mezarlarda; mezarların yeniden açılması, kafataslarının çıkarılması gibi ikincil gömü uygulamasının yapıldığı görülmüştür (Lichter, 2016: 80).

Anadolu ve çevresinde Neolitik Döneme ait, evlerin tabanlarında veya seki altlarında çok sayıda mezar ortaya çıkarılmıştır. Bu mezarlar, ölülerin basit çukurlara yerleşik hayata geçişle birlikte gömüldüklerini göstermiştir (Ekmen, 2012: 24).

Anadolu'da Neolitik Dönem ve ölüm kültleri hakkında Güney Doğu Anadolu Bölgesi Yukarı Dicle Havzası yerleşimlerinden **(Harita.1, Şekil.2)** önemli bilgiler elde edilmiştir. Ele geçen iskelet kalıntıları ve ölü hediyeleri hem bölgenin kültürünü tanımada hem de insanların sosyal hayatını, ölüm ve ölümden sonrasına yönelik bakış açılarını belirlemede oldukça önemli bir kanıt olmuştur (Tümer, 2022: 30).

Şekil 2: Neolitik Dönem Yerleşimleri

Bu yerleşimlerden biri olan Demirhöyük'te, ilk defa yerleşim içi gömü (intramural) uygulandığı görülmüş (Akın, 2007: 403), ayrıca ilginç bir gömü olarak köpek gömütü tespit edilmiştir (Rosenberg, 1999: 251). Hasankeyf'te ölülerin hoker gömüldüğü ve iskeletlerin bazılarının bacak kemiklerine siyah renkli çizgisel şekiller çizildiği **(Resim.26)** (Miyake vd., 2012: 3) görülmüştür.

Boncuklutarla'da bireylerin tekli, ikili ve çoklu gömüldüğü tespit edilmiş ayrıca mezarlarda çok fazla sayıda boncuk bulunması (Kodaş, 2018:15) dikkat çekmiştir. Körtiktepe'de iskeletler üzerinde kırmızı, siyah aşı boyasının yanı sıra alçı işleminin **(Resim.27)** uygulandığı (Özkaya ve Coşkun, 2010: 90) tespit edilmiştir. Çayönü yerleşiminde bulunan "Kafataslı Yapı" **(Resim.28),** bu dönem hakkında özellikle toplumun dinsel yapısı ve ölü kültü hakkında önemli bilgilerin elde edilmesini sağlamıştır (Akçay, 2017: 16).

Anadolu'da en erken ölü gömme uygulamalarının izlerine Pınarbaşı Arkeolojik Alanında **(Resim.29)** yapılan kazılarda rastlanılmıştır. Buradaki kazılarda, erken döneme ait kafatası çıkarılmış, erkek bir bireye ait mezar bulunmuştur. Bu mezar, Anadolu'da kafatası çıkarımının en erken ilk örneği olarak değerlendirilmiştir (Baird, 2013: 180). Ayrıca Direkli Mağarası'nda **(Resim.30)** ortaya çıkarılan ve Küçük Mezar olarak tanımlanan alanının; mağaranın doğal yapısında gerçekleştirilen küçük düzenlemelerle oluşturulduğu anlaşılmıştır (Erek, 2017: 383).

2.2. KALKOLİTİK DÖNEM ÖLÜ GÖMME UYGULAMALARI

Anadolu'da Kalkolitik Döneme tarihli; Alişar Höyük, Can Hasan Höyük, Köşk Höyük, Norşuntepe, Değirmentepe Höyük, Ilıpınar Höyük, Aktopraklık, Beycesultan, Hacılar, Gözlükule ve Yumuktepe Höyük gibi yerleşimlerde **(Tablo.5)** gerçekleştirilen arkeolojik çalışmalar, ölü gömme uygulamaları hakkında önemli bilgiler sunmuştur. Ölülerin, inhumasyon ve ya kremasyon geleneğine göre, basit toprak mezarlar veya küp mezarlara, tekli veya çoklu olarak, intramural ve ekstramural olarak gömüldükleri görülmüştür. Bu dönem ayrıca insanların ölülerini düzenli bir biçimde, yaş, cinsiyet ve sosyal statüye göre gömdükleri ve buna uygun mezar eşyası bıraktıkları anlaşılmıştır (Özterzi, 2011: 132).

Tablo 5: Kalkolitik Dönem Yerleşimleri / Ölü Gömme Uygulamaları

YERLEŞİM YERİ	GÖMÜLME ŞEKLİ	KONUMU	MEZAR TİPİ
ALİŞAR HÖYÜK	Inhümasyon	Intramural	Basit Toprak Mezar, Küp Mezar
CAN HASAN HÖYÜK	Inhümasyon	Intramural	Basit Toprak Mezar, Çukur Mezar
KÖŞK HÖYÜK	Inhümasyon	Intramural	Basit Toprak Mezar
NORŞUNTEPE HÖYÜK	Inhümasyon	Intramural	Basit Toprak Mezar, Çömlek ve Küp
DEĞİRMENTEPE HÖYÜK	Inhümasyon	Intramural Ekstramural	Çömlek ve Silindire Benzeyen Kaplar
ILIPINAR HÖYÜK	Inhümasyon	Ekstramural	Basit Toprak Mezar
BEYCESULTAN HÖYÜK	Inhümasyon	Intramural	Basit Toprak Mezar
HACILAR HÖYÜK	Inhümasyon	Ekstramural	Basit Toprak Mezar
GÖZLÜKULE HÖYÜK	Inhümasyon	Intramural	Basit Toprak Mezar, Küp Mezar
YUMUKTEPE HÖYÜK	Inhümasyon Kremasyon	Intramural Ekstramural	Basit Toprak Mezar
AKTOPRAKLIK HÖYÜK	Inhümasyon	Ekstramural	Basit Toprak Mezar

2.3. TUNÇ ÇAĞI ÖLÜ GÖMME UYGULAMALARI

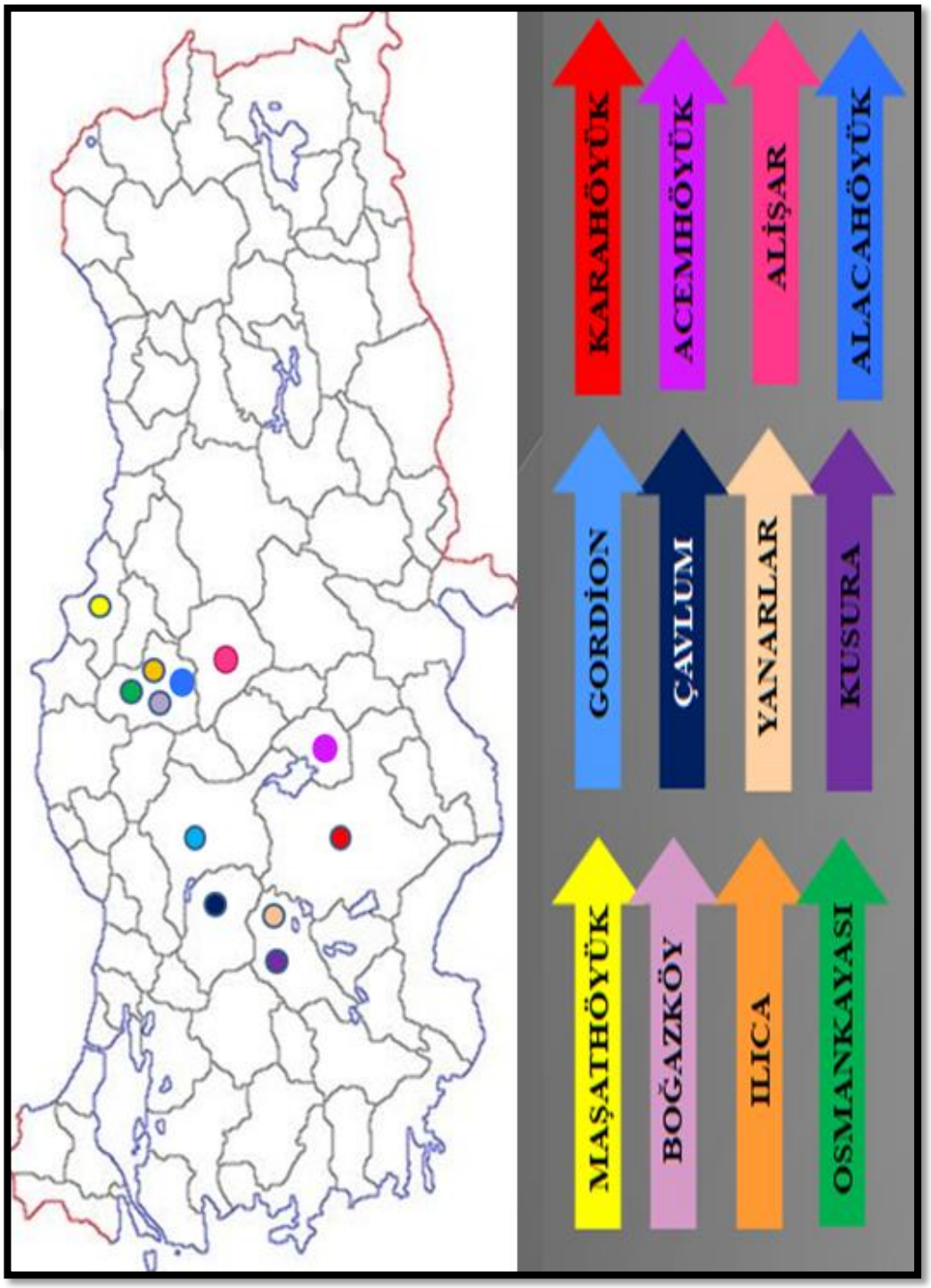
Tunç Çağı'nda Anadolu'da mezar sayısında artış görülmüş ve bu durum, yeni göçler sonucu nüfus patlamasına bağlanmıştır. Bu göçlerin bir sonucu olarak farklı ölü gömme işlemlerinin uygulandığı görülmüştür. Ege Orta Anadolu, Orta Karadeniz ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde tek gömme işlemi olarak cesetler, basit toprak mezar, küp mezar, sandık mezar ve oda mezarlara gömülmüştür (Mutlu, 2018; 77). Bu dönem sonunda Doğu Anadolu'da yepyeni bir ölü gömme geleneği olarak ölülerin Kurgan'a gömülmeye başlandığı görülmüştür (Mutlu, 2018: 96).

Anadolu'da Tunç Çağı'na ait ölü gömme uygulamaları hakkında bilgi veren en önemli kaynaklar Alacahöyük'te **(Resim.31)** bulunan mezarlar ile hiç şüphesiz Hitit tabletleri olmuştur. Alacahöyük'te mezarların üzerinde görülen düzenli bir şekilde dizilmiş öküz başları ve bacak kemikleri, Anadolu'ya özgü bir uygulama olan ölüm yemeği ile ilişkilendirilmiştir (Çınaroğlu, 2018: 7).

Ölümden sonra varlığını sürdüren bir ruhtan oluştukları inancına sahip Hititlerde ölen kişiyi, daha önce ölen ve yeraltı dünyasını iyi tanıdığına inanılan annenin karşılayıp, onu ölüler diyarına götüreceğine inanılmıştır. Bu inançtan dolayı, Kral Muwatalli'den itibaren bazı metinlerde ölüm günü "anne günü" olarak geçmiştir (Ünal, 1980: 166).

Hititlerde, Hitit krallarının yakıldığı ve küllerinin gömüldüğü tabletlerden bilinmektedir. Bu tabletlerde, uygulamanın nasıl yapıldığı, detayları ile (Ökse, 2005: 1-3) anlatılmıştır. Hititlerin yakılarak küllerin içine konduğu küpler, taş sandukalar ve basit toprak mezarlardan oluşan üç çeşit gömü tipini kullanıldıkları görülmüştür.

Bağlarbaşı ve Osmankayası bölgelerinde ölülerin yakılarak konulduğu küpler (Salın, 2018:63), Ilıca Köyü'nde kremasyon tipi olan mezar ile basit toprak ve taş sanduka mezar örneklerine rastlanmıştır (Lepan, 2019: 20, Berkcan, 2006: 67). Orta Anadolu'da; Maşathöyük, Boğazköy, Çavlum, Yanarlar, Kusura, Acemhöyük, Karahöyük, Alişar ve Alacahöyük gibi çeşitli yerleşim merkezlerinde **(Şekil.3)** yapılan arkeolojik kazılar, Tunç Çağı boyunca genelde aynı uygulamaların devam ettiğini göstermiştir.

Şekil 3:Tunç Çağı/ Hitit Mezar Yerleşimleri

2.4. DEMİR ÇAĞI ÖLÜ GÖMME UYGULAMALARI

Anadolu'da Demir Çağı ölü gömme uygulamalarını en iyi Urartu Mezarları yansıtmıştır. Yapılan Arkeolojik kazılar ve yüzey araştırmaları, çoklu gömü uygulayan Urartuların mezar olarak daha çok yeraltına yaptıkları oda mezarları **(Resim.32)** kullandıklarını göstermiştir (Yiğitpaşa, 2010: 180). Bu mezarlara ölüler; eski cesetler odanın gerisine itilerek, oda girişine bırakılmıştır. Kazılarda ele geçen bazı kumaş izleri, iğne ve düğme gibi buluntulardan ölülerini giyinik olarak gömdükleri düşünülmektedir. Ayrıca Urartuların cinsiyet ayrımı yapmadan ölülerini gömdükleri ve normal gömülmenin yanında kremasyon uyguladıkları tespit edilmiştir (Yiğitpaşa, 2010: 182).

Demir Çağı'nın önemli uygarlıklarından biri olan Friglerin ölü gömme uygulamalarında, mezar eşyası ve malzeme yönünden farklılıklar bulunduğu görülmüştür. Ölülerini tümülüslere **(Resim.33)** gömmeye başlayan Friglerin, aynı zamanda bu tümülüslere yaktıkları ölülerinin küllerini de bıraktıkları tespit edilmiştir (Birecikli, 2010: 224). Frigler, ölülerini tümülüslerin yanı sıra kayalara oyulmuş mezarlara da gömmüşlerdir. Friglerin ölümden sonra yaşama inandıkları için bu mezarları inşa ettikleri ve bu inanç doğrultusunda mezarlara eşyalar ve armağanlar bıraktıkları düşünülmüştür (Birecikli, 2010: 129).

2.5. YUNAN DÖNEMİ ÖLÜ GÖMME UYGULAMALARI

Anadolu'ya yerleşen Helenler, yerel halkın dini inançlarından etkilenerek onların inançlarını benimsemişlerdir. Ruhun bedeni bir nefes gibi terk ettiğine inanan Yunan toplumunda ruhun en kısa sürede yeraltına gitmesi önem taşımaktaydı. Bunun için beden hazırlanır ruhu Styx Nehri'ni rahat geçsin diye kayıkçı Kharon'a vermesi için dilinin altına para yerleştirilmiştir (Mughal ve Sheikh, 2021: 523).

İlyada ve Odesia Destanları; Antik Yunan ve Anadolu kültürlerinin birbirleri ile etkileşimlerinin bir sonucu olarak ölü gömme uygulamalarının oluştuğuna dair ilk bilgi sahibi olduğumuz kaynaklardır (Çapar, 1990: 65-66).

İlyada'da bir ölü gömme geleneği olarak ölünün yakıldığını ve bu işlemin nasıl uygulandığını net biçimde Patroklos'un cenaze töreni ortaya koymuştur. Patroklos'un ölüm haberiyle Troya'ya gelen Akhilleus'un, ölüye olan saygının bir

göstergesi olarak Patroklos'un bedeni üstünde hıçkıra hıçkıra ağlandıktan sonra atların çözülüp yemek yenmesini (Homeros, İlyada XXIII. 206) önermesi, cenaze töreni ile ilgili ilk bilgi olmuştur. Devamında Patroklos'un cesedinin arkadaşlarının ellerinin üstünde, etrafında atlı arabalar ve yayalarla dolaştırıldıktan sonra, ölü yemeği yendiği, ertesi gün bedenin cenaze töreninin yapılacağı alana getirildiği ve Patroklos'un bedeninin sevdiklerinin kestikleri saçlarıyla örtüldüğü, sonrasında ateş yakılacak yerin hazırlandığı ve bedenin buraya kurban edilen hayvan yağlarıyla yağlanıp yerleştirildiği, devamında ise ateşte Patroklos'un bedeninin yakılıp, ateş söndükten sonra bedenden kalanların altın bir urneye konulup, hayvan yağıyla sarıldığı ve son olarak urne ve alanın üzerinin kapatıldığı (Homeros, İlyada XXIII. 208) şeklindeki uygulamaların yapıldığını göstermiştir.

Antik Yunan toplumunda üç aşamada gerçekleştirilmiş olan cenaze törenleri Yunan Vazo Sanatında **(Resim.34)** detaylıca işlenmiştir. İlk aşama olan prothesis aşamasında beden sergilenme ve yas tutulması için hazırlanmış, sonraki aşama olan ekphora ile cenaze alayı eşliğinde ölü gömüleceği yere taşınmış ve son olarak ölen kişinin bedeni veya yakılmışsa külleri mezara gömülerek cenaze işlemleri tamamlanmıştır (Diego ve Dias, 2018: 62).

Klasik Yunan Döneminde (MÖ 5-4 yy) Atinalı aileler, sonradan toprağa gömülen lahitlere defnedilmiştir. Roma Dönemine gelindiğinde cenaze törenlerinin Klasik Yunan kültürüyle oldukça benzerlik taşıdığı fakat sosyal statüden kaynaklı daha zenginleşen Romalılarda cenaze törenlerinin, Yunan toplumuna nispeten daha gösterişli bir şekilde yapıldığı anlaşılmıştır (Mughal ve Sheikh, 2021: 524).

2.6. ROMA DÖNEMİ ÖLÜ GÖMME UYGULAMALARI

Ölümden sonraki hayat görüşüne sıcak bakmayan Roma, ölüme daha çok sonsuz bir uyku ve hiçliğe geçiş olarak (Tek, 2002: 122) bakmıştır. Roma'da yaşayanlar ve ölüler arasında cenaze işlerini yürütenler aracılık yapmış ve bunu yaparken ölüye saygılı davranılmasına dikkat edilmiştir (Bodel, 2000: 135). Antik Roma'da ataların onurlandırılması gerektiğine olan inanç, inhumasyon veya kremasyon olarak uygulanan cenaze törenlerinin başlangıcı oluşturmuş aynı zamanda bu işlemleri gerçekleştirirken olası bir eksik uygulamanın yapılmasının bir sonucu olarak ruhun huzursuzca dolaştığına inanılmıştır (Ratief, 2010: 129). Bundan dolayı,

dünyadan ilişkisini önlemek için ya ölünün üzerine ya ağırlık konulmuş ya da başı kesilmiştir (Çetinkaya, 2011: 19).

Roma Dönemi'nde sınıf ayrımları gömme biçimleri şekillendirmiş ve bu duruma bağlı mezar yapılarının ve mezar eşyalarının kalitesinin ve çeşitliliğinin arttığı görülmüştür (Civelek, 2007: 78). Roma geleneğinde üç aşamalı gerçekleşen cenaze töreninden sonra ölülerin gömülme işlemi gerçekleştirilmiştir (Gideion, 2005: 379).

Roma Döneminde gömme alanlarının belirlenmesinde başlıca etkenin şehir dışındaki yerler olduğu, özellikle terkedilmiş ocaklar, su kemerlerinin yakınları ve üretim alanlarının tercih edildiği (Gwiazda, 2023: 290) belirlenmiştir. Ölülerin gömülmesine yönelik yapılan düzenlemelerin dini kaygıların yanı sıra cesetle olan temasa bağlı olası bir bulaşıcı hastalığa yol açmanın önünü kesmek ve sağlık sorunlarını ortadan kaldırmak gibi toplum yararına yönelik değişik amaçlarla yapılmış olduğu düşünülmektedir (Danciakova, 2023: 15).

Roma Dönemi'nde, bireyler için ölümden sonra, hayatta kalan sevdiklerinin anılarında yaşamaya devam etme düşüncesi oldukça önem taşımıştır. Ölüleri şehir dışına gömme geleneğinin bulunduğu Roma'da, mezar yerleri kentlerde, yollar boyunca sıralanmış bir şekilde düzenlenmiştir. Böylece sevdiklerini anılarında yaşatan insanlar bu yollardan her geçişlerinde, ölülerini mekânlarında ziyaret etme imkânı bulmuşlardır (Morehouse, 2012: 35).

Romalılar bu dünya ve öteki dünyadaki yaşamlarını düzenlemek için yasalar geliştirmiş ayrıca ölüler ve yaşayanlar için kolay bir geçiş sağlamak amacıyla yeni düzenlemeler yapmışlar ve MS 5.yüzyılda bunu yazılı hale getirerek "On İki Levha Kanunları" olarak bilinen kanunları **(Tablo.6)** hazırlamışlardır. Bu kanunlar ile lüks cenaze törenlerine kısıtlamalar getirilirken aynı zamanda cenaze törenlerinin yapılacağı alanlarda belirlenmiştir. Defin işlemlerinin dini kirlilik, yangın ve sağlığa uygunluk gibi sebeplerden dolayı özelikle kent dışına veya komşu evlerden uzakta yapılmasına dikkat çekilmiştir (Mureşan, 2016: 121).

ROMA ÖLÜ GÖMME KANUNLARI	
1	Şehre ceset sokulamaz, aksi olursa kutsal yapılar kirlenmiş sayılır ve sorumlular cezalandırılır. Ceset kent içinde yakılmamalı veya gömülmemelidir
2	Ölüyü gömüye hazırlamak için soyan veya gereğinden fazla bekleten kişi, eğer güneş ışınlarının bu bedene dokunmasına izin verirse, kutsallığa ihanet etmiş olacaktır. Eğer bu kişi yüksek sınıftan biri ise bir adaya sürgüne gönderilmeli, alt tabakadan biri ise madenlere çalışmaya sürülmelidir
3	Bir mezarın kutsallığını kirleten veya mezardan eşya çalan kişiler yine aynı şekilde rütbelerine göre adaya sürülmeli veya madene çalışmaya gönderilmelidir
4	Başkası ait bir mezarı açan, ölünün yerini değiştiren ya da başka birini gömen kişi kutsallığa ihanet etmiş sayılır
5	Mezar yazıtını silen, heykelini deviren veya taşını alan kişi, mezarın kutsallığını çiğnemiş sayılır.
6	Bir lahit veya mezar odasına bir ölü beden yerleştirilmiş ise, başka bir ölü beden konulmamalıdır, bunu yapan kişi dine ihanetle cezalandırılmalıdır
7	Ölen ana-babalar ve on yaşın üzerindeki çocuklar için bir sene yas tutulmalıdır".
8	Ölen üç yaşına kadar bebeklerin, yaşadıkları her yıl için bir ay yas tutulmalıdır
9	Ölen koca için 10 ay yas tutulmalıdır
10	"Ölen altıncı dereceye kadar yakın akrabalar için 8 ay yas tutulmalıdır". Bunlara uymayanlar, "resmi aşağılanma" ile cezalandırılmalıdır. (İnfarmia; suç işleyen Roma vatandaşlarının saygın olmayan bir işte (aktörlük, fahişelik gibi) çalıştırılma şeklinde uygulanmıştır)
11	Yasta olan kişiler, eğlence amaçlı davetlere katılmamalı, süslenmemeli (sakal tıraşı olmamalı), beyaz ve mor renkli elbiseler giymemelidirler
12	"Ölenin cenaze töreni sırasında yapılan bütün harcamalar, geride bırakılan mülkten en öncelikli borç olarak kesilmelidir

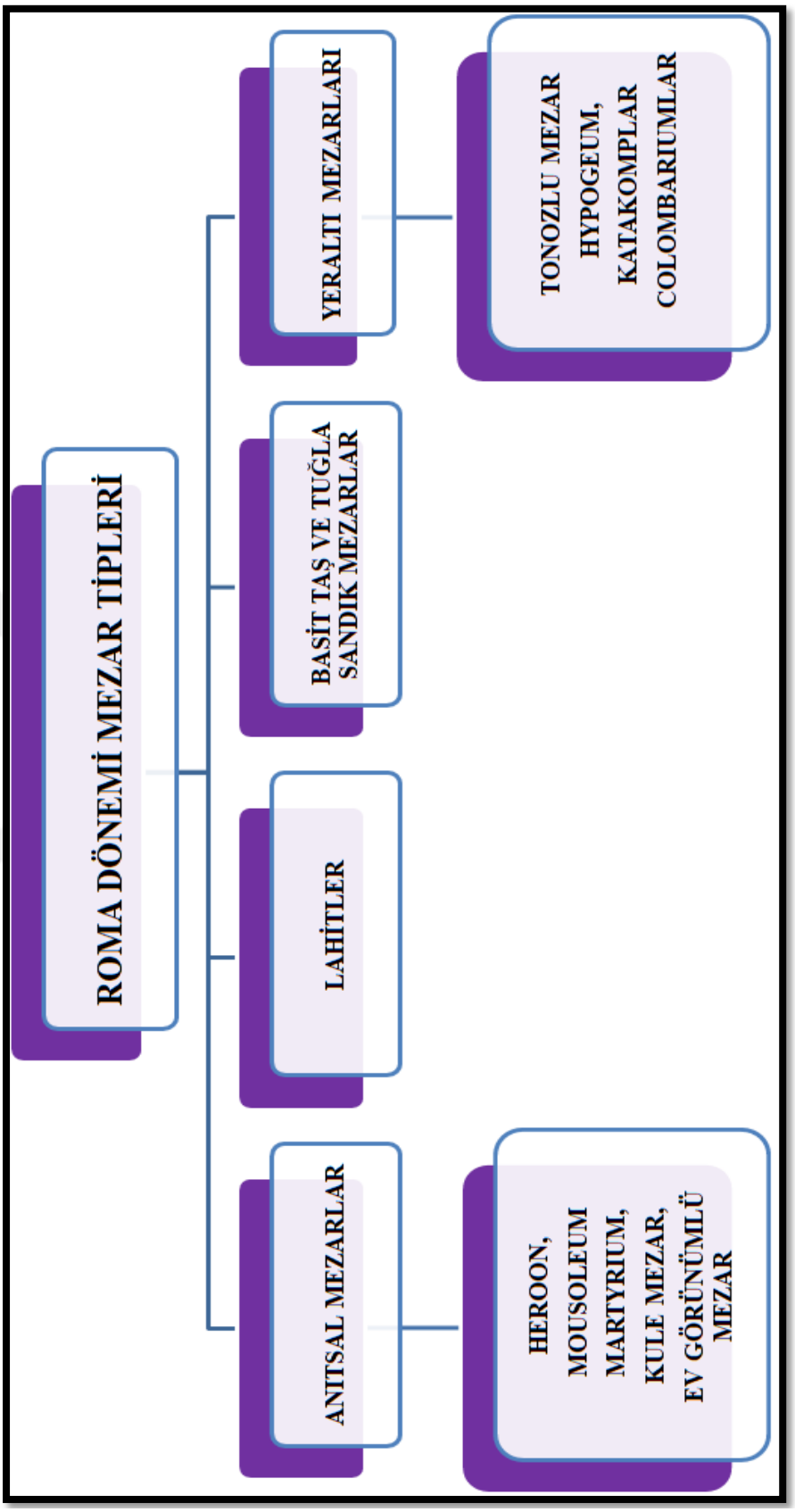
Tablo 6: Roma 12 Levha / Ölü Gömme Kanunları

Roma'da MÖ 5.yüzyılda, 12 levha kanunlarına göre hem inhumasyon hem de kremasyona izin verilmiştir. Roma'da, MÖ 1.yüzyıldan itibaren gömülme eski bir gelenek olarak algılanmış ve yakınları tarafından yakılan ölünün külleri (Çetinkaya, 2011: 20) urnelere konularak, yeraltındaki aile mezarlarının duvarlarına ya da columbariumlara yerleştirilmiştir (Çetinkaya, 2019: 66). Ölümden sonraki yaşam inancının arttığı Roma'da, cenaze törenleri, yasalarca belirlenen sınıf ayrımına göre düzenlenmiş (Civelek, 2007: 71) ve kent sınırları içinde ölü gömme yasaklanmıştır (Civelek, 2007: 77).

Kremasyon uygulamasının MS 1.yüzyıldan MS 3.yüzyıla kadar daha yaygın uygulandığı görülen Roma'da, Yunan kültürüne olan ilgiden dolayı inhumasyona (Engel, 2019: 13) yönelim artmış ve MS 2. yüzyılda Roma İmparatorluğu'nda tekrardan toprağa gömme baskın bir hale gelmiştir (Sorensen, 2013: 21). MS 4.yüzyılda Hristiyanlığın yayılmasıyla birlikte, imparatorluğun genelinde uygulanan tek yöntem olmuştur (Engel, 2019: 15-16).

Anadolu'da Hristiyanlığın yayılması ile ölüme bakış değişmiştir. Paganlarda ölülerin gömüldüğü alanlar, ölüler kenti anlamına gelen "nekropol" olarak tanımlanırken, Hristiyanlıkta ise ölümün bir son değil, geçici bir uyku olduğu ve tekrar uyanacakları doğrultusundaki inançlarından dolayı bu alanlar uyku anlamına gelen "*koimeterion*" olarak tanımlanmıştır (Bilir, 2024: 39). Hristiyanlıkta ölüme bakış, Pagan inancından farklı olmakla birlikte, ölüm sonrası uygulamaların çoğu paganizmden alınıp, Hristiyanlaştırarak yasal bir uygulama haline getirmiştir (Bilir, 2024: 42).

Anadolu'da Roma Dönemi'nde görülen mezarlar **(Tablo.7)** ve gömü tipleri belli bir bölgede yoğunluk kazanmıştır. Roma Dönemi'nde geleneksel ölü gömme adetlerinin uygulandığı bölgelerde, yeni gelen başka halkların etkisiyle, Anadolu'da farklı adetlerde uygulanmaya başlanmıştır (Tek, 2002: 126).

Tablo 7: Roma Dönemi Mezar Tipleri

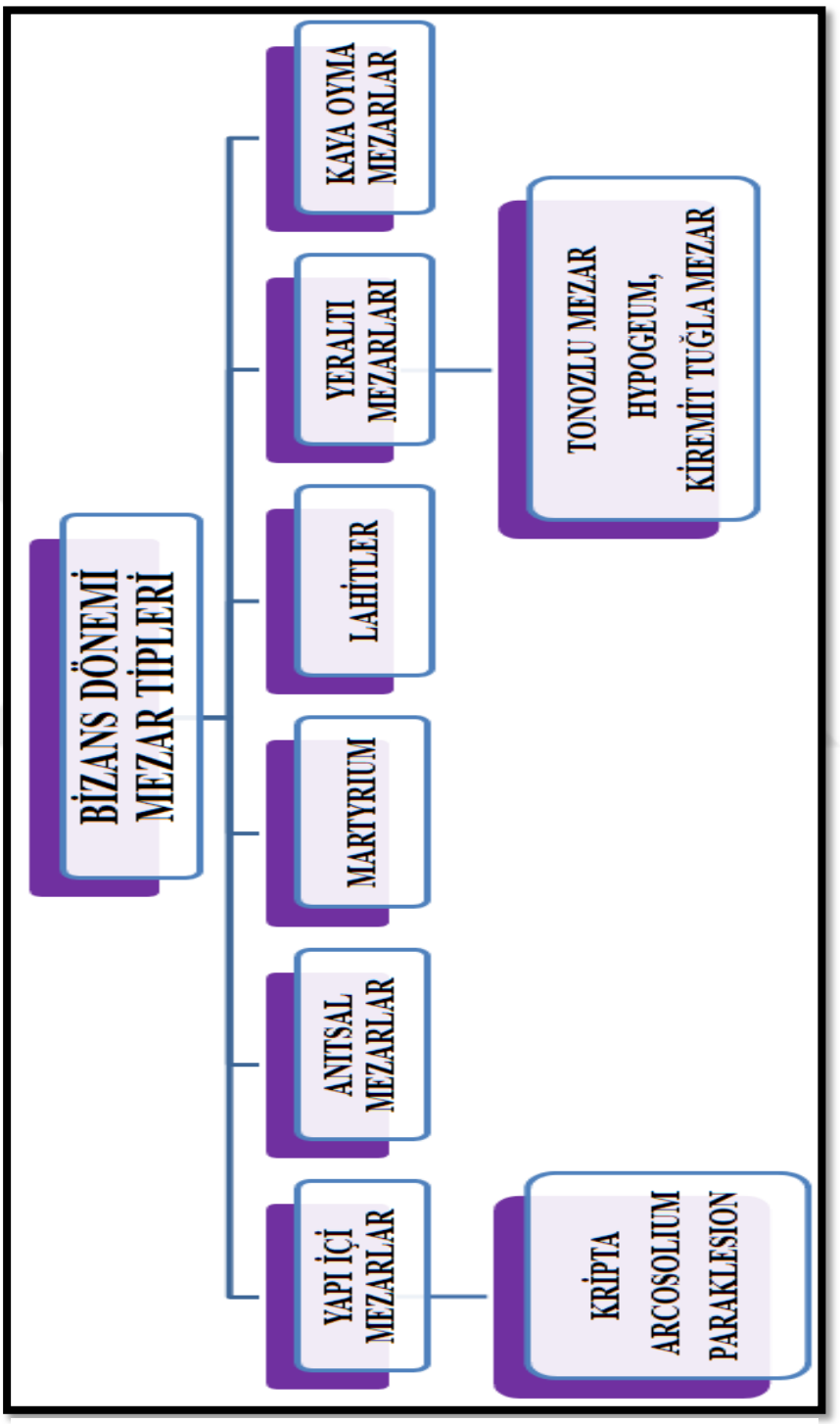
2.7.BİZANS DÖNEMİ ÖLÜ GÖMME UYGULAMALARI

MS 1 ve 3 yüzyıllar arasında Anadolu'da, Bizans Dönemi'nde ki gelişmelerin kültürel arka planını oluşturan defin gelenekleri gelişmiştir. Anadolu'da çeşitli dinlere mensup topluluklar kendi dini ihtiyaçlarına göre mezar tipleri **(Tablo.8)** kullanmışlardır. Hristiyanlığın Anadolu'da yayıldığı 4. ve 6 yüzyıllar arasında daha homojen bir defin geleneği ortaya çıkmıştır (Ivıson, 2017: 163)**.**

Hristiyanlaşma sürecinde gömme geleneklerinde; gömülerek defnedilmenin dinsel nedenlerle desteklendiği, yakılarak defnedilmenin ise ağır suçlar için yasal bir ceza olarak uygulandığı görülmüştür. Mezarların doğu-batı yöneliminin yaygınlaştığı, başlar batıya ayakların doğuya bakacak şekilde yapılan yerleşimin, yeniden dirilişte doğuya dönme isteği ile ilişkilendirildiği anlaşılmıştır. 4.yüzyıldan itibaren süsleme olarak cennet temalı motiflerin kullanıldığı anlaşılan mezarlarda haç ve histogramlar görülmeye başlanmış ayrıca Hristiyan mezarlarında pagan anıtlarına ait parçaların kullanıldığı tespit edilerek belgelenmiştir. Bununla birlikte hem mezar taşlarına haç işaretlerinin yapıldığı hem de haç şeklinde mezar taşlarının kullanımının arttığı belirlenmiştir. Ayrıca mezarlarda uyuma yeri anlamına gelen yazıların kullanımının yaygınlaşmasına rağmen mezar yazıtlarına ölüm tarihlerinin konulmadığı tespit edilmiştir (Ivison, 2017: 164).

Bizans Dönemi'nde lahitler üzerine Hristiyan sembolleri ve yazıtları eklenmeye başlamış ve 6.yüzyılda Anadolu'da yeni bir lahit türü olarak yarım yuvarlak, eğimli kapaklı lahitler ortaya çıkmıştır. Bu dönemde ayrıca bağımsız olarak ya da kilise içinde veya dışında, çoklu gömülerde kullanılan yeraltı mezarlarının inşa edildiği, kilise zeminlerinin altına, kemerli ve taş kapaklı tuğla zemin mezarların yapıldığı görülmüştür (Ivıson, 2017: 165).

Hristiyanlığın kabul edilmesinden sonra kiliseler, mezarlık düzenini etkileyerek şehir surlarına ve kilise içlerine gömülmeyi yasaklamış ve 6 ve 7. yüzyıllarda mezarlıklar şehir dışında yapılmıştır. Kilise içine gömme geleneğinin sadece azizler, din adamları, imparatorlar ve aileleri için uygulanmış olduğu görülmüştür. Bu sebeple kilisede gömme geleneğinin mezarların düzenlenmesinde önemli sosyal anlamlar taşıdığı düşünülmüştür (Tritsaroli ve Valentin, 2008: 96).

Tablo 8: Bizans Dönemi Mezar Tipleri

Hristiyanlıkla birlikte şeytana karşı en büyük savunma silahı olarak haçın ve aynanın kullanıldığı görülmektedir. Özellikle 5.yüzyıldan itibaren haçlar mezarlarda ele geçen önemli arkeolojik buluntulardan olmuştur. Haçların en yaygın çeşitlerini değerli taş veya cam kakma ile süslenmiş altın haçlar, cam kakma ile süslenmiş gümüş çubuk haçlar ve noktalı daire desenlere sahip dökme bronzdan yapılmış haçlar oluşturmuştur. Mezarlarda 7.yüzyıla kadar ayrıca ölen kişinin asma bir haçla ya da muskalarla gömülme geleneği devam etmiştir (Bollok, 2013: 237-239).

Bizans Dönemi'nde mezarlık alanları pagan inancındaki "kirlilik alanları" olarak görülmekten çıkmış olmakla birlikte, sur dışında kullanımına devam edilmiştir. Bu alanlar şehitlerin mezarlarının üzerine Martyrium ve Hristiyan cenaze kültü için kilise mezarlarının inşa edilmesiyle birlikte Hristiyan kutsal mekânı haline gelmiştir (Ivıson, 2017: 165). Bunun en güzel örneği İsa'nın mezarı olarak kabul edilen bir alana yapılan Kutsal Mezar Kilisesi'dir **(Resim.35).** Bu gelişmelere bağlı azizlerin kalıntılarına yakın bir şekilde gömülme isteği anlamına gelen "Ad sanctos" türü gömüler ortaya çıkmış (Gwiazda, 2023: 293) bununla birlikte; aziz kabul edilen bireylere ait parçalar veya eşyalar bölgeler arası farklı gelenekler göstermekle birlikte kiliselerde saklanmaya başlanmıştır (Gwiazda, 2023: 292). Şehir sınırlarında bulunan kiliselerin aziz kalıntılarının taşınmasıyla birlikte ortaya çıkmasının, mezarların sur içine kaymasına yol açtığı ve böylelikle eski mezarların terkedilmiş olabileceği düşünülmüştür (Ivıson, 2017: 166) .

Bizans Dönemi'nde bir başka uygulama olan mezar açma uygulaması özellikle azizlerin tanınması açısından önem taşımıştır. Azizlerin birçoğu anca mezar açıldıktan sonra tanınmıştır. Açılan bu mezarlarda kişilerin çürümediği ve güzel koktuğu gözlemlenmiş ve bunlar azizlere ait işaretler olarak yorumlanmıştır. Azizlerin belirtilerini göstermek için Bizans'ta düzenli olarak mezarlar açılmıştır (Moore, 2013: 126-128). Buna örnek olarak Kapadokya Bathys Rhyax Manastırı baş keşişi olan ve Konstantinopolis'e yaptığı yolculuk sonrası dönüş yolunda hastalanarak ölen baş keşiş Ignatios'u gösterebiliriz. Başkeşiş, geçici olarak defnedildiği mezarından, bir yıl sonra manastırdaki kardeşleri tarafından alınarak memleketine geri götürülmek istenmiştir. Kardeşleri tabutu açtıklarında, bedenini bozulmamış ve hoş bir koku yayar halde bulmuşlardır. Büyük bir sevinçle naaşı

manastırlarına götürmüş ve kilisenin narteksine defnetmişlerdir (Rapp, vd. 2023: 260).

Ölülerin bu mezarlarda genellikle sırtüstü uzanmış, ellerin bazen çapraz şekilde olmakla birlikte genellikle karın veya pelvis üzerinde durduğu ve Hristiyan mezarlarının varsayılan yönelimi olan doğu-batı doğrultusunda olmakla birlikte bazen topografik şartlara göre kuzey- güney yönünde oldukları görülmüştür (Poulou vd., 2012: 379).

Bizans'ta; ölünün gözlerinin kapatılması ve çenesinin bağlanmasıyla başlayan cenaze işlemlerini, cenazenin yıkanması, giydirilmesi, sergilenmesi ve sonunda gömülmesi işlemleri takip etmektedir. Çıplak gömülmenin onursuz değerlendirildiği Bizans'ta ölüler beyaz kefenle gömülmüşlerdir (Çetinkaya, 2011: 21). Ölü bedeni, ölümden sonra yeniden uyanım yani prothesis için hazırlanmış, bunun için yıkanan beden yağlanmış, giydirilmiş, ayakları kapıya bakacak şekilde yatırılmış ve sonrasında akrabalarının ağıt yakmaları başlamıştır. Ekphora ile yani cenaze alayı ile devam eden törene, ağıt yakan sınırlı sayıda kadının katılmış, erkekler cenaze alayına önderlik etmişlerdir. Ölü özel eşyalarıyla toprağa verilirken, kadınların ağıtları bu esnada devam etmiş ve tören sonrası kadınlar ve erkekler birbirlerinden ayrı, mezarlıktan ayrılmışlardır (Olivetti, 2007: 22-25).

Erken Hristiyanlık Dönemi'nde, Hristiyan kadın ve erkeklerinin küpeler, yüzükler, bilezikler, kemer tokaları, boncuklar ve taraklar günlük kıyafetlerinin birer parçasını oluşturmuştur. Bu nesnelerin mezarlarda çokça ele geçmesi, ölen kişinin sosyal statüsünü göstermek amacıyla konulduğu fikrini desteklemekle (Bollok, 2013: 229) birlikte, bu eşyaların cenaze törenleri, anma yemekleri, kişisel tercihler veya duygusal bağlar gibi gerekçelerle mezara konulduğu varsayılmıştır (Ivison, 2017: 173).

Hierapolis Kentinde yapılan çalışmalar ilk büyük cenaze ile ilgili değişikliğin nekropol ve yerleşimlerde yapıldığını ortaya çıkarmıştır. Yine burada yapılan çalışmalar anıtsal mezarların Erken Bizans Dönemi'nde (400-650 yılları) gömü için kullanıldığına dair kanıtlar sunmuştur (Wenn vd., 2017: 201). Erken Bizans Döneminde bireysel ve kolektif gömü türü hâkim olmuştur. Bireysel gömülerin yeraltı çukurlarına, kist mezarlara ve çukur mezarlara, kolektif gömülmelerin ise

taştan yapılmış veya kaya içine oyulmuş mezar odalarına defnedildiği görülmüştür (Gwiazda, 2023: 295).

Roma Dönemine ait birçok mezarın, Bizans Döneminde de gömme alanı olarak kullanılmaya devam ettiğini yani dönemsel geçişlerin sorunsuz olduğunu, arkeolojik çalışmalar ortaya koymuştur. Kuzey Suriye'de ele geçen bazı buluntular Roma mezar taşları ve taş gömme heykellerinin Bizans Dönemi'nde binalarda yeniden kullanıldığını belgelemiştir. Roma mezarlarının yağmalandığına dair çok az örnek bulunmuş olup mezarların daha çok inşa faaliyetlerinde tahrip olduğu, üretim atölyelerine ya da inziva yerlerine dönüştürüldüğü görülmüştür (Gwiazda, 2023: 288-289).

Umman Na'ur yerleşiminin doğusunda, çok sayıda mağaranın bulunduğu dağlık alanda bu mağaralardan birinde mezarlar bulunmuştur. Bulunan bu mezarlardan iki tanesinin Roma ve Bizans Dönemine ait olduğu anlaşılmıştır. Mezarlarda iki kandil ve bir haç bulunmuştur. Burada haçın varlığı, mezarın önce Geç Roma sonra Bizans Dönemi'nde kullanıldığını göstermesi açısından önemli bir kanıt olmuştur (Abbadi, 1973: 69).

Kudüs'te yapılan çalışmalarda Geç Roma / Erken Bizans Dönemine ait çok sayıda taş ocağına oyulmuş kist mezar tespit edilmiştir. Bu mezarların Bizans Dönemi'nde de kullanıldığı ve sonradan terkedildiği çalışmalarda ortaya konmuştur (Avni ve Adawi, 2015: 45).

Yunanistan'da dört büyük kutsal alandan biri kabul edilen Isthmian Tapınağı'nın kalıntılarının bulunduğu Isthmia Bölgesinde yapılan kazılarda tespit edilen Geç Roma Erken Bizans Dönemine ait mezarların biçim ve içerik açısından sade ve sıradan olduğu görülmüştür. Mezarların genellikle geri dönüştürülmüş malzemeden yapıldığı, kısmen kapatıldıkları ve nadir mezar eşyaları bulundurdukları tespit edilmiştir. Cinsiyet ayrımı olmadan, her yaştan bireyin gömüldüğü mezarlarda, bireylerde diş kaybı ve kollarda kırıklar olduğu görülmüştür. Yapılan araştırmalarda bireylerin ciddi sağlık sorunu yaşamadıkları ancak eklem ağrıları çektikleri tespit edilmiştir (Rife, 2012: 10).

Orta Bizans Dönemi'nde (yaklaşık 650-1200 yılları) çoklu gömülerin kilise içi ve dışında, tekli gömülerin ise arazi mezarlıklarında yaygınlaştığı Bizans'ta, kilise çevreleri ölülerini buraya gömmek isteyen dindar kişiler için oldukça değer verilen yerler olmuştur. Anadolu'da Ortaçağ Bizans Döneminde kentsel definlerin çoklu, kırsal arazi mezarlarında ise tekli definlerin tercih edildiği arkeolojik çalışmalarla ortaya konmuştur. İç kilise gömü uygulamaları 12.yüzyılda sona ermiş ve yerini dış kilise ve şapel gömülerine **(Resim.36)** bırakmıştır (Moore, 2013: 125). Kilise mezarlığında şapeller tekil gömülerle temsil edilmiş ve Ortaçağ Bizans'ında yaygınlaşmıştır.

Ölü gömme ile ilgili bir başka önemli nokta vaftiz edilmemiş çocukların kilise topraklarına gömülmelerine izin verilmemesi olmuştur. Vaftiz edilmeyen çocukların kilise bahçelerine gizlice gömüldüklerine dair önemli arkeolojik kanıtlar ele geçmiştir (Moore, 2013: 123). Ancak, vaftiz edilmeden ölen bebekler, Bizans dünyasında ciddi sorun teşkil etse de bu durum sadece aileler için dini bir yükümlülük olarak görülmüştür. Bundan dolayı bebeklerin gömüldükleri yerin belirlenmesinde vaftiz durumlarının çok etkili olmadığı ve kilise etrafına gömülen bebeklerin, toplumda yüksek statülü ailelerin vaftiz edilmeden ölen çocukları olabileceği öngörülebilir (Demirel, 2013: 358).

Amorium'da 10. ve 11. yüzyıla ait bozulmamış mezarlar kazılmıştır. Mezarlar incelendiğinde bunların yüksek rütbeli kişilere, ünlü ailelere ve seçkin bireylere ait olduğu görülmüştür. Mezar hediyeleriyle gömülmüş bireylerden özellikle çocukların yüksek bir orana sahip olduğu anlaşılmıştır. Fetüs ya da çocuk mezarlarında çok sayıda takı ve cam bilezik bulunmuştur. Bu duruma ait bir başka örneğe Asos'ta rastlanılmıştır. Burada bir vaftizhane yakınlarında ve kilisenin doğusunda bir bebek gömme alanı keşfedilmiş ve mezarlarda bebeklerin küpeler, düğmeler ve paralarla gömüldükleri ortaya çıkarılmıştır. Orta Bizans Mezarlarında bulunan nesneler, kendine özgü mezar türleri ve gömme uygulamalarını kapsayan bir cenaze kültürünün geliştiğini ve bu kültürün ruhsal ihtiyaçlara uyum sağladığını göstermiştir (Ivison, 2017: 172-173).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.BATHONEA YERLEŞİMİ

İstanbul'un batısında yer alan Küçükçekmece Gölü ve çevresinde 2009 yılından beri yürütülen Küçükçekmece Göl Havzası **(Harita.2)** Bathonea Kazılarında önemli bilgiler elde edilmiş ve kazı uluslararası arenada adını duyurmuştur. Birçok multidisipliner çalışmanın birlikte yürütüldüğü alanda çok yönlü araştırmalar hala sürdürülmektedir.

3.1.YERLEŞİMİN COĞRAFYASI VE TARİHÇESİ

Bathonea; Küçükçekmece Gölü'nün batı kıyısında bulunan yaklaşık 800 hektarlık bir alana sahip olan Firuzköy Yarımadası'nda yer almaktadır. Bu yarımadanın kuzeybatısında Eşkinoz Deresi, kuzeydoğusunda ise Yarımburgaz Mağarası'nın önünden geçen Sazlıdere bulunmaktadır (Enez, 2023: 47).

Geniş ve verimli topraklara sahip olan Küçükçekmece ve çevresi, tarih boyunca insan yerleşimi için aranan ideal bir yer olmuştur. Bölgede yapılan yüzey araştırmaları ve arkeolojik kazı çalışmalarında çok sayıda arkeolojik buluntu ve kalıntı ele geçmiştir. Bu buluntu ve kalıntılardan bölgenin Alt Paleolitik Dönem, Neolitik Dönem, Kalkolitik Dönem, Erken Tunç Çağı, Demir Çağı, Helenistik Dönem ile Roma ve Bizans Dönemlerine ait önemli bilgiler elde edilmiştir.

Küçükçekmece Gölü ve çevresi ilk çağlardan itibaren haritalarda üzerinde bir göl, koy ya da lagün olarak gösterilmiştir (Cebeci, 2017: 507). Ptolemaios Küçükçekmece'yi haritalarında "*Bathynias/Bathenius*" **(Harita.3)** olarak göstermiş, Peutinger Haritasında göl ve çevresi sadece "*Regio*" **(Harita.4)** olarak yazılmıştır. Bölgenin adı ünlü haritacı Al-İdrisi tarafından Tabula Rogeriana'da "*Batira*" olarak **(Harita.5)** gösterilirken, Battista Agnese'nin Karadeniz Haritasında "*Batura/ Natura*" **(Harita.6)** olarak yer almıştır (Cebeci, 2017: 508-509) Ayrıca 1938 yılında Rhegion topografyasını belirlemeye yönelik çalışmalar yapan Arkeolog Ernest Mamboury, Rhegion'un yerini belirleyerek topografik haritasını **(Harita.7)** çıkarmıştır (Ricci, 2022: 249).

Antikçağ kaynakları ve coğrafyacılarının, Büyükçekmece için "*Athyra*", Küçükçekmece için "*Bathynias*" adını kullandıkları ve arada başka bir yer adından söz etmedikleri görülmüştür (Aydıngün, 2017a:71). Antik kaynaklara göre Bathynias (Sazlıdere) Nehrinden dolayı Bathonea olarak tanımlanmış bölgenin ismi değiştirilerek, "*Rhegium*" olarak tanımlanan bölge içinde kalmıştır (Barış, vd., 2021: 387). "*Rhegium*" adına ilk kez, MS 5.yüzyıla tarihli, Roma'nın yollarını gösteren "*Tabula Peutingeriana*" haritasında yer verilmiştir (Aydıngün, 2013: 49).

Antik Çağ yazarlarından Yaşlı Plinius kitabında Bathynias ile ilgili; "Byzantium Kenti'nden Bathynias ve Athyras nehirleri ile Selymbria ve Perintus kentlerine ulaşıldığı" bilgisini (Plinius, 18: 307) vermiştir.

18.yüzyıl gezginlerinden Richard Pococke, İstanbul'dan Edirne'ye doğru yaptığı yolculukta, iki saat mola vermek üzere durdukları bir yerleşim hakkında bilgi vermiştir. Pococke bu yerleşimin; İstanbul'dan beş mil uzakta, denize yakın bir köprüsü olduğunu ve adını bu köprüden aldığını, aynı zamanda kasabanın bir göle yakın olduğunu bu gölün "*Ptolemaios'un Bathenius*" adında bir nehirden beslendiğini bildirmiştir. Aynı şekilde devam eden yolculuğunda bir başka göl ve bu gölün ağzında büyük bir köprü olduğunu ve bu göle *"Ptolemaios'un Athyras*" nehrinin döküldüğü bilgisini de vermiştir. Pococke'nin verdiği bu bilgilerden ilk gölün günümüz Küçükçekmece Gölü ve ikinci gölünde Büyükçekmece Gölü olduğu ve buralarda bir yerleşim yerlerinin bulunduğu anlaşılmaktadır (Pococke, 1745: 139).

Athyrs ismi bir başka antik kaynakta ise; *"Onun zirvesinden sonra, daralarak Avrupa ile Bithynia arasında uzanan bölge, Chalcedon ve Chrysopolis üzerinden karanlık duraklardan geçmektedir. Zira onun solundaki tepe, Athyras limanını, Selymbria ve İstanbul'u, eski Byzantion'u, Attika kolonisini ve gemileri taşıyan yüksek Ceras burcunu gözler*" (Marcellinus, VII: 7-8) şeklinde geçmektedir.

Bölgede MÖ 2 ve MS 2.yüzyıllar arasına tarihlendirilen yazıtların varlığı, çok eski zamanlardan itibaren burada bir yerleşim olduğunu göstermektedir. Marmara Ereğlisi'nde bulunan ve 1912 yılında G. Seure tarafından yayınlanan MS I. yüzyıla tarihlenen kabartmalı bir adak stelinde **(Resim.37)**, "Bathonea" kelimesi geçmektedir (Seure, 1912: 558).

Arif Müfit Mansel tarafından incelenen, 1933 yılı İstanbul Arkeoloji Müzesi envanterine kayıtlı bir lahit üzerinde iki satırlık bir kitabede **(Resim.38)**; Bathonea'lı Rufus'un, 33 yıl yaşamış oğlu Damas'tan bahsedildiği belirlenmiştir. Mansel tarafından burada bahsi geçen Bathonea'nın Byzantion'a bağlı bir phyl ya da hekatostys yerleşimi olduğu belirtilmiştir (Mansel, 1957: 400-401).

Semavi Eyice XI. yüzyıl sonlarında Küçükçekmece dolaylarında olduğunu tahmin ettiği Bizans halkının ziyaret ettiği bir Theodoros kilisesine sahip Batheos-rhyax adındaki yerleşimin, ilk çağlarda Bathynias olarak bilinen bölgeyle aynı yer olabileceğini düşünmüştür. Eyice ayrıca, Bathynias veya Bathounias'ın Küçükçekmece çevresindeki derelerden biri olduğunu ve burada Byzantium'a bağlı Bathonea isminde bir phyle'nin, küçük bir yerleşim yerinin olabileceğini öngörmüştür (Eyice, 1978: 59).

Bizans tarihçisi Anna Comnena "Şehirlerin Kraliçesi" diye bahsettiği Byzantium kent Devletinin çevresine, İskitler'in saldırılarının ulaştığını, kentin etrafındaki küçük kasabaların ele geçirildiğini ve hatta Bathys Rhyax isimli kasabaya kadar ilerlediklerini bildirmiştir. Bahsi geçen Bathys Rhyax yerleşiminde, en büyük şehitlerden biri olan Aziz Theodore'nin anısına adanmış kutsal bir tapınak bulunduğunu, her gün buraya dua etmek için birçok insanın geldiğini, pazar günleri buraya gelen dindarların bütün günü ve geceyi burada geçirdiklerini ve bu kutsal mekânın etrafında, avlusunda ya da kilisenin arka odasında konakladıklarını bildirmiştir (Comnena, 2000: 140-141). Anna Comnena yine eserinde; "Norman Lider Robert, kendisine yönelik saldırıdan kurtulmak için bulunduğu noktadan hareket edip köprüden geçerek Aziz Theodore'e adanmış şapele el koydu" şeklinde bir başka bilgi vermiştir (Comnena, 2000: 77).

Rum Ortodoks Patriği olan I.Konstantios, Bizans Dönemi İstanbul yapıları hakkında bilgiler veren 1844 tarihli kitabında; 1844'lü yıllarda Büyükdere olarak bilinen köyün eskiden Bathycolpos, Ryax-Bathys, Mégas Agros isimleriyle tanındığını, burada İmparator Jüstinyen tarafından Aziz Theodore Tiron'a adanmış bir kilisenin yaptırıldığından, buraya halkın Pazar günleri ibadet için geldiğini ve ayrıca her yıl Büyük Perhiz'in ilk cumartesi günüde imparatorların burayı ziyaret ettiğine, Bathys Ryax kıyısında Konstantinopolis Patriği tarafından tüm şehitler

onuruna bir manastır inşa ettirildiğine ve bu manastırda Aziz Tarasius'un gömüldüğüne ve son olarak Haçlıların burada kamp kurduğuna dair bilgilere yer vermiştir (Konstantios, 1846: 172).

Kentin isminin Bathys Ryax olduğuna dair bir başka bilgi veren kişi, Yunan asıllı Bizans hükümet görevlisi tarihçi Niketas Chonitas'tır. Niketas Chonitas yıllıklarında "Trakya'da, Aziz Theodore kült merkezinin bulunduğu Bathys Ryax'da, Aziz Theodore ile ilgili dini törenlerin gerçekleştirilmesi için geçiş töreni yapılmasına karar verildiğinden" bahsetmiştir (Chonitias, 1984:131).

Kentin adına yönelik bilgi veren bir başka kaynak ise mineden yapılmış bir plak levhadır. Bu levha **(Resim.39)** üzerinde, Martyrium'da sembolik mezarı bulunan Aziz Theodore Theron'un ismi ile Constantinopol yakınlarında olduğu düşünülen Bathys-Ryax adlı yerleşiminin isimleri birlikte yer almaktadır (Aydıngün, 2017a: 72).

Bu bilgiler doğrultusunda, Prof. Dr. Semavi Eyice ve Arif Müfit Mansel görüşü dikkate alınarak yerleşime "Bathonea" ismi verilmiştir (Aydıngün, 2017a: 69).

3.2.BATHONEA KAZI ÇALIŞMALARI

Konstantinopolis'in başkent olmasıyla birlikte, Küçükçekmece, Büyükçekmece ve Terkos Gölü çevresinde ki Byzantion'a bağlı küçük yerleşimler, başkenti korumaya yönelik yeni merkezlere dönüştürülmeye başlanmıştır. Etrafları surlarla çevrilen bu yerleşimler böylece hem kendi güvenliklerini sağlamış hem de imparatorluğun ayrıcalıklarından faydalanmışlardır. Böylece bu yerleşimler kısa sürede büyüyüp gelişerek, Konstantinopolis'in batısındaki banliyö yerleşimlerine (Sayar, 2017: 138) dönüşmüşlerdir.

Bu yerleşimler arasında, Küçükçekmece Gölü'nün kuzeybatısında gerçekleştirilen kazı çalışmalarında ortaya çıkarılan yapı kalıntılarına sahip, Bathonea yerleşimi olduğu görülmüştür.

İstanbul'un tarih öncesi çağlarına ait yerleşimlerini tespit etmek amacıyla, 2007 yılında Kocaeli Üniversitesi'nden Prof. Dr. Şengül Aydıngün başkanlığında, İTA Projesi (İstanbul Tarih Öncesi Araştırmaları) başlatılmıştır.

Avcılar Firuzköy mevki kıyısında, PPNB Neolitik Dönem yerleşimleri ve göl içine uzanan düzgün taş sıraları tespit edilmiştir. 2008 yılındaki çalışmalarda birçok yapı kalıntısına rastlanılmış (Aydıngün, 2008:288) ayrıca tarih öncesi çağlardan, Erken Bizans Dönemi sonuna kadar kesintisiz devam ettiğini gösteren arkeolojik kalıntılar bulunmuştur (Aydıngün vd., 2010: 46).

Alanda çalışmalar, 2008 ve 2009 yıllarında karada ve sualtında devam etmiştir. Çalışmalarda çeşitli mimari kalıntılar, bir mendirek, bir antik yol ve bir deniz fenerine ait olduğu düşünülen mermer bloklar ortaya çıkarılmıştır. Yapılan incelemelerde Bathonea yerleşiminde iki liman yapısına sahip olduğu anlaşılmıştır (Aydıngün vd., 2010: 47-48). Çalışmalarda ortaya çıkarılan bu yapı kalıntılarının bulunduğu alanın; antik kaynakların işaret ettiği "Bathonea" ismindeki antik liman yerleşimine ait olabileceği düşünülmüştür (Aydıngün, 2009: 276).

Bathonea Kazıları arazisi, İstanbul II No'lu Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 16 Temmuz 1992 tarih ve 2700 sayılı kararı ile 26 Temmuz 1996 tarihinde, 1.Derece Arkeolojik Sit alanına dönüştürülmüştür (Enez, 2022: 28). 14.07.2007 gün ve 15280 sayılı Bakanlar Kurulu Kararıyla, Kültür ve Turizm Bakanlığı ve Kocaeli Üniversitesi adına, 16.08.2009 tarihinde ilk kazma sembolik vurulmuş, gerçek anlamda kazılar 2010 yılında başlamıştır (Aydıngün, 2017: 5).

2009-2012 yılları arasında gerçekleştirilen kazı çalışmalarında; Küçük Liman, Antik Yol, Apsisli Yapı, Sarnıç, Bazilikal Planlı Yapı ortaya çıkarılmıştır (Aydıngün, 2013: 41).

Kazı çalışmaları 2018 yılında mülkiyet sorunları sebebiyle yapılmamıştır. Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından sadece depo ve laboratuvar çalışmasına izin verildiği için; seramik, amphora, cam, metal, unguentarium ve kandil buluntu grupları üzerinde gerekli çalışmalar gerçekleştirilmiştir (Aydıngün vd., 2019: 243).

İstanbul'un batısında yer alan Küçükçekmece Gölü ve çevresinde, yaklaşık 800 hektarlık bir alanda **(Harita.8)** başlatılan (Enez, 2023:47-48) kazı çalışmaları şu ana kadar üç bölgede gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmalarda 1.Bölgede; Küçük Liman, Antik Yol, Meydan, Antik Pazaryeri, Antik Havuz ve Apsisli Yapı kalıntıları, II. Bölgede; Sarnıç, Kale Yapısı, Martyrium, Bazilikal Planlı Yapı ve Ticari / Gümrük Yapısı kalıntıları ve III. Bölgede ise büyük bir liman yapısı ile antik bir deniz fenerine ait olduğu düşünülen deniz içi mimari kalıntılar tespit edilmiştir (Aydıngün vd., 2017: 372).

3.2.1. I.Bölge Çalışmaları

Küçük Liman'ın güney kısmında bulunan iskele yapısında gerçekleştirilen çalışmalarda, iskelenin batı kısmında bir antik yol tespit **(Resim.40)** edilmiştir. Yol üzerinde ele geçen buluntulardan, yolun Erken Roma Dönemi'nden itibaren kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu antik yolun Helenistik ya da Erken Roma Dönemine tarihli olduğu düşünülen bir antik havuzla **(Resim.41)** birleştiği belirlenmiştir.

Havuzun, önünden geçen taş ve mermer döşemeli antik bir yol ile meydana bağlandığı görülmüştür. Bu meydanın **(Resim.42)** antik balık pazarı olarak kullanılmış olabileceği düşünülmüştür (Aydıngün, 2017: 376). Bu bölgede yapılan çalışmalarda ayrıca, Apsisli Yapı olarak tanımlanan bir yapıya ait kalıntılara ve mezarlara ulaşılmıştır. Apsisli Yapı ve mezarlar hakkında, detaylı bilgi, 4. Bölümde verilecektir.

3.2.2. II. Bölge Çalışmaları

Firuzköy Yarımadası'nın kuzeyine kalan II. Bölgede gerçekleştirilen çalışmalarda; Sarnıç, Kale Yapısı Kalıntıları, Bazilikal Planlı Yapı, Ticari /Gümrük Yapısı ve Martyrium Yapısına ait kalıntılar ortaya çıkarılmıştır. Ortaya çıkarılan yapı kalıntılarında, çok sayıda damgalı tuğla **(Resim.43, Çiz.1)**, bulunmuştur (Sayar, 2013: 1). Bu tuğlaların, I. Constantinus ve oğulları olan II. Constantinus, Constantius ve Constans Dönemlerine ait damgalar taşıdıkları tespit edilmiştir (Aydıngün, 2017: 376).

Damgalı tuğlaların varlığı, bu yapıların imparatorluk yönetimi için yaptırılmış yapılar grubu olma ihtimalini artırmıştır. Damgalarda ismi geçen kişilerin, kimlikleri

ve görevleri henüz tam olarak bilinmemektedir. Ancak bazı kişilerin isimlerinin yanında presbyteros (rahip) kelimesinin geçtiği belirlenmiştir. Bu kelimenin varlığı, bu kişilerin ruhban sınıfına ait kişiler olabileceği görüşünü güçlendirmiştir (Sayar, 2013: 3).

3.2.2.1. Büyük Sarnıç Yapısı

Yapılan çalışmalarda ortaya çıkarılan açık sarnıç yapısının damgalı tuğlalardan örülmüş ve kemerli olduğu tespit edilmiştir. Sarnıcın **(Resim.44)** güney kısmında sarnıca su sağlayan bir kanal tespit edilmiştir. Kanalın dışının taştan, içinin molozlarla doldurulmuş olduğu ve su geçirmezliği özelliğinin bulunduğu belirlenmiştir. Bu su yapılarının varlığı; Antik Çağda su sıkıntısı yaşamış olan Konstantinopolis Kenti'ne su taşıyan yollardan birinin buradan geçtiği (Aydıngün, 2017: 378) ve ya gemilerin temiz su ihtiyacının karşılanması için inşa edilmiş olabilecekleri şeklinde (Atik, 2018: 240) değerlendirilmiştir. Yapılan jeofizik çalışmalar sonucunda, sarnıcın Erken Bizans Dönemi meydana gelen büyük bir deprem sonucu yıkıldığı düşünülmektedir (Altuğ, 2017: 218).

3.2.2.2. Bazilikal Planlı Yapı

8.bölgede gerçekleştirilen çalışmalarda üç nefli, bazilikal planlı ve apsisli bir yapı ortaya çıkarılmıştır (Aydıngün, vd., 2023: 150). Bir yapı kompleksinin parçası olduğu anlaşılan Bazilikal Planlı Yapı **(Resim.45)** duvarlarla çevrilmiş, 330 metrelik bir alanda yer almaktadır.

Yapılan incelemelerde yapının çeşitli sebeplerden dolayı birkaç kez yıkılıp yeniden yapıldığı belirlenmiştir. Her seferinde farklı işlevlerde kullanıldığı anlaşılan yapının daha çok bir ilaç üretim merkezi olarak kullanıldığı düşünülmüştür. Antik kaynakların bildirdiği Daphnusion isimli ilaç merkezinin **(Harita.8)** burası olduğu önerilmiştir. Kazı çalışmalarından ele geçen buluntulardan en erken MS 2. ve 3. yüzyıla tarihlenen yapının, en son MS 13.yüzyıl başına kadar kullanım gördüğü belirlenmiştir (Aydıngün ve Yıldız, 2021: 78).

Yapıda 2012 yılından itibaren gerçekleştirilen çalışmalar; Apsis Açması, Kuzey Nef Açması ve Orta Nef açmasında gerçekleştirilmiş. Yapıda çok sayıda Unguentarium **(Resim.46)** ile eczacılıkta kullanılan havan ve havanelleri ortaya

çıkarılmıştır. Yapıda ele geçen amphoralar ve unguentariumlar ile bu havan ve havanelleri burasının bir depo veya eczane olarak kullanılmış olabileceği şeklinde değerlendirilmiştir (Kaya, 2013: 243).

2024 yılı çalışmalarında yapıda şarap imalathanesi tespit edilmiştir. Prof. Dr. Şengül Aydıngün tarafından, bu imalathane **(Resim.47);** Trakya Bölgesi'nin ilk şarap imalathanesi olarak tanıtılmıştır. İmalathanede mermerden yapılmış bir havuz, üzüm ezme bölümü, arıtma çukurları ve amfora kalıntıları tespit edilmiştir. Ayrıca yapıda bir kapıya ait metal aksamlar ortaya çıkarılmış, yapıdaki bu aksamlar MS 5-6.yüzyıllara tarihlendirilmiştir (Atik, 2018: 231).

3.2.2.3. Martyrium Yapısı

Kazının 8. Alanında gerçekleştirilen çalışmalarda, Bazilikal planlı yapı ile kompleks olduğu düşünülen bir yapı ortaya çıkarılmıştır. Kale kalıntılarıyla çevrilmiş olan yapı Martyrium **(Resim.48-49)** olarak tanımlanmıştır. Damgalı tuğladan yapılmış olduğu anlaşılan yapının kuzey ve güney kısmındaki duvarlarının içinde 1.70-1.80 m genişliğinde 6 adet niş tespit edilmiştir. Yapının ağır tahribata uğramış doğu kısmında, mermer bir tabana ait harç tabakasına rastlanılmıştır. Yapının içte sekizgen, dışta kare olarak değerlendirilebilmesi için bu harç tabakasına doğru, kuzeydoğu ve güneydoğu **(Resim.50)** kesimlerinde, birer nişin daha olması gerektiği düşünülmüştür (Sazak vd., 2023: 344).

Yapıda geometrik tipte opus sectile döşemesi **(Resim.51-52)** ortaya çıkarılmıştır. Hac ziyareti gibi çok sayıda insanın ziyaret ettiği mekânlarda, özellikle mimari tasarım, ileri teknik ve sanat anlayışı ile inşa edilmiş dini yapılarda (Kachynska, 2021: 182), zemin için daha özenli ve masraflı bir uygulama tekniği olan Opus Sectile (Khrushkova, 2009: 512) kullanımının tercih edildiği görülmüştür. Yapıda ortaya çıkarılan Opus Sectile döşemesinin merkez ile güney ve doğu kısımlarının tahrip olduğu; kuzey, kuzeybatı ve batı kısmındaki döşemede yer alan kompozisyonların ise korunduğu görülmüştür (Sazak vd., 2023: 347).

Bu kompozisyonlarda; Eşkenar Dörtgenler, Kesişen Sekizgenler, Çapraz Altıgenler ve Bitişik Sekizgenler'den oluşan motiflerin kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu motiflerin Olympos Piskoposluk Kilisesi **(Resim.53)** (Sertel, 2017: 41), Kıbrıs

Aziz Trias Bazilikası **(Resim.54**) (Sabır, 2004:198), Elauissa Sebaste Yerleşimi **(Resim.55)** (Özyıldırım ve Yeğin, 2017: 62), Çanakkale Apollon Smintheion Kutsal Alanı **(Resim.56)** (Şener, 2020: 33), Tarsus Roma Hamamı **(Resim.57)** (Adıbelli, 2020: 56) ve Salamis Roma Hamamı **(Resim.58)** (Coşkun, 2007: 39) gibi bazı yerleşimlerin mozaik döşemelerinde kullanılan motiflerle benzerlik taşıdığı belirlenmiştir.

Kazı çalışmalarında aralarında cam ve altın varaklı örneklerin de yer aldığı çok sayıda tessera tespit edilmiştir. Yapının tavanı ve duvarlarını süsleyen mozaiklere ait bu tesseralar, söz konusu mozaiklerin zengin bezemelere sahip olduğuna işaret etmiştir (Atik, 2018: 239).

Zeminde bulunan ve döşemeye orantısal uymadığı anlaşılan serpantin breşi parçalarının Ayasofya duvar kaplamalarıyla olan benzerliği dikkat çekmiştir (Sazak vd., 2023: 345). Bu sebeple yapı duvarlarının bir kısmını serpantin breşi ile kaplı olduğu düşünülmüştür. Yapının güney duvarının fresko ile kaplı olduğunu ortaya koyan fresko tabakası **(Resim.59)** ve parçaları tespit edilmiştir. Plan nedeniyle vaftizhane olduğu düşünülen yapıda, bu amaç için kullanıldığını gösteren bir iz tespit edilememiştir.

Nişlerin batısına kalan dış kısmında kiremit örtülü basit bebek mezarları bulunmuştur. Bu mezarlardan birinde zil, küpe ve bilezik gibi önemli buluntular ele geçmiştir. Mezarların bir kaçında kafatasına tıbbi işlem yapıldığı anlaşılan iskeletler tespit edilmiştir. Yapının güneybatı kısmında gerçekleştirilen çalışmalarda, mermer panellerden hazırlanmış, özel tasarım olduğu anlaşılan bir mezar **(Resim.60)** ortaya çıkarılmıştır. Mezarda bir iskelet kalıntısı veya mezar eşyasına rastlanılmamıştır. Mezarın, Aziz Theodor Tiron'a ait sembolik bir mezar olabileceği düşünülmüştür (Aydıngün vd., 2023: 151).

Bu değerlendirmede Bizans tarihçisi Anna Comnena'nın bilgileri etkili olmuştur. Bölgede yaşayan bir ejderi öldürüp kahraman olan ve asker aziz olarak bilinen Aziz Theodore Tiron, inancından dolayı cezalandırılmış ve işkence görerek yakılarak öldürülmüştür. Gerçek yaşamlarında asker olan ve Hristiyan oldukları için öldürülen Asker azizler, cennetin ve yeryüzünün koruyucusu olarak görülmüş, askerler ve halk tarafından kendilerine saygı duyulmuştur (Şahin, 2020: 443). Bu

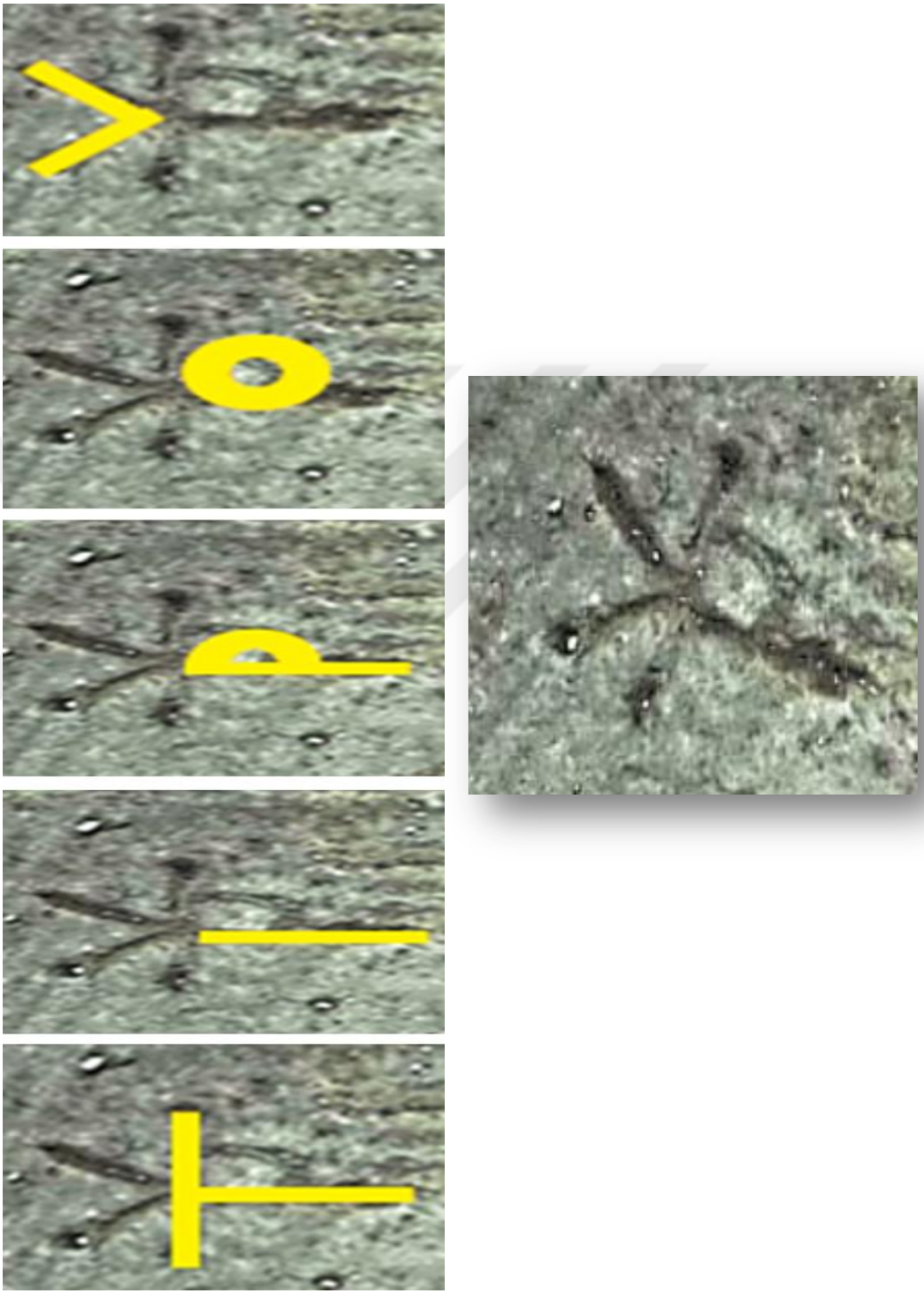
sebeple bir kalıntısı olmayan aziz adına boş bir mezar yaptırılmış olabileceği düşünülmüştür.

Mezarın kapağının, tabanının ve kuzey-güney kısımlarının mermerden bezemeli panellerle oluşturulduğu ve demir çubuklarla **(Resim.61)** desteklendiği görülmüştür. Mezarda karşılıklı paneller üzerinde at nalı **(Resim.62, Çiz.2)** ve güneş rozeti şeklindeki haç sembolü **(Resim.63)** ile başka bir mermer parçası üzerinde ejder kuyruğu **(Resim.64, Çiz.3)** kazıması (Aydıngün, vd., 2023: 151) görülmüştür. Ayrıca çalışmalarda ele geçen bir yüzük **(Resim. 65)** üzerinde, at sırtında elinde mızrak tutan bir erkek figürü (Enez, 2019: 63) dikkat çekmiştir. Tüm bu veriler, yapının hikâyesini bildiğimiz Aziz Theodore Tiron'a atfedildiğini gösteren önemli kanıt olmuştur.

Mezarın sağ tarafındaki mermer levhanın üzerinde bulunan rozet motifli haç işaretinin benzer örneklerinin; Topkapı Sarayı Müzesi **(Resim.66)**, Selanik Aziz Dimitrios Kilisesi **(Resim.67)** ve Aya İrini Kilisesi'nin **(Resim.68)** kuzeyinde bulunan korkuluk levhası ile İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde bulunan **(Resim.69)** lahitler ile üzerinde yer aldığı tespit edilmiştir.

Martyrium yapısının kuzeyine kalan nişlerin arkasında, dış duvarın zeminle birleştiği yerde bulunan mermer bir platform üzerinde bir güneş rozeti **(Resim.70, Çiz.4-5)** figürü ile bir monogram tespit edilmiştir. Aynı monogramın bir benzerine yapının batısına kalan iki duvar kalıntısı arasındaki mermer zemin üzerinde rastlanılmıştır. Hristiyanlıkta tanrının gökyüzüne koyduğu göksel ışın olarak görülen güneş, Hz. İsa'ya benzetilmiş ve Hristiyan ikonografisinde oldukça fazla kullanılmıştır (Dreyer, 2009: 3). Güneş rozeti figürünün, Yunanistan'da bulunan Paros Panagia Ekatontapiliani Kilisesi **(Resim.71)** sütun başlıklarıyla (Özçelik, 2022: 364) aynı tipte olduğu görülmüştür.

Yapının kuzey **(Resim.72,a-b)** ve batı kısmında **(Resim.73,a-b)** mermer zemine kazılmış bu monogramların çözümlenmesi yapılmış ve Grek harfleri ile oluşmuş monogramlarda "TIRON" yazdığı anlaşılmıştır. TIRON kelimesinin tesadüf olmadığı ve monogramın **(Şekil.4),** bu sebeple Aziz Theodore Tiron'a işaret ettiği düşünülmüştür.

Şekil 4: “TIRON” Olarak Çözümlenmiş Monogram

Bathonea yerleşiminde bulunan Sarnıç yapısından Bazilikal Planlı Yapı ile Martyrium Yapısına temiz ve belki de kutsal olan suyun kanallarla ulaştığı düşüncesi ile yapıda içine hacı yağı ve kutsal su konulan unguentariumların ele geçmesi, buranın bir manastır kompleksi veya bir hac merkezi olabileceği şeklinde yorumlanmıştır. (Aydıngün, 2017a: 72).

MS 10. ve 11.yüzyılda Rus ve Bizans arasında yapılan antlaşmalar doğrultusunda Bizans'a, kuzeyden gelenler olarak tanınan Vikingler gelmiştir. Bizans'ta Rus olarak kabul edilen Vikinglere, Konstantinopolis yakınlarındaki bir limanda kalma hakkı verilmiştir (Stanislavski, 2018: 176). Yapılan arkeolojik kazılar sonucu elde edilen veriler doğrultusunda, ticaret için Konstantinopolis'e gelen Vikinglerin kaldığı bu liman yerinin Bathonea yerleşimi olduğu belirlenmiştir (Aydıngün, 2021: 20). Kazılarda ele geçen; Kehribar bir Viking haçı **(Resim.74, Çiz.6),** bölgenin mitolojisinde ismi geçen çift ejder başlı bir halka **(Resim.75, Çiz.7)** ve Viking savaşçılarının oynadığı "hnefatafl" **(Resim.76, Çiz.8)** denilen oyuna ait bir obje (Stanislawski, 2018:181) ile ayrıca açılan bir mezarda, boynunda Viking haçı **(Resim.77, Çiz.9)** ile ortaya çıkarılan iskelet, Vikinglerin yerleşimde yaşadığını (Aydıngün, 2019: 204) ortaya koymuştur.

Yapılan incelemeler, Vikinglerin Bizans kültürünü ve dinini kabul etmeye karar verdiklerini ayrıca yazları kentte kalıp, kışın kuzeye geri döndüklerini (Callaghan, 2020) ortaya çıkarmıştır.

2024 yılı kazı çalışmalarında, üzerinde güneş rozeti ile monogram bulunan mermer platformun sol tarafında, üstü kapatılmış bir tünel girişi **(Resim.78)** tespit edilmiştir. 2025 yılında öncelikle çökme riskine karşı gerekli tedbirler alınarak, tünel girişinde kazı çalışmalarına başlanmıştır. Seyyar merdiven ile inilen tünelde, birkaç adım attıktan sonra, zeminden biraz yüksek mermer bir platform dikkat çekmiştir.

Mermer platform üstünde ilerlendiğinde, zeminin son bulduğu noktada sağa doğru tünelin devam ettiği görülmüş ayrıca tünelin bu kısmıyla birlikte mermer zeminin bulunduğu yerin karşılıklı örülerek bir koridor oluşturduğu ve alanın duvarlarla sınırlandırıldığı **(Resim.79)** görülmüştür. Yapılan çalışmalarda zemine ulaşılmış ancak zeminin oldukça bozuk olduğu belirlenmiş, zemin biraz daha kazıldığında killi ve nemli toprak yapısı dikkat çekmiştir. Bir yeraltı mezarının

olduğu düşünülen tünelde, sonradan örüldüğü anlaşılan duvarların varlığı soru işareti bırakmıştır. Bu durum; burada Hristiyanlıkta aziz olarak tanımlanan kişilerin bedeninin veya onlara ait röliklerin gömülmüş olduğu şeklinde düşünülebilir. Ancak dönemsel dini veya siyasi bir gelişmeye bağlı bedenin veya röliklerin başka bir yere taşındığı ve zamanla kutsaliyetini kaybeden alanın bu duvarlar ile kapatılarak başka işlevlerde kullanılmış olabileceğini de değerlendirmek gerekmektedir. Bir başka olasılık ise bir deprem durumunda yapıya destek olup, yıkılmasını önlemek için söz konusu duvarların örülmüş olabileceği yönde olmuştur

Kuzey yönde örülmüş olan tonozun **(Resim.80)** arkasında bir şeyler olabileceği düşünülmüş endoskopik yılan kamera ile duvarın arka kısmı incelenmiştir. İncelenme sonucu duvarın arkasında küçük bir koridor olduğu tespit edilmiştir. Bu koridorun varlığı burada bir kriptanın varlığına işaret etmiş ve duvarın açılmasına karar verilmiştir. Üst kemer kısmından itibaren birkaç tuğla sökülerek içeri girmek için bir açıklık oluşturulmuştur. İçeri girildiğinde zeminin düzgün ancak yüzyıllar içerisinde üst örtü sisteminden sızan su nedeniyle oluşan kireçli bir doku ile kaplandığı **(Resim.81)** görülmüştür. Ayrıca bir başka giriş fark edilmiştir. Bu girişin karşılıklı sağ ve sol kısımlarında apsisli **(Resim.82)** iki alan tespit edilmiştir. Her iki alanın ölü gömme amacıyla düzenlenmiş olabileceği düşünülse de tabanda kazı yapılmadığından şimdilik mezara rastlanılmamıştır. Gelecek yıllarda devam edecek çalışmalar, alan hakkında daha net bilgi edinilmesini sağlayacaktır.

3.2.2.4. Ticari Yapı/Gümrük Yapısı Kazısı

Kazısı ilk olarak 2022 yılında başlayan alanda Gümrük / Ticaret Binası olarak tanımlanan yapıya ait birbirine bitişik üç mekân **(Resim.83)** ortaya çıkarılmıştır. Devam eden çalışmalarda seviye inildikçe yapının tüm zemininde yayılmış olan yangın tabakası ile karşılaşılmıştır. Bu tabakada çok sayıda yapının inşasında kullanılmış olan çatı kiremiti parçaları ile demir çiviler ele geçmiştir. Kuzeybatı-Güneydoğu ekseninde, bir kaç bölümden oluşmuş bir yapıya ait bir duvarın tespit edilmesiyle alanda **(Resim.84)** genişletme çalışmalarına başlanmıştır.

Çalışmalarda üç su kanalı ortaya çıkarılmıştır. Batıdan doğuya doğru yerleştirilmiş olan ilk su kanalının içinde bir kandil parçası ve bir sikke ele geçmiştir. İkinci su kanalının, yapının iki ana duvarının tahrip edilmesiyle oluşturulmuş olduğu anlaşılmış ve kanalın içinde 12.yüzyıla tarihli bir sikke bulunmuştur. Yapının

güneyinde tespit edilen üçüncü su kanalının da yapının bir duvarının tahrip edilmesiyle oluşturulduğu anlaşılmıştır. Bu alanda gerçekleştirilen kazılarda çok sayıda çatı kiremiti, çivi ve kandil parçaları, sikkeler, kemik bir divit ile seramik kaptan oluşan bir yazı takımı **(Resim.85),** amphora ve pişirme kaplarına ait parçalar ile bir sütun başlığı ele geçmiştir. Sepet tipindeki başlık **(Resim.86),** Erken Bizans Dönemi'ne tarihlendirilmiştir (Aydıngün, vd., 2023:152). Yapının MS 640 yılında bir Emevi saldırısı sonucu yıkıldığı (İHA; 08.08.2024) düşünülmektedir.

3.2.3 III. Bölge

Avcılar FiruzköyYarımadası'nın ucundaki doğal olmayan çıkıntının, antik bir liman kalıntısına ait olduğu tespit edilmiştir. Büyük Liman **(Resim.87)** olarak tanımlanan alanda, bu limana ait teras duvarları ortaya çıkarılmıştır. Üçgen bir plana sahip olduğu görülen limana ait bu teras duvarlarının yaklaşık 1,5 m. kalınlıkta, düzgün kesme taş ve moloz taştan yapılmış olduğu (Aydıngün ve Bilgili, 2015: 382) belirlenmiştir. Limanın kalıntıları arasında lahit parçaları ile göl içinde bir deniz feneri **(Resim.88)** olduğu düşünülen yapıya ait kalıntılar tespit edilmiştir (Aydıngün, 2017: 381).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. BATHONEA ÖLÜ GÖMME UYGULAMALARI

Arkeolojik ve antropolojik çalışmalarda, iskeletler üzerinde yapılan incelemelerden, bireylerin fizyolojik yapılarının yanında aynı zamanda bulunduğu topluma ait önemli veriler elde edilir. Bu sebeple bu bölümde önce "İskeletlerin Kimliklendirilmesi" başlığı ile iskeletlerin incelenme süreci ele alınacak ve buna bağlı mezarların ve iskeletlerin antropolojik ve arkeolojik verilerle nasıl yorumlandığı; Bathonea yerleşimi ölüleri üzerinden incelenecektir. Bu suretle yerleşimin ölü gömme uygulamaları ile bu uygulamaların yerleşimin sosyo-kültürel, ekonomik ve dini yapısı üzerindeki etkileri belirlenmeye çalışılacaktır.

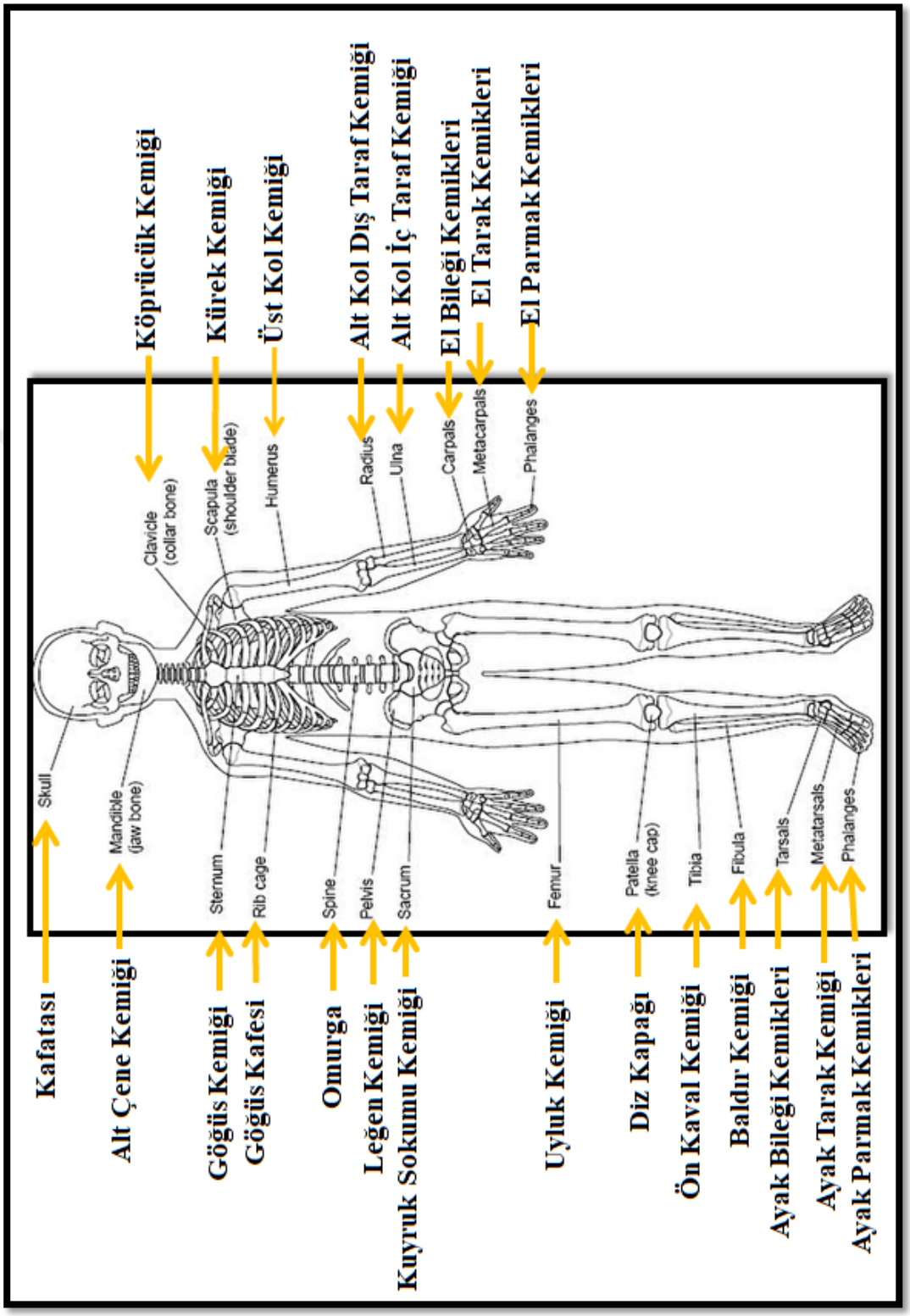
4.1.İSKELETLERİN KİMLİKLENDİRİLMESİ

Kişinin tanınması, tanımlanması ve diğer insanlardan ayırt edilmesinde etkin olan tüm özellikleri kimlik olarak tanımlanırken, ölü ya da diri bir kişinin bu özelliklerinin ortaya konulması ise kimliğinin tespit edilmesi olarak tanımlanmıştır (Zeyfeoğlu ve Hancı, 2001: 1).

Yaşayan veya ölmüş bir kişinin diğer kişilerden ayırt edici özelliklerinin belirlenmesi için yapılan kimliklendirme işlemi ile kişinin tanımlanması sağlanmaktadır. Ölümden çok sonra olsa bile kimliklendirme için en uygun vücut bölümünü kemikler **(Tablo. 9)** oluşturmaktadır (Turan vd., 2017: 17).

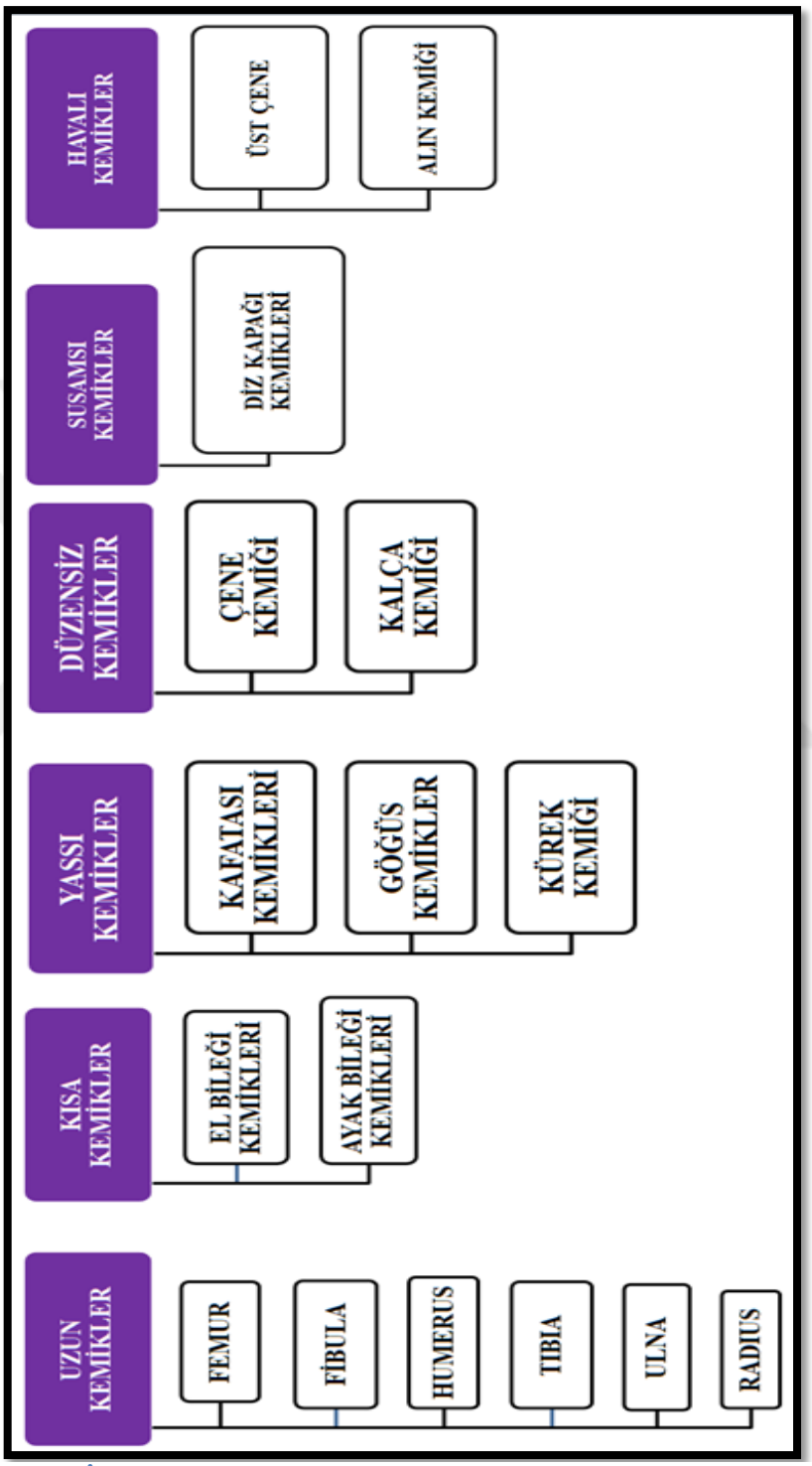
Kemikler, dişlerin mine ve dentin katmanlarından sonra vücudun en sert dokusunu oluşturmaktadır. Kemikler aynı zamanda, iskelet kaslarının işlevini yerine getirmede büyük rol oynarlar (Topaloğlu vd., 2017: 62).

Kemikler, eklem ve kaslarla birlikte; insan vücuduna şekil veren ve uygun hareketleri yapmasını sağlayan hareket sistemini oluşturur. Yetişkin bir bireyde toplam 206 adet kemik bulunur. Organik ve inorganik maddelerden oluşan kemikler; organları korur, kasların tutunmasını sağlayarak iskelete hareket etme özelliği kazandırır, kan hücrelerinin yapımında görev alırlar (Malkoç, 2020: 2).

Tablo 9: İnsan Vücudunda Bulunan Kemikler

İnsan vücudundaki kemikler; Uzun Kemikler, Kısa Kemikler, Yassı Kemikler, Düzensiz Kemikler, Havalı Kemikler ve Susamsı Kemikler olmak üzere 6 gruba **(Tablo.10)** ayrılmıştır (Malkoç, 2020: 3).

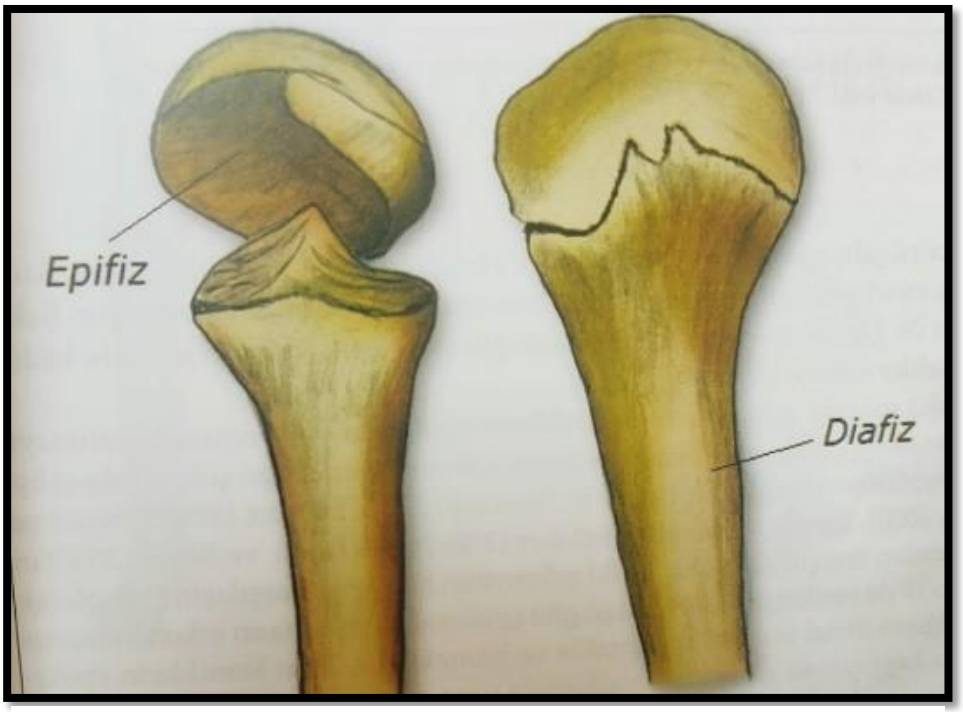

Tablo 10: İnsan Vücudunda Bulunan Kemiklerin Gruplandırılması

Kemiklere yapılan anatomik ölçümler ile ölü bireyin ölüm nedeni, cinsiyeti, boyu ve yaşı hakkında bilgi edinilerek aynı zamanda kimliklendirme işlemi gerçekleştirilmektedir. İnsan iskeletinde öncelikle güvenilir ve doğru bir şekilde bireyin cinsiyetinin belirlenmesi, yaş tespitinde de doğru sonuçlar vermesi açısından oldukça önem taşımaktadır. Yaş tespitinin yapılabilmesi için; Fetüs (Doğum öncesi), Bebek (0-2,4 yaş), Çocuk (2,5-17,9 yaş), Genç erişkin (18-29,9 yaş), Erişkin (30-44,9 yaş) ve İleri erişkin (yaşlı) (45 + yaş) şeklinde standart bir birey gelişim aşaması bilimsel ölçüt olarak kabul edilmiştir (Özer ve Sağır, 2017: 31).

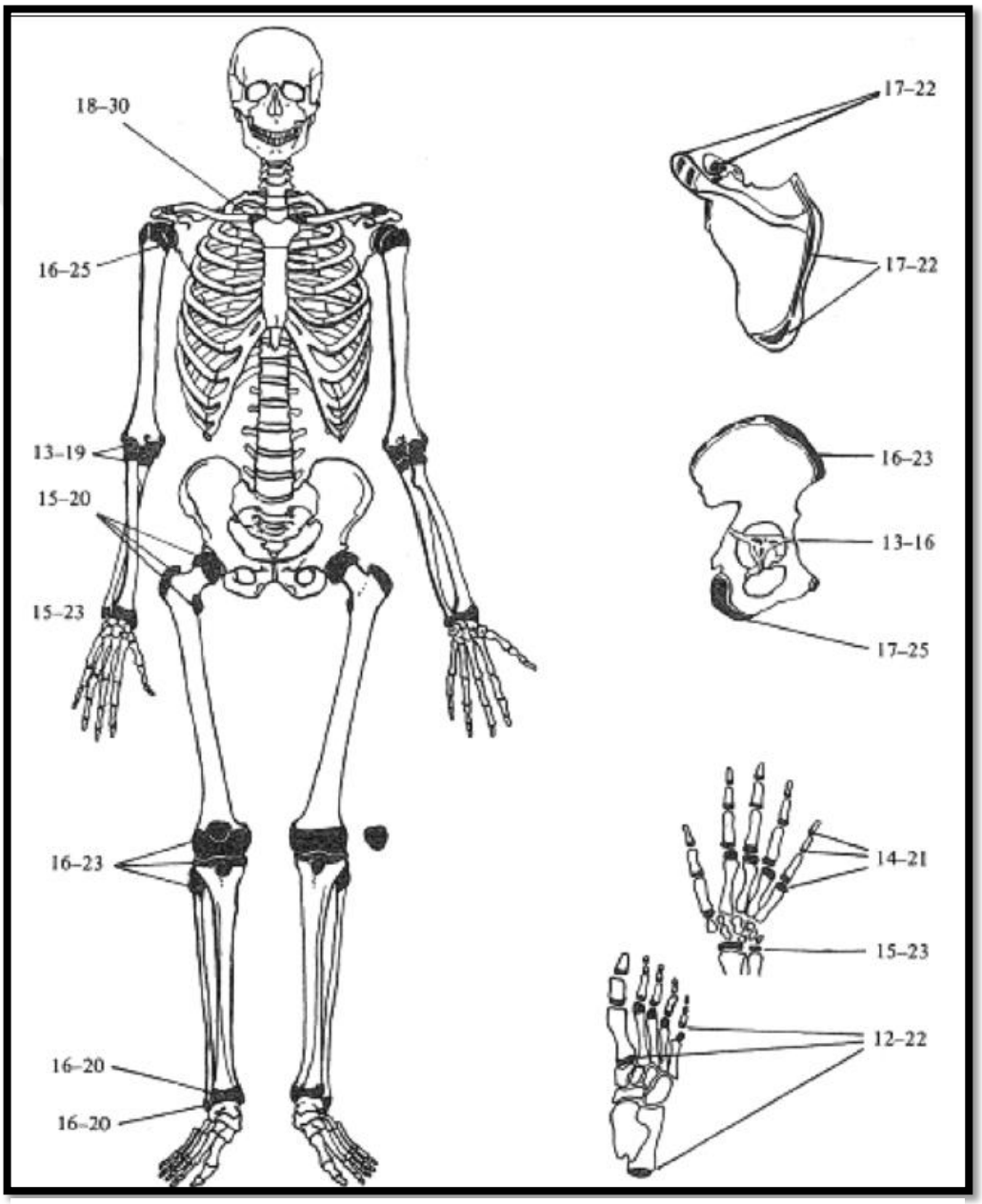
Yaş tespitinde; morfolojik ve histolojik yöntem ile radyolojik görüntüleme gibi bilimsel yöntemler kullanılmaktadır. Morfolojik yöntemde kemiklerin boy, genişlik, renk ve yüzey genişlikleri gibi özellikleri karşılaştırılarak, radyolojik görüntüleme ile dişlerin ve kemiklerin gelişimi incelenerek, histolojik yöntemde ise kemiğin hücresel özellikleri değerlendirilerek (Turan, 2014: 25) bireyin yaş tespiti yapılmaktadır.

Yaş tespitinde bazı tahmine dayalı yöntemlerde kullanılmaktadır. Yaş tespitinde kemikler, farklı zamanlarda gelişme göstermeleri açısından önemli bilgiler sunmaktadır (Özer ve Sağır, 2017: 32). Kemik büyümesinde aktif rol oynayan uzun kemiklerin orta kısmı diyafiz, bunun ortasındaki boşluk kemik iliği, uç kısımları ise epifiz **(Şekil.5)** olarak (Malkoç, 2020: 3) tanımlanmıştır.

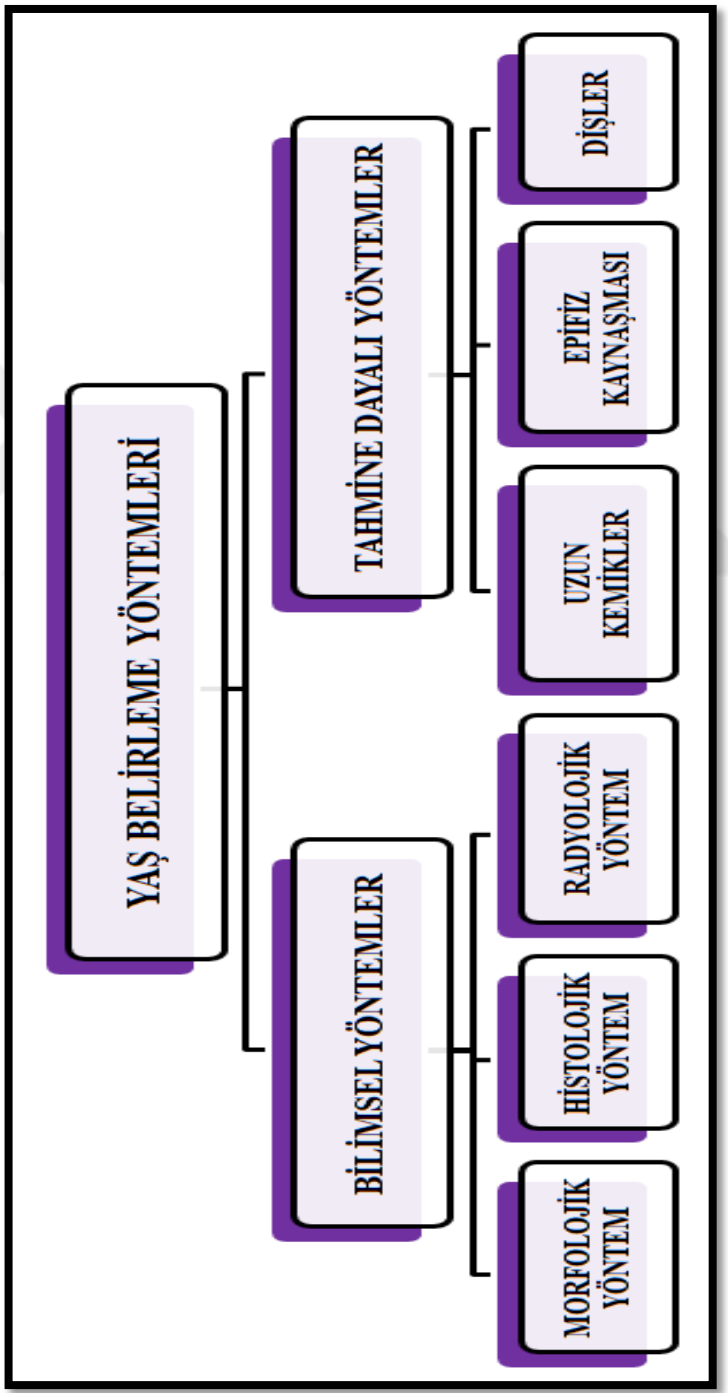
Şekil 5: Kemik Büyümesinde Aktif Rol Oynayan Epifiz ve Diyafiz

Epifizin, diyafiz ile kaynaşması kemik büyümesinin tamamlandığını göstermektedir. Bu kaynaşmanın 12-15 yaş arasında başlayıp, köprücük kemiğinin (clavicula) tamamen kaynaştığı 25 yaşına kadar devam ettiği bilinmektedir. Bu sebeple epifiz kaynaşmasından yaş tahmin etme yöntemi, çocukların ve 25 yaş üstü bireylerin **(Şekil.6)** yaş tespitinde kullanılan en güvenilir yöntemlerden biri olarak kabul görülmektedir (Özer ve Sağır, 2017: 34).

Şekil 6: Epifizlerin Kaynaşma Yaşları

Yaş tespitinde **(Tablo.11)** diş gelişiminin oldukça etkili olduğu belirlenmiştir. Diş gelişimini tamamlamış kişilerde, uzun kemiklerin epifizleri ve epifizlerin kapanma özelliği gösterdiği tespit edilmiştir (Görgülü, 2009: 22). İnsanlarda bulunan dişlerin her birinin yaklaşık olarak gelişim ve sürme dönemlerinin bilinmesi, dişler üzerinde yapılacak incelemeler sonucunda, ergenlik öncesine ait yaşı tahmin etmede kolaylık sağlamaktadır (Görgülü, 2009: 30).

Tablo 11: Yaş Belirleme Yöntemleri

4.2. MARTYRİUM MEZARLARI

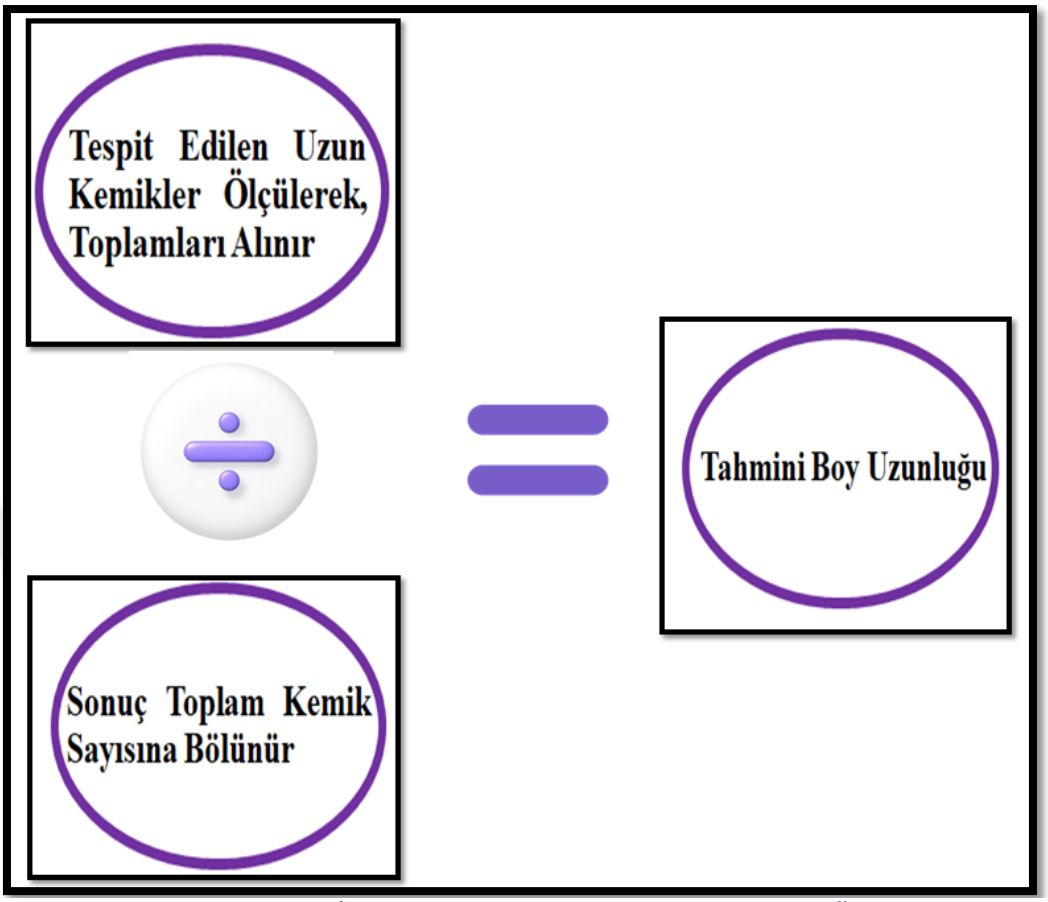
Küçükçekmece Gölü Havzasında gerçekleştirilen Bathonea Kazılarında 2.Alan'da yer alan Martyrium Yapısında, 2011-2013 yılları arasında tespit edilen 13 mezar, adli tıp uzmanlarından Prof. Dr. Ümit Biçer ve Dr. Ömer Turan tarafından açılmıştır. Bireylerin kimliklendirilmesi ve ölüm nedenlerinin belirlenmesi amacıyla insan kemikleri incelenmiş ve Dr. Ömer Turan tarafından bu mezarlar, Doktora Tezi olarak hazırlanmıştır.

Çalışmada antropolojik araştırmaları yapılmayan iskeletler hakkında kısıtlıda olsa genel bir görüş bildirebilmek için, Dr. Ömer Turan'ın tez çalışması referans alınarak, yaş, cinsiyet ve boy uzunluğunun nasıl tespit edildiğine yönelik uygulanan teknikler hakkında bilgilendirme yapılmıştır.

Açılan mezarlardan çıkarılan birey sayılarının net biçimde belirlenip cinsiyet, boy ve yaşlarının net ortaya konmasında; mezar yerlerinin doğru tespit edilmesi, ölülerin bir mezarlık alanına gömülmesi, mezar boylarının ölçülmesi ve iskeletlerin pozisyonlarının doğru belirlenmesi en büyük etken olmuştu (Turan vd., 2017: 16).

İskeletlerin boy ölçümünde matematiksel ve anatomik metot olmak üzere iki yöntem kullanılmaktadır. Tüm kemiklerin tam ve sağlam olmasına bağlı kullanılan anatomik metotta; omurgalar dâhil normal pozisyona getirilen iskelete, yumuşak dokulara yönelik yapılan tahminler eklenerek boy uzunluğu tespit edilirken, tam bir iskelete ihtiyaç duyulmayan matematiksel yöntemde ise boy uzunluğu kemik ölçülerine dayalı denklemlerle (Özer ve Sağır, 2004: 70) tespit edilmektedir. En az tek bir uzun kemiğin bulunmasının yeterli olduğu matematiksel yöntemin bu sebeple kullanımı daha yaygındır.

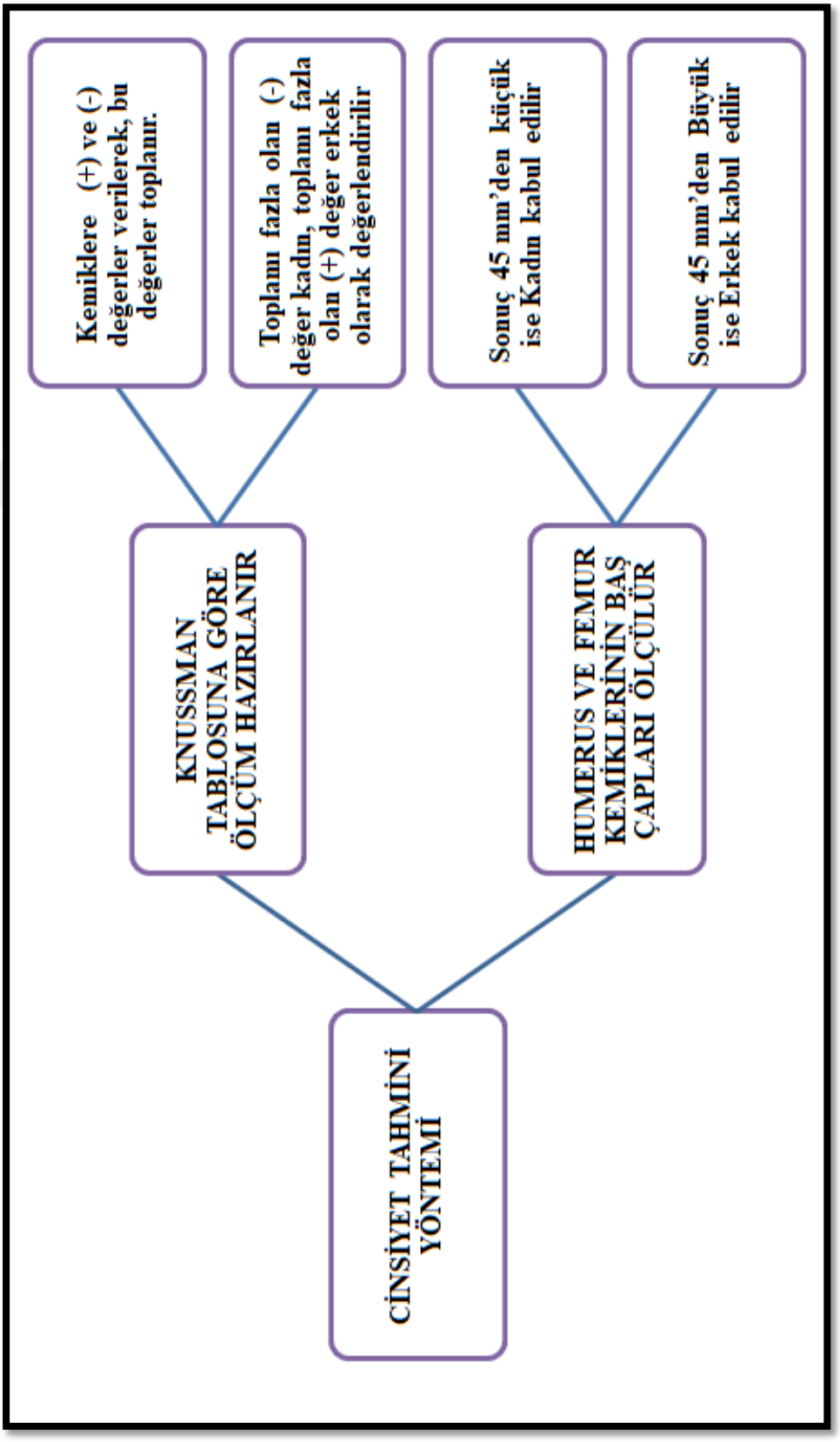
Bathonea Antik Liman Kenti Kazılarında tespit edilen mezarlarda bulunan iskeletlerin boy uzunluğunu **(Tablo.12)** tespit etmek için, Dr. Ömer Turan'da, tek bir uzun kemikten hesaplama yapmaya olanak veren bu formülü uygulamıştır. Sjovord'un uyguladığı bu formül uzun kemiklerden boy tahmini yapan, en güvenilir yöntemlerden biri olarak kabul (Sjovord, 1990: 446) edilmiştir.

Tablo 12: İskeletlerde Tahmini Boy Uzunluğu Ölçümü

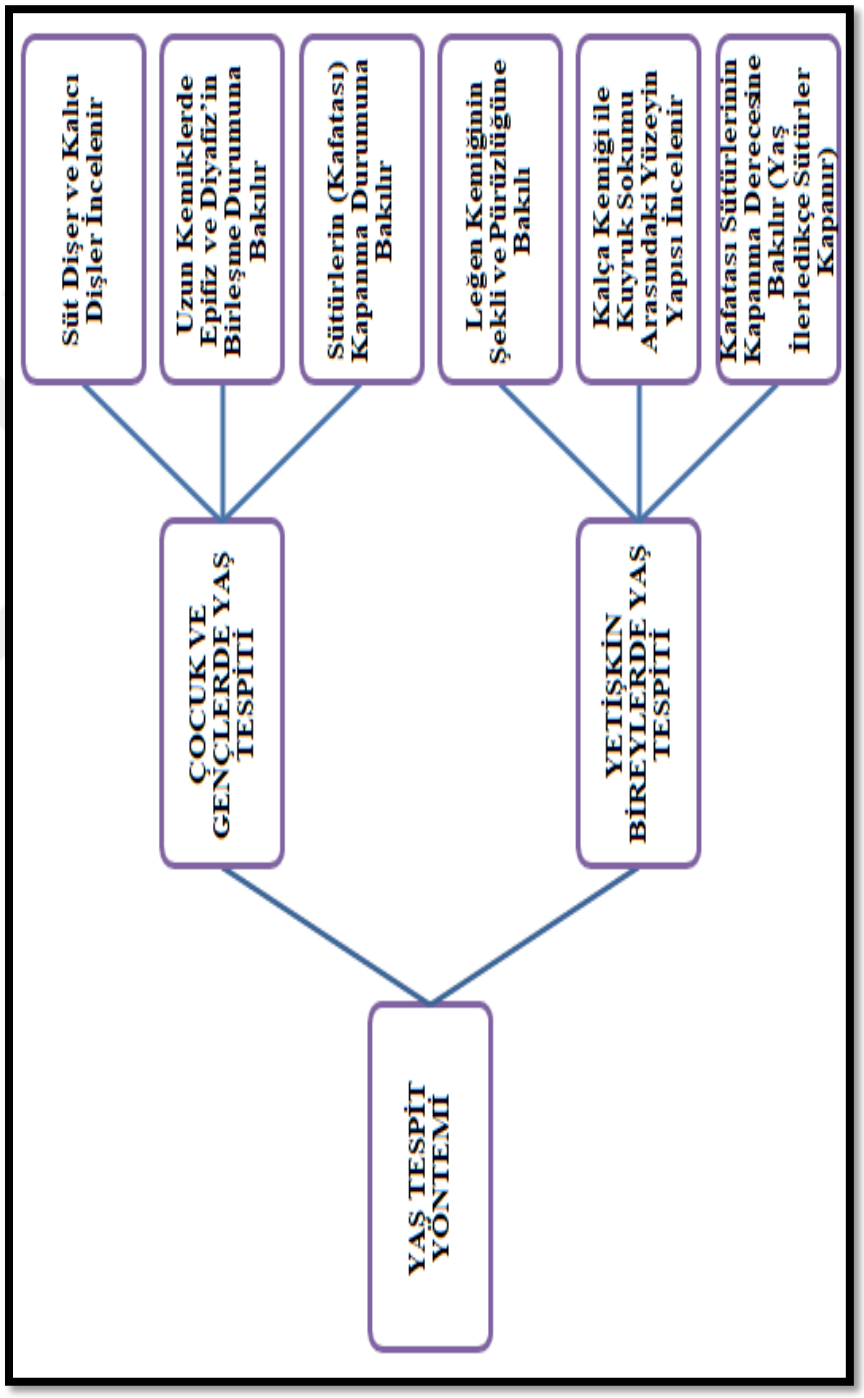
Bu formül dağınık ele geçen mezarlarda, cinsiyet ayrımı yapılamayan çalışmalarda güvenilirliğini ortaya koyması açısından özellikle tercih edilmiştir. Böylece mezar alanında bulunan iskelete ait tam olan uzun kemiklerinin ortalamalarına göre boy tahminleri yapılmıştır.

Cinsiyet tespitinde **(Tablo.13)** özellikle kafatası ve mandibula kemikleri ile ele geçen diğer kemikler Knussman tablosuna göre hazırlanarak, puanlandırılmıştır. Bu tabloya göre çıkan (+) ve (-) değer ile humerus ve femur kemiklerinin baş çaplarının ölçümü kullanılmıştır (Turan, 2014: 23). Bu ölçümlerde sonuç 45 mm'den büyük ise birey erkek, 45 mm'den küçük ise kadın olarak değerlendirilmiştir (Turan, 2014: 3). Cinsiyet tespitinde özellikle kafatası ve mandibula kemikleri ve diğer ele geçen iskeletlerde Knussman tablosuna göre hazırlanmış ölçümler puanlanarak cinsiyet tahmini yapılmıştır

Tablo 13: İskeletin Cinsiyetinin Tespiti

İskeletlerin yaş tespitinde **(Tablo.14)** çocuklar ve erişkinlerde kafatası eklemleri, kaynaşma noktaları, dişler, uzun kemiklerin boyları ve epifizleri, omurlar, leğen kemiği ve omurganın en alt kısmının gelişimleri, bilimsel kabul gören ölçümlere göre değerlendirilmiştir (Turan, 2014: 38).

Tablo 14: İskeletlerin Yaş Tespiti

Adli Tıp Uzmanı Dr. Ömer Turan tarafından antropolojik incelenmeleri ve analizleri yapılan mezar ve iskeletler; "M1 ve M15" arasındaki başlıklarda ele alınıp, değerlendirilmiştir. M16'dan itibaren ele alınan mezarlar ve iskeletler üzerinde antropolojik incelemeler yapılmadığından, mezarlar arkeolojik verilere göre ele alınıp değerlendirilmiştir.

4.2.1. M1 Mezar (18.07.2011)

M1 **(Kat.1, Çiz.11)** mezar yapısı, basit örgü tekniğinde yapılmıştır. Mezar, 85 cm uzunluğunda ve 19 cm genişliğindedir. Doğu-batı doğrultusundaki mezar boyutlarından ve aynı seviyede ele geçen kemiklerden dolayı bebek mezarı olarak değerlendirilmiştir.

Bireyinin, boyu ortalama 47.09 cm tespit edilmiştir. İskelet üzerinde gerekli inceleme yapılamadığı için bebeğin cinsiyeti belirlenememiştir. Yaş incelemesinde bebeğin 36-38 aylık olduğu anlaşılmıştır.

Ölüm sebebinin belirlenmesine yönelik yapılan araştırmalar; doğum sonrası travmalar, metobolik hastalıklar ya da enfeksiyon sebebiyle ölümün gerçekleşmiş olabileceğini göstermiştir (Turan, 2014: 57-59).

4.2.2. M2 Mezar (19.07.2011)

Toprak zemin üzerine dağınık görülen, M2 mezarının **(Kat.2, Çiz.12)** kuzey kısmı tuğla ile örülmüş eski bir yapıya yaslanan, güney ve batı kısımları açık, doğu kısmı ise tuğla ile örülü tonoz bir yapıyla üstü örülmüştür. İskelet dağınık halde bulunmuştur. Kemikler aynı seviyede bulunmuştur. Bu seviyede başka bir kemik örneğine rastlanılmamıştır. Bundan dolayı iskeletin erişkin bir bireye ait olduğu düşünülmüştür.

İskelete ait bir kemik üzerinde boy ölçümü yapılmış ve bireyin boyu 170.94 cm olarak ölçülmüştür.

İncelemelerde bireyin 35 yaşlarında bir erkek olduğu belirlenmiştir. Bireyin ölüm sebebi anlaşılamamıştır (Turan, 2014: 102-105).

4.2.3. M3 Mezar (20.07.2011)

Basit mezar tipindeki mezarın boyu 68 cm'dir. Doğu-batı doğrultusundaki mezarın **(Kat.3, Çiz.13**) kapağı eski bir mermer parçasından yapılmıştır. Mezarın boyutları, kemiklerin birbiriyle bağlantısı ve başka bir kemik dokunun tespit edilememiş olmasından dolayı mezarın yeni doğan bir bebeğe ait olduğu şeklinde değerlendirilmiştir.

Ele geçen femur kemiğine göre iskeletin 47.76 cm boyunda, 38-40 haftalık olduğu hesaplanmıştır. Cinsiyeti belirlenemeyen bebeğin ölüm sebebi tespit edilememiştir (Turan, 2014: 99-101).

4.2.4. M4 Mezar (26.07.2011)

M4 Mezarı **(Kat.4, Çiz.14)** kiremitlerden oluşturulmuş, basit bir mezar tipindedir. Mezarın uzunluğu 65 cm, genişliği 12 cm olarak ölçülmüştür. İskelete ait kemikler dağınık olarak bulunmuştur. Doğu-batı doğrultusundaki mezarda 2 adet boncuk ele geçmiştir. Bununla birlikte mezar kapağı olarak kullanılan kiremit parçalarından birinin üzerinde Konstantin damgası tespit edilmiştir.

Mezarın boyutu, tespit edilen kemiklerin birbiriyle anatomik ilişkisi ve başka bir bireye ait kemik doku bulunmamasından dolayı M4 Mezarının, yeni doğmuş bir bebeğe ait olduğu düşünülmüştür.

Bireyin cinsiyeti bebek olmasından dolayı belirlenememiştir. Mezar boyunun 65 cm ve humerusun (omuz ve dirsek arasında ki kol kemiği) 5,4 cm olmasından dolayı iskeletin boyunun 49.26-49.62 cm olduğu düşünülmüştür. Ayrıca yapılan yaş tespitinde 0-6 aylık olduğu anlaşılan iskelet üzerinde herhangi bir patolojik ize rastlanılmamıştır (Turan, 2014: 85-87).

4.2.5. M5 Mezar (26.07.2011)

M5 Mezar yapısı **(Kat.5, Çiz.15),** üstü düz kapak taşlarıyla kapatılmış, duvarları kireç, tuğla ve harçtan örülmüş basit mezardır. Mezarın iç duvarlarının uzun kısmı 1.80 cm, yatay kısmı 54 cm ölçülmüştür.

Doğu-Batı doğrultusunda, sırtüstü pozisyonda gömülmüş bireyin kafatasının doğuyu görecek şekilde alttan desteklendiği görülmüştür.

İskeletin özellikle gövde kısmında bulunan kemiklerde yeşil mavi renk değişimi görülmüş buna paralel bu bölgelere uyan noktalarda bulunan yeşil renkli boncuklar dikkat çekmiştir. Mezarda ele geçirilen boncuklar, balık kaburgaları ve mezara dağılmış sırlı seramik parçaları mezar hediyesi olarak tanımlanmıştır.

İskelete ait farklı kemikler üzerinde yapılan ölçümlerin ortalaması alınarak, M6 bireyinin boy ortalaması 163,86 cm olarak tespit edilmiştir.

İskeletin humerus ve femur baş çaplarının 45 mm'den büyük olmasından dolayı cinsiyetinin erkek olduğu düşünülmüştür.

M5 bireyinin yaşı 22-24 yaş aralığında hesaplanmıştır. Ayrıca bireyin beslenmesinin yetersiz olduğu, ağır yük altında çalıştığı ya da kronik romatizmal bir hastalığı olduğu belirlenmiş olup bireyin ölümünde herhangi bir travma izine rastlanılmamıştır (Turan, 2014: 42-48).

4.2.6. M6 Mezar (04.08.2011)

Taş dizileriyle çevrilmiş, basit bir mezar olan M6 mezarının **(Kat.6, Çiz.16)** uzunluğu 1.66 cm, genişliği ise 42 cm olarak ölçülmüştür. Mezarın yönü Doğu-Batı doğrultusundadır.

M6 bireyine dört kemik ölçümüne göre boy ölçümü yapılmış ve boyunun ortalama 162.59 cm olduğu anlaşılmıştır.

Humerus ile femur kemiklerinin başı çaplarının 45 mm'den büyük olmasından dolayı, iskeletin erkek bir bireye ait olduğu düşünülmüştür.

Bireyin yaşı 22-35 yaş arası olarak tespit edilmiştir.

Sağlık durumu incelenmiş olan bireyde herhangi bir travma izine rastlanılmamıştır. Bireyde beslenme yetersizliği ve anemi tespit edilmiş ayrıca dişinde oluşmuş bir apse ile yaşadığı anlaşılmıştır (Turan, 2014: 49-56).

4.2.7. M7 Mezar (08.08.2011)

Mermer zemin üzerinde bulunan taş blokların formunu kaybettiği mezarın, basit mezar tekniğinde yapıldığı anlaşılmıştır. Mezarda **(Kat.7, Çiz.17)** ele geçen kemikler büyük ölçüde bütünlüğünü kaybetmiştir.

Kemik ölçüsüne göre bireyin boyunun tahminen 176.08 cm ve cinsiyetinin erkek olduğu belirlenmiştir.

25-28 yaş aralığında olduğu tahmin edilen bireyin bir enfeksiyon veya travmaya maruz kaldığı düşünülmüştür (Turan, 2014:106-109).

4.2.8. M8 Mezar (10.08.2011)

Doğu-Batı doğrultusunda, basit mezar tipindeki M8 mezarının **(Kat.8, Çiz.18)** uzunluğu 164 cm ve kafatasını çevreleyen taşların birbirine uzaklığı 35 cm olarak ölçülmüştür.

İskeletin dizilimi ve kemiklerin aynı seviyede bulunmasından dolayı, M8 mezarının erişkin bir bireye ait olduğu düşünülmüştür.

Kemik buluntular üzerinde dört kemik ölçümüne göre boy tahmini yapılmış ve bireyin boyu ortalama 160.79 cm olarak ölçülmüştür.

Humerus ve femur baş çaplarının 45 mm'den küçük olmasından dolayı bireyin bir kadın olduğu anlaşılmıştır.

Yapılan incelemelerde iskeletin yaşı 22-27 yaş aralığında belirlenmiştir. M8 bireyinin sağlıksız beslendiği ve anemik bir yapısı olduğu, dişlerini yoğun kullandığı ve ağır bir işte çalıştığı anlaşılmıştır (Turan, 2014: 60-66).

4.2.9. M9 Mezar(10.08.2011)

Basit mezar tipindeki M9 mezarının **(Kat.9, Çiz.19)** formu bozulmuş olup, toprak zemin üzerinde konumlanmıştır. İskeletin iyi korunduğu mezarda iki kafatası bulunmuştur. İki kişiye ait kemiklerin bulunduğu mezarda iskeletlerden birinin erişkin, diğerinin bir çocuğa ait olduğu düşünülmüştür.

Beş kemik ölçüsüne göre yapılan boy tahmininde iskeletlerden birinin boyu 150.12 cm hesaplanırken diğerinin boy ölçüsü hesaplanamamıştır.

Yapılan incelemelerde iskeletlerden birinin cinsiyetinin kadın olduğu belirlenirken, diğer iskeletin ise yeterli veri olmamasından dolayı cinsiyeti belirlenememiştir.

İskeletlere yapılan yaş tespiti incelemesinde birinin 35-50 yaş aralığında diğerinin ise 3,5-4 yaş aralığında olduğu tahmin edilmiştir.

Kadın bireyin yoğun bel ağrıları çektiği, kemik erimesinin bulunduğu ve beslenme geriliği yaşadığı tespit edilmiş ancak ölüm sebebi tam belirlenememiştir, diğer çocuk bireyin ise ölüm sebebinin beslenme problemlerine bağlı olabileceği düşünülmüştür (Turan, 2014: 93-98).

4.2.10. M10 Mezar (23.07.2012)

M10 Mezarı basit mezar olarak yapılmıştır **(Kat.10, Çiz.20).** Doğu-batı yönünde ki mezar yapısının baş ve ayak kısmından dağılmış olduğundan, bütünlüğü kaybolmuştur. Mezarın hemen yüzeyinde görülen iskeletin ise toprak içinde orta düzeyde korunduğu görülmüştür. Mezarda seviye indirildiğinde aynı mezar sınırlarında gelişim açısından daha büyük başka bir çocuğa ait kemikler ele geçmiştir.

İki iskelet üzerinde yapılan üç kemik ölçümüne göre boy tahmininde iskeletlerden birinin tahmini boyu 82.73 cm, diğerinin ise 70.55 cm olduğu belirlenmiştir.

Her iki iskeletinde yaşlarından dolayı cinsiyetleri belirlenememiştir. Yapılan yaş analizinde iskeletlerden birinin 18-24 aylık diğerinin ise 6-12 aylık olduğu anlaşılmıştır.

Her iki iskelet üzerinde yapılan tetkiklerde bir travma izine rastlanılmamıştır. Bundan dolayı bireylerin ölümlerinde herhangi bir yaralanma ya da enfeksiyonun etkili olabileceği düşünülmüştür (Turan, 2014: 72-79).

4.2.11. M11 Mezar (09.08.2012)

Üzeri mermer bir kapakla kapatılmış, basit mezar tipindeki mezarın boyu 180 cm, eni 40 cm ölçülmüştür. M11 mezarında **(Kat.11, Çiz.21)** iskeletin yeterli korunmadığı görülmüş ve kafatasına rastlanılmamıştır.

Cam ve ahşap parçaları ile bir adet çivinin bulunduğu mezarda, kemiklerin toprağa değen kısımlarında koyu sarı ve siyah renk değişimi gözlemlenmiştir.

Kemik buluntularının dizilimi, aynı seviyede oluşları ve başka bir kemik dokuya rastlanılmamış olmasından dolayı kemikler erişkin bir bireye ait olarak değerlendirilmiştir.

Elde edilen iki kemik ölçümüne göre bireyin ortalama 158.95 cm boyunda olduğu hesaplanmıştır. İskeletin humerus ile femur baş çaplarının 45 mm'den küçük çıkmasından dolayı cinsiyetinin kadın olduğu düşünülmüştür.

Yapılan yaş incelemesi sonucunda 22 yaşından büyük olduğu öngörülen kadın bireyin ateşli bir hastalık veya vitamin eksikliğine bağlı dişlerinin bozulduğu, travma sebebiyle tedavi gördüğü düşünülmüş olmakla beraber ölümünü açıklayacak herhangi bir bulguya rastlanılmamıştır (Turan, 2014: 88-92).

4.2.12. M12 Mezar (10.08.2012)

M12 Mezarı **(Kat.12, Çiz.22)** taşlardan etrafı çevrilerek oluşturulmuş basit mezar tipinde olduğu görülmüştür.

Mezarın boyu 166 cm, genişliği 44 cm olarak ölçülmüştür. Mezar kapağında bir haç işlemesi **(Çiz.23)** tuğlaların birinin üzerinde "**mA&**" damgası tespit edilmiş olan mezarda haç şeklinde bir kolye ucu bulunmuştur.

Doğu-batı doğrultusunda gömülü M12 bireyinin; 163.33 cm boyunda, 22-30 yaşlarında erkek bir birey olduğu anlaşılmıştır.

Ayrıca yapılan incelemelerde bireyin beslenme bozukluğu ve metobolik sorunlara bağlı anemi olduğu ve erken yaşta dişlerinin çürüdüğü belirlenmiştir (Turan, 2014: 67-71).

4.2.13. M13 Mezar (10.08.2012)

Taşların çevrilmesiyle oluşturulmuş basit mezar tipindeki M13 mezarının **(Kat.13, Çiz.24)** ayak kısmından yapısının bozulmuş olduğu görülmüştür. Doğu-batı doğrultusundaki mezarın uzunluğu 160 cm, genişliği 46 cm olarak ölçülmüştür.

Üç kemik ölçümüne göre yapılan boy tahmininde iskeletin ortalama 150.12 cm. boylarında, kadın bir bireye ait olduğu belirlenmiştir.

20-22 yaşlarında olduğu düşünülen kadın bireyin ölümünde travmatik bir bulguya rastlanılmamış olup, kadının ağır işte çalıştığı, bazı metobolik hastalıkları olduğu ya da doğuma bağlı kemik erimesi gibi problemlerinin olduğu düşünülmüştür (Turan, 2014: 80-84).

4.2.14. M14 Mezar (13.08.2015)

Martyrium'da yapılan kazı çalışmalarında, yapının kuzeybatı kısmında boş bir mezar tespit edilmiştir. Mezarda **(Kat.14, Çiz.25)** kemik parçalarına rastlanılmamış olmasından dolayı boş olduğu öngörülmüştür (2015 açma raporu).

4.2.15. M15 Mezar (26.08.2021)

Martyrium yapısının kuzey kısmında duvar örgülü bir niş içerisinde yer alan platformun, bir bireyin yerleştirileceği şekilde uygun ölçülerde kırılarak şekillendirildiği, etrafının taş bloklarla çevrilerek mezar oluşturulduğu görülmüştür. Dorsal şekilde bulunan iskeletin doğu-batı doğrultusunda konumlandırılmış olduğu anlaşılmıştır.

Dr. Ömer Turan tarafından yapılan ilk inceleme sonuçlarına göre iskeletin 30 yaş üstü, 170 cm boylarında bir erkek olduğu belirlenmiştir.

Mezarda **(Kat.15, Çiz.26)** çok sayıda tessera ve iskeletin bacaklarının arasında tespit edilen olta iğnesi **(Resim.89)** dışında herhangi bir başka obje bulunmamıştır (Sazak ve Bektaş, 2021: 196-198).

Gövde ve bacaklarının korunduğu görünen bireyin, kafatası ve vücudunun üst kısımlarından bazı kemiklerinin hasarlı olduğu gözlemlenmiştir.

4.2.16. M16 Mezar (13.08.2022)

Martyrium'un güneydoğusuna kalan nişin tabanında bulunan platformun kenarlarının kırılarak mezar yapıldığı **(Kat.16, Çiz.27)** görülmüştür. Bu platform içinde yetişkin bir bireye ait oldukça dağınık bir iskelet bulunduğu tespit edilmiştir.

Bu durum, ikincil bir gömü olarak bireyin buraya sonra taşındığı veya bireyin mezarında zaman içinde değişik müdahalelere uğramış olabileceği şeklinde değerlendirilmiştir.

4.2.17. M17 Mezar (22.08.2022)

Martyrium yapısının kuzeydoğu kısmında ortaya çıkarılan mezar, Doğu- Batı doğrultusunda yönlendirilmiştir. Mezarın **(Kat.17, Çiz.28)** üzeri taş levhalarla örtülmüştür. Taş levha ile örtülü mezarın boyunun yaklaşık 120-125 cm uzunluğunda olduğu tahmin edilmiştir. Mezarın sol kenar kısmı sağlam ve düz olan taş levhanın sağ kısmı kenarlardan tahrip olmuştur. Bu haliyle taş levhanın en geniş kısmı yaklaşık 30 cm olarak değerlendirilmiştir.

4.2.18. M18 Mezar (23.08.2022)

M18 Mezarı, Martyrium'un kuzeydoğu kısmına kalan duvar örgülü niş içerisinde yer alan platform ile duvar arasında bulunmuştur.

Mezarın yönü, Doğu-Batı doğrultusunda **(Kat.18, Çiz.29)** olup, içindeki iskelet yapısının dağınık bir halde olduğu görülmüştür.

4.2.19. M19 Mezar (13.09.2022)

Martyrium yapısının batı kısmında ortaya çıkarılan nişlere ait duvarların dış kısmında kiremit örtülü basit bebek mezarları bulunmuştur.

Bu mezarlardan biri olan M19 Mezarının **(Kat.19, Çiz.30)** ölçeğe göre boyunun 80 cm, bulunan iskeletin ise 55 cm olduğu belirlenmiştir.

Doğu-Batı yönündeki mezarda zil, küpe ve bir bilezik **(Resim.90)** bulunmuştur (Aydıngün vd., 2023: 151).

4.2.20. M20 Mezar (21.09.2022)

Martyrium yapısının güneyinde tespit edilmiş olan M20 bireyinin mezarının, taşlarla çevrili basit mezar tipinde **(Kat.20, Çiz.31)** olduğu, dorsal pozisyonda gömüldüğü mezarın etrafını çevreleyen taş blokların bir düzen içinde yerleştirildiği görülmüştür.

Bireyin başının, sağlı-sollu iki taraftan taş bloklarla desteklendiği ve başının sağ taraftan öne meyilli olduğu dikkat çekmiştir.

Mezarın iskelet boyundan uzun olduğu özellikle başucuna kalan mezar taşı ile arasında yaklaşık 30 cm'lik boşluk olduğu gözlemlenmiştir. Bireyin gömüldüğü alanda başka mezarlarda ortaya çıkarılmıştır. Mezar boyu ölçek referans alınarak 170 cm, iskelet boyu ise 140-145 cm olarak ölçülmüştür.

Doğu-Batı doğrultusundaki mezarda bulunan iskeletin kafatasında ameliyat izine **(Resim.91)** rastlanılması, dönemin tıbbi uygulamaları hakkında bilgiler sunmuştur (Aydıngün vd., 2023: 151).

4.2.21. M21 Mezar (27.09.2022)

Basit mezar tipinde olan M21 Mezarının taşları oldukça düzenli bir şekilde yerleştirilmiş **(Kat.21, Çiz.32)** ve üzeri kiremit levhaya örtülmüştür. Yapının güney kısmında, Doğu-Batı doğrultusunda olan mezarda, iskelete ait kemikler dağılmış olarak bulunmuştur.

Mezar boyunun, 80-90 cm arasında olduğu tahmin edilmiştir. Mezarda bulunan metal bir objenin, mezar hediyesi olduğu düşünülmüştür.

4.2.22. M22 Mezar (29.09.2022)

Üzerinde haç işareti **(Resim.92)** bulunan mermer bir plak ile kapatılmış olan mezarın çevresinin taş bloklarla çevrildiği görülmüştür. Yapının kuzeybatısına kalan **(Kat.22, Çiz.33)** M22 Mezarının yönü, Doğu-Batı doğrultusundadır.

Baş bölgesinde mezarın içe doğru sağlı-sollu taş blokla daraltıldığı ve iskeletin başının hafif öne doğru eğik olarak gömüldüğü görülmüştür.

Kafatası, gövde ve uzun kemiklerin iyi korunduğu görülen iskeletin, çene kısmında deformasyon ve başında bir delik olduğu gözlemlenmiştir. Bireyin kollarının karın bölgesinde elleri birbiri üstüne gelecek şekilde gömüldüğü anlaşılmıştır.

Ölçeğe göre mezar boyunun 160-165 cm, iskelet boyunun ise 140-150 cm aralığında olduğu tahmin edilmiştir.

4.2.23. M23 Mezar (30.09.2022)

Doğu-Batı doğrultusundaki M23 Mezarının **(Kat.23, Çiz.34),** kiremit ile örtülü basit bir çocuk / bebek mezarı olduğu tespit edilmiştir. Yapının güney kısmında duvara bitişik bulunan mezarda iskelet yapısının dağınık olduğu görülmüştür. Mezar boyunun yaklaşık 80 cm olduğu tahmin edilmiştir.

4.2.24. M24 Mezar (27.10.2022)

Martyrium yapısının güneybatı köşesinde diğer basit mezarlardan farklı olarak ilk kez özel tasarlanmış, mermer panellerle yapılmış bir mezar ortaya çıkarılmıştır.

Mezarın kapağının, kuzey-güney kısımlarının ve tabanının mermerden yapıldığı ve demir çubukla desteklendiği görülmüştür. Daha önce açılmamış olduğu anlaşılan mezarda herhangi bir kemik buluntuya rastlanılmamış olmasından dolayı bu mezarın sembolik bir mezar / Kenotaf **(Kat.24, Çiz.35)** olduğu düşünülmüştür.

Mezarın bezemeli panelleri arasında at nalı şeklinde bir sembolün ve ele geçen bir mermer parçasının üzerinde ejder kuyruğu şeklinin kazıldığının görülmüş olmasından dolayı bu mezarın, Aziz Theodore Tiron'a ait sembolik bir mezar olduğu öngörülmüştür.

Orta Çağ Tarihçisi olan Anna Comnena tarafından; "Asker Aziz olarak bilinen Aziz Theodore Tiron'un atı üzerinde gezerken, bölgede yaşayan bir ejderi öldürdüğü için halkın kahramanı olmuş fakat sonradan inancından dolayı işkence görerek öldürülmüş ve bedeni yakılmıştır" bilgisi günümüze ulaşmıştır (Aydıngün vd., 2023:151).

Gerçek yaşamlarında asker olan ve Hristiyan oldukları için öldürülen bu kişiler, cennetin ve yeryüzünün koruyucusu olarak kabul edilmiş, bu sebeple askerler ve halk arasında kendilerine saygı duyulmuştur (Şahin, 2020: 443).

4.2.25. M25 Mezar (02.08.2023)

Mezar, yapının güneybatı kısmında bulunmuştur. Doğu-Batı doğrultusundaki M25 **(Kat.25, Çiz.36)** mezarında, dorsal gömülmüş olan bireyin, kollarının dirsekten itibaren yukarı kaldırılmış pozisyonda olması dikkat çekmiştir.

Mezarın sadece baş kısmının her iki yanında birer taş blok olduğu, mezarının etrafında ise bir düzenleme olmadığı görülmüştür. Bu sebeple bu mezar, basit toprak gömü şeklinde değerlendirilmiştir.

Ölçeğe göre mezar ve iskelet boyunun 140-150 cm aralığında olduğu tahmin edilmiştir. İskeletin kemik yapısının çok hasar almadığı görülmüş olup sadece kafatasında sol göz çukurunda ciddi hasar almış olduğu gözlemlenmiştir.

4.2.26. M26 Mezar (08.08.2023)

M26 Mezarının **(Kat.26, Çiz.37)** boyunun daha kısa olduğu ve içindeki iskeletin hoker olarak gömüldüğü anlaşılmaktadır. Yapının güneybatısına kalan mezarın yönü Doğu-Batı doğrultusundadır. Mezar, üzeri taş levhayla örtülü, basit mezar tipindedir. Ölçek referans alınarak mezar boyu 70 cm ölçülmüştür.

4.2.27. M27 Mezar (26.08.2024)

M27 bireyi, Martyrium yapısının güneyine kalan bir niş içinde bulunmuştur. Mezar, karşılıklı beş taş bloğuyla oluşturulmuş, basit mezar tipindedir. İskeletin düz bir şekilde, doğu-batı yönünde uzatılmış olduğu görülmüştür **(Kat.27, Çiz.38).** Mezar, karşılıklı beş taş bloğuyla çevrilmiştir.

Elleri karın bölgesinde birbirine kavuşmuş şekilde duran iskeletin kafası sağ tarafına doğru öne eğik durmaktadır. İskelet yapısının çok hasar almadığı, sağlamlığını koruyan kafatasının ve öne doğru hafif eğik olduğu gözlemlenmiştir. Bu durum bireyin başının altına bir destek konmuş olabileceği şeklinde değerlendirilmiştir.

Ölçek üzerinden tahmini mezar boyu 170-175 cm, iskelet boyu ise 160-165 cm olduğu ölçülmüştür. Mezarda üzerinde haç çizili bir seramik parçası **(Resim.93, Çiz.39)** ele geçmiştir. M27 bireyinin, ilk izlenimde erkek olduğu öngörülmüştür.

4.3. APSİSLİ YAPI MEZARLARI

Bathonea Kazıları, I. Alanda gerçekleştirilen kazı çalışmalarında ortaya çıkarılmış olan Apsisli Yapı'nın **(Resim.94)** yoğun hasar almış olduğu görülmüştür. Kazı çalışmalarında bulunan, İmparator I. Ioustinianos Dönemi'ne ait bir sikke **(Resim.95),** yapının MS. 6.yüzyıl veya öncesinde inşa edildiğini göstermiştir (Aydıngün, 2013: 44). Çalışmaların devam ettiği alanda dağılmış mimari parçalar, duvar altlarında kalmış bireylere ait iskeletler **(Resim.96)**, seramikler ve çeşitli buluntular ele geçirilmiştir. Bu buluntulardan, bölgede bir felaketin yaşandığı ve bundan dolayı terkedilen bölgede yaklaşık 200 yıl sonra yeniden yerleşime geçildiği anlaşılmıştır (Aydıngün, 2017b: 6).

Alanda jeofizik çalışmaları yapan ekibin başkanı Prof. Dr. Şerif Barış tarafından, kentte ikisi büyük toplam altı büyük deprem yaşandığı ve yapının depremde çöktüğü tespit edilmiştir. Bu depremle ilgili 6. yüzyıl Bizans Tarihçisi ve Hukukçusu Myrinalı Agathias önemli bilgiler vermiştir.

Tarihçi, Konstantinopolis'te (İstanbul) meydana gelen depremde; "kentin neredeyse tamamının yıkıldığını, depremin 24 Kasım-17 Aralık tarihleri arasında kutlanan bir pagan festivali olan Brumalia Festivali'nde meydana geldiğini (Agathias, 5/3: 137), evlerinden çıkan herkesin sınıf farklılığına bakılmaksızın ibadet yerlerinde toplandığını" detaylıca anlatmıştır. Agathias aynı zamanda, Bathonea Antik Liman Kenti'nde gerçekleşen ve izlerini özellikle Apsisli Yapı ve Sarnıç yapısında gördüğümüz depreminde bu esnada gerçekleştiğine dair önemli bilgiler sunmuştur.

Tarihçi, bu depremin kentin limanı olarak gösterdiği Rhegium Bölgesini de etkilediğini ve depremde; "Binaların çatılarının yerlerinden ayrılarak, tekrar yerine oturduğu, üst katlarda bulunan sütunların havaya fırlayıp belirli mesafe sonra yere düştüğü ve yerdeki her şeyin parçalandığı" (Agathias, 5/3: 138) bilgilerini vermiştir.

Aynı depremden Theophanes'te kitabında bahsetmiş ve depremin 14 Aralık'ta olduğuna dair kesin bilgi vermiştir. Oldukça yıkıcı olduğunu belirttiği depremde özellikle Rhegion'un çok etkilendiğini ve St. Stratonikos ve St. Kallinikos Kiliselerinin içinde olduğu birçok yapının evlerin tamamen yıkıldığını ve çok sayıda insanın hayatını kaybettiğini bildirmiştir (Theophanes, 1997: 339).

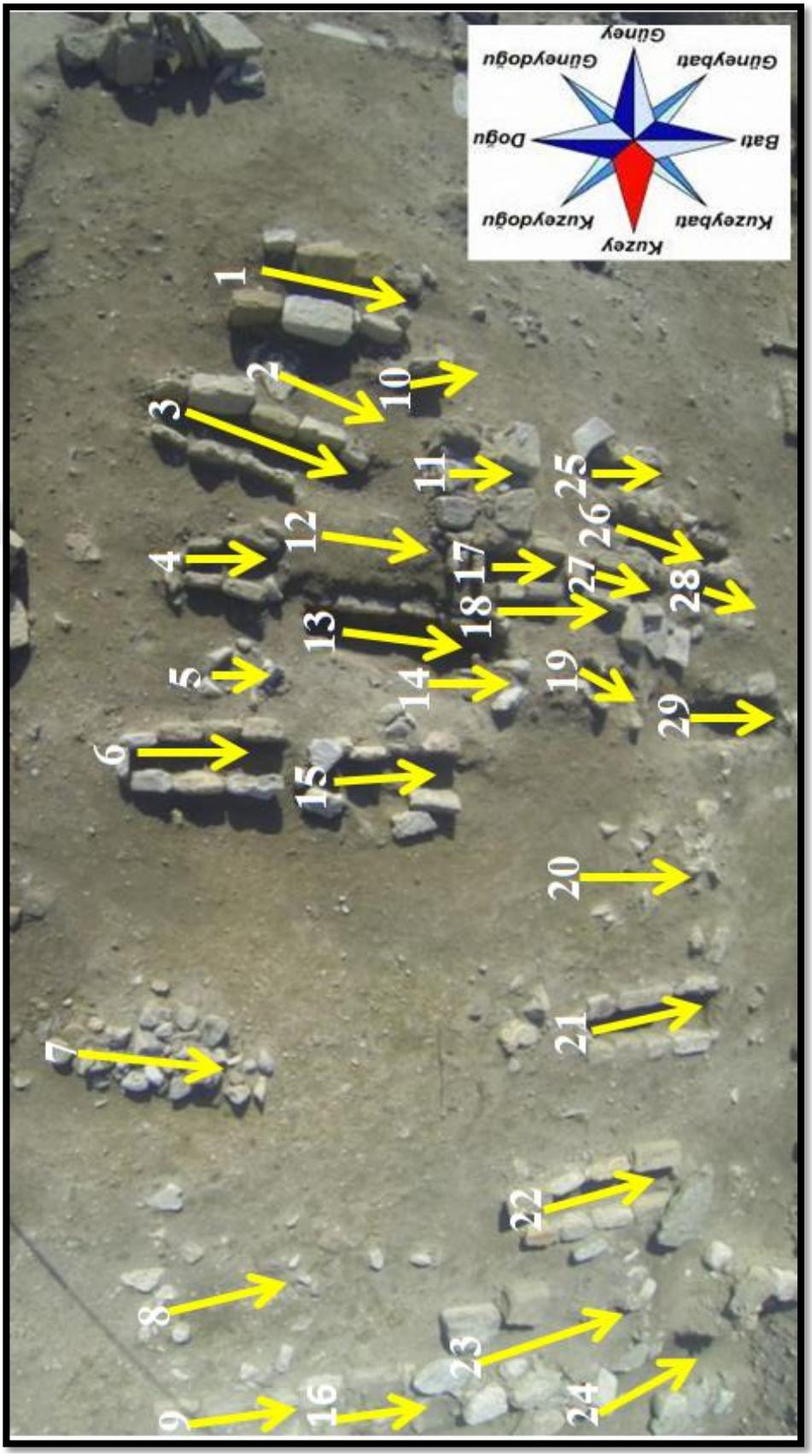
Apsisli Yapı'da bulunmuş iskeletlerde çok sayıda kırık tespit edilmiştir. Dr. Ömer Turan tarafından yapılan incelemelerde, kafataslarındaki kırıkların içinde, yıkım altında kalındığını gösteren **(Resim.97)** taş parçaları tespit edilmiştir. Apsisli Yapı, 6.yüzyılda gerçekleşen depremin acı yüzünü gözler önüne sermiştir.

Birbirine sarılmış iskeletler **(Resim.98)**; dua eden bireylerin beklemedikleri bir anda depreme yakalandıklarını ve kaçmaya fırsatları olmadan korkuyla birbirlerine sarılarak can verdiklerini göstermiştir (Barış, vd., 2021: 391). Deprem sonucu yıkılan yapının, onarılarak XI. yüzyıla kadar kullanıldığı ve sonrasında mezarlığa **(Resim.99-100)** dönüştüğü anlaşılmıştır (Aydıngün, 2016: 377).

Apsisli Yapı mezarlarının; Doğu-Batı, Doğu-Kuzeydoğu ve Doğu-Güneydoğu olmak üzere üç ayrı yönde **(Şekil.7)** olduğu görülmüştür. Mezarların bilinçli olarak böyle yapıldığı varsayıldığında, bu farklı yönelimlerin bir açıklamasının olması gerektiği kaçınılmazdır. Bu bağlamda mezar yönlerinin belirlenmesinde güneşin konumunun belirleyici olabileceği öngörülmüştür.

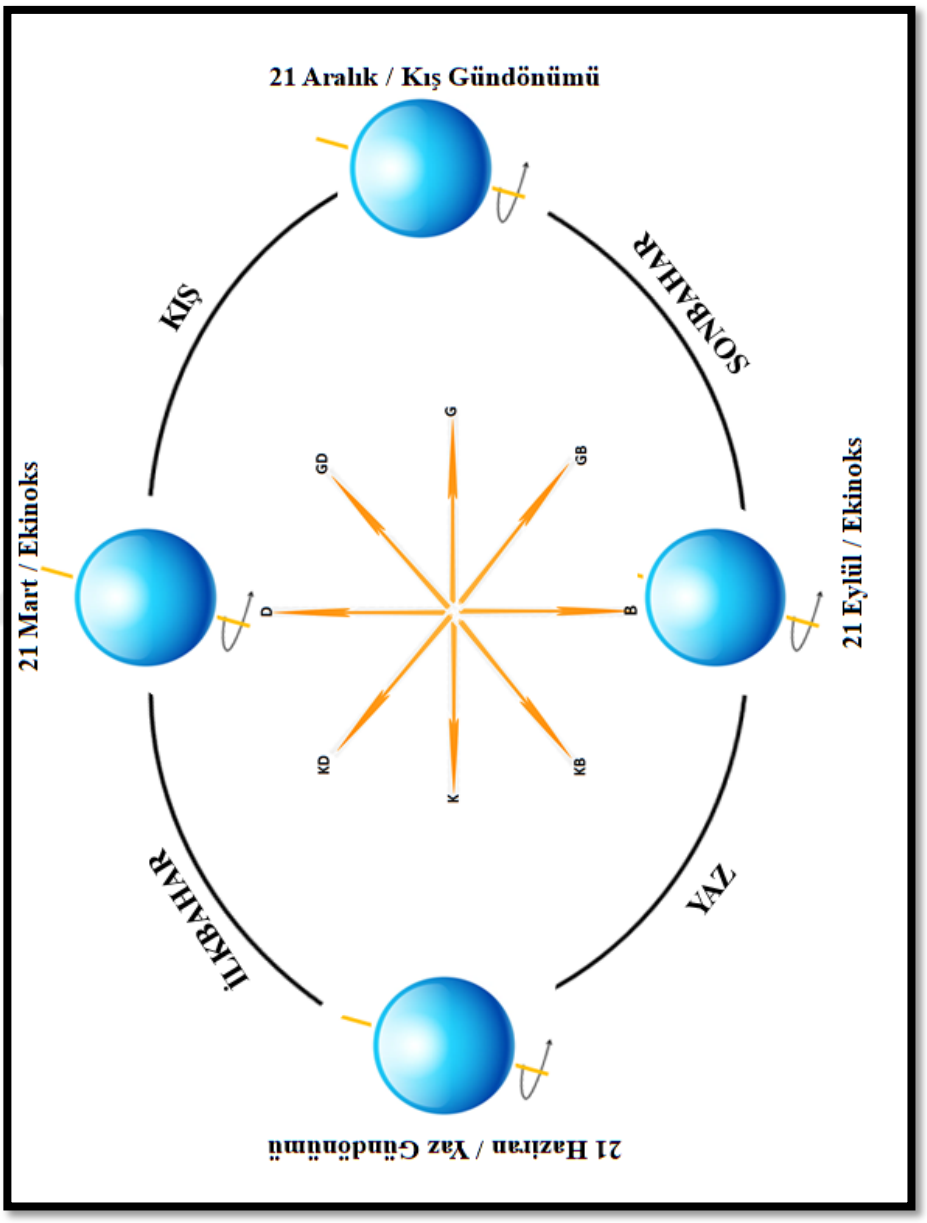
Nitekim "Anadolu'da Erken Tunç ve Orta Tunç Çağı'nda mezarların zaman zaman güneşin hareketine göre yönlendirilmiş oldukları" A.Tuba Ökse tarafından belirtilmiştir (Ökse, 2020: 59). Ökse'nin Tunç Çağı Ölü Gömme sistemi çıkarımına göre mezarlarda görülen bu farklı yönelimler, güneşin hareketine bağlı oluşmuş ve yine birbirinden farklı yöndeki bu mezarlara ölülerin, güneş hareketine göre denk gelen mevsim ve ayda **(Resim.101)** gömülmüş olabilecekleri şeklinde değerlendirilmiştir (Ökse, 2020: 59).

Güneşin hareketine göre; gündüz ve gecenin kısalmaya 21 Eylül ve uzamaya başladığı 22 Mart olmak üzere yılda iki kez gerçekleşen, gün-gece eşitliği "Ekinoks", 21 Haziran ve 21 Aralık güneşin en geniş açıyla düştüğü günler ise gündönümü (Durukan vd., 2022:345) olarak tanımlanmıştır.

Şekil 7: Apsisli Yapı Mezarlarının Yönleri

Ayrıca, gündönümleri ve ekinokslar arasında "**çeyrek dönem ortası günler**" **(Şekil.8)** olarak tanımlanan orta noktalar konumlanmıştır. Güneş'in ekinokslarda dönüşlerinin en hızlı ve gündönümlerinde en yavaş olmasından dolayı, gün doğumu-batımı ve ekinoksların doğuş ve batış yönlerinin açılarının tam ortasına denk gelmesi mümkün değildir (Ridderstad, 2020: 7).

Şekil 8: Çeyrek Dönem Ortası Günler

Ortaçağ'a baktığımızda, Güneş ve Ay'ın gökyüzündeki hareketlerinin betimlendiği gösteren ve Ortaçağ astronomisine dair önemli kanıtlar sunan belgeler bulunduğu görülmektedir. Bu belgelerden biride Sevillalı Piskopos Isidorus'un Etymologiae isimli kaleme aldığı kitabıdır. Piskopos kitabında güneşin duraklarını; Kış Gündönümünde; gün doğumu ve gün batımını "25 Aralık", Ekinoks Dönemlerinde gün doğumu ve gün batımını "25 Mart ve 24 Eylül" ve Yaz Gündönümünde, gün doğumu ve gün batımını "24 Haziran" olarak göstermiştir. Ayrıca yaz ve kış gündönümlerini İsa Mesih ve Vaftizci Yahya ile ilişkilendirmiştir (Isidore of Seville, Etymologies III.XLVIII–LIV.1).

Benzer bilgiler veren 5.yüzyıla ait Hristiyan Roma Takvimi'nde; 24 Haziran ve 25 Aralık Yaz ve Kış Gündönümleri olarak gösterilmiştir. Takvimde 25 Aralık "Rab'bin Bedensel Doğumu" olarak anılmış, 24 Haziran "Aziz Vaftizci Yahya" ve 25 Mart "İsa Mesih'in Çarmıha Gerilişi ile Kutsal Meryem'in Gebe Kalışı ve Tutkusu" olarak kaydedilmiştir (Spinazze, 2018: 243). Ayrıca Ağustos sonu "Meryem'in Göğe Alınması" ile Mart-Nisan ayları Paskalya olarak kutlanmaktadır.

Bu konuda Bled Adası'nda yapılan araştırmalar ile Ortaçağ mezarlarının yönelimleri belirlenmeye çalışılmıştır. Çalışma sonucu Ortaçağ mezarlarında görülen farklı yönelimler dört hipotez geliştirilmiştir. 1.hipotezde mezarlarda görülen yönelimlerin hepsinin doğuya doğru olduğu varsayılmış fakat hipotez güneşin doğuş noktasının göz ardı edilmiş olmasından dolayı geçersiz sayılmıştır. 2.hipotezde mezarların kilise eksenine paralel yöneldiği öngörülmüş ancak bunun sadece kilisesi olan mezarlıklar için geçerli olabileceği düşünüldüğünden bu hipotezde çürütülmüştür. 3. Hipotez mezarların belirli dini veya kültürel merkezlere doğru yönlendirildiği varsayılmış ve bu olasılığı yüksek görüldüğü için çürütülmemiştir. Son hipotez ise mezarların güneş ve ayın hareketine göre yönlendirildikleri olmuştur. Bu hipotezi destekleyen; Çek Cumhuriyeti'ndeki iki mezarlıkta yaz gündönümü, ekinoksta güneş doğuşu ve güneyde dolunay yönelimleri olduğu ayrıca Slovenya'da Kış gündönümünde yani Noel'de güneş doğuşu ile mezarların hizalandığı tespit edilmiştir. Mezarlarda tespit edilen bu yönelimleri, Ortaçağ insanlarının bilinçli bir şekilde uyguladığı anlaşıldığı için hipotez kabul edilmiştir (Stular, 2022: 52-53).

Bu düşüncenin Bathonea Apsisli Yapı Mezarlığına **(Resim.102)** uygulanması için öncelikle baş batıya gelecek şekilde düzenlenmiş mezarlarda, ayakların baktığı doğu yönünde görülen sapmalar dikkate alınmıştır. Bu durumda;

"Baş kısmı Batı, ayak kısmı Doğu yönelimde olan **"4-5-6-11-14-15-17-18-20-25-29"** numaralı mezarların 21 Mart / 23 Eylül ekinokslarında (gün-gece eşitliği), baş kısmı Batı, ayak kısmı Doğu-Güneydoğu yöneliminde olan **"1-2-3-7-12-13-19-26-27-28"** numaralı mezarların, 21 Haziran /21 Aralık Yaz ve Kış Gündönümlerinde, baş kısmı batı, ayak kısmı Doğu-Kuzeydoğu yönündeki; **"8-9-10-16-21-22-23-24"** numaralı mezarların ise yaz sonu (Ağustos-Eylül) ile Mart-Nisan aylarına **(Tablo.15)"** denk gelen döngüde düzenlendikleri öngörülmüştür.

Baş: Batı, Ayaklar: Doğu	Baş: Batı'ya Gelecek Şekilde Ayaklar: Doğu-Güneydoğu	Baş: Batı'ya Gelecek Şekilde Ayaklar: Doğu-Kuzeydoğu
4,5,6,11,14,15,17,18,20,25,29	1,2,3,7,12,13,19,26,27,28	8,9,10,16,21,22,23,24
21Mart/ 23 Eylül Ekinoksları	21 Haziran/ 21 Aralık Yaz ve Kış Gündönümleri	Yaz Sonu ve Mart /Nisan

Tablo 15: Apsisli Yapı Mezar Yönleri

DEĞERLENDİRME

Bathonea'da üç bölgede **(Harita.9)** gerçekleştirilen arkeolojik ve antropolojik çalışmalardan elde edilen bilgiler, yerleşimin sosyo-kültürel yapısı ve dini inançları konusunda önemli veriler sunmuş aynı zamanda Bathonea sakinlerinin ekonomik durumları ve sağlık sorunları gibi konulara dair önemli ipuçlarının elde edilmesini sağlamıştır. Çalışmada elde edilen bu veriler, Bathonea yaşamının farklı yönlerini, yerleşimin tarihsel gelişiminin ve sosyal yapısının kapsamlı bir şekilde değerlendirilmesine imkân tanımıştır.

1.Kentin Dini ve Sosyal Yapısının Değerlendirilmesi

Cenaze törenleri, toplumların ölüm gerçeğini anlamaları ve bunu kabullenme süreci olarak görülmüştür. Bu süreç sonunda ölen kişinin yakınları artık bu gerçeği kabullenmiş ve kendi (ölen kişi olmadan) yaşamlarına odaklanmışlardır. Ölüm kavramının birçok toplumda biyolojik açıdan bir son olmadığı ve ruhsal olarak başka bir hayata geçiş olarak kabul edildiğinden metin içinde bahsedilmişti. Bu görüş Hristiyanlık inancında da kabul görmüş ve buna bağlı ölü gömme uygulamalarında, mezar yerleri ve cenaze törenleri belirleyici bir rol oynamıştır. Martyrium alanında ortaya çıkarılan mezarlarda bireylerin; hoker ve dorsal pozisyonda, doğu-batı doğrultusunda ve farklı mezar eşyalarıyla gömülmüş oldukları tespit edilmiştir. İncelenen mezar yapılarının genellikle aynı malzemeden yapıldığı görülmüştür. Bundan dolayı bireyler arasında ekonomik fark olmadığı ancak bazı bireylerin daha yüksek statüye sahip oldukları ve bu sebeple mezarlarının daha özenilerek yapıldığı düşünülmüştür. Martyrium Yapısı mezarlarından çıkarılan iskeletler, bu alana gömülmede cinsiyet ve yaş faktörüne bağlı kalınmadığını ayrıca azizlerin yanına gömülme isteğinin bir sonucu olarak ölü gömme uygulamalarının bu yapı etrafında şekillenerek geliştiğini göstermiştir.

Bathonea halkının ölüme bakışı en iyi bebek mezarlarına yansıtmıştır. Hristiyanlığın kabulüyle birlikte çocukların cenaze alanındaki yeri değişime uğramış ve Hristiyanlık defin törenleri ve uygulamaları bebeklerin topluluk mezarlarında gömülme ihtimalini artırmıştır. Mezarlıklarda gömülmede en etkili belirleyici vaftiz olmuştur. Vaftiz edilmemiş bir kişi bebek dahi olsa defin törenine dâhil edilmemiştir (Tritsaroli ve Valentin, 2008: 96). Bu bilgi doğrultusunda Bathonea bebeklerinin

gömüldüklerinde vaftizli oldukları ayrıca Martyrium alanında vaftiz töreninin gerçekleştirildiği bir vaftizhanenin bulunması gerektiği düşünülmüş ve ilerleyen kazılarda bu yapıya ulaşılacağı öngörülmüştür.

Yetişkin mezarlarının bazılarında mezar hediyesi **(Tablo.16)** tespit edilen yerleşimde, bebek mezarlarına bırakılan hediyeler oldukça dikkat çekmiştir. Bebek mezarlarında tespit edilen arkeolojik buluntular, Bathonea sakinlerinin ölüme bakışının ne kadar duygusal ve inanç dolu olduğunu göstermiştir.

Bu buluntular arasında aynı zamanda Amorium ve Asos Antik Kenti mezarlarında da bulunan, daha çok yetişkin bireylerle ilişkilendirilebilen küpe ve bilezik gibi takılar ile bir zilin varlığı dikkat çekmiştir. Özellikle genç kızların kullandığı bu takıların, ölümden sonraki yaşam inancının bir göstergesi olarak, mezara konduğu, zilin ise ölümü kabullenilmeyen bebeğin olası yaşaması durumunu zil sesinden anlamak ya da bebeğin yanında sevdiği bir oyuncağının bulunması istendiği için, bırakılmış olabileceği şeklinde düşünülmüştür. Bu görüşler doğrudan kanıtlarla desteklenememiş olmakla birlikte genel kanı, bu arkeolojik buluntuların mezara bilinçli bir şekilde bırakıldığı yönde olmuştur.

MEZAR	MEZAR HEDİYELERİ
M4	Boncuk (2 Adet)
M5	Boncuk (Yeşil Renkli), Balık Kaburgaları ve Seramik Parçaları
M12	Haç Şeklinde Kolye
M13	Boncuk
M14	Bronz Pul ve Yüzük
M15	Çok Sayıda Tessera ve Balık Oltası
M19	Zil, Küpe ve Bilezik
M21	Metal Bir Obje
M27	Üzerinde Haç Şekli Kazılmış Üçgen Seramik Parçası

Tablo 16: Martyrium'da Bulunan Mezar Eşyalarının Dağılımı

Ölen kişinin anısını yaşatmak ve onurlandırmak için Hristiyanlar sembolik mezarlar inşa etmişlerdir. Yapıda Hristiyanlık dünyasının önemli azizlerden biri olan Aziz Theodore Tiron'a ait olduğu düşünülen, içinde ona ait bazı objelerin şekillerinin kazıldığı mermer levhalı bir mezar ortaya çıkarılmıştır. Bu düşünce, Martyrium'da mermer zeminde tespit edilen ve "TIRON" olarak çözümlenen bir monogramla desteklenmiştir. Sembolik mezarın Bathonea halkı tarafından, Aziz Theodor Tiron'a olan vefa duygularının bir yansıması olarak hem saygılarını sunmak hem de adını yaşatmak için düzenlenmiş olabileceği düşünülmüştür.

Farklı yönde oldukları belirlenen Apsisli Yapı'daki mezarlar, akıllara önce Tunç Çağı uygulamasını getirmiştir. Fakat bu uygulamanın Ortaçağ'da Hristiyan bir yerleşimde görülmesi, bunun dini inanç gereği bilinçli bir uygulama olabileceğini düşündürtmüştür. Bu yönde yapılan çalışmalar referans alınarak, böyle bir dini sembolizmin Apsisli Yapı mezarları içinde geçerli olabileceği öngörülmüştür.

Kazılarda ayrıca kentin geçmiş tarihine ışık tutan iki heykelcik **(Resim.103, Çiz.38),** çok sayıda seramik parçaları ve özellikle Hititlerde Kırların Koruyucu Tanrısı olarak bilinen Geyikli Tanrı'ya olan benzerliği ile dikkat çeken bir figürin bulunmuştur **(Resim.104,Çiz.39)**. Hititlerde Geyikli Tanrı'nın önemini Yalburt yazıtı ortaya koymuştur. Yazıtta; "*Fırtına Tanrısı seviyor (?) ve tüm ülkeleri fethettim. Geyik-Tanrı seviyor(?) ve ben Kahramanım, Saha Ustasıyım(?), Avcı(?)"* şeklinde Büyük Kral IV. Tudhaliya'nın sözleri (Collins, 2010: 71), kralın mülkiyetini ve usta avcılığını Geyikli Tanrı'dan karşıladığını göstermektedir. Genelde mühürlerde gördüğümüz Geyikli Tanrı'nın, Bathonea Antik Liman Kenti yerleşiminde karşımıza çıkması, onun buraya bir prestij ürünü olarak ya da kişi / kişilerce kendilerini koruması için getirilmiş olmalı şeklinde düşünülmüştür.

Kazılarda ortaya çıkarılan Hitit İmparatorluk Dönemi'nde üretilen Geç Miken, Kıbrıs ve Hitit kaplarının (Aydıngün, 2019: 206) Trakya Yarımadası'nda yayıldığı ve ticaret ağının Marmara Havzası'nı da kapsadığı (Ökse, 2021: 46) anlaşılmıştır. Bu durum Tunç Çağı'nda ekonomik faaliyetlere bağlı bir araya gelen ve birlikte yaşayan, farklı kültürlerin ve zengin bir sosyal yapının varlığını ortaya koymuştur.

Yerleşimin sosyal yapısında, bir İskandinav toplumu olan Vikinglerin'de yer aldığı görülmüştür. Kazılarda içinde Vikinglere ait buluntuların olduğu mezarlar ortaya çıkarılmış ve mezarlardan birinde iskeletin Viking haçı ile gömüldüğü belirlenmiştir. Vikinglerin 11.yüzyılda Byzantion'a geldikleri ve bir liman yakınlarına yerleştirildikleri bilgisini; ortaya çıkarılan mezarlar ve buluntular desteklemiş ve Vikinglerin burada yaşadığına ve kentin sosyal hayatına dâhil olduklarını göstermiştir.

Tüm bunların yanında; insanların Martyriumlara gömülme isteklerinin bir sonucu olarak kentlerin Martyriumların çevresinde kurulduğu ve mimari olarak gelişim gösterdiği görüşü kazılarda ortaya çıkarılan; Bazilikal Planlı Yapı, Kale Yapısı, Sarnıç, Liman gibi yapılar ve antik yollar ile desteklenmiştir.

2.Yerleşimin Ekonomik Yapısının Değerlendirilmesi

Bathonea Kazılarda, yerleşimin sosyal, kültürel, ekonomik ve dini yapısı hakkında önemli bilgiler sağlayan birçok buluntu ortaya çıkmıştır. Liman yapısı ve gümrük / ticari yapı yerleşimin deniz ticareti için önemli bir merkez olduğunu ortaya koymuş, sarnıç yapıları ise yerleşimde hem su ihtiyacının karşılandığını hem de suyun güvence altına alındığını göstermiştir.

Yapılan arkeolojik çalışmalarda Bazilikal Planlı Yapı'da şarap üretim atölyesi ortaya çıkarılmıştır. Hristiyanlıkla birlikte Komünyon ritüellerinde İsa Mesih'in kanını temsil eden şarap, dinsel açıdan kutsal bir boyut kazanmıştır. Buna bağlı din adamları tarafından şarap yapımı geliştirilmiş ve aynı zamanda ihtiyaç duyan kiliselere şarap temin edilmiştir (Outreville, 2021: 2). Ayrıca geniş arazilere sahip manastırlar ve kiliselerde bağcılık yapılarak, şarap üretilmiştir. Bu şaraplar hem ayinlerde kullanılmış hem de manastır ve kiliselere büyük gelir sağlanmıştır (https://sarapakademisi.com/index.php/sarap-kutuphanesi/sarap-tarihi e.t.22.09.2025).

Anna Comnena'nın verdiği bilgilerden Bathonea yerleşiminde bir Martyrium yapısı olduğu ve buraya düzenli gelen ziyaretçilerin geceyi burada ibadetle geçirdikleri (Comnena; 2000:141) bilinmektedir. Bu bilgiler doğrultusunda, Bazilikal Planlı Yapı ile Martyrium yapısının birbirlerine olan mesafelerinin yakınlığı göz önünde bulundurulduğunda, Bazilikal Planlı Yapı'da ortaya çıkarılan şarap üretim atölyesinde, hem ticari hem de dini amaçlı (kilise için kutsal şarap üretilmesi) bir

üretim yapıldığı düşünülmüştür. Buna istinaden yerleşimin aktif ekonomik faaliyetlere sahip önemli bir Bizans yerleşimi olduğu öngörülmüştür.

Bathonea Kazılarında, farklı dönemlere ait üzerinde damga olan sayısız tuğla bulunmuştur. Bu damgalarda çoğunlukla Constantinus, Constantius ve Costans isimleri görülmekle birlikte, başka isim örnekleriyle de karşılaşılmıştır. MÖ 4 ve 6.yüzyıllar arasında inşa edilen tüm yapılarda olduğu gibi Bathonea yapılarında da bu tuğlaların aynı boyutta olduğunun görülmesi, bu tuğlaların denetim altında üretildiğine (Sayar, 2013: 1) büyük bir kanıt olmuş ve burada bir tuğla üretim yerinin olması gerektiği düşünülmüştür.

Bunun yanında kazılarda bol miktarda, özellikle Tunç Çağı'na ait dönemin en önemli hammaddesi olan kalay madeni ortaya çıkarılmıştır. Kalayın bulunması, yerleşimde uzak erişimli bir ticaret limanının varlığını güçlendirmiş (Aydıngün, 2019;135) ve bu bağlamda yerleşimin, Tunç Çağı'ndan itibaren ticarete dayalı gelişme gösteren, zengin bir ekonomik yapıya sahip olduğu düşünülmüştür.

Bathonea Kazılarında ortaya çıkarılan birçok yapı ve bu yapılardan ele geçen kiremit parçaları, tuğlalar ve çiviler, kentte yapılaşma faaliyetlerinin en önemli kanıtı olmuştur. Belli alanda ele geçen hayvan kemiklerinden kentte hayvancılık faaliyetlerinin öncelikle beslenme amaçlı yapıldığı, sonrasında ise aralarında bir Viking bireyinde olduğu bazı iskeletlerin dişlerinde bulunan yün izleri göz önünde bulundurularak, hayvanların dokumacılıkta yünlerinden yaralanmak için beslenmiş olabilecekleri düşünülmüştür.

3. Bathonea Bireylerinin Sağlık Durumlarının Değerlendirilmesi

M1-M14 arası mezarların antropolojik incelemeleri yapılmış ve bu incelemeler Bathonea sakinlerinin beslenme alışkanlıklarının ve yaşam koşullarının sağlıkları üzerindeki etkilerini ortaya koyması açısından önemli sonuçlar verdiği görülmüştür. Özellikle yetersiz beslenmeleri nedeniyle bağışıklıklarının zayıfladığı ve yakalandıkları enfeksiyonların bireylerin ölümünde etkili olduğu görülmüş ve bu bağlamda Bathonea sakinlerinin ölümlerinde başlıca etkenin sağlıksız beslenme ve ağır çalışma koşullarının olduğu düşünülmüştür.

İskeletlerde yapılan incelemelerde bireylerin sağlıksız beslendikleri, deniz kıyısında olmalarına rağmen yeterli deniz ürünleri tüketmedikleri (Dr. Ömer Turan çalışmasında buna dikkat çekmişti), diş problemleri, kemik problemleri ve anemi gibi metobolik hastalıklara sahip oldukları ve ayrıca bireylerin ağır işlerde çalıştıkları tespit edilmiştir. Bathonea Kazılarında ortaya çıkarılan 40 X 40 metre ölçülerindeki meydanın kentin balık pazarı olarak kullanılan bir Macellum olduğu düşünülmüştür. Kazılarda bulunan ve üzerinde "EPARKOU" damgalı bir unguentarium parçası, yerleşimde yerel bir yöneticinin varlığını ispatlamıştır. Balık satışının kontrollü yapıldığı ve vergi olarak devlete balık ödedikleri düşünülen kentte balıkçılığın önemli bir yer tuttuğu anlaşılmıştır (Aydıngün, 2017: 5).

Bizans Dönemi'nde Konstantinopolis Kenti'nde yetişen balıklar, balıkçılık faaliyetleri ile bunların ekonomiye ve sosyal hayata olan etkileri hem antik kaynaklarda hem de günümüz arkeolojik çalışmalarında açıkça ortaya konmuştur.

Strabon; Byzantion Kenti'nde balıkların koylar içinde oldukça fazla palamut balığının bulunduğunu ayrıca kentin önemli gelir kaynaklarından birini palamut ve tonbalığının oluşturduğunu (Strabon,VII. 6) belirtmiştir.

Archetratus; en iyi Amia balığının Byzantion'da tutulduğunu ve buradan uzaklaşarak Ege Denizi'ne ulaşan bu balıkların artık aynı kalitede balıklar olmadığı (Archetratus, 70), deniz ürünlerinde tazelik ve kalite arayanların beklentisini Byzantium kentinin karşıladığının (Archetratus, 47) bilgisini vermiştir.

Athenaus; Byzantium'da yetişen balıkların boyutları ve lezzetlerinin başka balıklara göre da daha övgüye layık olduğu (Athenaus, VII: 437) ayrıca Byzantium'da bulunan ve pazarlık yapmadan çabuk alınması gerektiği bir balık türü olarak Tuna balığının bulunduğu (Athenaus, VII: 473) bilgilerini aktarmıştır.

Pınar Bursa hazırladığı Doktora tezinde; Marmara ve Boğaz'a açılan, besin açısından zengin lagün ve göllerin bulunduğunu ve buraların özellikle palamut ve tonbalığı başta olmak üzere balıkların yaşama ve üremesine imkân tanıyan *epochai* denilen dalyanların kurulduğunu (Bursa, 2007: 89) belirtmiştir.

Paris Üniversitesi'nden Tarihçi Adrian Robu makalesinde; Byzantion yakınlarında bulunan bir yazıtta, Dionysos Parabolos'a adakta bulunan balıkçı ve

balık ticareti yapan tüccarlardan oluşmuş ve kendilerini 'ağ atma' anlamına gelen ***Dionysoboleitai*** olarak tanıtan bir balıkçı birliğinden bahsetmiştir (Robu, 2016: 256).

Bologna Üniversitesi ve İstanbul Üniversitesi adına ortak hazırlanan bir makalede, göç eden ton balıkları için kurulan tuzakların, devlet tarafından balıkçılara kiralandığı ve bu uygulamanın kent için önemli bir gelir kaynağı olduğu belirtilmiştir. Aynı makalede bu tuzakların yayılmasını önleyerek, balıkçılığı daha iyi hale getirmek için İmparator VI. Leo tarafından bu tuzakların yerleri üzerinde mülkiyet haklarını belirlemek amacıyla yasa çıkarıldığı (Puncher vd., 2014: 3) bilgisi yer almıştır.

Balık ve deniz ürünleri yoksul kesim tarafından her zaman tüketilememiştir. Ayrıca Bizans'ta, Hristiyanlık inancındaki Büyük Perhiz öncesi uygulanan çok geniş kapsamlı yeme-içme yasakları arasında bulunan balıkta, az tüketilmesi gereken besinlerden birini oluşturmuştur. Kısaca halkın balık tüketimini; maddi durumu ve oruç kurallarının belirlemiş olabileceği düşünülmüştür (Koder, 2015).

Bu durumda Bathonea toplumunda, beslenme sorunu yaşayan bazı bireylerin kontrollü yapılan balıkçılık faaliyetlerinin dışında kaldığı, bazılarının yeterli maddi durumlarının olmadığı ya da bazılarının inançları gereği balık veya deniz ürünlerini az tükettikleri ya da hiç tüketmedikleri düşünülmüştür.

Bazı kafataslarında ameliyat izlerinin tespit edilmesi, yerleşimde gelişmiş bir tıp sisteminin varlığına işaret etmiş, tıbbi uygulamalar için gerekli teknik bilgi ve donanıma sahip bir hastanenin olması gerektiği sonucuna ulaştırmıştır.

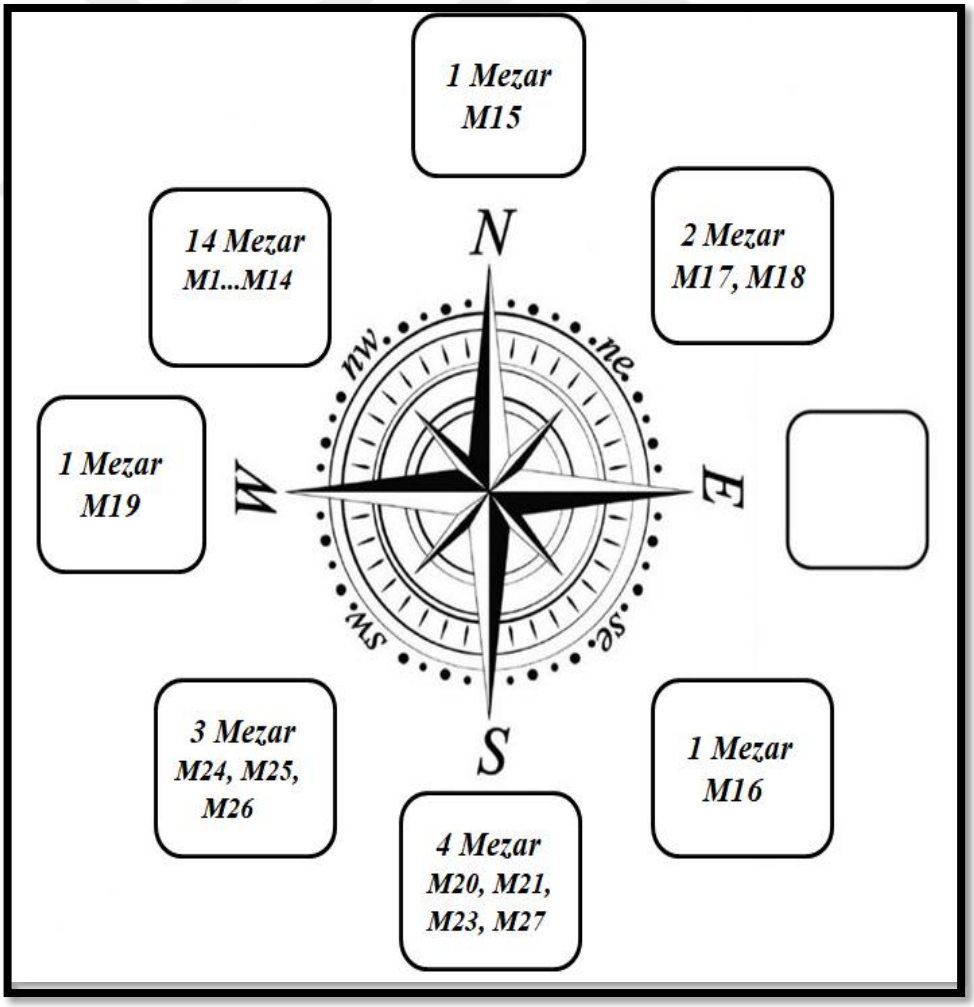
Kazılarda çok sayıda unguentarium, havan ve havaneli bulunmuştur. Dürdane Kaya tezinde, özellikle unguentariumların Hristiyanlık ile birlikte tedavi amaçlı kullanıldığını belirtmiştir. Büyük bir kısmının içinde ilaç kalıntısı tespit edilen unguentariumlar kentte ilaç yapımını bilen uzmanların olduğunu ve bu ilaçlar için bir ecza deposunun bulunması gerektiğini göstermiştir.

Unguentariumlar üzerindeki damgaların, ilaçların devlet gözetiminde kontrollü ve belli bir standarta göre hazırlandığına işaret ettiği düşünülmüştür. Ayrıca buna bağlı bir ilaç pazarının geliştiği ve Hristiyan inancına sahip kentte dini bir tedavi merkezinin olması gerektiği öngörülmüştür.

4. Yerleşimde Tespit Edilen Mezar ve İskeletlerin Değerlendirilmesi

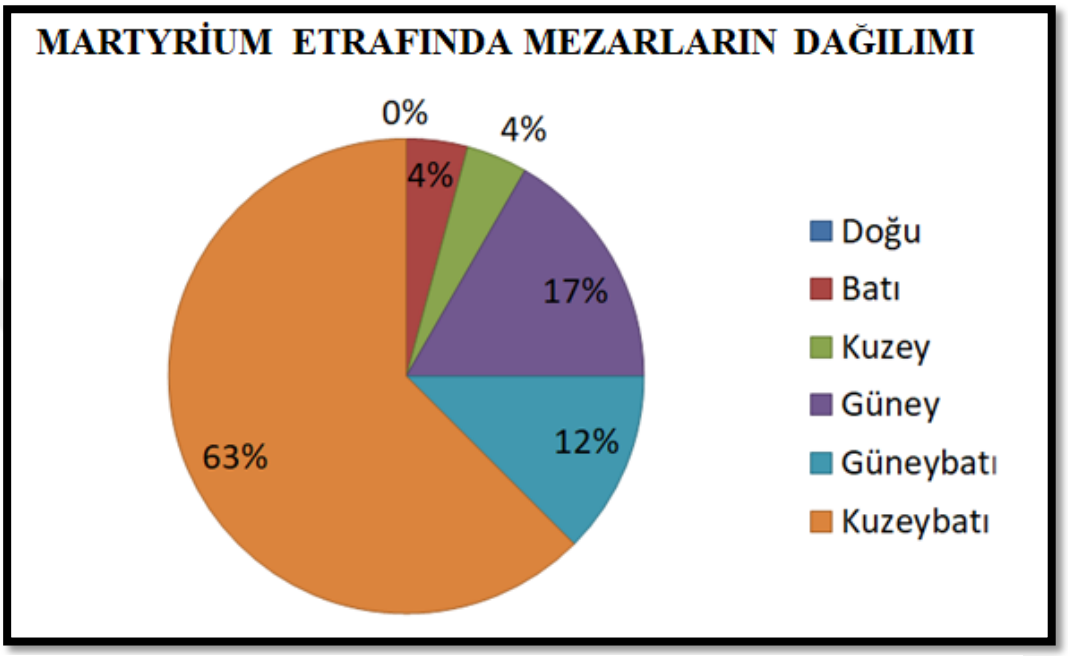
Bathonea yerleşiminde ele geçen iskeletlerin incelenmesinden ortaya çıkan sonuçlar doğrultusunda, Bathonea ölü gömme uygulamaları, mezar yapıları ve bireylerin ölüm nedenlerine dair olasılıklar düşünülmüş ve bu bağlamda, yerleşimin sosyo-kültürel, ekonomik ve dini yapısı ile çevresel koşulları farklı bir bakış açısıyla değerlendirilmiştir.

Mezarların çoğu Martyrium'un kuzeybatısında ortaya çıkarılmıştır. Bununla birlikte yapının batısında 1 mezar (M19), kuzeyinde 1 mezar (M15), güneyinde 4 mezar (M20, M21, M23, M27), kuzeydoğusunda 2 mezar (M17, M18), güneydoğusunda 1 mezar (M16), güneybatısında 3 mezar (M24, M25, M26) ortaya **(Şekil.6)** çıkarılmıştır. Ayrıca 2025 yılı kazı çalışmalarında yapının kuzey yönünde kripta olduğu düşünülen bir mezar yapısına ulaşılmıştır.

Şekil 9: Martyrium Yapısında Mezarların Dağılımı

Şu ana kadar yapılan çalışmalarda yapının daha çok kuzeybatı yönünde mezarların **(Grafik.1)** yoğunlaştığı görülmüştür. Yapının henüz doğu kısmında kazı yapılmamıştır. Bu sebeple henüz bu yönde bir mezara ulaşılamamıştır. İlerleyen yıllarda yapılacak kazılarda bu yönde de mezarlar yapılarının ortaya çıkması beklenilmektedir.

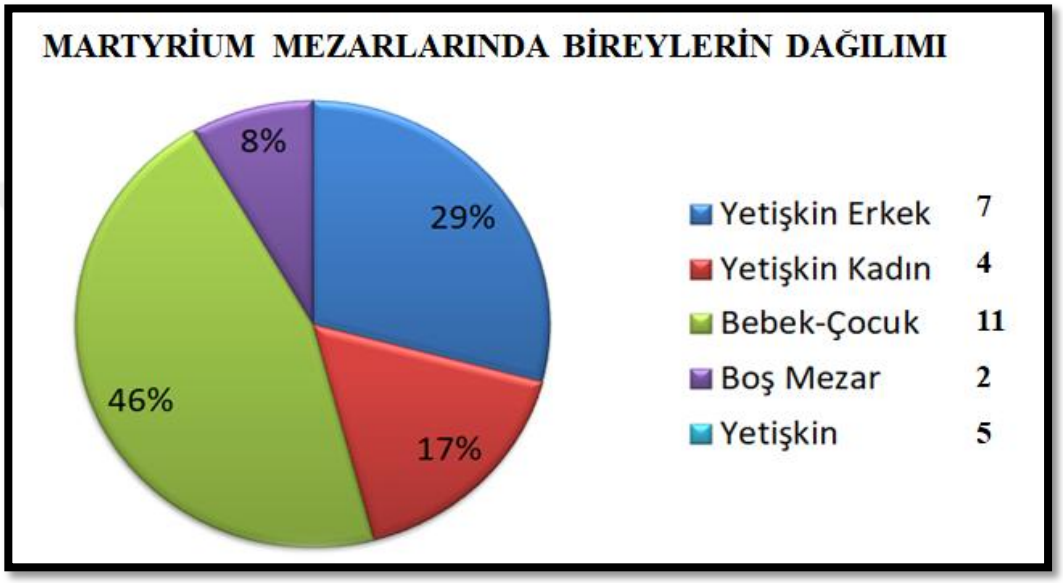
Grafik 1: Martyrium Etrafındaki Mezarların Dağılımı

Martyrium mezarlarında bireylerin büyük bir kısmının dorsal, bir kaçının ise hocker gömüldüğü anlaşılmıştır (Aydıngün, 2013: 49). Çoğunluğu basit mezar olmakla birlikte, M2 Mezarının, tuğla, taş ve kiremit gibi malzemelerden oluşmuş (Özer, 2012: 478) tonozlu mezar, M14 Mezarının boş mezar ve M24 Mezarının Kenotaf (Sembolik) mezar olduğu tespit edilmiştir. Mezarlarda ele geçen iskeletler üzerinde yapılan çalışmalar nüfus yapısı ve bireyler hakkında **(Tablo.17)** genel bir fikir vermiştir. Çalışma kapsamında incelenen 27 iskelet yerleşimde, kadın ve erkek nüfusunun birbirine yakın olduğunu ayrıca bebek ölümlerinin yüksek, doğum oranının ise düşük olmadığı göstermiştir.

MEZAR	CİNSİYET	YAŞ	İSKELET BOY	MEZAR BOYU
M 1	Bebek ?	36-38 Aylık	47.09 cm	85 x 19 cm
M 2	Yetişkin Erkek	35 Yaş	170.94 cm	Ölçülememiştir
M 3	Bebek ?	38-40 Haftalık	47.76 cm	68 cm
M 4	Bebek ?	0-6 Aylık	49.26- 49.62	65 x 12 cm
M 5	Yetişkin Erkek	22-35 Yaşlarında	162.59 cm	1.66 x 42 cm
M 6	Yetişkin Erkek	22-24 Yaşlarında	163.86 cm	1.80 x 54 cm
M 7	Yetişkin Erkek	25-28 Yaşlarında	176.08 cm	Ölçülememiştir
M 8	Yetişkin Kadın	22-27 Yaşlarında	160.79 cm	1.64 x 35 cm
M 9	1.İskelet: Kadın 2. İskelet:?	1.İskelet: 35-50 Yaş 2.İskelet: 3.5-4 Yaş	1.İskelet:150.12 cm 2.iskelet:?	Ölçülememiştir
M 10	Bebek?	1. İskelet: 18-24 2. İskelet: 6-12 Aylık	1.İskelet: 82.73 2.İskelet:70.54	Ölçülememiştir
M 11	Yetişkin Kadın	22> Yaş	158.95 cm	1.80 X 40 cm
M 12	Yetişkin Erkek	22-30 Yaşlarında	163.33 cm	1.66 X 44 cm
M 13	Yetişkin Kadın	20-22 Yaşlarında	150.12 cm	1.60 X 46 cm
M 14	BOŞ MEZAR	X	X	X
M15	Yetişkin Erkek	30 > Yaş	170 cm	Ölçülememiştir
M 16	İskelet Dağılmış	X	X	X
M 17	?	X	X	120-125 X 30 cm
M18	İskelet Dağılmış	X	X	Ölçülememiştir
M 19	Bebek- Çocuk ?	X	55 cm	80 cm
M 20	Yetişkin Birey?	X	140-145 cm	1.70 cm
M 21	Bebek- Çocuk ?	X	X	80-90 cm
M 22	Yetişkin Birey?	X	140-150 cm	1.60- 1.65 cm
M 23	Bebek ?	X	X	80 cm
M 24	Sembolik Mezar	X	X	X
M 25	Yetişkin Birey ?	X	140 cm	150 cm
M 26	Bebek –Çocuk ?	X	X	70 cm
M 27	Yetişkin Erkek	X	160-165 cm	1.70-1.75 cm

Tablo 17: Bathonea Nüfus Yapısı

İncelenmesi yapılan mezarlardan **(Grafik 2)** ; M1, M3, M4, M9, M10, M17, M19, M21 M23 ve M26'nın Çocuk-Bebek Mezarı, M2, M5, M6, M7, M12, M15 ve M27'nin Yetişkin Erkek Mezarı, M8, M9, M11 ve M13'ün yetişkin Kadın Mezarı, M14 ve M24 Boş Mezar, M16, M18, M20, M22 ve M25'in Yetişkin Mezarı olduğu görülmüştür. M10 Mezarında iki bebek ve M9 Mezarında bir kadın ve bir bebeğin gömüldüğü çoklu gömü örneklerine rastlanmıştır.

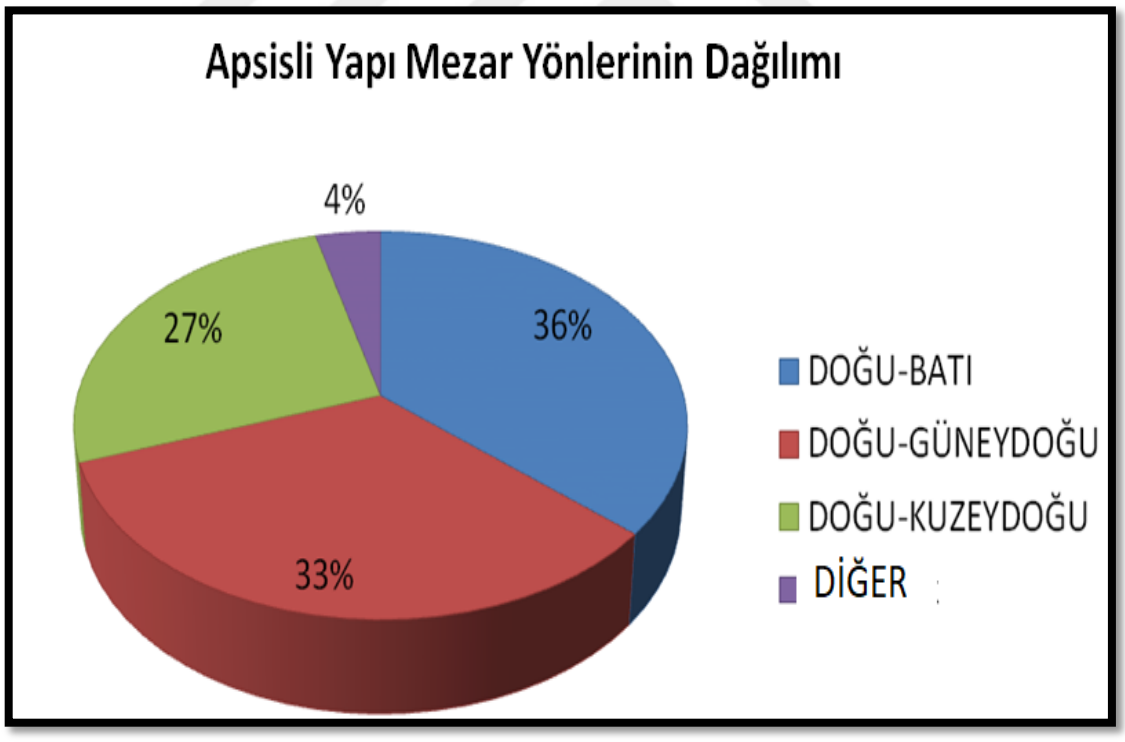
Grafik 2: Martyrium Mezarlarında Bireylerin Dağılımı

Apsisli Yapı kalıntısında ortaya çıkarılan ve farklı yönlere göre düzenlenmiş oldukları anlaşılan mezar yapılarında bu yönelimlerinin bilinçli olarak, Hristiyan inancında önemli olan dini olaylara **(Tablo.18)** göre yapılmış olduğu varsayılmıştır.

İlkbahar Ekinoksu: İsa'nın Çarmıha Gerilmesi Ve Dirilişi- Meryem'e Müjde Verilişi.	**Sonbahar Ekinoksu: Başmelek Mikail Günü**
Yaz Gündönümü: Vaftizci Yahya'nın Doğumu	**Kış Gündönümü: İsa'nın Doğumu**
Yaz Sonu: Kutsal Bakire Meryem'in Göğe Alınması Bayramı	**Mart / Nisan Sonu: Paskalya**

Tablo 18: Hristiyanlıkta Güneşin Hareketine Göre Denk Gelen Dini Olaylar

Apsisli Yapıda; doğu/batı yöneliminde 11, doğu-güneydoğu yöneliminde 10 ve doğu-kuzeydoğu yöneliminde 8 olmak üzere üç ayrı yönde, toplam 29 mezar olduğu belirlenmiştir. Bu mezarların yöneliminde Hristiyanlık inancı doğrultusunda güneşin hareketleri ile eşleştirilen hangi önemli dini olayların etkili olduğu incelenmiştir. Doğu / Batı yönelimindeki 11 mezarın; "İsa'nın Çarmıha Gerilmesi ve Dirilişi" ile "Meryem'e Müjde Verilmesi" olaylarının anıldığı İlkbahar ve Sonbahar Ekinokslarında, Doğu-Güneydoğu yönelimindeki 10 mezarın; "İsa'nın Doğumu" ve "Vaftizci Yahya'nın Doğumu" olarak kutlanan Yaz ve Kış Gündönümlerinde ve Doğu-Kuzeydoğu yönelimindeki 8 mezarın; "Kutsal Bakire Meryem'in Göğe Alınması Bayramı" ve "Paskalya" bayramlarının kutlandığı, Yaz sonu ile Mart ve Nisan aylarına karşılık geldiği belirlenmiştir. Bu durum mezar yönelimlerinin **(Grafik.3)** dini olaylar doğrultusunda bilinçli olarak düzenlendiği düşüncesini daha güçlendirmiştir.

Grafik 3: Apsisli Yapı Mezarlarının Yönlerinin Dağılımı

Yerleşimde Vikinglerin yaşadığını gösteren mezarlar ortaya çıkarılmıştır. Bu mezarlardaki iskeletlerin hiçbirinde herhangi bir travmatik ize rastlanmamış, aksine daha çok beslenme sorunlarına bağlı rahatsız yaşadıkları tespit edilmiştir. Bu durum savaşçı ve tüccar olarak bilinen Vikinglerin Bathonea yerleşiminde Bizans dinini benimsemiş ve kentin sosyal hayatına dâhil olmuş bir topluluk olarak yaşadıklarını göstermiştir (Callaghan, 2020).

5. Doğal Afetler ve Toplumun Tepkisi

Antikçağ tarihçilerinden Agathias ve Theophanes büyük İstanbul depremleri hakkında detaylı bilgiler vermiş ve hatta lokasyon göstermişlerdir. Prof. Dr. Şerif Barış tarafından yapılan incelemelerde Bathonea yerleşimini etkileyen iki büyük depremin meydana geldiği tespit edilmiştir. Apsis Kilisesi'nde ve Sarnıç yapısında tarihçilerin bahsettiği bu depremlerin izleri net olarak ortaya konmuştur. Apsis Kilise'nin ani bir çökme yaşayarak temellerine kadar yıkıldığı görülmüş ve kentin depremden nasıl etkilendiğini ve hazırlıksız yakaladığını gösteren, birbirlerine sarılmış iki iskelet (Barış, 2021: 390-391) bulunmuştur. Bu iskeletler aslında depremin kısa bir süre içinde ne kadar hızlı ve yıkıcı olduğunu ve ayrıca insanların çaresizliğini göstermesi açısından trajik bir örnek oluşturmuştur.

Büyük bir deprem sonrası VI. yüzyılda yıkılan Apsisli Yapı'nın, XI. yüzyıldan sonra mezarlık olarak kullanıldığı ilgili bölümde anlatılmıştı. Bu durum onarılamayacak kadar hasarlı olan yapının artık dinsel bir boyutunun kalmadığı ve halkın gömülmek için tercih etiği bir alana dönüştüğü şeklinde değerlendirilmiştir.

Sarnıç yapısında, çoğu damgalı 4-5 cm kalınlığında tuğla ve yaklaşık 4 cm kalınlığında harç kullanıldığı tespit edilmiştir. Damgalı tuğlalar, yapının inşasının Konstantin Dönemi'nde (324-337) başladığını ve oğulları Costans ve Constantius (337-361) Dönemi'nde devam ettiğini göstermiştir. Yapıda yapılan incelemelerde Sarnıç yapısının bazı duvarlarının ancak büyük bir deprem kaynaklı yanal olarak çöktüğü tespit edilmiştir (Barış, 2021: 392-393). Depremin oluş tarihi (550) göz önüne alındığında, su basıncına karşı gerekli teknikle inşa edilmiş ve duvarları sağlam yapılmış olan yapının, depremin şiddetine dayanacak kadar güçlü olmadığı ve taşıyıcı sistemlerinin yetersiz kaldığı düşünülmüştür.

Deprem açısından yüksek riskli bir bölgede yer alan yerleşimde, yıkım gücü büyük iki deprem tespit edilmiştir. Bölgede sık sık meydana gelen depremlerin (henüz yeterli araştırma yapılmamış olsa da) yerleşimdeki diğer yapılar üzerinde aynı yıkıcı etkiyi gösterdiği ve yapıları kullanamaz hale getirdiği ön görülmüştür. Bu bağlamda; Apsisli Kilise'nin ibadet esnasında yıkımının manevi duyguları zedelediği, Sarnıç yapısının zarar görmesinin, kent sakinlerinin su ihtiyacını karşılamada hayatlarını zorlaştırdığı, diğer yapılarında yıkıldığı (Liman, Gümrük Yapısı, vb.) varsayılarak kentin ekonomik sisteminin çöktüğü ve kent sakinlerinin yaşam alanlarını terk ettikleri düşünülmüştür.

SONUÇ

İstanbul Küçükçekmece Gölü'nün batı kıyısındaki, Firuzköy Yarımadası'nda yer alan Bathonea yerleşiminde şu ana kadar gerçekleştirilmiş kazı çalışmalarında çok sayıda taşınabilir ve taşınamaz kültür varlığı gün yüzüne çıkarılmıştır. Tez konumuz kapsamında yerleşimin bu kültür varlıkları ile ölü gömme uygulamaları üzerinde yoğunlaşılmıştır. Bu çerçevede yerleşimin sosyal, kültürel, ekonomik ve dini yapısı ile Bathonea sakinlerinin hastalıkları ve ölümlerine yönelik değerlendirmelerde bulunulmuştur.

Devam eden kazılardan elde edilen kanıtlar özellikle Hristiyanlıkla birlikte yerleşimin önemli bir dini merkez ve aynı zamanda uluslararası ticarette aktif rol oynayan önemli liman yerleşimlerinden biri olduğunu göstermiştir. Özellikle Hristiyanlık inancının kabul edildiğini gösteren Martyrium yapısı yerleşimin hem kendi etrafında gelişmesini hem de önemli bir dini merkez olmasını sağlamıştır. Hristiyanlar için önemli bir kişi olan Aziz Theodor Tiron'a atfedildiği düşünülen yapıda bulunan monogramların "TIRON" olarak çözümlenmesi bu düşünceyi desteklemiştir.

Apsisli Yapı'da tespit edilen farklı yönelimdeki mezarlar, yerleşimin ölü gömme pratikleri açısından oldukça dikkat çekmiştir. Öncelikle mezarların Tunç Çağı'nda görülen uygulama doğrultusunda güneşin hareketlerine göre düzenlenmiş olabilecekleri düşünülmüştür. Fakat bu uygulamanın, Ortaçağ'da da sürdüğü ancak Hristiyanlıkla birlikte bu yönelimlerde, daha çok güneşin hareketleriyle eşleştirilen dini olayların belirleyici olduğu görüşü ağırlık kazanmıştır.

Antikçağ tarihçilerinden Agathias ve Theophanes'in hakkında lokasyon göstererek detaylı bilgiler verdiği depremle ilgili bilgileri; Apsisli Yapı ve Sarnıcın, 6.yüzyılda meydana gelen bir depremde yıkıldığını ortaya çıkaran jeolojik çalışmalar doğrulamıştır.

Kazılardan elde edilen arkeolojik buluntular, 11.yüzyılda Byzantion'a gelen Vikinglerin kalmalarına izin verildiği liman yakınlarındaki yerleşimin, Bathonea yerleşimi olduğunu göstermiştir.

Bununla birlikte Bathonea sakinlerinin sağlıklı beslenmedikleri ve ciddi hastalıklar çektikleri, ağır işlerde çalıştıkları ve incelenen iskeletler referans alınarak erken yaşta öldükleri tespit edilmiştir. Diğer taraftan ortaya çıkarılan iskeletlerden, birden fazla bireyin beyin ameliyatı geçirdiğine dair net izler görünmektedir. Bu da yerleşimde, tıbbi uygulamaları gerçekleştirecek şekilde gelişmiş ve donanımlı bir hastanenin varlığına işaret etmiştir. Ayrıca içinde ilaç kalıntısının bulunduğu unguentariumlar, havan ve havanelleri burada bir ilaç üretim merkezinin olması gerektiğini göstermiştir. Bu üretim merkezinin, Antik kaynakların bildirdiği ve Pierre Mortier'in Trakya Haritası'nda Rhegion yakınlarında gösterdiği, Daphnusion ismindeki merkez olabileceği güçlü bir ihtimal olarak değerlendirilmiştir.

Kazılar şaşırtıcı bir biçimde İstanbul'un kronolojik bir tarihsel boşluğu olan MÖ. 2. Bin dönemine ait kanıtlar da sunmuştur. Hitit figürinleri, Miken seramikleri ve kalayın bulunması bu boşluğun doldurulmasında büyük rol oynamıştır.

2010 yılında başlayan Bathonea Kazıları; Bazilikal Planlı Yapı, Martyrium Yapısı ve Ticari / Gümrük Yapısının bulunduğu alanlarda devam etmektedir. Bu yapılar ve yapıların bulunduğu alanlardan gelecek arkeolojik veriler ile kent hakkında muhakkak ki daha kapsamlı bilgilere ulaşılacaktır. Bununla birlikte şu ana kadar elde edilmiş tüm arkeolojik veriler ve ölü gömme uygulamaları; Bathonea'nın Martyrium çevresinde şekillenmiş bir Bizans yerleşimi olduğunu göstermiş, yerleşimin bilinmeyen yönlerine ve gelişim sürecine dair yeni birçok perspektif kazandırmıştır. Aynı zamanda bölgenin tarih öncesi arkeolojisine yönelik soru işareti taşıyan birçok konuya açıklık getirmiş ve yerleşimin geç antik ve ortaçağ sosyal, kültürel, ekonomik ve dini yapısı ile bu dinamikler yanında günlük hayata dair bilgilerimizi geliştirmiştir.

KAYNAKÇA

ANTİK KAYNAKLAR

ARCHETRATUS "Fragments From The Life Of Luxury" A modern English Translation With İntroduction And Commentary John Wilkins & Shaun Hill https://archive.org/details/athenaeusdeipnos0000char/page/46/mode/2up?q=Byzan

ATHENAUS "The Deipnosophists" Or Banquet Of The Learned. In Three Volumes. Vol. II. Henry G. Bohn, York Street, Covent Garden. MDCCCLIV.

CHONIATES NIKETAS "O City Of Byzantium, Annals Of Niketas Choniates". Translated By Harry J. Magoulias. Wayne State University Press Detroit 1984.

COMNENA ANNA "The Alexiad" translated by Elizabeth A. S. Dawes. In Parentheses Publications Byzantine Series Cambridge, Ontario.

HOMEROS "İLYADA" Çeviri: Ahmet Cemal Emre. (2000). https://archive.org/details/homeros-ilyada-pdf/mode/2up 16.09.2024 / 02:30

LIVIUS, BY TITUS "The History of Rome" Publisher: J. M. Dent & Sons, Ltd. London. (1905).

MARCELLINUS AMMIANUS "Rerum Gestarum" LİBRİ XXXI.

MYRINALI AGATHIAS "The Histories". Translated With An Introduction and Short Explanatory Notes By Joseph D. Frendo. Walter De Gruyter · Berlin · New York (1975).

PATRİK KONSTANTIOS (1846). "Constantiniade Ou Description De Constantinople Ancienne Et Moderne" Antoine Coromila et P.Paspalli Constantinople.

PLINY (YAŞLI PLINIUS/ GAIUS PLINIUS SECUNDUS),Naturalis Historia, John Bostock (Eds), M. D., F.R.S., H.T. Riley, Esq., B. A., 1855.

PİSKOPOS ISIDORE OF SEVILLE (2006). The Etymologies of Isidore of Seville (S. A. Barney, W. J. Lewis, J. A. Beach & O. Berghof, Trans.). Cambridge: Cambridge University Press. (Orijinal eser yaklaşık 7. yy)

POCOCKE, Richard (1745). A Description of the East and Some other Countries, Vol. II Part 2. https://archive.org/details/ADescriptionOfTheEastAndSomeOtherCountriesVol.IiPart2/page/n215/mode/2up 14.09.2024

STRABON "GEOGRAFİKA". VII. 6. . Geographika XII-XIII-XIV. Çev: Adnan Pekman. Arkeoloji ve Sanat Yayınları. İstanbul. 2000.

THEOPHANES CONFESSOR, The Chronicle of Theophanes Confessor, Trans. Cyril MangoRoger Scott, Oxford 1997.

MODERN KAYNAKLAR

Abbadi, Sabri (1973). "A Byzantine Tomb From Na'ur". Annual of the Department Of Antiquities of Jordan, Jordan, 18, pp. 69–71.

Adıbelli, A, Işık (2020). "Tarsus Roma Hamamı Geç Antik Opus Sectile Döşemesi", JMR 13, ss: 51-71.

Akçay, Tuna (2007). "Lahitlerin Tarihsel Gelişimi". ARKEOIDEA. Yıl:2, S:5, ss: 22-27.

Akçay, Tuna (2017). "Antik Çağda Ölü Gömme Gelenekleri" Antik Çağda Ölü Gömme Gelenekleri Dersinde Kullanılması İçin, Tuna Akçay Tarafından Eğitim Amaçlı Hazırlanmış Sunum.

Akın, Enver (2007). "Güneydoğu Anadolu Neolitiğinde Atılımcı Bir Site "Demirköy". Atatürk Üniversitesi, Doğudan Yükselen Işık Arkeoloji Yazıları. ss: 401-407.

Alekshin, V.A (1983). "Burial Customs as an Archaeological Source" CURRENT ANTHROPOLOGY Vol. 24, No. 2, pp.137-149.

Alparslan, Levent (2020). "Anadolu'da Din: Roma Dönemi" Iksad Publications.

Arslantaş, Yüksel (2014). "Paleolitik ve Mezolitik (Epi-Paleolitik) Çağ'da Barınma" Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Fırat University Journal Of Social Science. C: 24, S: 2, ss: 319-343.

Altuğ, Kerim (2017). "Küçükçekmece Göl Havzası (Bathonea?) Kazıları Büyük Sarnıç". Küçükçekmece Göl Havzası Kazıları, Arkeoloji ve Sanat Yayınları. ss:181-192. İstanbul

Atik, Şeniz (2018). " Küçükçekmece Göl Havzası (Bathonea?) Buluntuları Işığında Sosyal Yaşam Kurguları" Uluslararası Avcılar Sempozyumu. Avcılar Belediyesi, Yayın No:8, Alev Yayınları. ss: 229-242.

Aybek, Serdar, Arslan Burak (2020). "Metropolis'te Bulunan Mezarlar ve Kentin Nekropolis Lokalizasyonu Üzerine Düşünceler" TÜBA-AR S:26, ss:111-130.

Aydın, Ayşe (2004). " Boğsak Adası'ndaki Merkezi Planlı Yapı" ADALYA, VII. ss: 263-278.

Aydıngün, Şengül (2008). "Dünden Bugüne Küçükçekmece" III. Küçükçekmece Gölü'nde Arkeolojik Araştırmalar. ss: 288-303.

Aydıngün, Şengül, Emre Güldoğan,Volker Heyd, Hakan Öniz (2008). "2008 Yılı İstanbul Tarih Öncesi Çağlar Yüzey Araştırması" 27. AST. C:3, ss: 273-288.

Aydıngün, Şengül, Emre Güldoğan, Volker Heyd, Hakan Öniz, Ümran Yüğrük Planken (2010). "Küçükçekmece Göl Havzası İlk Dönem Kazı Çalışmaları, 2009 yılı" 32. KST. C:3, ss:46-57.

Aydıngün, Şengül (2013). "Küçükçekmece Gölü Havzası (Bathonea?) Kazıları (2009–2012)" İstanbul Araştırmaları Yıllığı. S:2, ss: 41-53.

Aydıngün, Şengül, Ahmet Emre Bilgili (2015). "İstanbul Tarih Öncesi Arkeolojik Yüzey Araştırmaları ve Küçükçekmece Göl Havzası (Bathonea) Kazılarının İstanbul'a Katkıları" ANTİK ÇAĞ'DAN XXI.YÜZYILA BÜYÜK İSTANBUL TARİHİ. Cilt:1, ss: 374-391.

Aydıngün, Şengül (2016). "Küçükçekmece Göl Havzası (Bathonea) Kazıları İlk Beş Yıllık Değerlendirme 2010-2015" 38. KST, C:1, ss: 371-389.

Aydıngün, Şengül (2017 a). "Bathonea İsmi Üzerine Veriler ve Yorumlar" Arkeoloji Ve Sanat Yayınları İstanbul Küçükçekmece Göl Havzası Kazıları. ss: 69-74.

Aydıngün, Şengül (2017 b). "Nehir-Göl-Deniz Birleşiminde Bir Kazı Yeri (İlk Beş Yıllık Çalışma)" Arkeoloji ve Sanat Yayınları İstanbul Küçükçekmece Göl Havzası Kazıları. ss:1-13.

Aydıngün, Şengül, Şeniz Atik, Haldun Aydıngün, Ülkü Kara, Ayberk Enez, Dürdane Kaya D. (2019). "Küçükçekmece Göl Havzası (Bathonea) Kazıları 2018 Yılı Çalışmaları ". 41.KST. C:4, ss: 243-257.

Aydıngün, Şengül (2021). "Avcılar Bathonea Kazılarının İstanbul Tarihine Katkıları" Uluslararası Avcılar Kent ve Tarih Sempozyumu. Avcılar Belediyesi Kültür Hizmetidir. Yayın No: 9, ss:17-23.

Aydıngün, Şengül, Berrin Yıldız (2021). "Geç Antik Çağ Eczanesi Daphnusiondan (?) Mortarium ve Mortarium Piliumlar" Uluslararası Avcılar Kent ve Tarih Sempozyumu. Avcılar Belediyesi Kültür Hizmetidir. Yayın No: 9, ss:77-104.

Aydıngün, Şengül, Haldun Aydıngün, Ayberk Enez, Ülkü Kara, Stanislawski Blazej, Ginalis Alkiviadis, Maranzana Paolo, Mcdonald T.Brandon, Hasan Değirmenci (2023). "2022 Yılı Bathonea Kazıları" 43. KST.C: 3, ss:149-167.

Baird, Douglas, A. Eleni, A. Laurence, Baysal. A, Baysal. E, Carruthers. D. Fairbairn, A. Kabukçu, C. Jenkins, E. Lorentz, K. Middleton, C. Pearson.J And Pirie. A (2013). "Juniper Smoke, Skulls And Wolves' Tails. The Epipalaeolithic Of The Anatolian Plateau In Its South-West Asian Context; Insights From Pınarbaşı LEVANT. Volume:45, Number:2, pp.175-209.

Baldıran, Asuman, Erdener Pehlivan (2022). "Arcosoliumlu Mezarlar Üzerine Değerlendirme: Lykaonia'dan İki Örnek" AVRASYA Uluslararası Araştırmalar Dergisi Cilt: 10, Sayı: 33, ss: 153 – 168.

Barış, Şerif, Şengül Aydıngün, Hakan Kaya, Cem Gazioğlu (2021). "Archeological Traces of Sixth Century Earthquakes in İstanbul Küçükçekmece Lake Basin (Bathonea) Excavations" International Journal of Environment and Geoinformatics. S:8, ss: 386-396.

Bilgin, Mustafa, Mehmet Okunak (2011). "Eumeneia Mezar Tipleri ve Ölü Gömme Uygulamaları Üzerine Genel Bir Değerlendirme" Eumeneia. Ege Yayınları.

Bilir, Güzin (2020). "Anıtsal Yapılardaki Mezar Anlayışı: Heroondan Martyriuma". Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Dergisi, C. 21, S. 39, ss: 607-649.

Bilir, Güzin (2024). "Geç Antik Çağ'da Paganizmden Hristiyanlığa Ölüm Algısı" PROPONTICA. C: 2, S: 3, ss: 35-54.

Birecikli, Fatma (2010). "Ana Hatlarıyla Friglerde Din " Gazi Akademik Bakış. C:4, S:7, ss: 215- 232.

Bodel, John (2000). "Dealing With The Dead: Undertakers, Executioners And Potter's Fields In Ancient Rome". In: V.M. Hope & E. Marshall (eds.), Death And Disease In The Ancient City. pp. 128-151.

Bollok, Adam (2013). "Apotropaion and Burial in Early Byzantium:Some Preliminary Considerations" BİBLİOTHECA. BYZANTİNA. pp.228-241.

Callaghan, Louise "Vikings were 'weaklings', Turkish excavation reveals" https://www.thetimes.com/world/article/vikings-were-weaklings-turkish-excavation-reveals-gtnzd9m92 e.t.10.01.2025 / 03:10

Cebeci, Oğuz (2017). "Harita ve Arşivlere Göre Küçükçekmece Gölünün Jeo-stratejik Konumu ve Tarih Boyunca Kent Planlamasındaki Önemi (REGIO – XIV ?)". İstanbul Küçükçekmece Göl Havzası Kazıları. Arkeoloji ve Sanat Yayınları. ss:505-543.

Chapman, Robert (2003). "Death, Society And Archaeology: The Social Dimensions Of Mortuary Practices" Mortality, Vol. 8, No. 3, pp.305-312.

Civelek, Aynur (2007). "Roma Cenaze Törenleri ve Gömme Gelenekleri" Arkeoloji ve Sanat Dergisi. Sayı:124, s.71-80.

Collins, Billie J. (2010). "The Master Of Animals İn Old World Iconography" Archaeolıngua Alapítvány H-1250 Budapest, Úri U. 49 pp.59-79.

Coşkun, Aytaç (2007). "Salamis Kenti Roma Hamamı". Anadolu. S:33, ss: 25-41.

Çapar, Ömer (1990). "Homeros Destanları Işığında Anadolu-Hellas Ölü Gömme Adetleri" Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, 33(1-2), ss: 65-75.

Çelikbaş, Ersin (2019) "Hadrianoupolis Ön Odalı Khamosorion Tipi Kaya Mezarı" Apollonia A.R. Araştırmaları / Apollonia A.R. Studies Band 2. Necropolis And Landscape Implementations, Approaches And Suggesstions. Bursa Nilüfer Belediyesi Matbaası. ss: 69-81.

Çetinkaya, Haluk (2011). "Roma ve Bizans İmparatorluklarında Ölüm Algısı ve Mezar Türleri" Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Sayı: 3, ss:18-38.

Çetinkaya, Haluk (2019). "Bizans Uygarlığında Toplumsal Sınıflar ve Mezarlar" Arkeoloji ve Sanat Tarihi Dergisi. Sayı.9, ss: 64-69.

Çınaroğlu, Aykut (2018). "Alaca Höyük Erken Tunç Çağı Krali Mezarları ve İkiz İdoller" Arkhaia Anatolika Anadolu Arkeolojisi Araştırmaları Dergisi. S:1, ss: 1-14.

Demirel, Arzu F. (2013). "Amorium Aşağı Şehir Kilisesi Bebek ve Çocuk İskeletleri". Ankara Universitesi Dil ve Tarih_Coğrafya Fakultesi Dergisi. S:53, C:1, ss: 349-364.

Danciakova, V.Terezia (2023). "Hygiene in Roman Law – Burials, Sewers, and Water System" Historia et theoria iuris 14/2. pp.10-26.

Diogo, Camila de Souza and Dias Carolina Kesser Barcellos (2018). "The Iconography Of Death: Continuity And Change In Prothesis Ritual Through Iconographical Techniques, Motifs, And Gestures Depicted İn Greek Pottery" Classica, Vol:31, S: 1, pp. 61-87.

Dreyer, Emil (2009). "The Sun Symbol In Flags" ICV 23, Yokohama.

Durgun, Pınar (2018). "Ölü Gömme Geleneklerinde Devamlılık" Aktüel Arkeoloji. S:63, ss: 44-51.

Durukan, Ertuğ, Yaşar Yasin, Mehmet Çözeli, Mehmet Necip Taşdemir (2022). "Güneş'in Geliş Açısının Ve Gündüz Süresinin Trigonometrik Hesabı". JSHSR. S: 81, C:9, ss: 344-354.

Ekmen, Hamza. (2012). "Yeni Veriler Işığında Başlangıcından MÖ. II. Binin Sonuna Kadar Anadolu'da Yakarak Gömme (Kremasyon) Geleneği" Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Yıl 5, S:1, ss: 23-49.

Enez, Ayberk (2022). "Küçükçekmece Göl Havzası Arkeolojik Araştırma Tarihi" Uluslararası Avcılar Kent ve Tarih Sempozyumu. Avcılar Belediyesi Kültür Hizmetidir. Yayın No: 9, ss: 23-43.

Enez, Ayberk (2023). "İstanbul Bathonea Kazı Çalışmalarında Jeofiziksel Çalışma Sonuçlarıyla Ortaya Çıkarılan Mimarinin Değerlendirilmesi" 43. Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu. 37.AST. ss: 47-61. Ankara.

Engel, Samuel F. (2019). “Learning from the Dead: How Burial Practices in Roman Britain Reflect Changes in Belief and Society”. Student Publications. 710.

Erek, Merih C. (2017). “Direkli Mağarası Epi-paleolitik Dönem Yaşamsal Alan Düzenlemeleri Üzerine Bir Değerlendirme” Seleucia. Olba Serisi. S.7, ss: 376-392.

Eyice, Semavi (1978). “Tarihte Küçükçekmece” Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi. 6-7. ss: 57-123.

Fahlander, Fredrik, Terje Oestigaard (2008). “The Materiality of Death: Bodies, Burials, Beliefs” BAR International Series 1768. pp.1-16.

Gideion, Avni (2005). The Urban Limits of Roman and Byzantine Jerusalem: A View From The Necropolis. Journal of Roman Archaeology. 18, pp. 373–395.

Gideion, Avni, Zubeir Adawi (2015). “Excavations on Ṣallaḥ ed-Din Street, Jerusalem, and the Northern Cemetery of Aelia Capitolina” Atiqot, 80, pp. 45-71.

Grabar, Andre (1949). “Christian Architecture, East & West”, Archaeology 2. https://archive.org/details/andre-grabar.-martyrium-vol-1-architecture 19.09.2024

Gwiazda, Mariusz (2023). “Burial practices in early Byzantine Syro-Palestine (4th-7th centuries CE) -review article” Polish Archaeology in the Mediterranean 31:285-331.

Harrington, B, Sue, Stuart Brookes, Sarah Semple and Andrew Millard (2020). “Theatres of Closure: Process and Performance in Inhumation Burial Rites in Early Medieval Britain” Cambridge Arkeoloji Dergisi, S:3, C:30, ss:389-412.

Hoşsöz, Sinem (2018). “Toplu Mezar/Toplu Gömü Çalışmalarında Adli Antropolojik ve ArkeolojikYöntemlerin Kullanılmasının Önemi” AÜDTCF, Antropoloji Dergisi, S:35, ss: 23-34.

Hökelekli, Hayati (1991). “Ölüm ve Ölüm Ötesi Psikolojisi.” Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi. S:3, ss: 151-165.

Ivison, Eric (2017). “Twelve Funerary Archaeology” The Archaeology Of Byzantion Anatolia: From The End Late Antiquity Until The Coming Of Te Turks. pp. 160-175.

Kachynska, Evelina (2021). “Firuzköy Yarımadası Bizans Mimari Kompleksi’nde Merkezi Planlı Yapıdaki Opus Sectile Döşeme: Bir Analoji Denemesi” Uluslararası Avcılar Kent ve Tarih Sempozyumu. Avcılar Belediyesi Kültür Hizmetidir, Yayın No: 9, ss:181-194.

Kardoruk, Nihal (2022). “Yeni Bulgularla Birlikte İznik (Nicaea) Roma Tiyatrosu Kullanım İşlevleri ve Mimarisi” Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, C: 12, S: 24, ss: 31-62.

Kazhdan, P. Alexander (1991). “The Oxford Dictionary of Byzantium”. New York: Oxford University Press The Oxford Dictionary Of Byzantium V: 1-3. https://archive.org/details/odb_20210521/page/n1/mode/2up 12.10.2024

Keleş, Vedat, Ersin Çelikbaş (2019). “Hadrianoupolis Nekropolleri ve Mezar Tipleri” Aizanoi IV Özel Sayı. Anadolu’da Hellenistik ve Roma Dönemlerinde Ölü Gömme Adetleri. Uluslararası Sempozyumu Bildiri Kitabı.

Khrushkova, Lyudmila G.(2009). “Opus Sectile Pavements İn The Crimea And On The East Coast Of The Black Sea” XI. ULUSLARARASI ANTIK MOZAIK SEMPOZYUMU. Uludağ Üniversitesi Yayınları / Uludağ University Press Uludağ Üniversitesi Mozaik Araştırmaları Merkezi Yayınları Serisi – 1, Sempozyum Bildirileri 3. ss:505-518.

Koç, Mustafa (2002a). “Ölüm Korkusu Üzerine Kuramsal Açıdan Psikolojik Bir Değerlendirme.” Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, (6): 7-20.

Kodaş, Ergül (2018). “Yukarı Dicle’de Yeni Bir Çanak Çömleksiz Neolitik Yerleşim Yeri: Boncuklu Tarla Kazıları ve İlk Gözlemler” ARKEOLOJİ VE SANAT. ss:157-158.

Koder, Johannes (2015). “Diet And Cuisine” (Konstantinopolis’te Yemekler ve Mutfak) History of İstanbul. C:4
https://istanbultarihi.ist/112-konstantinopoliste-yemekler-ve-mutfak 02.10.2024

Korkut, Taner ve Dirican Murat (2020). “Pamphylia Ve Phrygia Bölgeleri Roma Dönemi Lahit Üretim Merkezleri Ve Atölye Sorunları” TUBA-AR, S:27, ss: 257-270.

Korkut, Taner (2013). “Ostotheken Oder Kindersarkophage?” Suna – İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü. Armağan Dizisi: 3, ss:405-413.

Kurşun, Sevtap Yıldız (2020). “Ölüm Olgusu Ve Vanitas Resimler Üzerine Bir Değerlendirme” Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi. C: 13, S: 74, ss: 285-292.

Lichter, Clemens (2016). “Anatolian Metal VII Anatolien und Seine Nachbarn vor 10.000 Jahren Anatolia and Neighbours 10.000 Years Ago” Der ANSCHNIT Beiheft 31= Veröffentlichungen aus dem Deutschen Bergbau-Museum Bochum, Nr. 214. pp. 71-84.

Mackie, Gillian (1996). The SanVenanzio Chapel in Rome and the Martyr Shrine Sequence. RACAR: revue d’art canadienne /Canadian Art Review. Vol.23, No.1 / 2, pp.1-13.

Malkoç, İsmail (2020). "Osteoloji Genel Bilgiler ve Vücut Kemikleri" Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi. Ünite:2

Mango, Cyril (1976). "Bizans Mimarisi" Çev: Mine Kadiroğlu. 2006.

Mansel, Ahmet. M. (1957). "İstanbul Tersanesinde Bulunan Bir Lahit ve Bir İstanbul Lahitler Grubu Hakkında Araştırmalar" Belleten XXI-83, ss: 395-427.

Mc George, P. J. P. (2013). Intramural Infant Burials In The Aegean Bronze Age. Le Mort Dans La Ville, 1–20.https://doi.org/10.4000/BOOKS.IFEAGD.2061.

Milosevic, Predrag (2010). "Documents on Early Christian and Byzantine Architecture" FACTA UNIVERSITATIS Series: Architecture and Civil Engineering. Vol. 8, No: 3, pp. 277 – 291.

Miyake Yutak, Osamu M., Kenichi T., Hitomi H.,Gündem C. (2012). "New Excavations at Hasankeyf Höyük:A10th Millennium cal. BC Site on the Upper Tigris, Southeast Anatolia"NEOLITHICS 1/12 The Newsletter of Southwest Asian Neolithic Research.

Moore, Sophie Violet (2013). " A Relational Approach to Mortuary Practices Within Medieval Byzantine Anatolia" Doctor of Philosophy School of History, Classics and Archaeology.

Mughal, Ruba Babar and Sheikh Samina Zia (2021). "Historical Implication of Burial Tradition in Ancient Civilizations, And Funerary Architecture in Slam" International Journal Of Multidisciplinary And Current Research.Vol. 9, pp.521-527.

Mureşan, L. Mircea and Ioana Mureşan, I. (2016). "Roman Law Concerning Funerary Monuments. Case Study Based On Some Funerary Epigraphs Belonging To Military Personnel On Both Sides Of The Middle And Lower Danube" Muzeul Banatului Montan Reşita. BANATICA 26. pp.119-134.

Mutlu, Gülseren (2018). "Anadolu'da Orta ve Son Tunç Çağı Ölü Gömme Gelenekleri" AÇÜ Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi C: 4, S:2, ss:71-101.

Negari, Fariba Mosapour (2021). "Memorial Grave vs Cenotaph: A Common Ritual Practice during the Third Millennium BCE: Case Studies from Shahr-i-Sokhta and Djarkutan" Iranian Journal of Archaeological Studies ArticleType: Review Article. Vol. 11, No. 1, pp. 123-127.

Norstein, Frida Espolin,. Irene Selsvold, and Sofia Voutsaki (2025). "Death and transformation Burial practices and societal change" Archaeological Perspectives On Burial Practices And Societal Change Death In Transition. ss:3-21.

Olivetti, Paola (2007). "Musical Features of the Ritual Lament in Ancient Greece". ROSETTA 2, pp:21-31.http://rosetta.bham.ac.uk/Issue_02/Olivetti.htm 20.10.2024

Outreville, Jean-François (2021). 'Wine Consumption and Religions: A Research Note' Beverages C:7, S:70, ss:1-6.

Ökse, A. Tuba (2002). "Gre Virike: Fırat Kenarı'nda Bir MÖ 3. Bin Kutsal Alanı", Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, C:19, S:2, ss: 53-74.

Ökse, A. Tuba (2005). "Eski Çağdan Günümüze Ölü Gömme ve Anma Gelenekleri" Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi. S:5, ss: 1-8.

Ökse, A. Tuba (2020). "Reflection on the Sunrise Positions in Early and Middle Bronze Age Extramural Cemeteries in Anatolia" ADALYA. S:23, ss: 59-86.

Ökse, A, Tuba (2021). "Hititlerin Ticaret Sistemi ve Ticaret Yollarının Avcılar'da Buluşması" Uluslararası Avcılar Kent ve Tarih Sempozyumu. Yayın No:9. ss: 43-50.

Özdoğan, Mehmet (2018). "Neolitik Adlamasının Dünden Bugüne Değişen Tanımı" Azərbaycan Arxeologiyası. C:2, S:1, ss: 12-39.

Özdemir, Muammer (2018). "Neolitik Dönem Anadolu Mezar Sistemlerinden Çarpıcı Bir Örnek: Körtik Tepe" XVIII. TTK, C.1, ss:313-344.

Özdemir, Muammer, Yüksel Arslantaş (2021). 'Neolitik Dönem Ölüm Ritüellerinde Maske'. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, S:31, C: 2, ss: 1041-1054.

Özer, Elif (2012). "Antik Mimaride İki Yapı Ögesi: Opus Caementicium ve Tonoz" Stratonikeia'dan Lagina'ya, Ahmet Adil Tırpan Armağanı. ss:475-483.

Özer, İsmail, Mehmet Sağır (2004). "Dilkaya Ortaçağ Popülasyonunda Kafatası Ölçülerinden Boy Hesaplaması" Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Antropoloji Dergisi. S:18, ss: 67-80.

Özer, İsmail, Sağır Seçil (2017). "İnsan İskeletlerinde Yaş Tahmini" Türkiye Klinikleri J Foren Med-Special Topics.S;3, C:1, ss:31-37.

Özkaya, Vecihi, Aytaç Coşkun (2010). "Körtik Tepe 2009 Yılı Kazısı" 32. KST, 1. Cilt, ss: 81-101. İSTANBUL.

Özyıldırım, Murat, Yavuz Yeğin (2017). "Olba Manastırı Kuzey Kilisesi'nden (Diakonikon) Bizans Dönemi Opus Sectile Taban Döşemesi", SELEUCIA, S:7, ss: 47-68.

Papadimitriou Natalia Poulou, Tzavella Elli, Ott Jeremy (2012). "Burial Practices In Byzantine Greece: Archaeological Evidence and Methodological Problems" For Its Interpretation Rome, Constantinople and Newly-Converted Europe. Archaeological and Historical Evidence. Vol.I, pp.377-428.

Parıltı, Umut, Uhri Ahmet (2018). "Geçmişten Bugüne Ölüm Olgusuna ve Ritüellere Bilimsel Yaklaşım" TÜBAAR Özel Sayı. ss:14-34.

Pomeroy E., Bennett P., Hunt Chris O., Reynolds T., Farr L., Frouin M., Holman J., Lane R., French C. Barker G. (2020). "New Neanderthal remains associated with the 'flower burial' at Shanidar Cave" Antiquity .Vol. 94 (373): 11–26.

Puncher, Gregory, N, Vedat Onar, Nezir Y. Toker and Tinti Fausto (2014). "A Multitude Of Byzantine Era Bluefin Tuna And Swordfish Bones Uncovered In Istanbul, TURKEY. SCRS, S:167.

Rapp, C., Kinloch, M., Krausmüller, D., Mitsiou, E., Nesseris, I., Papavarnavas, C., Preiser-Kapeller, J.,Rossetto, G., Shukurov, R., Simeonov, G. (2023). Mobility and Migration in Byzantium: A sourcebook. Moving Byzantium. Vol.1.

Retief, Francofis Pieter and Louise Cilliers (2010). "Burial Customs and the Pollution Of Death In Ancient Rome:Procedures and Paradoxes" Article in Acta Theological. ss:128-146.

Ricci, Alessandra (2022). "Ernest Mamboury ve Küçükçekmece'deki Rhegion Yerleşmesinde Bulunan Geç Antik Dönem Konut Kompleksi ile Mimarisi" 8. ULUSLARARASI ANAMED YILLIK SEMPOZYUMU. Koç Üniversitesi Yayınları. ss: 243-271.

Ridderstad, Marianna. P. (2020). "Orientations of the early Christian graves in Finland". Journal of Archaeological Science: Reports, 33, ss:1-90.

Rife, L, Joseph (2012). " İsthmia Excavatıons" By The University Of Cali Fornia At Los Angeles And The Ohio State University Under The Aus Pices Of The American School Of Classical Studies At Athens Volume Ix The Roman and Byzantine Graves and Human Remains By .

Robu, Adrian (2016). "Associations dionysiaques, communautés rurales et cultes à Byzance à l' époque impériale" Dialogues D' Histoire Ancienne, Supplément S:15, ss: 251-266.

Rosenberg, Michael ve Necdet İnal (1998). "Soundings At Demirköy Höyük," 1997, 20. KST. Cilt:1, ss: 249-258.

Salın, Seval (2018). "Hitit Dininin Niteliksel Özelliği" Kafdağı. C:3, S:1, ss:52-70.

Salisbury, Katharina Rebay (2012). "Inhumation And Cremation: How Burial Practices Are Linked To Beliefs" In M.L.S. Sorensen And K. Rebay-Salisbury Embodied Knowledge: Historical Perspectives On Technology And Belief. pp:15-26. Oxford: Oxbow.

Saltık, Deniz, Ercan Nalbantoğlu (2012). "Bileç Höyük İskelet Buluntularının Arkeometrik Yöntemlerle İncelenmesi" Ç.Ü, Fen ve Mühendislik Bilimleri Dergisi. C:28-2. ss:165-176.

Sayar, Mustafa, H (2013). "Küçükçekmece Gölü Kuzeybatı Kıyısında Ortaya Çıkarılan Yapılarda Bulunan Tuğlalar Üzerindeki Damgalar Hakkında Ön Rapor" İSTANBUL ARAŞTIRMALARI YILLIĞI, S:2, ss:1-4.

Sayar, Mustafa H. (2017). "Geç Antik Çağ'da İstanbul'un Batısındaki Arazinin Tarihi Coğrafyası" İstanbul Küçükçekmece Göl Havzası Kazıları. Arkeoloji ve Sanat Yayınları. ss:135-143.

Sazak, Batuhan, Ahmet Bektaş (2021). "Bathonea Kazıları Geç Antik-Orta Çağ Mezarları" Uluslararası Avcılar Kent ve Tarih Sempozyumu. Yayın:9, ss:195-213.

Sazak, Batuhan, Şengül Aydıngün, Haldun Aydıngün (2023). "Bathonea'dan Erken Hristiyanlık Dönemine Ait Bir Martyrium ve Opus Sectile Döşemesi" JMR 16, ss: 343-359.

Seure, G., (1912). "Antiquités thraces de la Propontide: Collection Stamoulis", Bulletin de Correspondance Hellénique 36, pp. 534-641.

Sevim, Ayla, İzzet Duyar (1992). "Kazılarda İnsan İskeletlerinin Açığa Çıkartılması Sırasında Uygulanacak İşlemler" TÜRK ARKEOLOJİ DERGİSİ. Ankara Üniversitesi Basımevi. S:XXX, ss:123-134.

Sjovold, T. (1990). "Estimation of Stature from Long Bones Utilizing the Line of Organic Correlation", Human Evolution, 5/5, 431-447.

Solecki, Ralph S. (1975) "Shanidar IV, a Neanderthal Flower Burial in Northern Iraq" Science 190 (4217), pp.880-881.

Sönmez, Zekiye (2020) "Roma Din Anlayışı Bağlamında Hıristiyanların Ateistlikle Suçlanması ve Hıristiyan Apologların Karşı Cevapları". İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi. C:9, S:2, ss:1090-1935.

Spinazze, Eva (2018). "De Quattuor Partibus Mundi Medieval Sacred Buildıngs On The Via Francigena In Northern And Middle Italy: Solstice Alignments And Orientations" Mediterranean Archaeology and Archaeometry, Vol. 18, No 4, pp. 241-249.

Stanislawski, Blazej (2018). Vikingler Avcılar'da "Varangianların Yolu Projesi" Uluslararası Avcılar Sempozyumu. Bütün Yollar Avcılar'dan Geçer. Yayın No: 8, ss:175-188.

Stular, Benjamin (2022). "Grave Orientation In The Middle Ages A Case Study From Bled Island" E-Monographiae Instituti Archaeologici Sloveniae 14.

Şahin, Mustafa (2020). "Nikaia Sur Duvarında Aziz Tasvirli Fresk" Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi Sayı: 9,C:1, ss. 440-454.

Tanhan, Fuat, Figen Arı İnci (2009). "Prof. Dr. Üstün Dökmen'in Önsözüyle ÖLÜM EĞİTİMİ" Pegem Akademi Yayınevi.

Tek, A,Tolga (2002). "Antik Literatür ve Yazıtlardan Örneklerle Roma Dünyasında Ölüm", Anadolu Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Anadolu Sanat Dergisi. S:12, ss:121- 148.

Tekin, Oğuz (2019). "Hellenistik ve Roma Dönemlerinde Anadolu/Hellenistic and Roman Anatolia" Anadolu Uygarlıkları Serisi' Sekizinci kitap. ss:8-10.

Tritsaroli, Paraskevi and FrédériqueValentin (2008). "Byzantine Burials Practices For Children; Case Studies Based On A Bioarchaeologıcal Approach To Cemeteries From Greece". SIAP, pp:93-113, España

Topaloğlu, Uğur, Muzaffer Aydın Ketani, Berna Güney Saruhan (2017). "Kemik Doku ve Kemikleşme Çeşitleri" Dicle Üniversitesi Veterinerlik Fakültesi Dergisi. S:10, C:1, ss: 62-71

Turan, Ömer (2010). https://www.ntv.com.tr/turkiye/istanbulun-ilk-afrikalisi,O7c3L_MhGEiClLZq1ohrvA 02.11.2024

Turan, Ömer, Demirel Hasan, Özdemir Aksel (2017). "İstanbul Küçükçekmece Göl Havzası (Bathonea) II. Alan İskeletlerinin Adli Antropolojik Değerlendirilmesi". Haydarpaşa Numune Eğitim ve Araştırma Hastanesi Tıp Dergisi. C:1, S:57, ss:16-21.

Uhri, Ahmet (2010). "Anadolu'da Ölümün Tarih Öncesi Bir Geleneğin Oluşum Süreçleri" . Ege Yayınları. İstanbul.

Ünal, Ahmet (1980). "Hititlerde Ölülere Sunulan Kurban" Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Eski Önasya- Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Dergisi. Ankara Üniversitesi Basım Evi. S: XIX, s: 165-174.

Ünlütürk, Özge (2015). " Olay Yerine Adli Arkeolojik Yaklaşım ve Gömü Tipinin Önemi. Antropoloji. S:30, ss: 61-74.

Venables, Edmund (1911). "Crypt" Encyclopaedia Britannica, Volume:7

Wenn, Camilla Cecile, Sven Ahrens and Rasmus Brant (2017). "Christians, And Pilgrims At Hierapolis In Phrygia: Changes In Funerary Practices And Mental Processes" Life And Death In Asia Minor In Hell Enistic, Roman, And Byzantine Times. Studies In Archaeology And Bioarchaeology 10, pp.197-216.

Yağız, Kahraman (2009). "Antandros Nekropolisi Hellenistik Dönem Mezar Tipleri" Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. S:2, ss:136-144.

Yazlık, Bilgin (2019). "Koramaz Vadisi Columbarıum Mezarları" Turkish Studies-Historical. Analysis. Vol:14 Issue 3, pp. 669-733.

Yasin, A, M. (2012). "Reassessing Salona's Churches: Martyrium Evolution in Question" Journal of Early Christian Studies. 20:1, pp:59–112. The Johns Hopkins University Press.

Yerli, Yılmaz, Vahdet Özkoçak, Fırat Koç (2021). "Adli Antropolojide Kimliklendirme Çalışmalarında Yeni Yaklaşımlar". JOSHAS. 7(39), pp. 846-885.

Yılmaz, Derya (2023). " Ölü Gömme Gelenekleri Işığında Kimliklendirme: Güç, Statü ve Cinsiyet" Antropoloji, S:45, ss:15–33.

Yılmaz, Sinan (2020). "Bizans'ta Ölüm İkonografisi". CUJOSS. C. XLIV, S:2, Vol. XLIV, pp. 309-330.

Yılmaz, Yasemin (2021). Arkeotanatoloji ve Anadolu Arkeolojisinde uygulanması (Tekli birincil gömütler). Antropoloji, (41), ss:156-171.

Yiğitpaşa, Davut (2010). "Urartu Ölü Gömme Gelenekleri ve Ölümle İlgili Ritüeller". Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi, S:25, s:177-202.

Zafer, Cem, (2019). "Ölüm Olgusu ve Ölümün Sosyolojik Etkileri" Munzur Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. Yıl: 8, C: 8 , S: 15, ss: 64-82.

Zeyfeoglu, Yıldıray, Hancı I. Hamit (2001). "İnsanlarda Kimlik Tespiti" STED, C:10, S:10, ss:1-3.

YAYIMLANMAMIŞ DOKTORA VE YÜKSEK LİSANS TEZLERİ

Aydıngün, Haldun (2019). "Orta Tunç Çağı'nda Ege Karadeniz Arasındaki Ticarette Bathonea: Bir Aktarma Limanı Modeli" Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Çanakkale.

Berkcan, Aylin (2006). "MÖ 2. binde Acemhöyük'te Ölü Gömme Adetleri" Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Anabilim Dalı. Yüksek Lisan Tezi. Ankara.

Bilir, Güzin (2020). "Anadolu'da Bulunan Geç Antik Çağ Mezar Tipleri ve Dini Mimari İle Olan İlişkileri" Bursa Uludağ Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı Arkeoloji Bilim Dalı. Doktora Tezi. Bursa.

Bursa, Pınar (2007) "Antikçağ'da Anadolu'da Balık ve Balıkçılık" İstanbul Üniversitesi. Doktora Tezi. İstanbul.

Görgülü, Mehmet (2009). "Bizanslıların Adli Paleodemografisi" İstanbul Üniversitesi Adli Tıp Enstitüsü Tıp Bilimleri Ana Bilim Dalı. Doktora Tezi. İstanbul.

Enez, Ayberk (2019). "Küçükçekmece Göl Havzası (Bathonea) Metal Buluntuları" Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi. Edirne.

Kaya, Dürdane (2019). "Küçükçekmece Göl Havzası (Bathonea) Kazıları Unguentariumları" Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi. Edirne.

Lepan, Halid (2019). "Eskiçağda Kremasyon". İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Arkeoloji Anabilim Dalı. Klasik Arkeoloji Bilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.

Morehouse, Nathaniel J. (2012). "The Dominion of the Dead: Power Dynamics and The Construction of Christian Cultural Memory at the Fourth-Century Martyr Shrine" Department of Religion University of Manitoba Winnipeg.

Muammer, Özdemir (2021). "Neolitik Çağ'da Anadolu'da Ölüm Algısı ve Ölü Gömme Uygulamaları" Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Eskiçağ Tarihi Bilim Dalı. Doktora Tezi. Elazığ.

Özçelik, Tuğçe (2022). "Bizans Sanatında Güneş Sembolleri (Taş Eserler Üzerinden Bir Değerlendirme" Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi. Çanakkale.

Özterzi Sevil (2011). "Anadolu'da Neolitik ve Kalkolitik Dönemdeki Mezar Tiplerinin ve Ölü Gömme Geleneklerinin Sosyokültürel Açıdan Değerlendirilmesi" Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Antropoloji (Paleoantropoloji) Anabilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi. Ankara.

Sabır, Sibel (2004) "Kuzey Kıbrıs'taki Geç Roma-Erken Bizans Yer Mozaikleri" Ege Üniversitesi. Yüksek Lisans Tezi. İzmir.

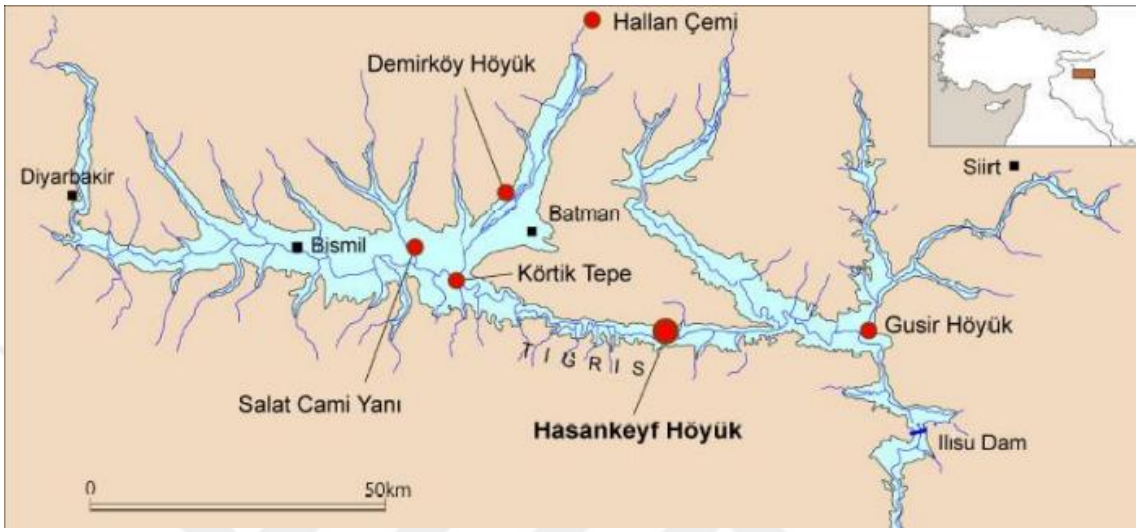
Sertel, Sinan (2017). "Olympos Piskoposluk Kilisesi ve Vaftizhanesi Litürjik Taş Eserleri" Pamukkale Üniversitesi. Yüksek Lisans Tezi. Denizli.

Şener, Kübra (2020) "Smintheion Mozaikleri". On Dokuz Mayıs Üniversitesi. Yüksek Lisans Tezi. Samsun.

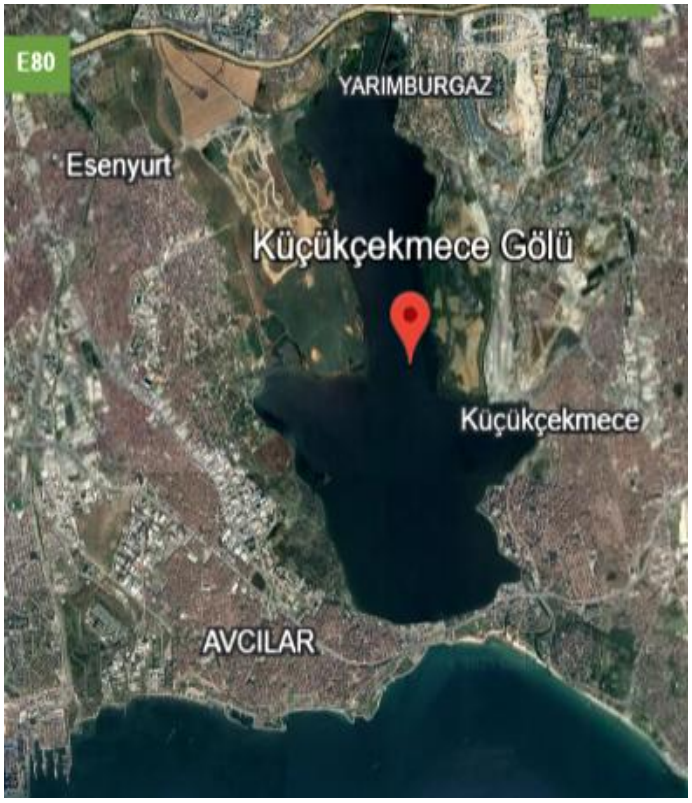
Turan, Ömer (2014). "Bathonea Kazıları Işığında Mezar ve Toplu Mezar Değerlendirmelerinde Adli Tıp Yaklaşımı" Kocaeli Üniversitesi Tıp Fakültesi Adli Tıp Anabilim Dalı. Tıpta Uzmanlık Tezi. Kocaeli.

Tümer, Uzay (2022). "Anadolu Prehistoryası'nda Ölüm Algısı ve Kafatası Kültü" Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi. İzmir.

HARİTALAR

Harita 1:Yukarı Dicle Neolitik Dönem Yerleşimleri

Harita 2:Küçükçekmece Gölü Havzası

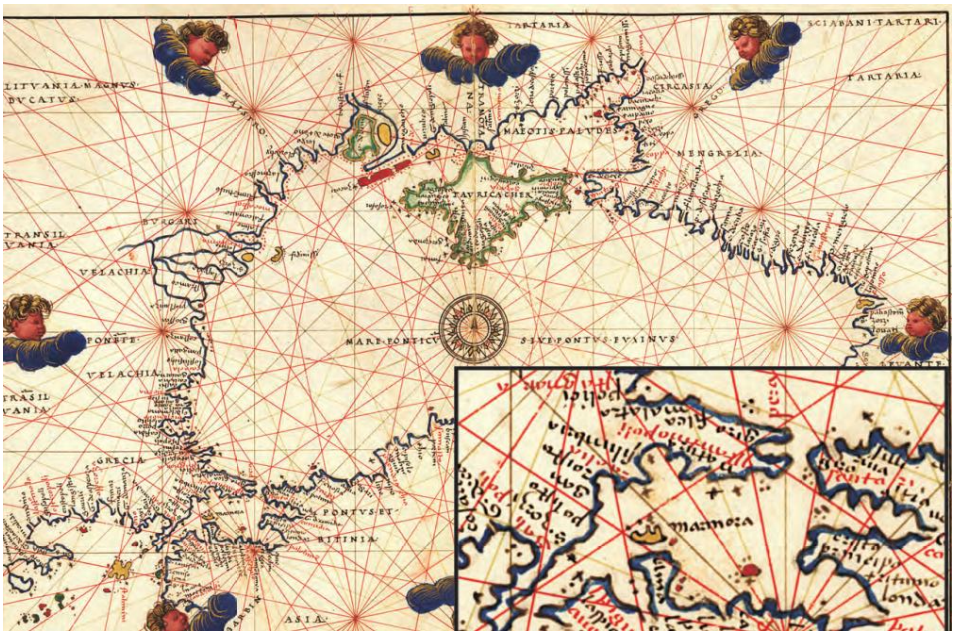
Harita 3:PTOLEMAEUS Haritası

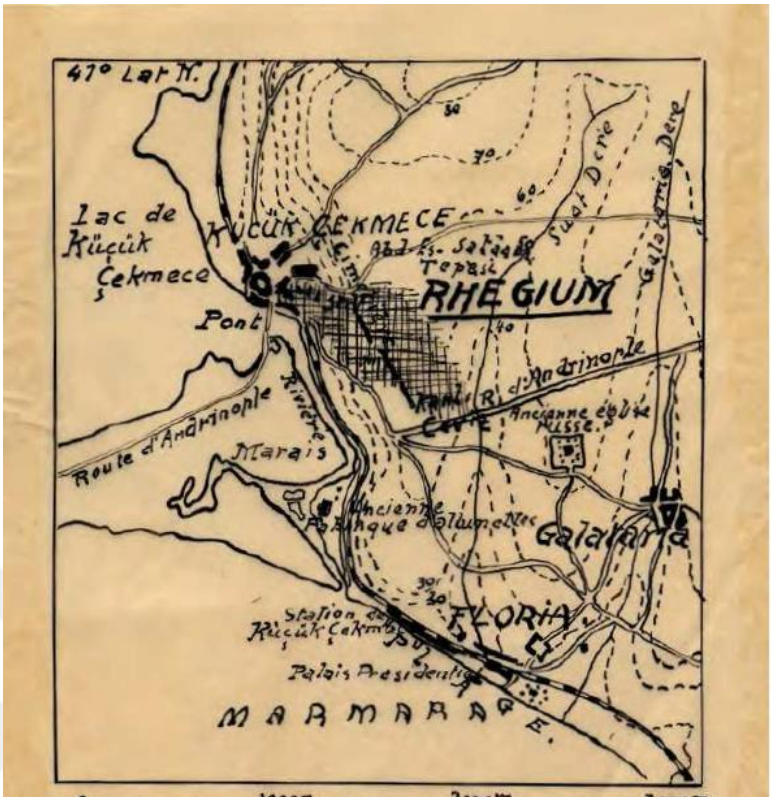
Harita 4:Tabula Peutingeriana Haritası

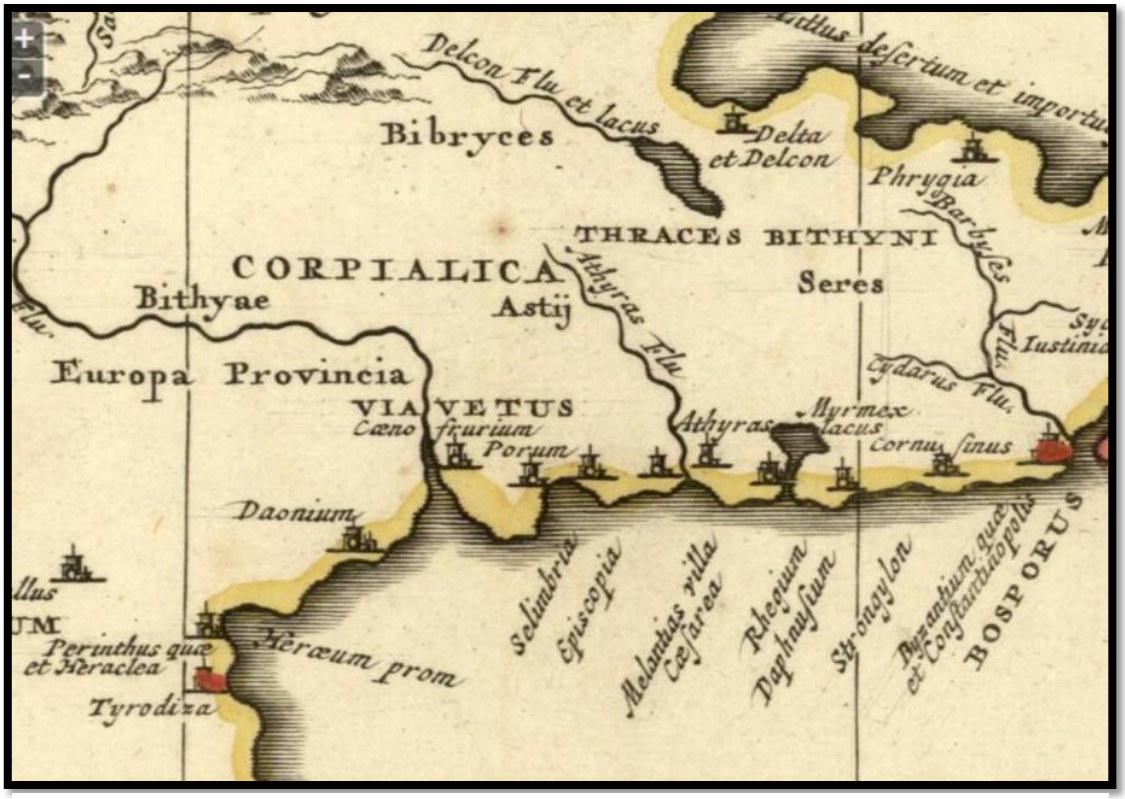
Harita 5:Al İdrisi'ninTabula Rogeriana Adlı Haritasında «Bătira»

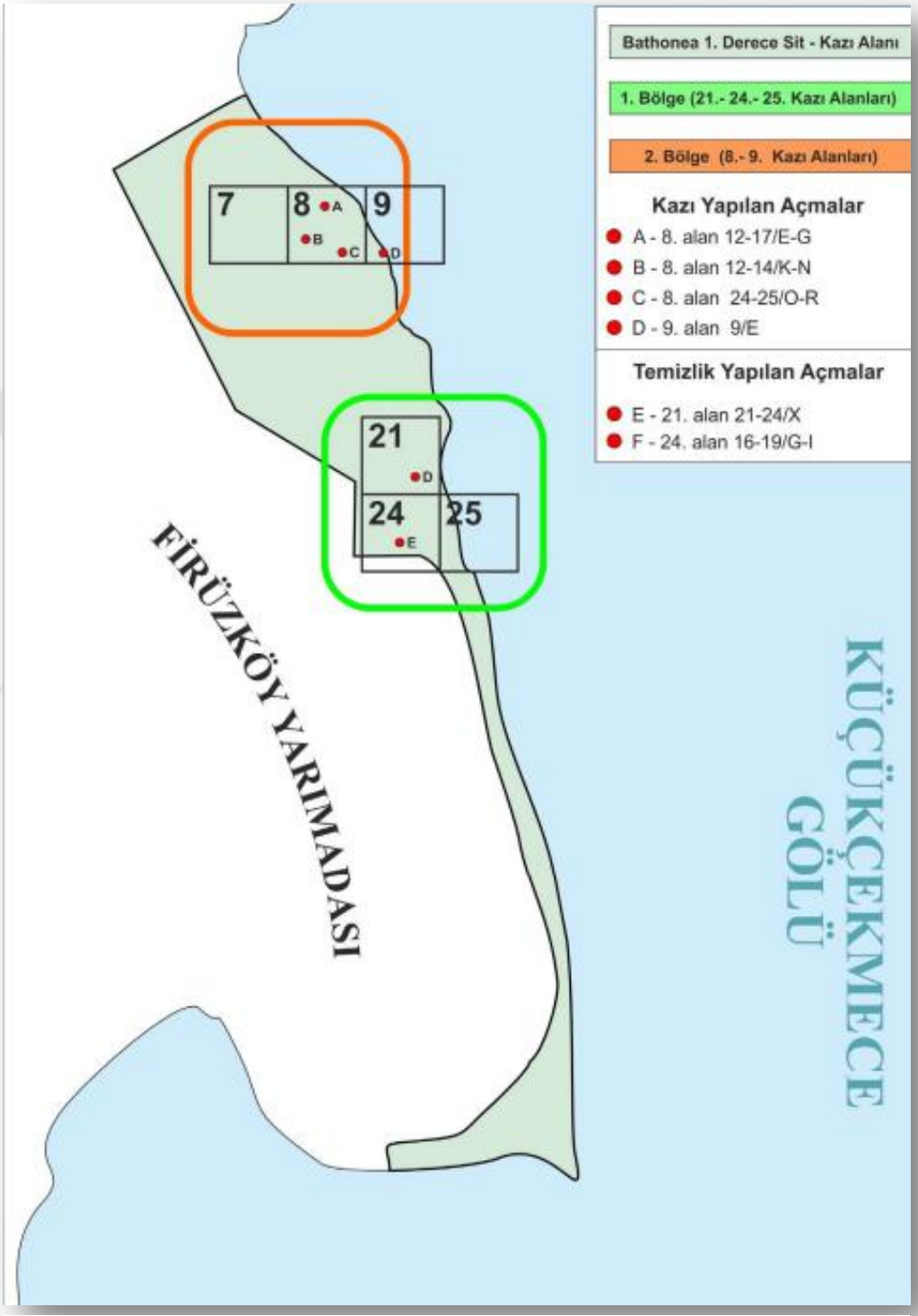
Harita 6:Battista Agnese'nin Karadeniz Haritasında "Batura/ Natura

Harita 7:Rhegion'un Topografik Haritası

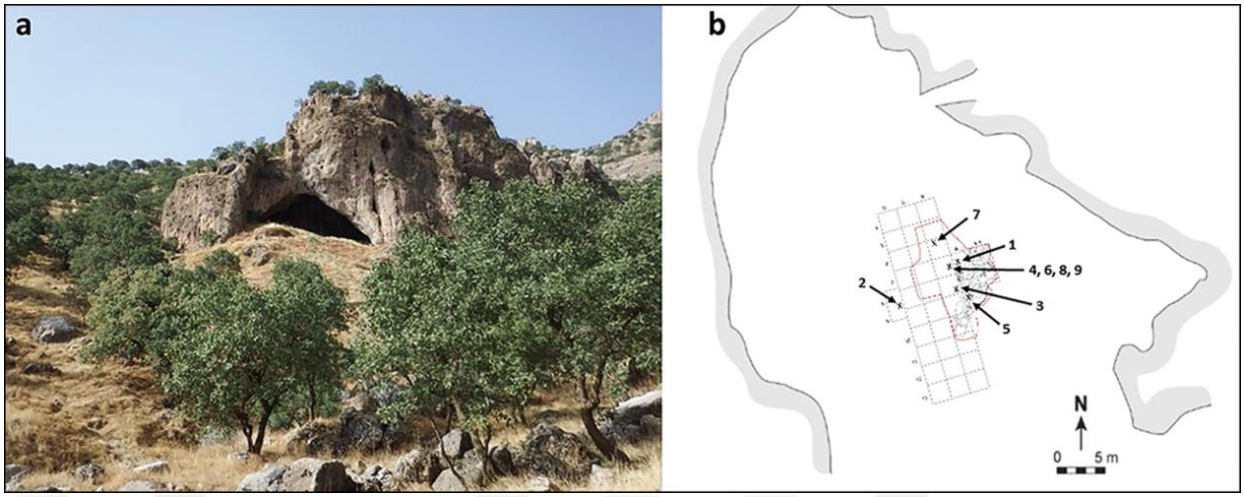

Harita 8:Pierre Mortier'in, Trakya Haritası'nda, Daphnusion'un Görünümü

Harita 9:Bathonea Kazı Alanı

RESİMLER

Resim 1: Shanidar Mağarası, Kazı Planı

Resim 2: Shanidar Mağarası, Çiçekli Mezar

Resim 3: Hoker Gömü

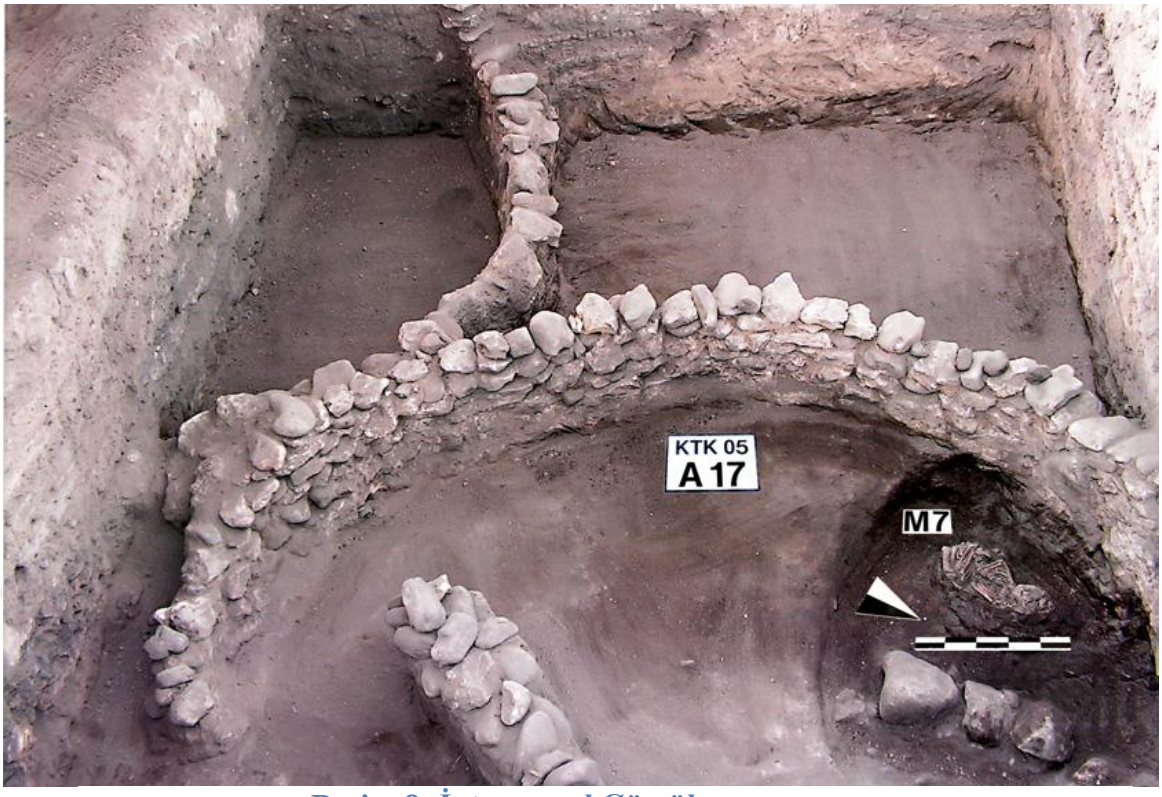
Resim 4: Dorsal Gömü

Resim 5: İnhumasyon

Resim 6: Kremasyon

Resim 8: İntramural Gömülme

Resim 7: Ekstramural Gömülme

Resim 10: Sagalassos Antik Kenti / Heroon

Resim 9: Limyra / Julius Caesar Kenotaph Mezarı

Resim 11: Xanthos Antik Kenti / Harpy Anıtı (Kule Mezar)

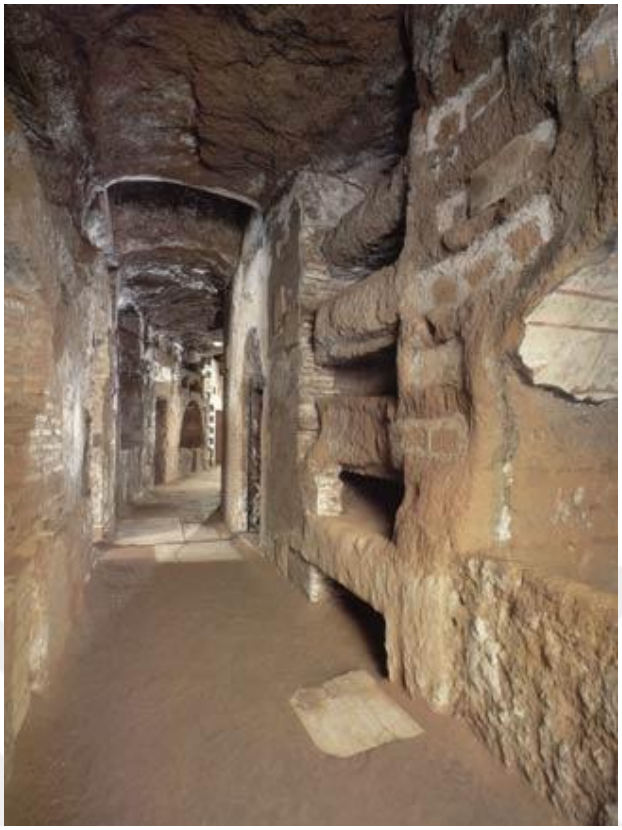
Resim 12: St.Philippe Martyrion Kilisesi

Resim 13: İznik Antigonos Lahdi

Resim 14: Hal Saflieni / Hypogeum

Resim 15: Katakomp

Resim 16: Kaya Oyma Mezar/Kapadokya

Resim 17: Hadrianoupolis Antik Kenti /Khamosorion Mezar

Resim 18: Basit Toprak Mezar

Resim 19: İznik Tiyatrosu Toplu Gömülme

Resim 20: Laodikeia Antik Kenti / Kiremit-Tuğla Mezar

Resim 21:Taş Sandık Mezar

Resim 22: Kilise İçi Mezar/İznik Ayasofya Kilisesi

Resim 23: Anagni Kilisesi /Kripta Mezar

Resim 24: Arcosolium

Resim 25: Metropolis / Tonoz Mezar

Resim 26: Hasankeyf /Bacak Kemiklerinde Siyah Renkli Çizgisel Şekiller

Resim 27: Körtiktepe Alçı Sıvalı ve Aşı Boyalı Mezar

Resim 28: Çayönü Yerleşiminde Bulunan "Kafataslı Yapı"

Resim 29: Pınarbaşı Kazı Alanı / Karaman

Resim 30: Direkli Mağarası /Kahramanmaraş

Resim 31: Alacahöyük Kral Mezarları / Çorum

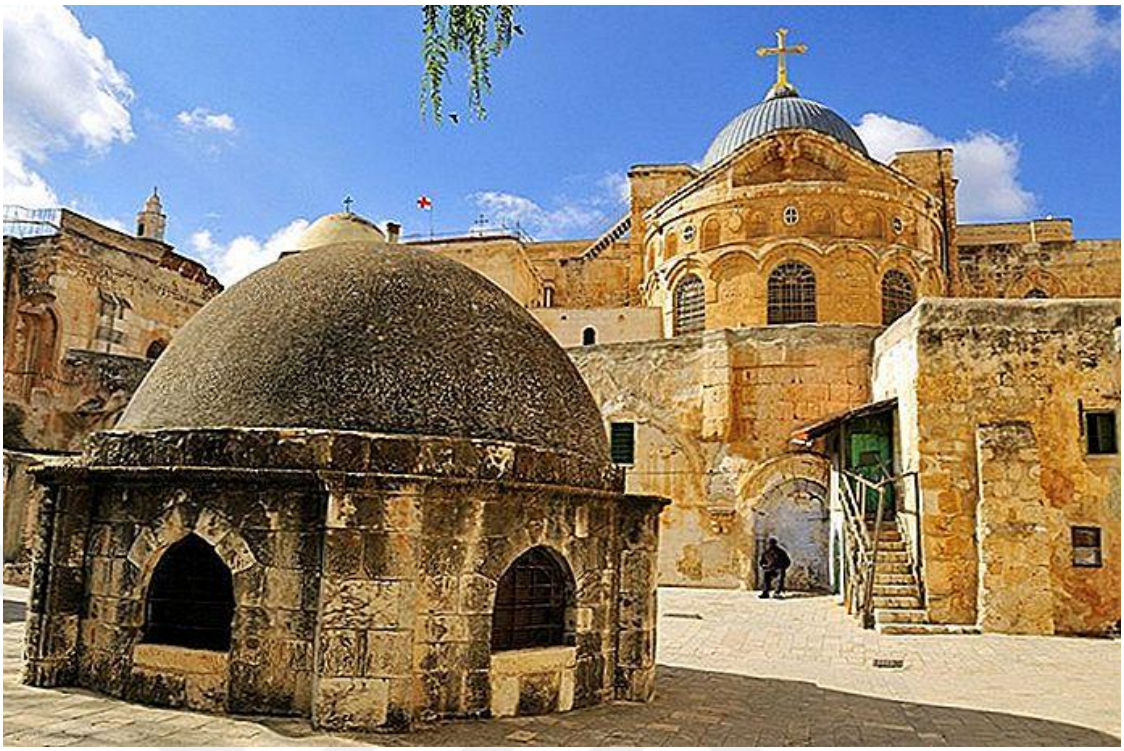
Resim 32: Urartu Mezarları /Van

Resim 33: Frig Tümülüsleri /Ankara ve Çevresi

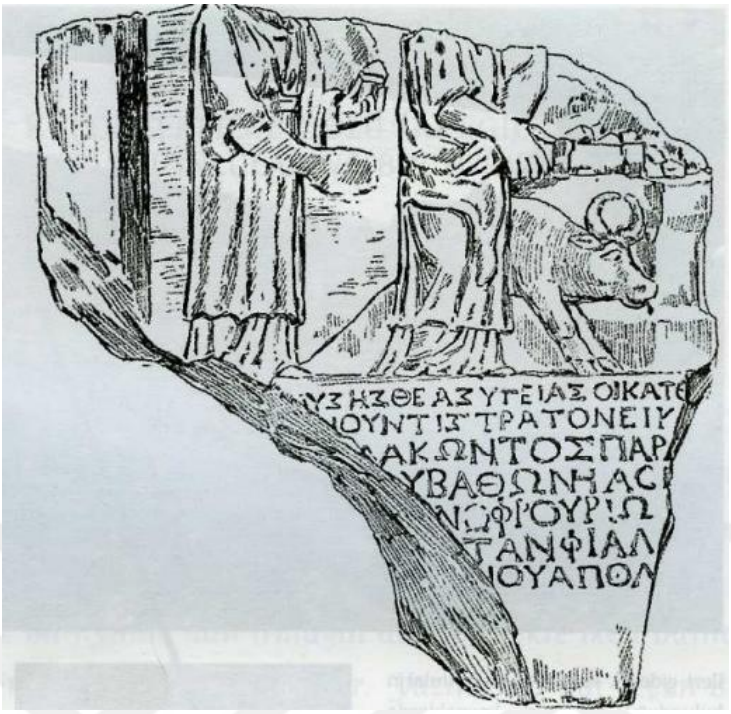
Resim 34: Prothesis ve Ekphora Sahnesi

Resim 35: Kutsal Mezar Kilisesi/Kudüs

Resim 36: Soğanlı Han, Batı Kilise

Resim 37: Üzerinde Bathonea Yazılı Stel Parçası

Resim 38: Üzerinde Bathonea Yazılı Lahit

Resim 39: Üzerinde Bathys-Ryax ve Theodore Theron Yazılı Plak

Resim 40: Antik Yol

Resim 41: Antik Havuz

Resim 42: Antik Meydan

Resim 43: Damgalı Tuğlalar

Resim 44: Büyük Sarnıç

Resim 45: Bazilikal Planlı Yapı

Resim 46: Unguentariumlar

Resim 47: Şarap Üretimhanesi

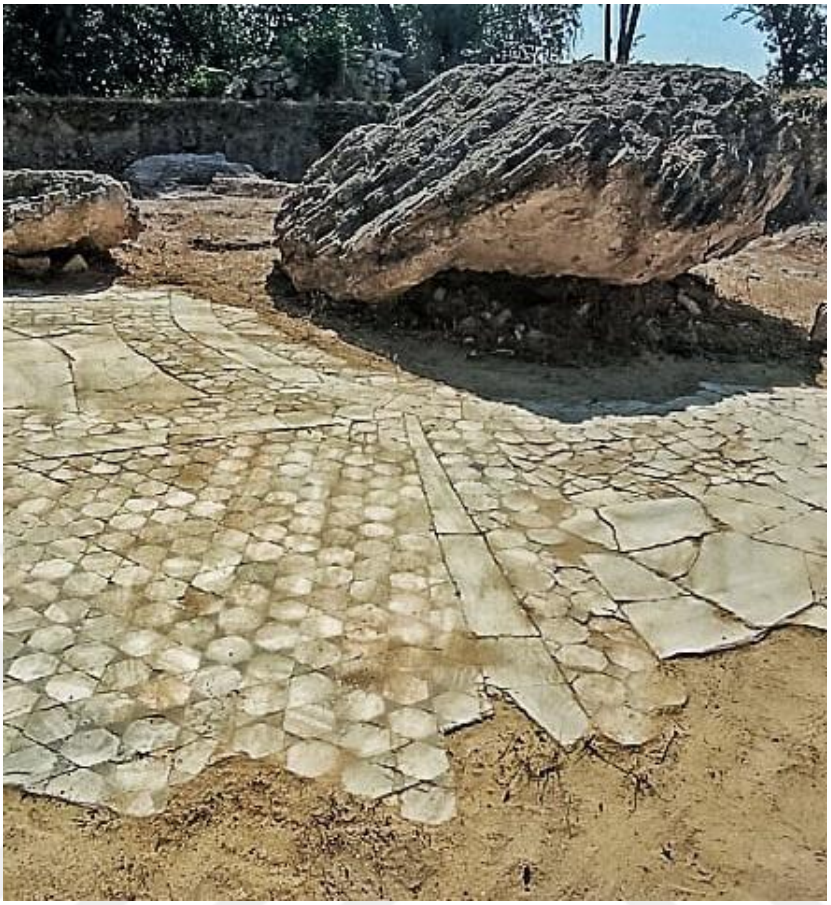
Resim 48: Martyrium Yapısı

Resim 49: Martyrium Yapısı

Resim 50: Martyrium Yapısı

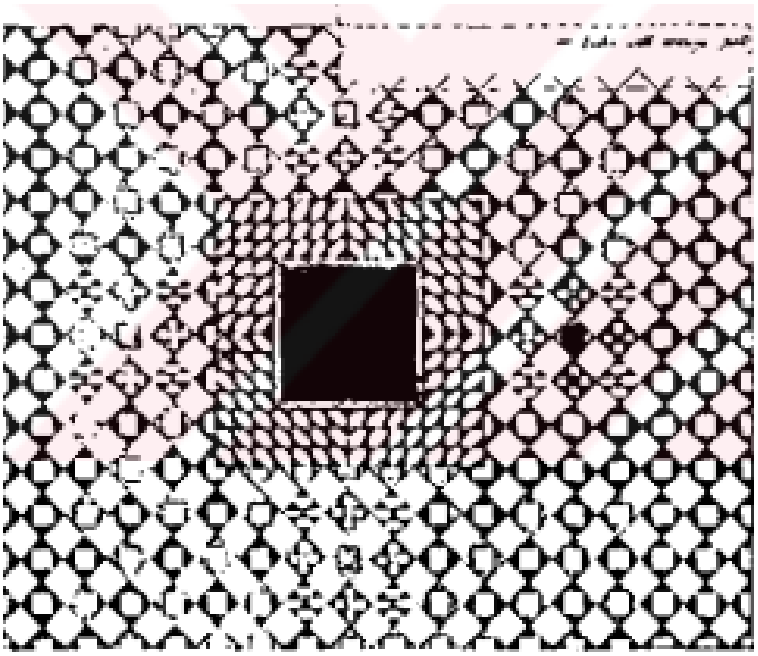
Resim 51: Opus Sectile Döşemesi

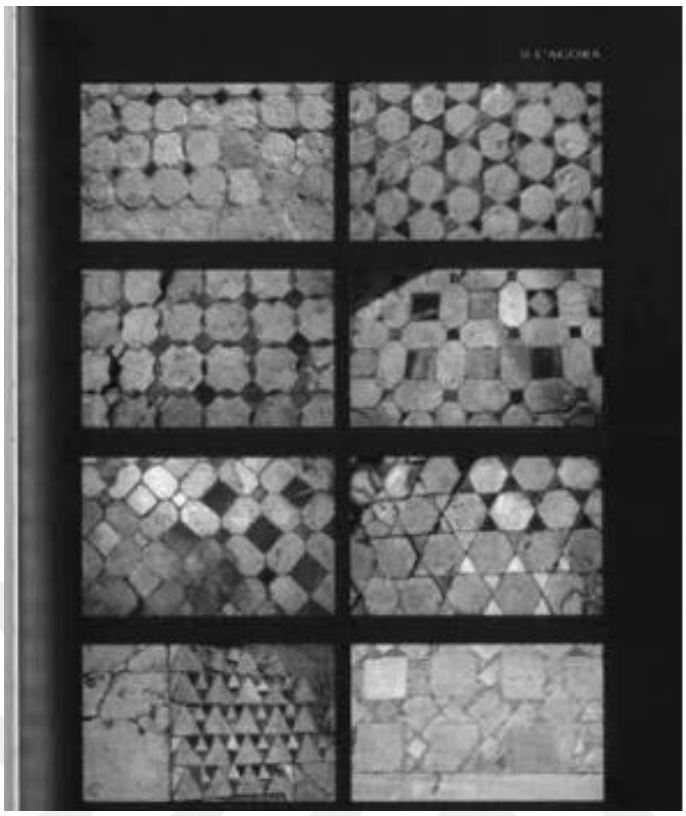
Resim 52: Opus Sectile Döşemesi

Resim 53: Olympos Piskoposluk Kilisesi

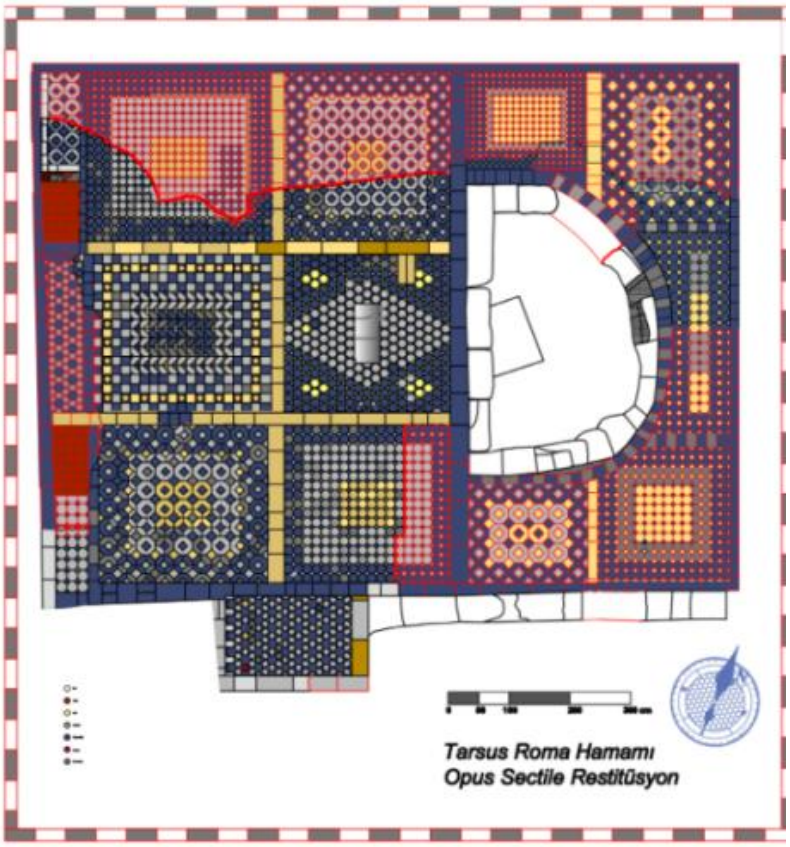
Resim 54: Kıbrıs Aziz Trias Bazilikası

Resim 55: Elauissa Sebaste Kesişen Sekizgenler

Resim 56: Çanakkale Apollon Smintheion Kutsal Alanı

Resim 58: Tarsus Roma Hamamı

Resim 57: Salamis Kenti Roma Hamamı

Resim 59: Fresko Tabakası

Resim 60: Özel Tasarlanmış (Sembolik) Mezar

Resim 61: Mezarı Destekleyen Demir Çubuklar

Resim 62: Üzerinde At Nalı Şekli Olan Levha

Resim 63: At Nalı ve Güneş Rozetli Haç Levhalar

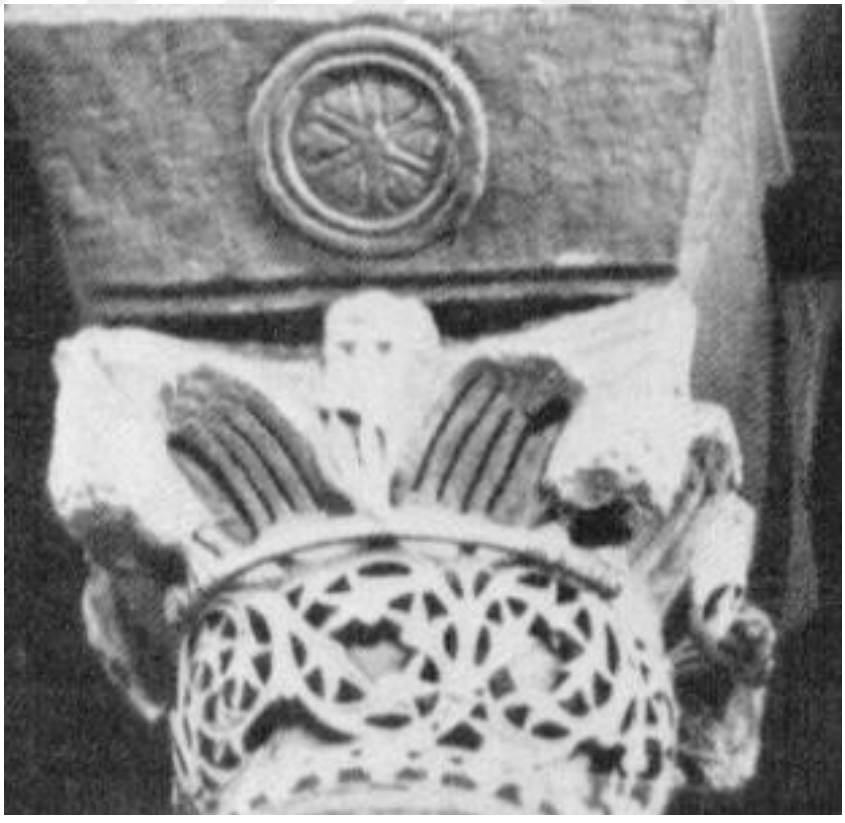
Resim 64: Üzerinde Ejder Kuyruğu Şekli Olan Levha

Resim 65:Aziz Theodor Tiron'a Ait Olduğu Düşünülen Yüzük

Resim 66: Topkapı Sarayı Müzesi'nde Bulunan Lahit

Resim 67: Selanik Aziz Dimitrios Kilisesi Sütun Başlığı

Resim 68: İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde Bulunan Lahit

Resim 69: Aya İrini Kilisesi Korkuluk Levhası

Resim 70: Mermer Platformda Bulunan Güneş Rozeti

Resim 71:Paros Panagia Ekatontapiliani Kilisesi, Güneş Rozeti

Resim 72:Yapının Kuzey Kısmındaki Zemin Üzerinde Bulunan Monogram

Resim 73: Yapının Batı Kısmındaki Zemin Üzerinde Bulunan Monogram

Resim 74:Viking Haçı

Resim 75: Çift Ejder Başlı Bir Halka

Resim 76: Viking Savaşçılarının Oyunu “hnefatafl”

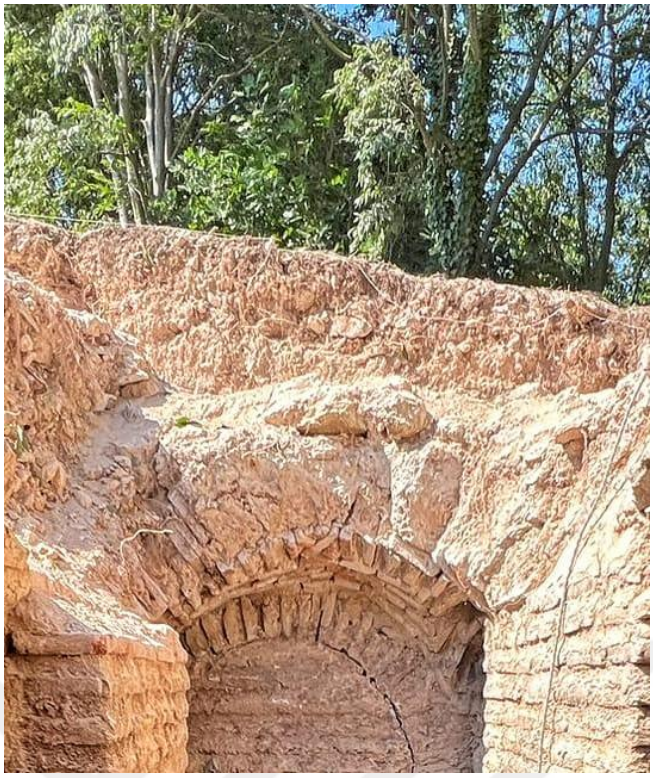
Resim 77: Boyunda Viking Haçı Taşıyan Birey

Resim 78: Üstü Kapatılmış Tünel Girişi

Resim 79: Duvarlarla Sınırlandırılmış Alan

Resim 80: Kuzey Yönde Örülmüş Tonoz

Resim 81: Kireç Doku İle Kaplı Zemin

Resim 82: Girişte Bulunan Apsislerden Biri

Resim 83:Ticari / Gümrük Yapısı

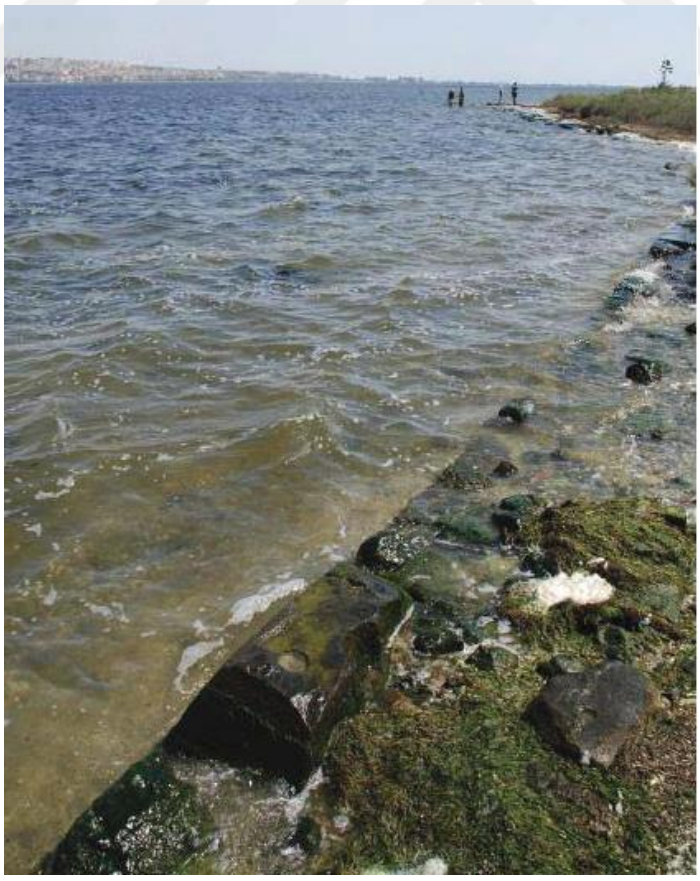
Resim 85: Ticari / Gümrük Yapısı / Yapının Son Durumu

Resim 84: Ticari / Gümrük Yapısında Bulunan Yazı Takımı

Resim 86: Ticari / Gümrük Yapısında Bulunan Sütun Başlığı

Resim 87: Büyük Liman Duvar Kalıntıları

Resim 88: Deniz Fenerine Ait Kalıntılar

Resim 89: Mezarda Ele Geçen Bronz Olta Ucu

Resim 90: Mezarda Ele Geçen, Zil, Küpe ve Bilezik

Resim 91: Mezarda Ele Geçen İskelet Kafatasında Ameliyat İzi

Resim 93: Üzerinde Haç İşareti Olan Mezar Kapağı

Resim 92: İskelet Üzerinde Bulunan Seramik Parçasına Çizili Haç

Resim 94: Apsisli Yapı Kalıntısı

Resim 95: İmparator I. Ioustinianos Dönemi'ne Ait Sikke

Resim 96: Kafatası Kırılmış Bireyler

Resim 97:Yapı Altında Kalmış Bireyler

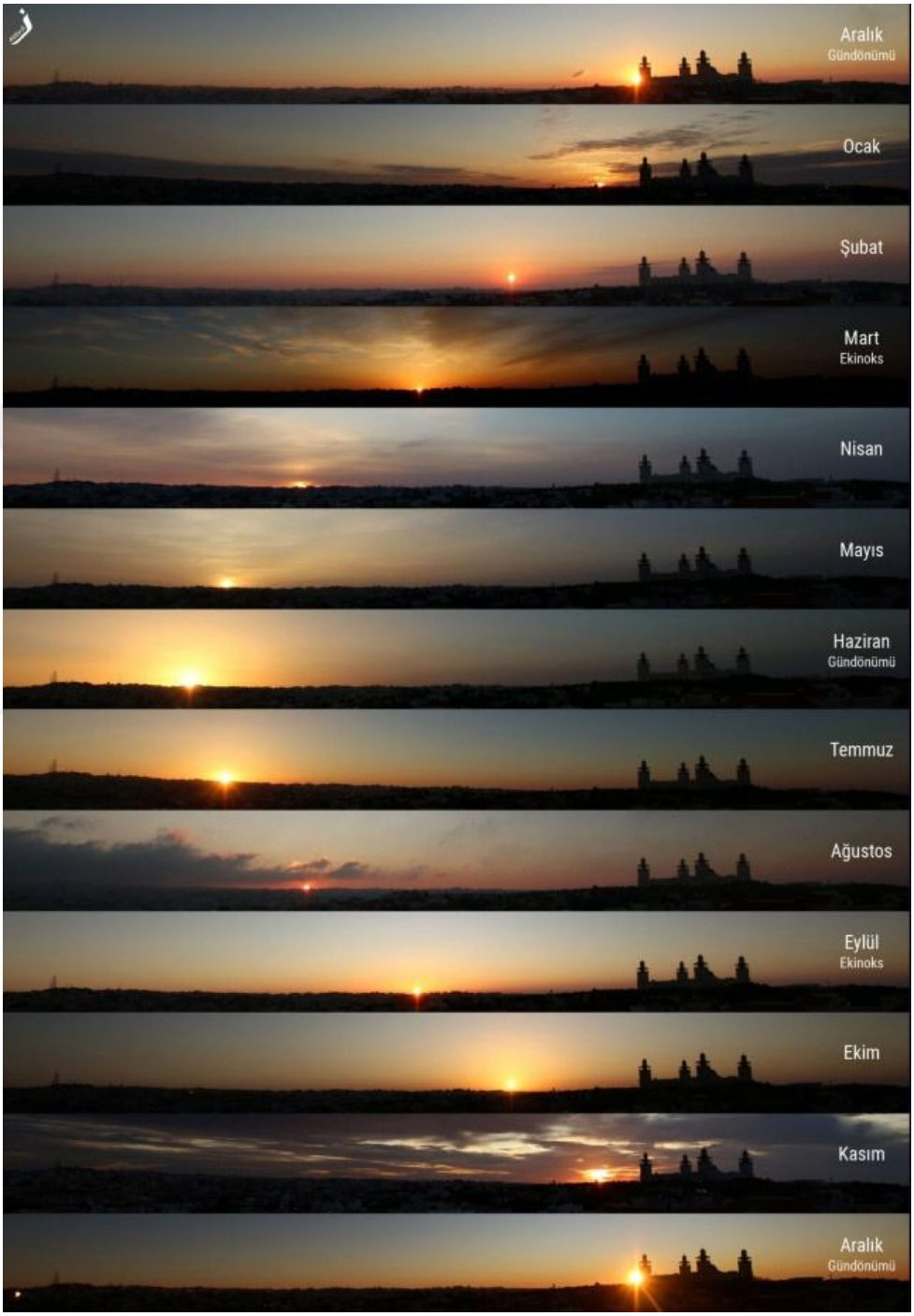
Resim 98: Birbirine Sarılmış Şekilde Ölmüş Bireyler

Resim 99: Apsisli Yapı ve Mezarlar

Resim 100: Apsisli Yapı ve Mezarlar

Resim 101: Güneşin Konumu

Resim 102: Farklı Yönlerdeki Mezar Yapıları

Resim 103: Apsisli Yapıda Bulunan Heykelcikler

Resim 104: Geyikli Tanrı Figürini

KATALOG

KATALOG 1: M1 Mezar

Buluntu İsmi ve Tarihi	M1 Mezar / 18.07.2011
Mezar Tipi	Basit Mezar
Mezar Yönü	Doğu-Batı
Mezar Ölçüleri	85-19 cm
Cinsiyet	?
İskelet Boyu	47.09 cm
Yaş	36-38 Haftalık

KATALOG 2: M2 Mezar

Buluntu İsmi ve Tarihi	**M2 Mezar / 19.07.2011**
Mezar Tipi	**Tuğla ile desteklenmiş tonozlu mezar**
Mezar Yönü	**Doğu-Batı**
Mezar Ölçüleri	**Mezar Ölçülememiştir**
Cinsiyet	**Erkek**
İskelet Boyu	**170.94 cm**
Yaş	**35 yaşından büyük**

KATALOG 3: M3 Mezar

Buluntu İsmi ve Tarihi	**M3 Mezar / 20.07.2011**
Mezar Tipi	**Basit Mezar**
Mezar Yönü	**Doğu-Batı**
Mezar Ölçüleri	**68-20 cm**
Cinsiyet	**Belirlenemedi**
İskelet Boyu	**47.76 cm**
Yaş	**38-40 Haftalık**

KATALOG 4: M4 Mezar

Buluntu İsmi ve Tarihi	**M4 Mezar / 26.07.2011**
Mezar Tipi	**Basit Mezar**
Mezar Yönü	**Doğu-Batı**
Mezar Ölçüleri	**65-12 cm**
Cinsiyet	**Yaş sebebiyle belirlenemedi**
İskelet Boyu	**49.26-49.62 cm**
Yaş	**0-6 ay arasında**
Mezar Buluntuları	**İki Boncuk, Konstantin Yazılı Tuğla**

KATALOG 5: M5 Mezar

Buluntu İsmi ve Tarihi	**M5 Mezar / 26.07.2011**
Mezar Tipi	**Basit Mezar**
Mezar Yönü	**Doğu-Batı**
Mezar Ölçüleri	**180 x 54 cm**
Cinsiyet	**Erkek**
İskelet Boyu	**163.86 cm**
Yaş	**22-24 yaşlarında**
Mezar Buluntuları	**Boncuk, Balık Kaburgaları, Sırlı Seramik Parçaları**

KATALOG 6: M6 Mezar

Buluntu İsmi ve Tarihi	**M6 Mezar/ 04.08.2011**
Mezar Tipi	**Basit Mezar**
Mezar Yönü	**Doğu-Batı**
Mezar Ölçüleri	**166-42 cm**
Cinsiyet	**Erkek**
İskelet Boyu	**162.59 cm**
Yaş	**22-35 yaş aralığında**

KATALOG 7: M7 Mezar

Buluntu İsmi ve Tarihi	**M7 Mezar / 08.08.2011**
Mezar Tipi	**Basit Mezar**
Mezar Yönü	**Kemikler dağılmıştır**
Mezar Ölçüleri	**Mezar Ölçülememiştir**
İskelet Boyu	**176.08 cm**
Cinsiyet	**Erkek**
Yaş	**25-28 yaş aralığında**

KATALOG 8: M8 Mezar

Buluntu İsmi ve Tarihi	**M8 Mezar / 10.08.2011**
Mezar Tipi	**Basit Mezar**
Mezar Yönü	**Doğu- Batı**
Mezar Ölçüleri	**164-35 cm**
Cinsiyet	**Kadın**
İskelet Boyu	**160.79 cm**
Yaş	**22-27 yaş aralığında**

KATALOG 9: M9 Mezar

Buluntu İsmi ve Tarihi	**M9 Mezar / 10.08.2011**
Mezar Tipi	**Basit Mezar (İki Kafatası)**
Mezar Yönü	**Doğu-Batı**
Mezar Ölçüleri	**NIVO:9.97 cm**
Cinsiyet	**1.birey:Kadın, 2.birey ?**
İskelet Boyu	**1.birey:150.12 cm, 2.birey: ?**
Yaş	**1.birey:35-50 yaş arası 2.birey:3.5-4 yaşlarında**

KATALOG 10: M10 Mezar

Buluntu İsmi ve Tarihi	**M10 Mezar / 23.07.2012**
Mezar Tipi	**Basit Mezar (İki Çocuk)**
Mezar Yönü	**Doğu-Batı**
Mezar Ölçüleri	**10.43 cm**
Cinsiyet	**Yaş sebebiyle cinsiyet belirlenemedi**
İskelet Boyu	**1.birey: 82.73 cm 2.birey:70.55 cm**
Yaş	**1.birey:18-24 ay aralığında 2.birey: 6-12 ay aralığında**

KATALOG 11: M11 Mezar

Buluntu İsmi ve Tarihi	**M11 Mezar / 09.08.2012**
Mezar Tipi	**Basit Mezar**
Mezar Yönü	**Doğu-Batı**
Mezar Ölçüleri	**180-40 cm**
Cinsiyet	**Kadın**
İskelet Boyu	**158.95 cm**
Yaş	**22 yaşından büyük**
Mezar Buluntuları	**1 adet çivi, cam ve ahşap parçaları**

KATALOG 12: M12 Mezar

Buluntu İsmi ve Tarihi	**M12 Mezar/ 10.08.2012**
Mezar Tipi	**Basit Mezar**
Mezar Yönü	**Doğu- Batı**
Mezar Ölçüleri	**166-44 cm**
Cinsiyet	**Erkek**
İskelet Boyu	**163.33 cm**
Yaş	**22-30 yaş aralığında**
Mezar Buluntuları	**Camdan kırmızı renkli haç şeklinde kolye ucu**

KATALOG 13: M13 Mezar

Buluntu İsmi ve Tarihi	**M13 Mezar / 10.08.2012**
Mezar Tipi	**Basit Mezar**
Mezar Yönü	**Doğu-Batı**
Mezar Ölçüleri	**160-46 cm**
Cinsiyet	**Kadın**
İskelet Boyu	**150.12 cm**
Yaş	**20-22 yaşlarında**
Mezar Buluntuları	**1 adet boncuk**

KATALOG 14: M14 Mezar

Buluntu İsmi ve Tarihi	**M 14 Mezar/ 13.08.2015**
Mezar Tipi	**Basit Mezar (Boş)**
Mezar Ölçüleri	**90 cm > (Çocuk mezarı olabilir ?)**
İskelet Boyu	**İskelet bulunmamıştır**
Mezar Buluntuları	**Bronz pul ve yüzük**

KATALOG 15: M15 Mezar

Buluntu İsmi ve Tarihi	**M15 Mezar / 26.08.2021**
Mezar Tipi	**Niş içindeki platform kırılarak mezar oluşturulmuş**
Mezar Yönü	**Doğu-Batı**
Mezar Ölçüleri	**2.15 cm (Niş içindeki platform)**
İskelet Boyu	**1.75 cm**
Cinsiyet	**Erkek**
Yaş	**30 yaşından büyük**
Mezar Buluntuları	**Bronz Olta İğnesi**

KATALOG 16: M16 Mezar

Buluntu İsmi ve Tarihi	**M16 Mezar/ 13.08.2022**
Mezar Tipi	**Niş içinde oluşturulmuş platform ile duvar arasında kenarına gömülmüş**
İskelet Boyu	**Kemikler aynı yerde toplanmış**

KATALOG 17:M17 Mezar

Buluntu İsmi ve Tarihi	**M17 Mezar / 22.08.2022**
Mezar Tipi	**Taş levhalarla kapatılmış**
Mezar Ölçüleri	**Yaklaşık 1.20 cm -30 cm**

KATALOG 18: M18 Mezar

Buluntu İsmi ve Tarihi	**M18 Mezar / 23.08.2022**
Mezar Tipi	**Duvar Örgülü Bir Niş İçindeki Platform ile Duvar Arasında Bulunmuştur**
İskelet Boyu	**İskelet dağınık bulunmuştur**

KATALOG 19: M19 Mezar

Buluntu İsmi ve Tarihi	**M19 Mezar / 13.09.2022**
Mezar Tipi	**Kiremitle Örtülü Basit Mezar**
Mezar Ölçüleri	**80 cm**
İskelet Boyu	**55 cm**
Mezar Buluntuları	**Bilezik, Zil, Küpe**

KATALOG 20: M20 Mezar

Buluntu İsmi ve Tarihi	**M20 Mezar / 21.09.2022**
Mezar Tipi	**Basit Mezar**
Mezar Ölçüleri	**170 cm**
İskelet Boyu	**140-145 cm**
Mezar Buluntuları	**Ameliyat izi**

KATALOG 21:M21 Mezar

Buluntu İsmi ve Tarihi	**M21 Mezar / 27.09.2022**
Mezar Tipi	**Basit Mezar**
Mezar Ölçüleri	**80-90 cm arası**
İskelet Boyu	**İskelet Dağınık Bulunmuştur**

KATALOG 22: M22 Mezar

Buluntu İsmi ve Tarihi	**M22 Mezar /29.09.2022**
Mezar Tipi	**Kapağı Haç Bezemeli Basit Mezar**
Mezar Ölçüleri	**160-165 cm**
İskelet Boyu	**140-150 cm**

KATALOG 23:M23 Mezar

Buluntu İsmi ve Tarihi	**M23 Mezar / 30.09.2022**
Mezar Tipi	**Kiremitle Örtülü Basit Mezar**
Mezar Ölçüleri	**80 cm**
İskelet Boyu	**İskelet Dağınık Bulunmuştur**

KATALOG 24:M24 Mezar

Buluntu İsmi ve Tarihi	**M24 Mezar / 27.10.2022**
Mezar Tipi	**Mermer panellerle hazırlanmış kripta mezar**
Mezar Ölçüleri	**190-80 cm**
İskelet Boyu	**Boş**
Mezar Buluntuları	**At Nalı Bezemeli Mezar Levhası, Ejder Kuyruğu Kazımalı Mermer Parçası**

KATALOG 25: M25 Mezar

Buluntu İsmi ve Tarihi	**M25 Mezar / 02.08.2023**
Mezar Tipi	**Basit Örgü Mezar**
Mezar Ölçüleri	**150 cm**
İskelet Boyu	**140 cm**

KATALOG 26: M26 Mezar

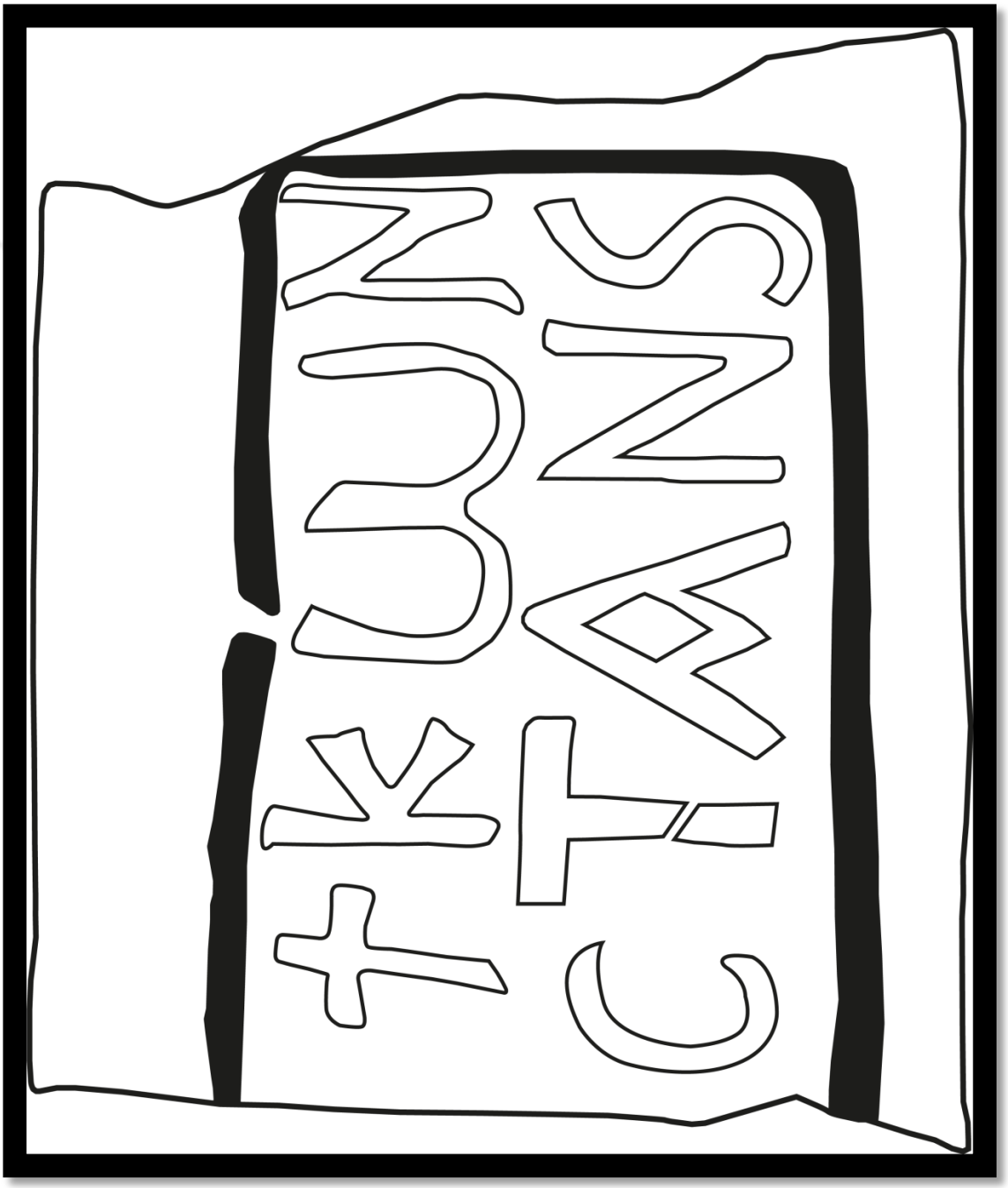
Buluntu İsmi ve Tarihi	**M26 Mezar / 08.08.2023**
Mezar Tipi	**Basit Mezar**
Mezar Ölçüleri	**70 cm**
İskelet Boyu	**İskelet dağılmış**

KATALOG 27: M27 Mezar

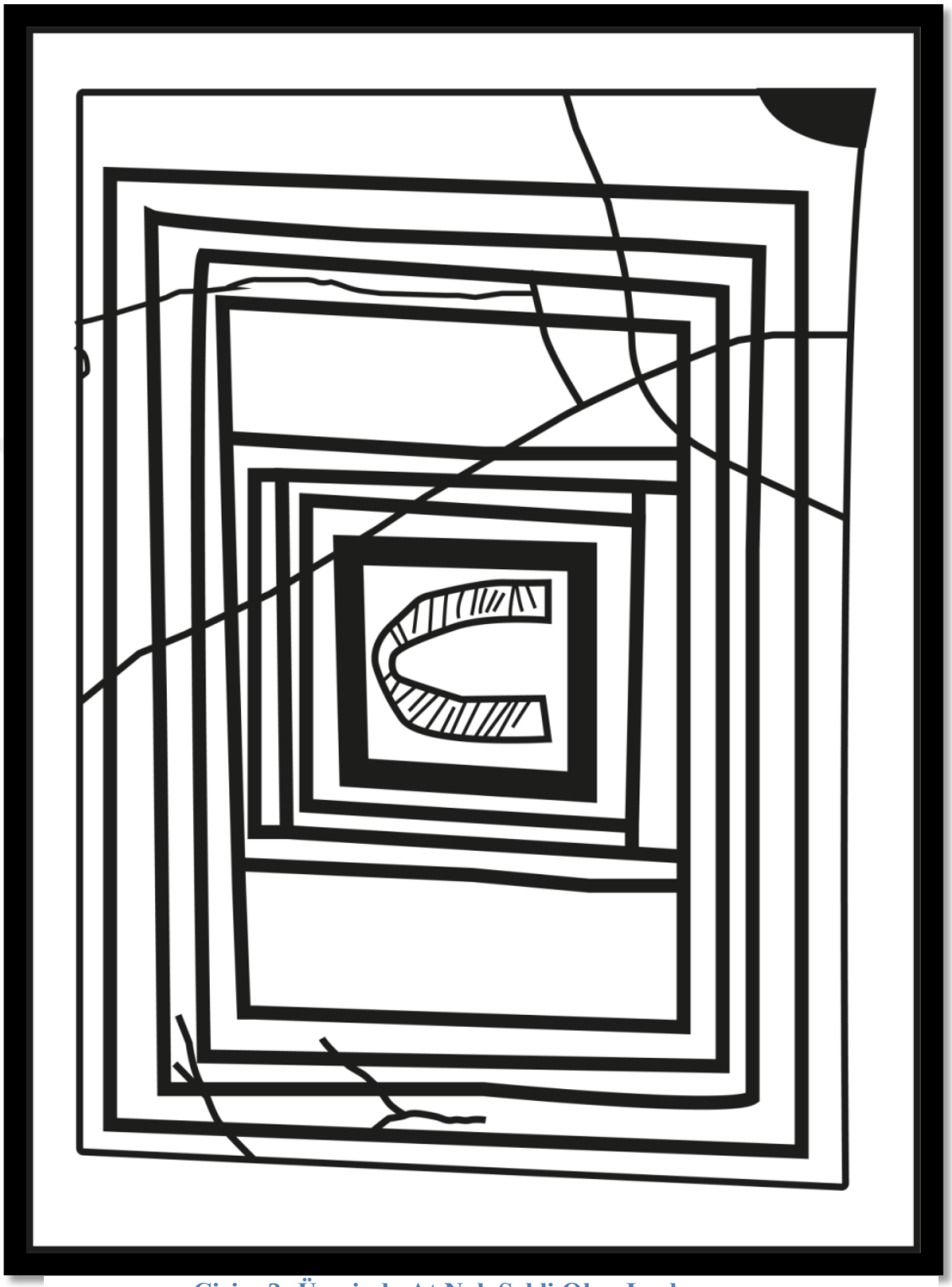

Buluntu İsmi ve Tarihi	**M27 Mezar / 26.08.2024**
Mezar Tipi	**Basit Mezar**
Mezar Ölçüleri	**170-175 cm**
İskelet Boyu	**160-165 cm**
Mezar Buluntuları	**Üzerinde Haç Çizili Seramik Parçası**

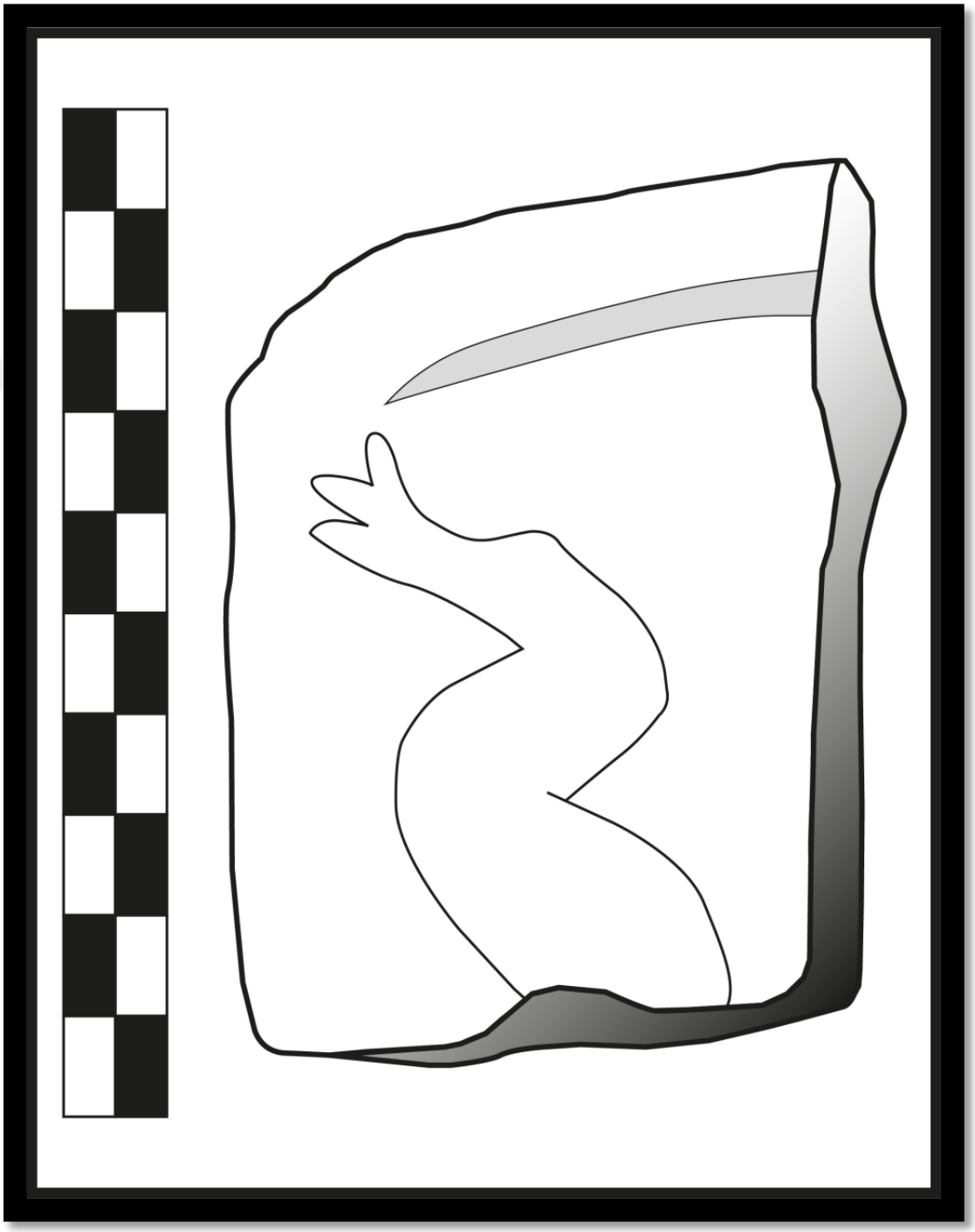
ÇİZİMLER

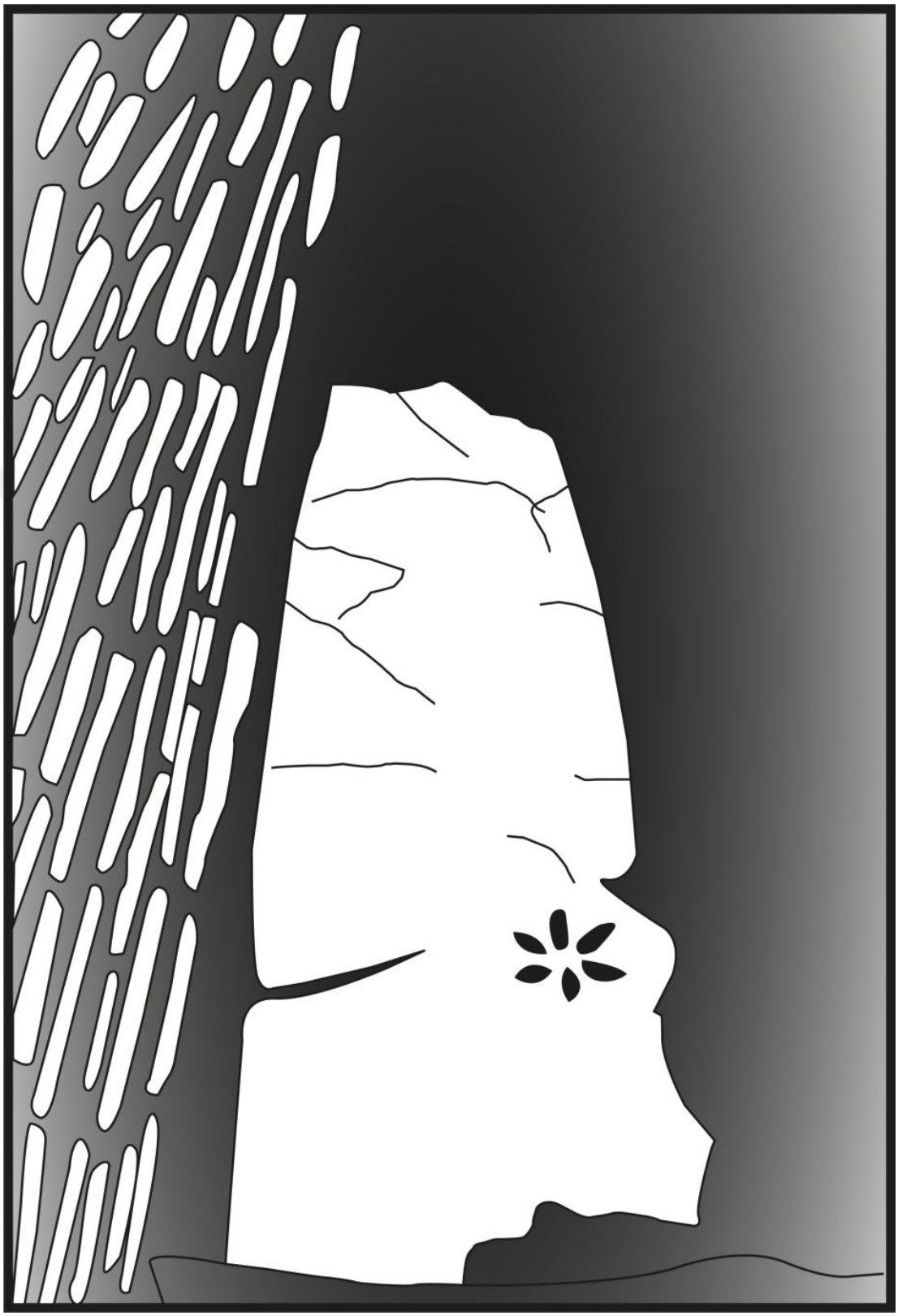
Çizim 1: Damgalı Tuğla

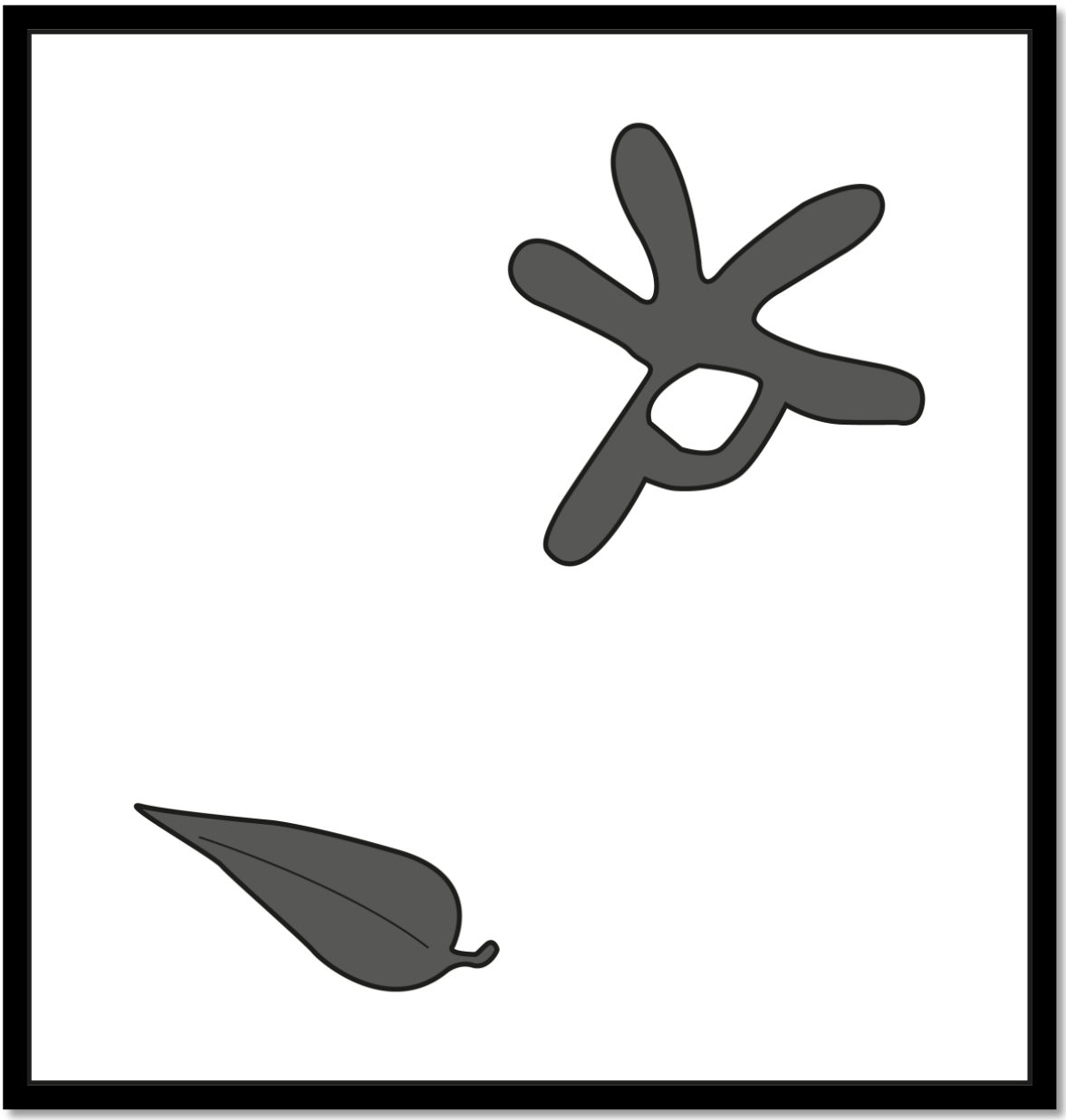
Çizim 2: Üzerinde At Nalı Şekli Olan Levha

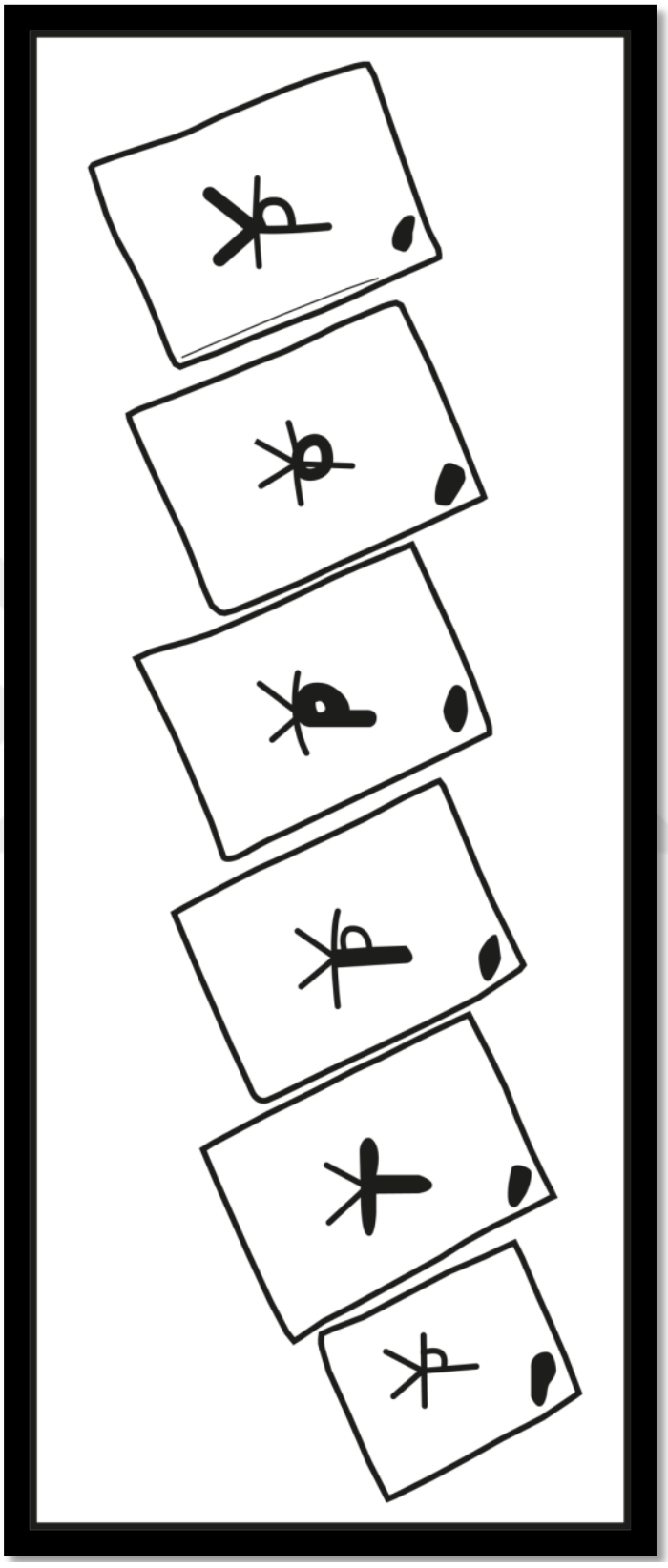
Çizim 3: Üzerinde Ejder Kuyruğu Kazıması Olan Levha

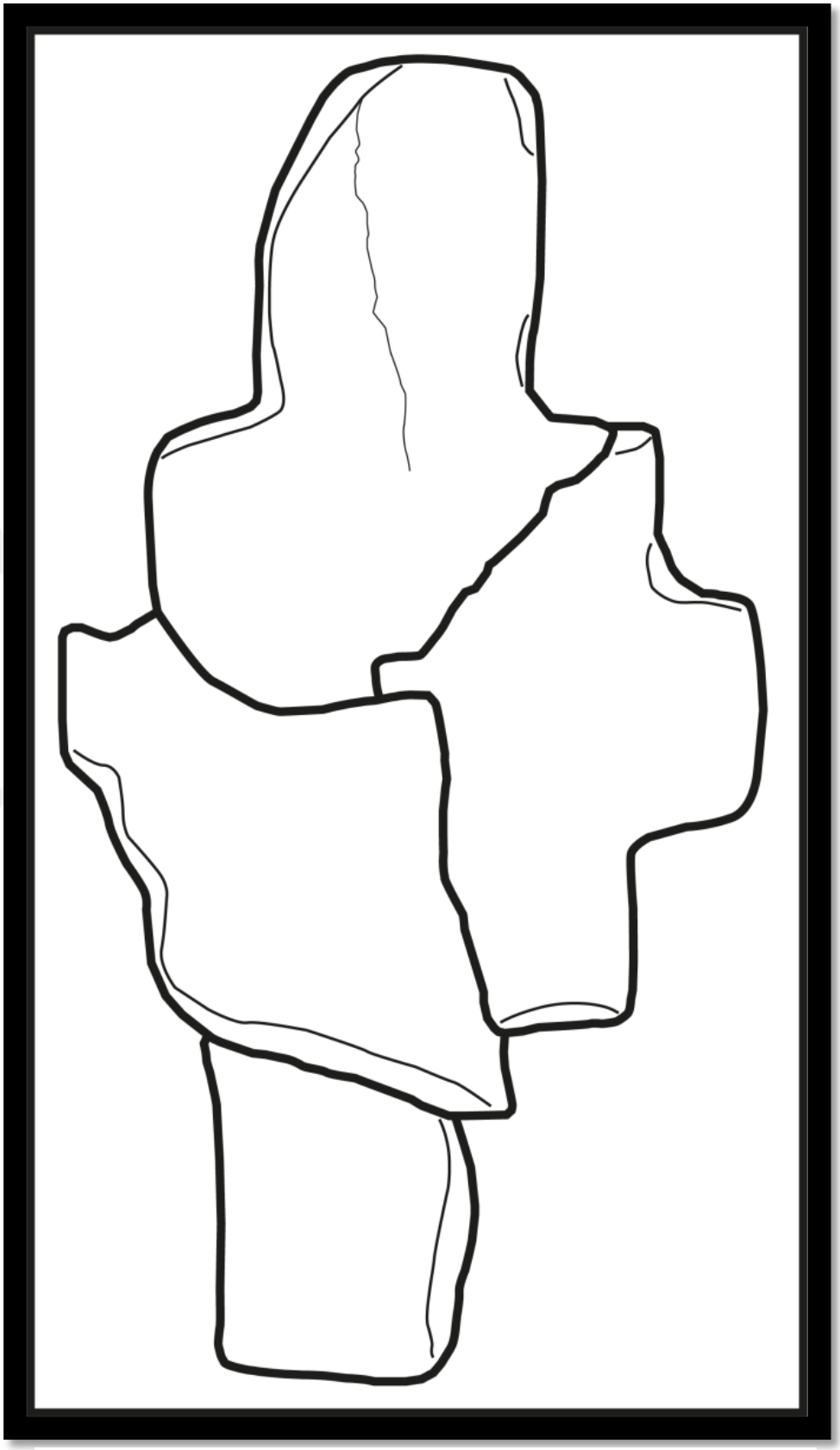
Çizim 4: Monogram ve Güneş Rozeti'nin Bulunduğu Mermer Levha

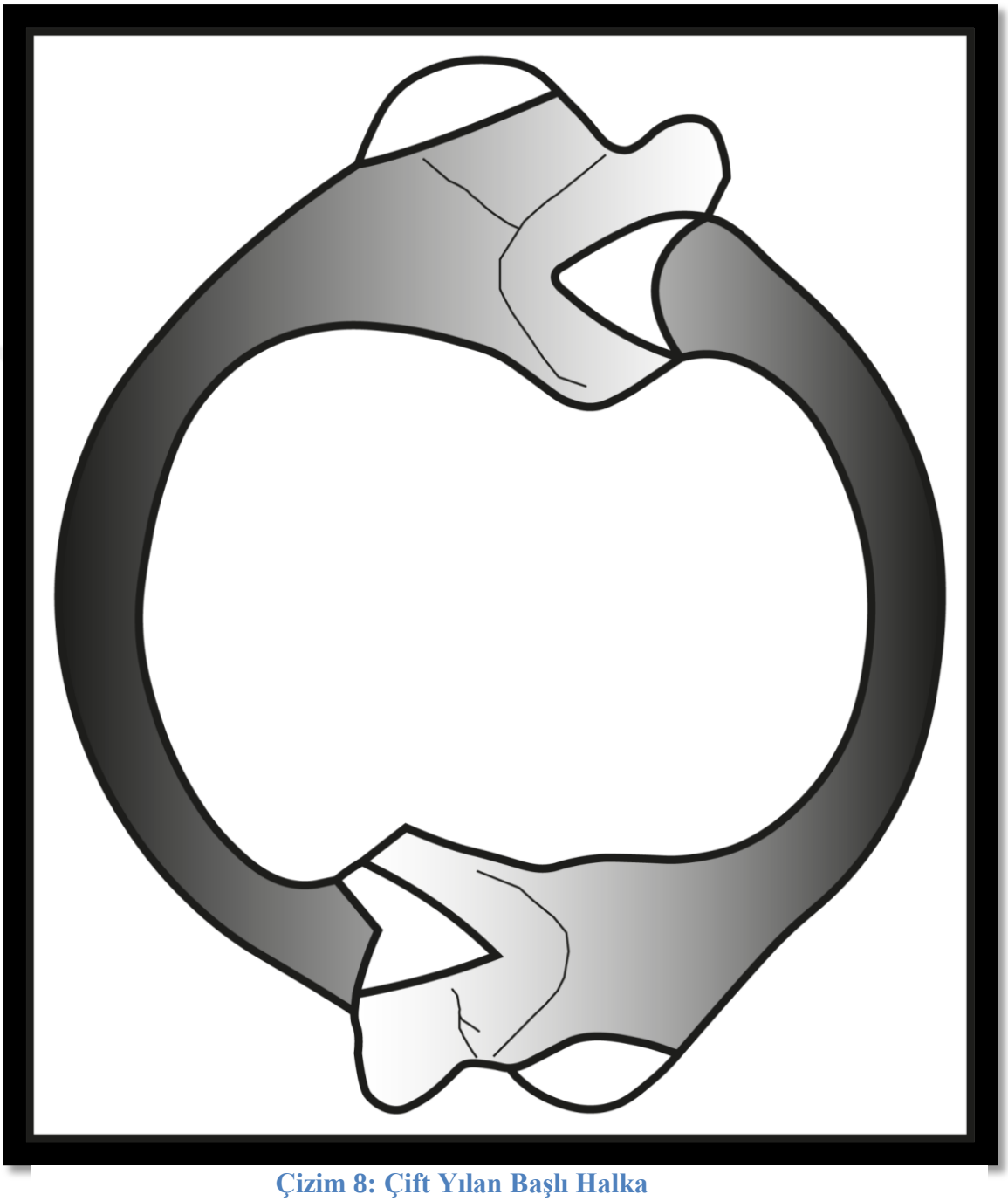
Çizim 5: Mermer Levha Üzerinde Bulunan Monogram

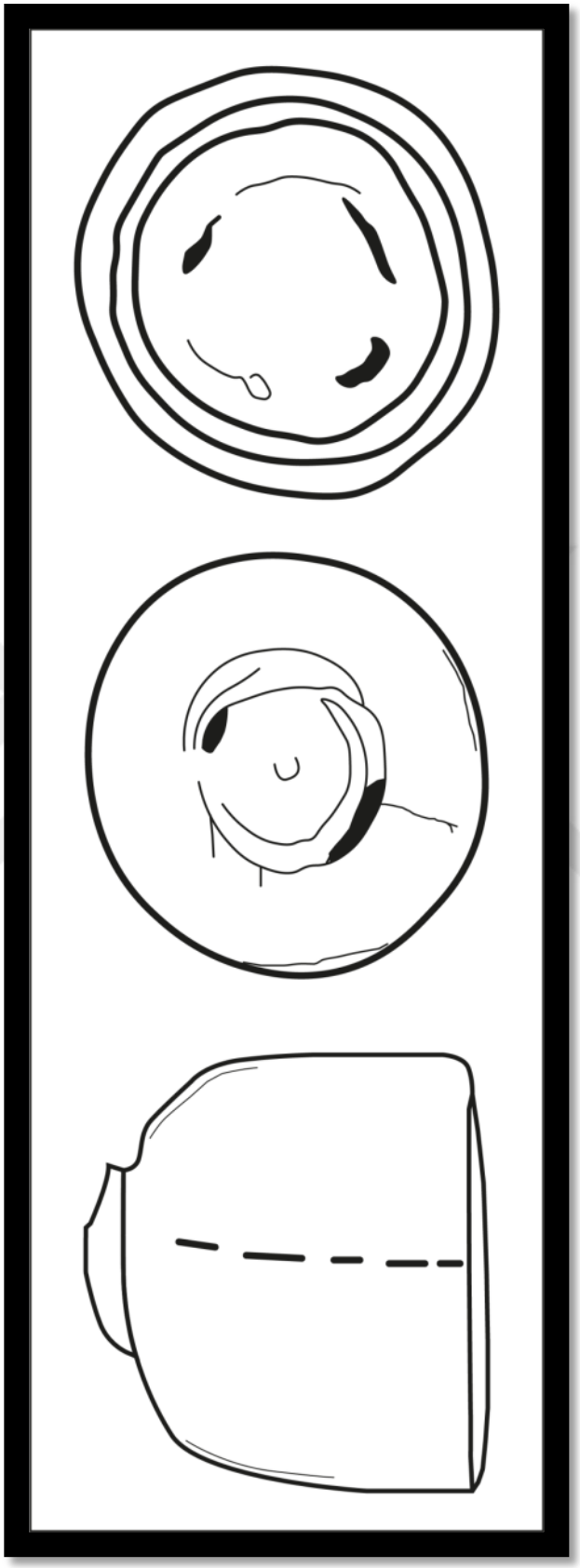
Çizim 6: TIRON Olarak Çözümlenen Monogram

Çizim 7: Viking Haçı

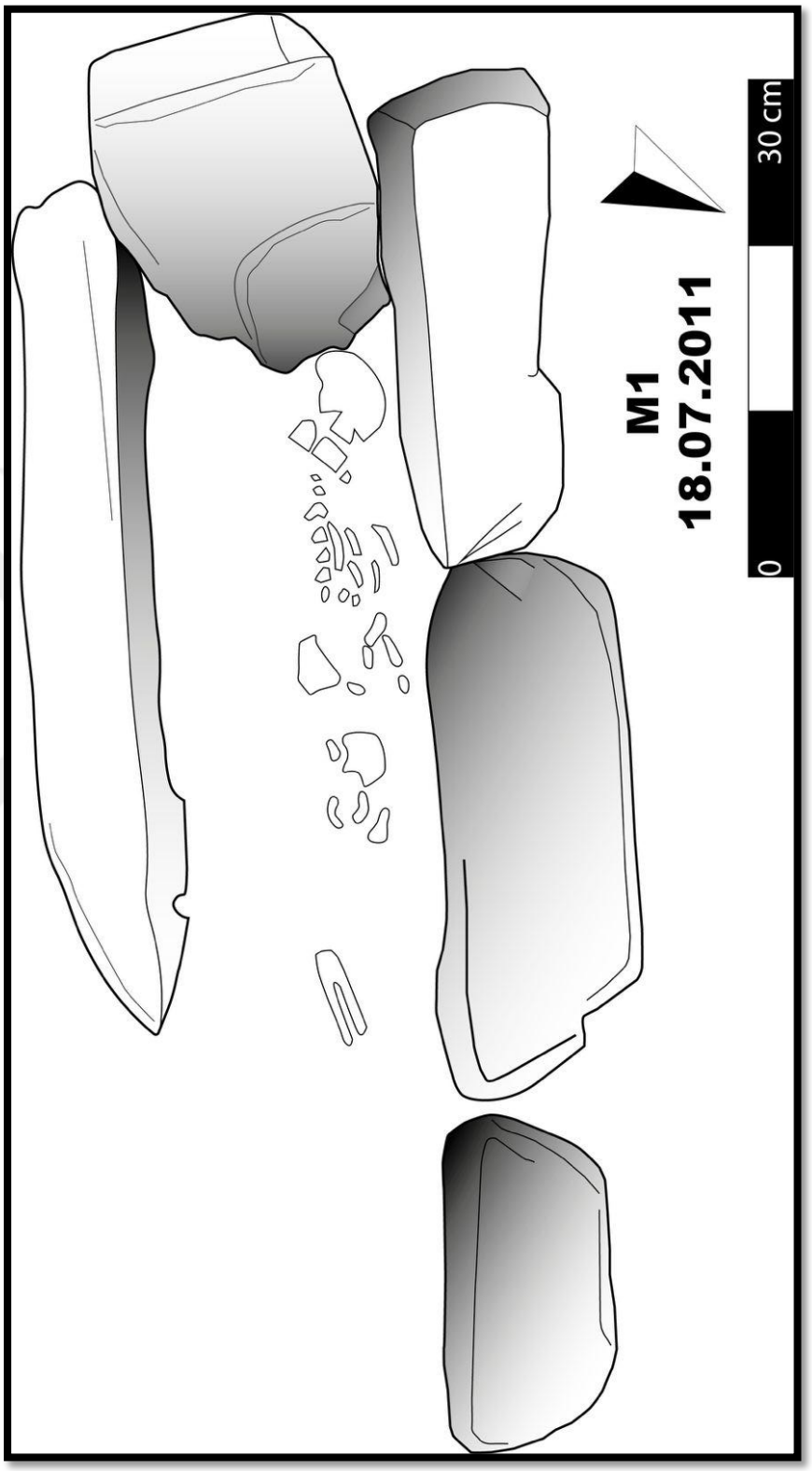
Çizim 8: Çift Yılan Başlı Halka

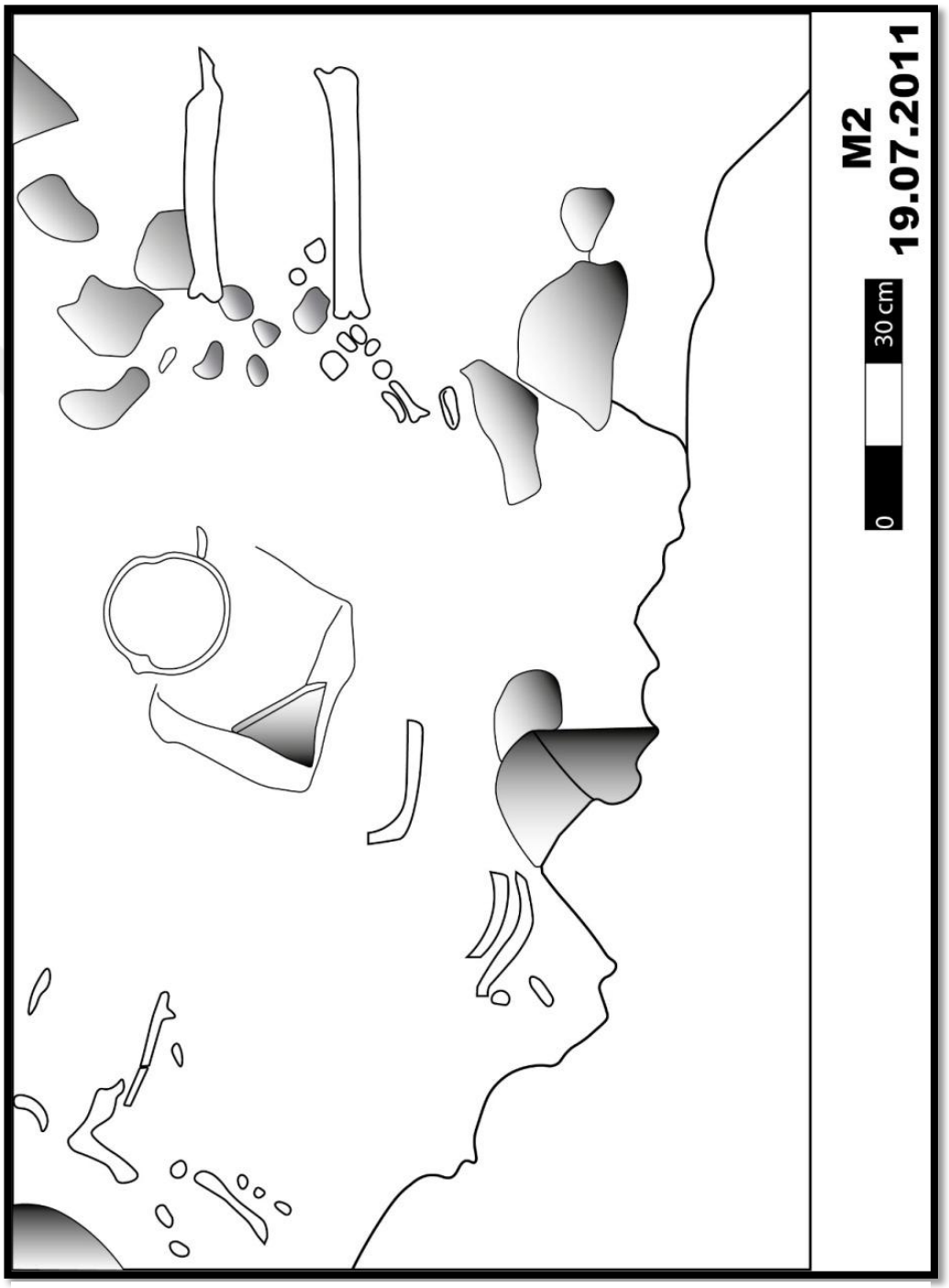
Çizim 9: Viking Savaşçılarının Oyunu“Hnefatafl”

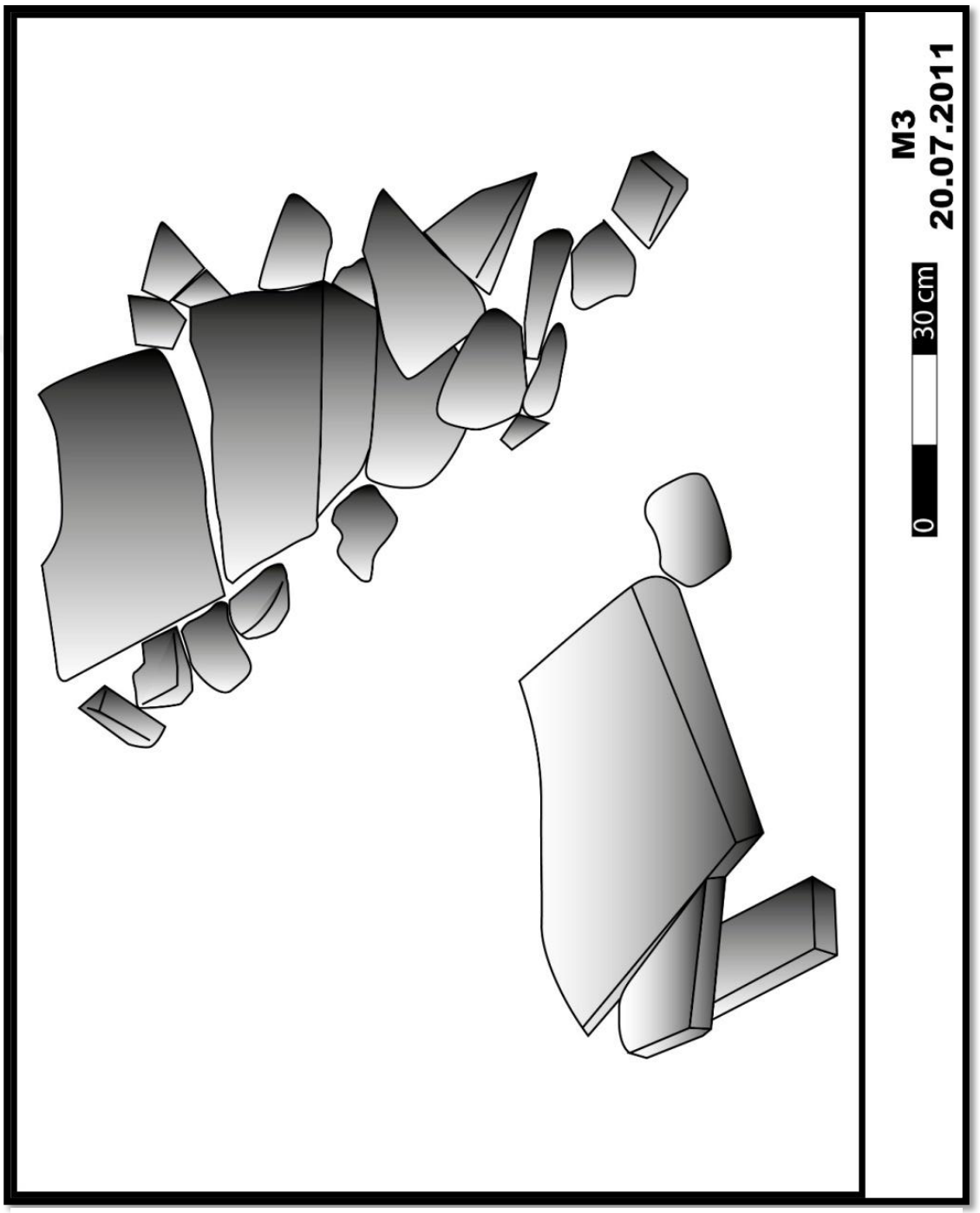
Çizim 10: Viking Haçıyla Gömülmüş Bir İskelet

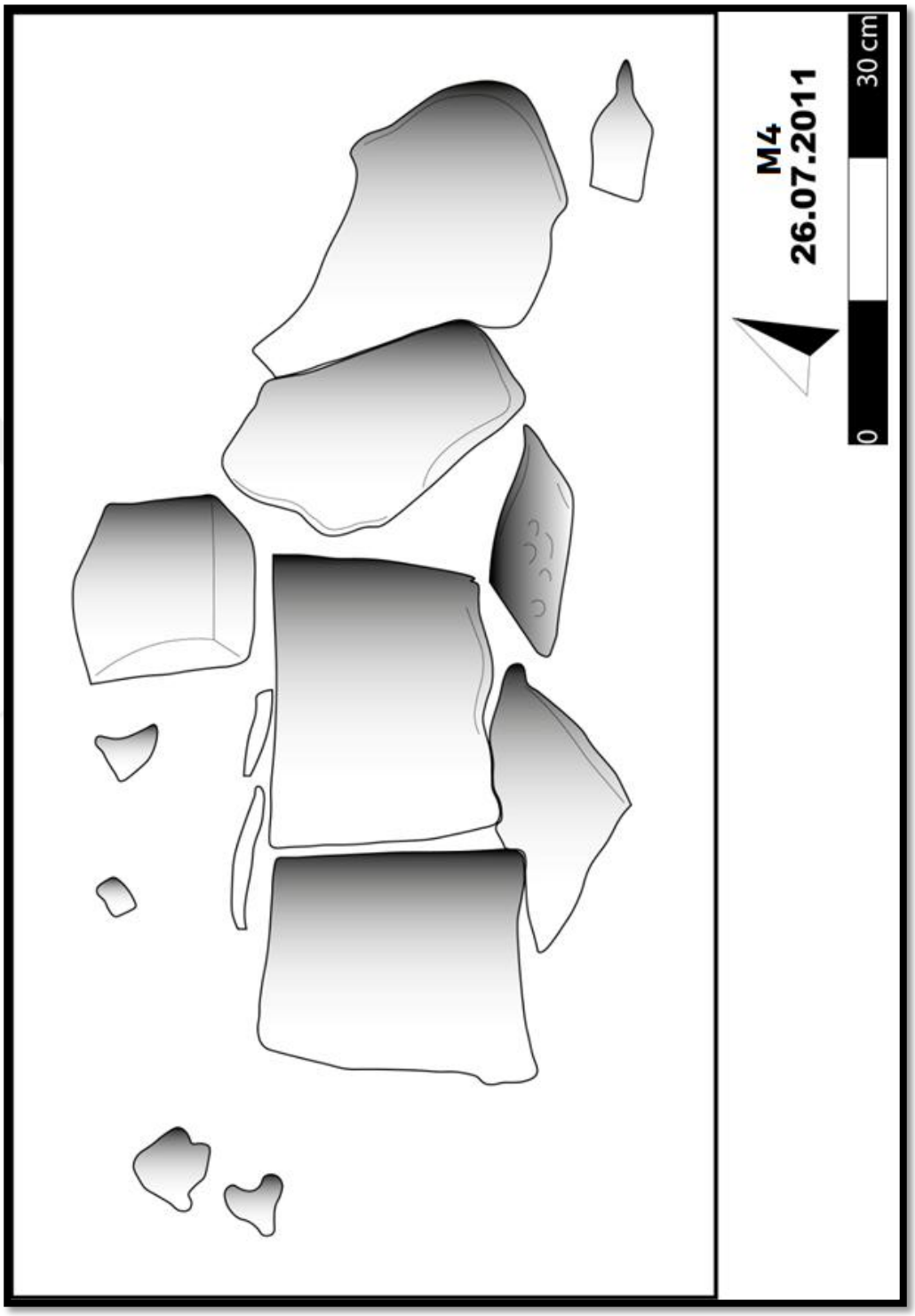
Çizim 11: M1 Mezarı

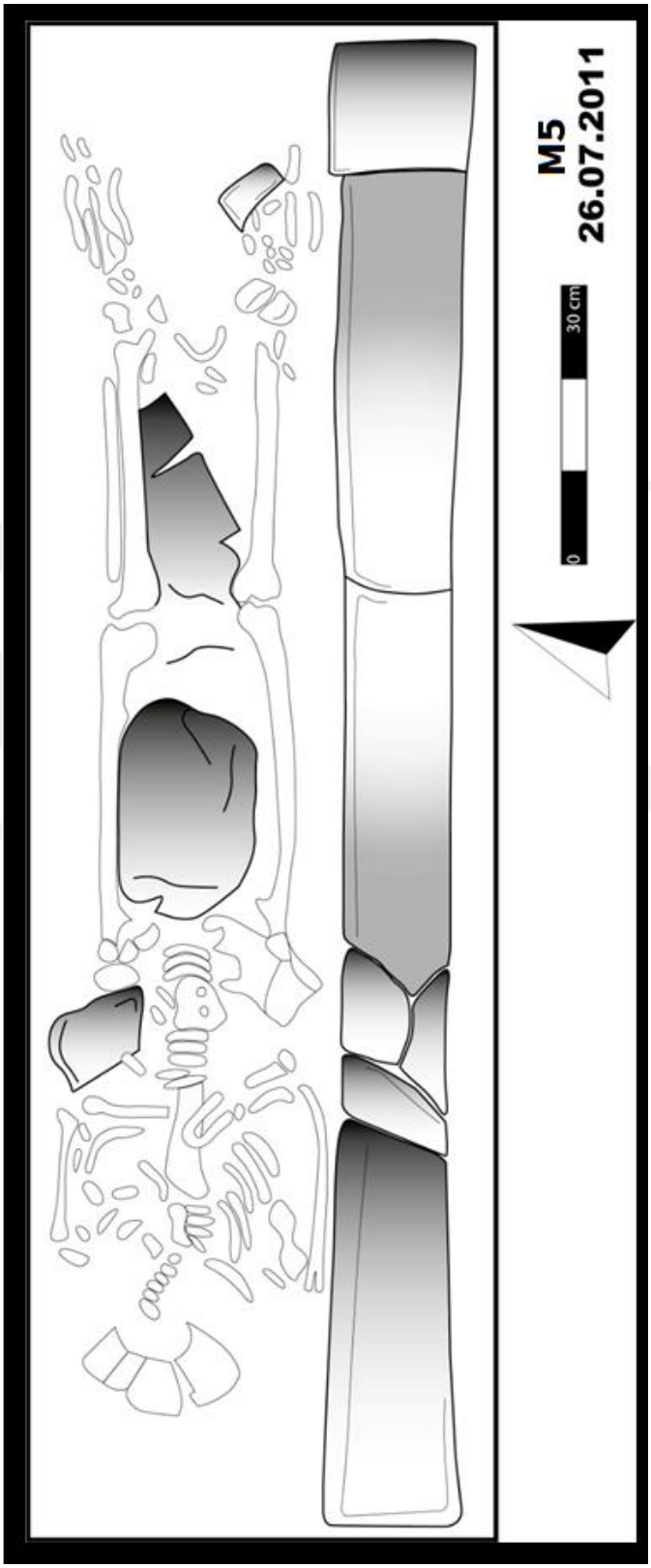
Çizim 12: M2 Mezarı

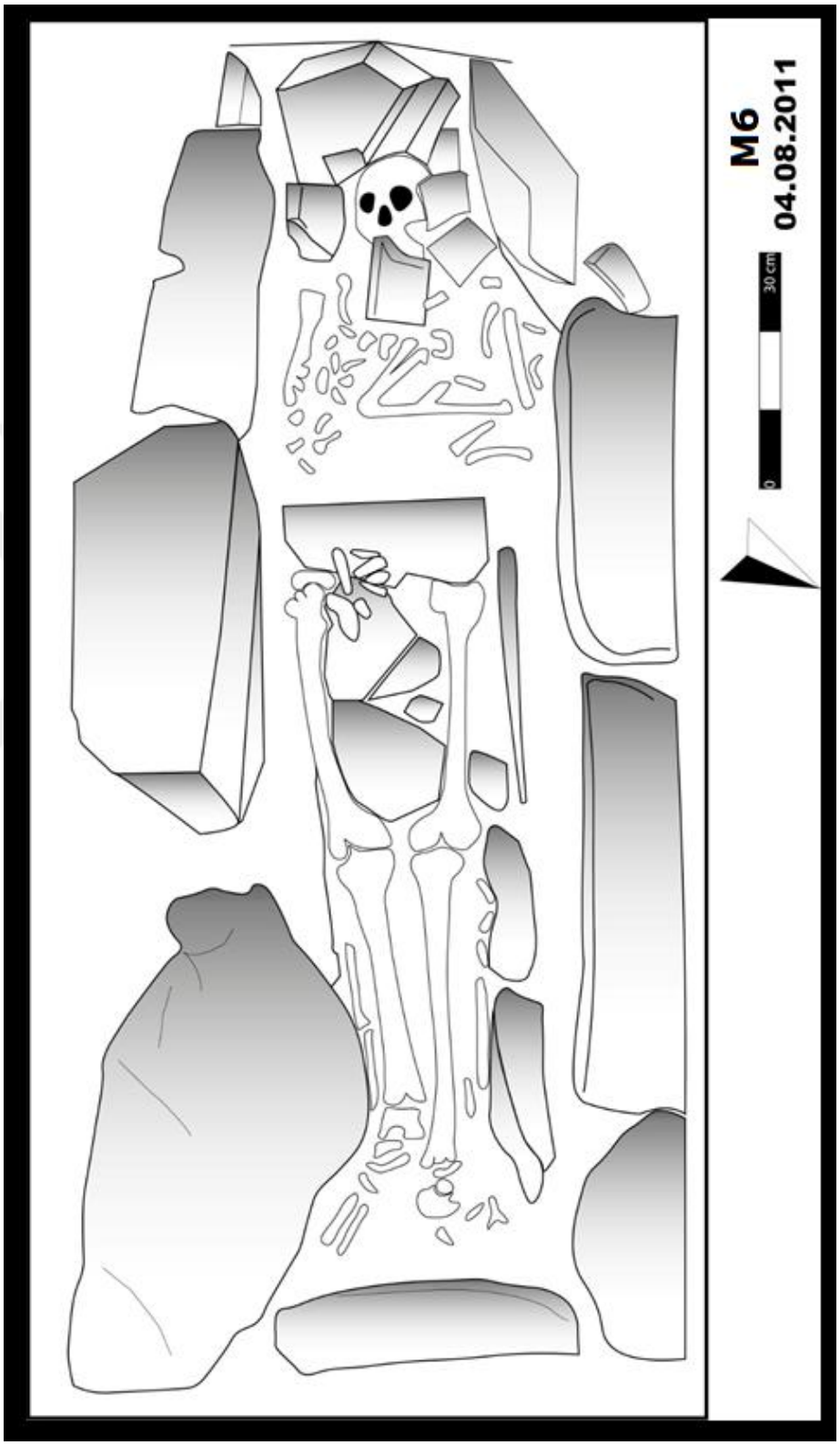
Çizim 13: M3 Mezarı

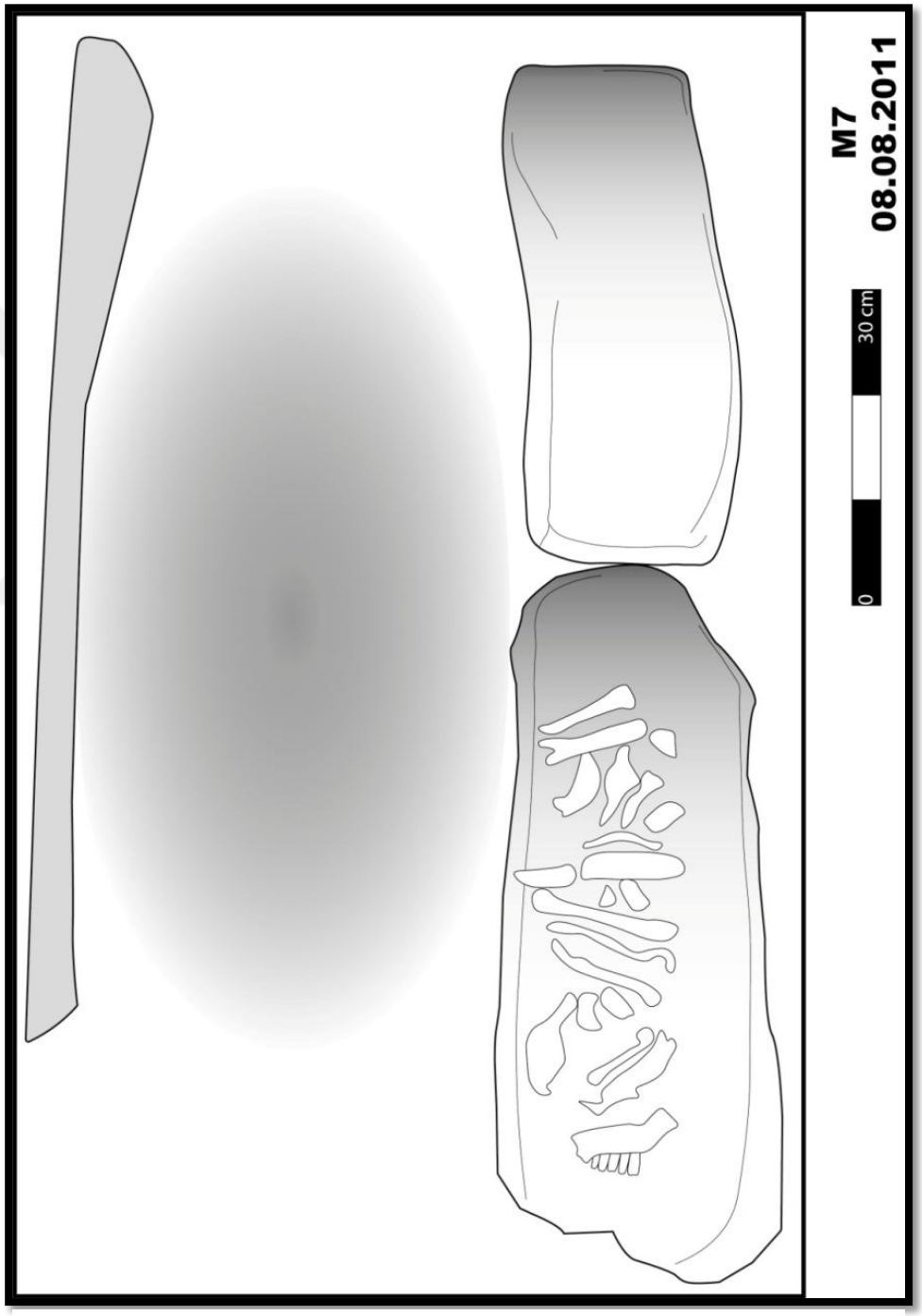
Çizim 14: M4 Mezarı

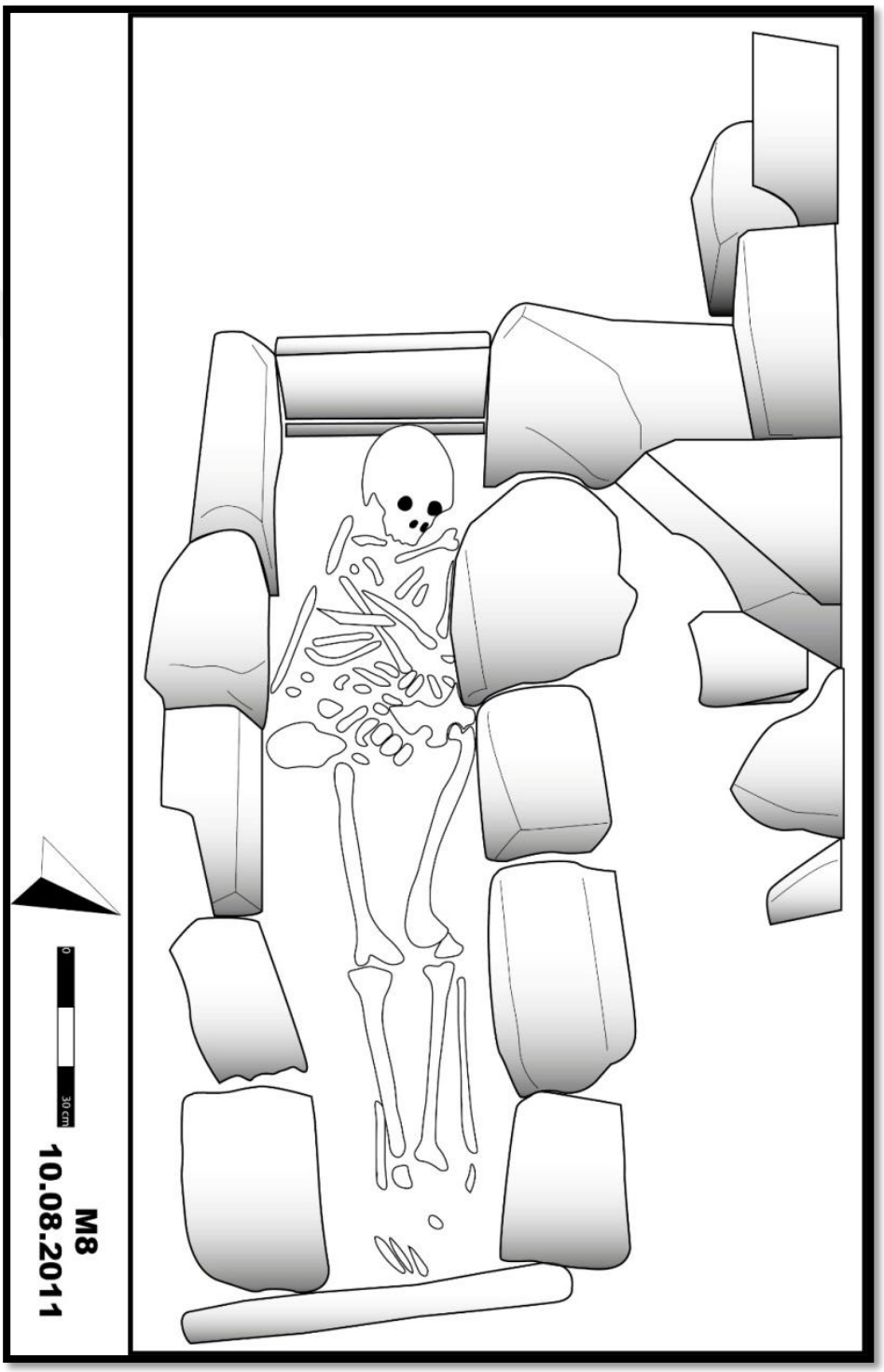
Çizim 15: M5 Mezarı

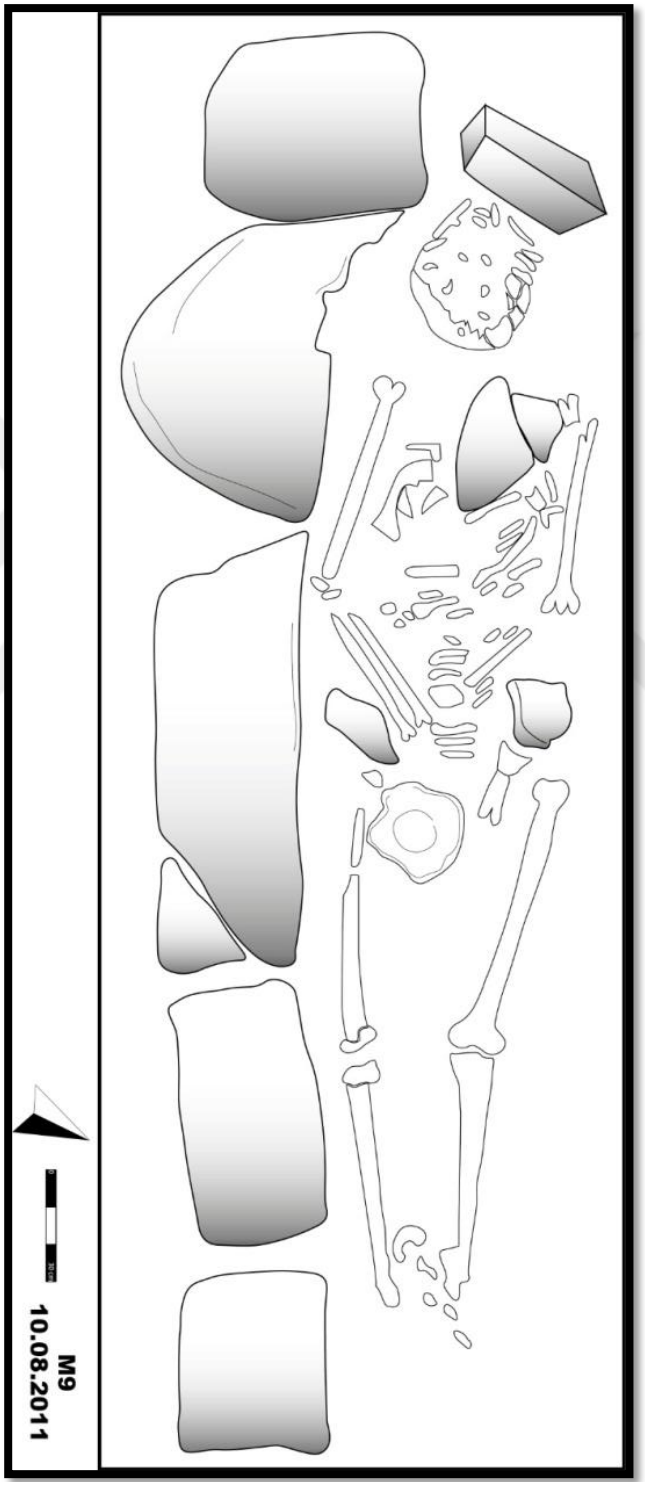
Çizim 16: M6 Mezarı

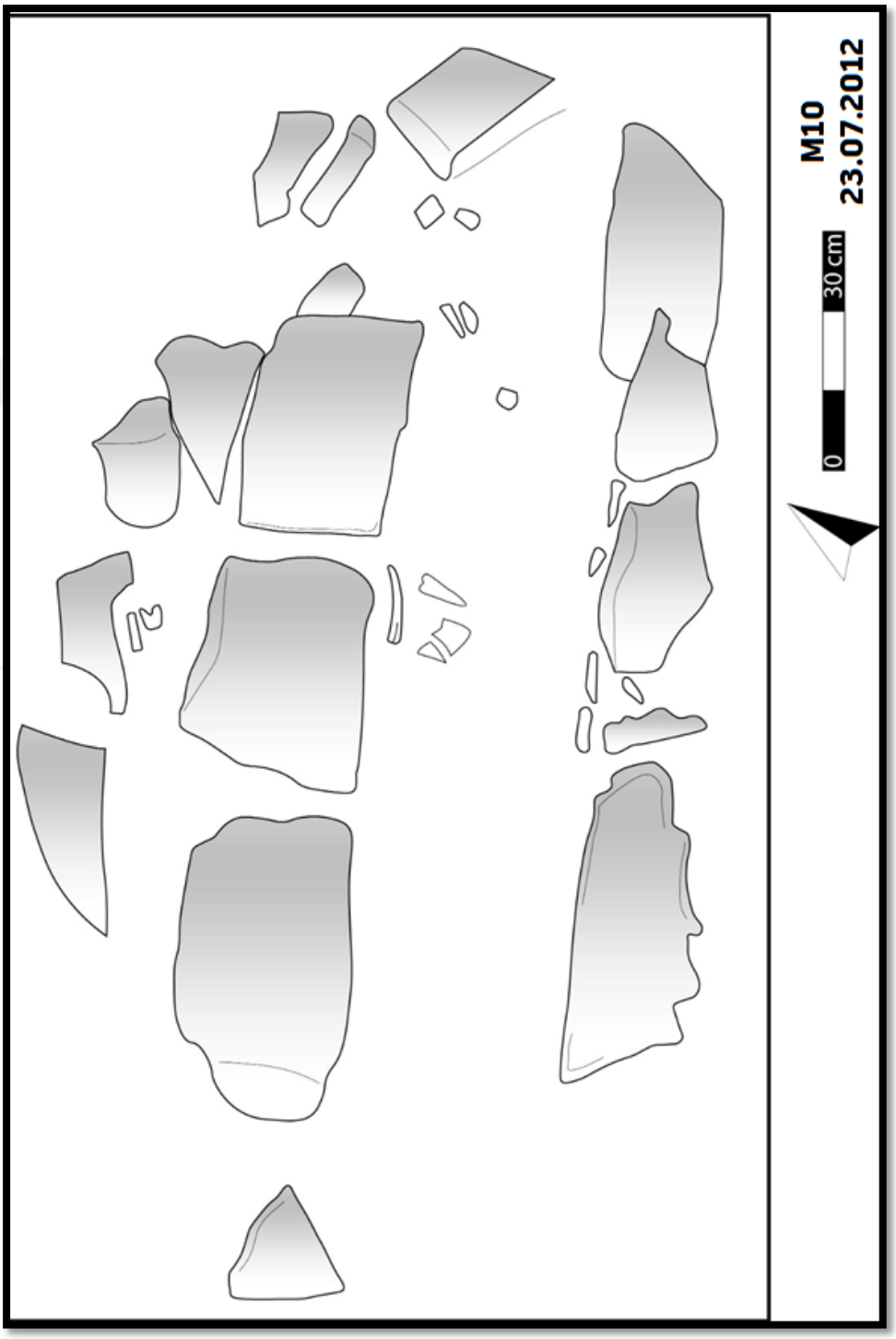
Çizim 17: M7 Mezarı

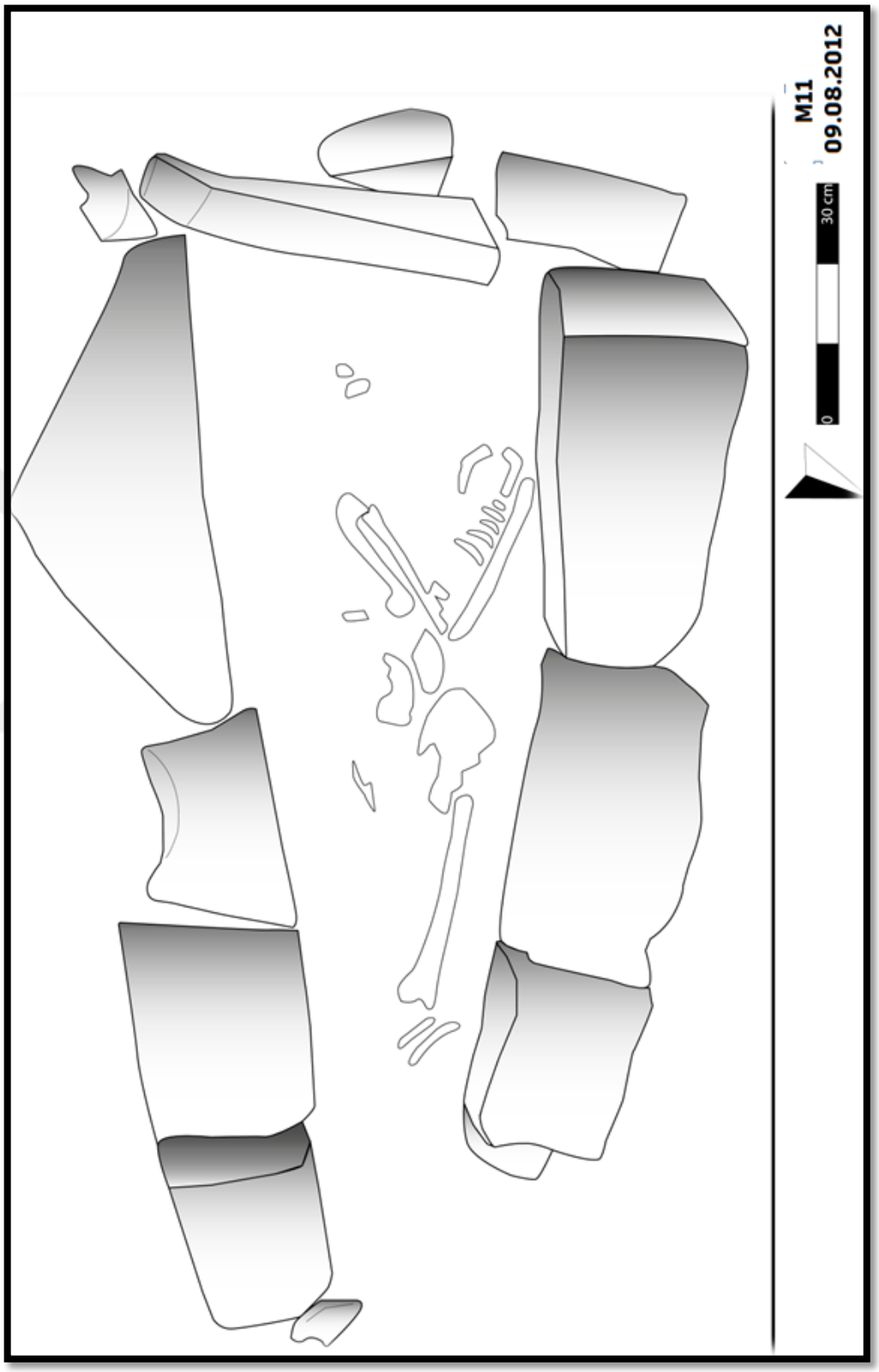
Çizim 18: M8 Mezarı

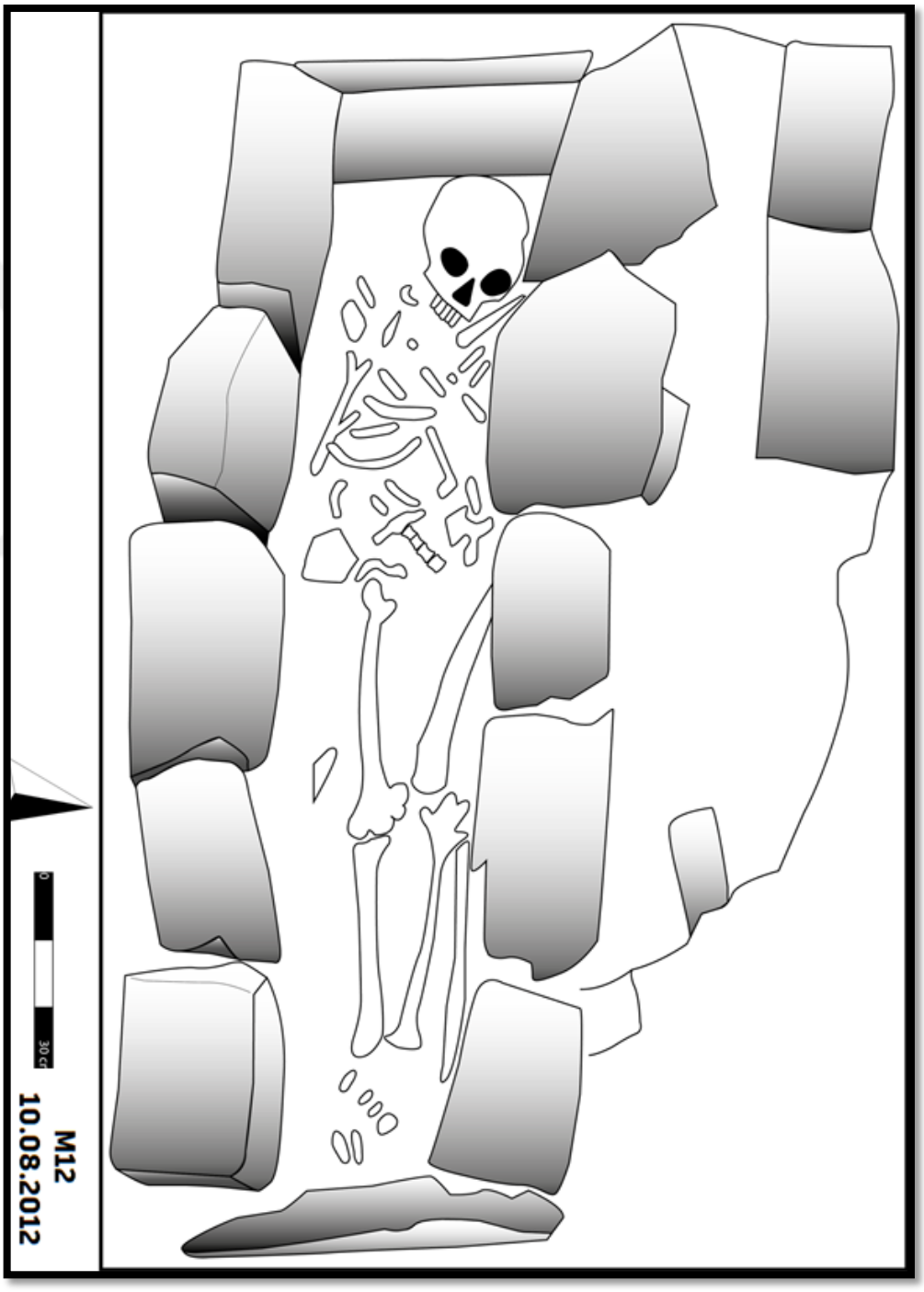
Çizim 19: M9 Mezarı

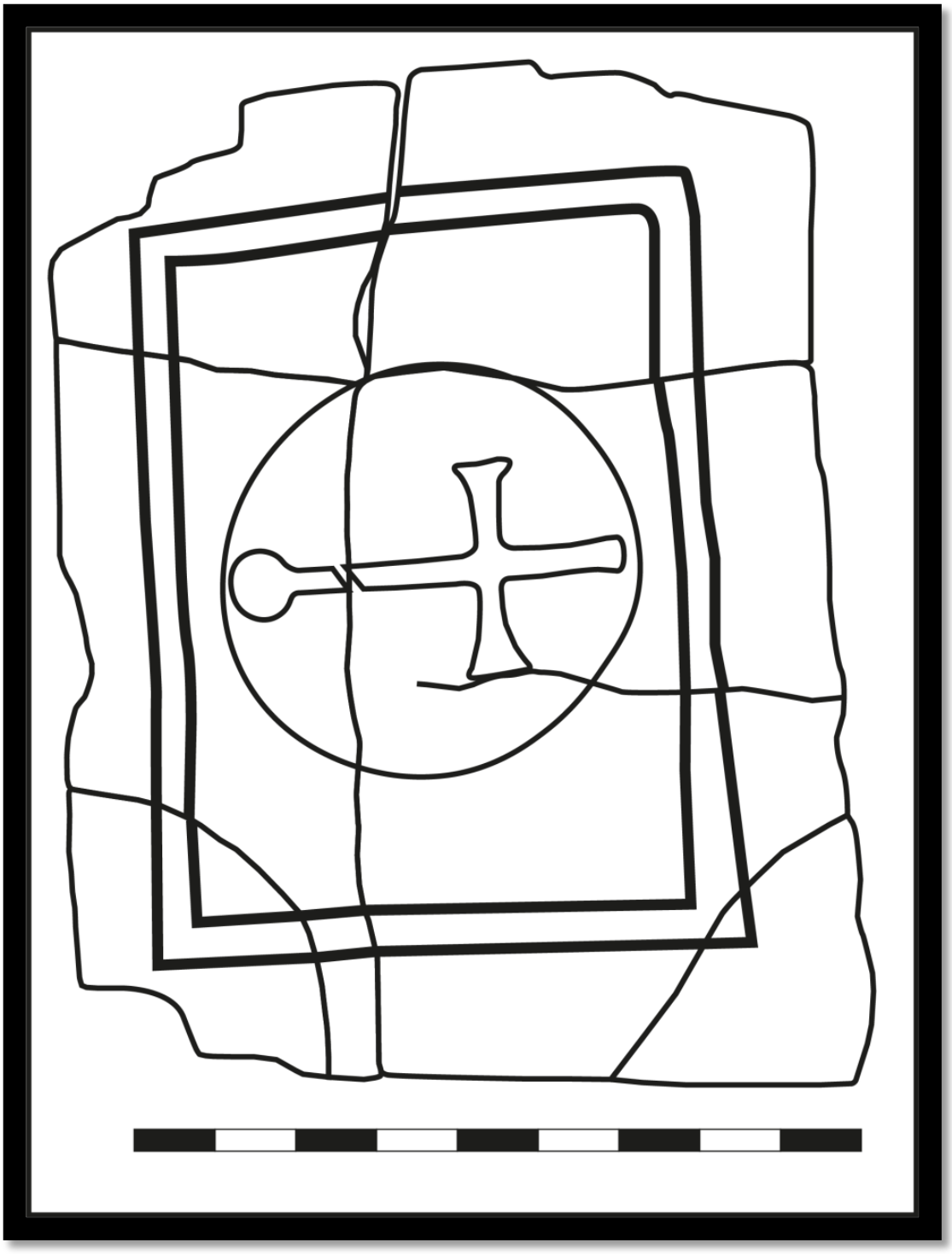
Çizim 20: M10 Mezarı

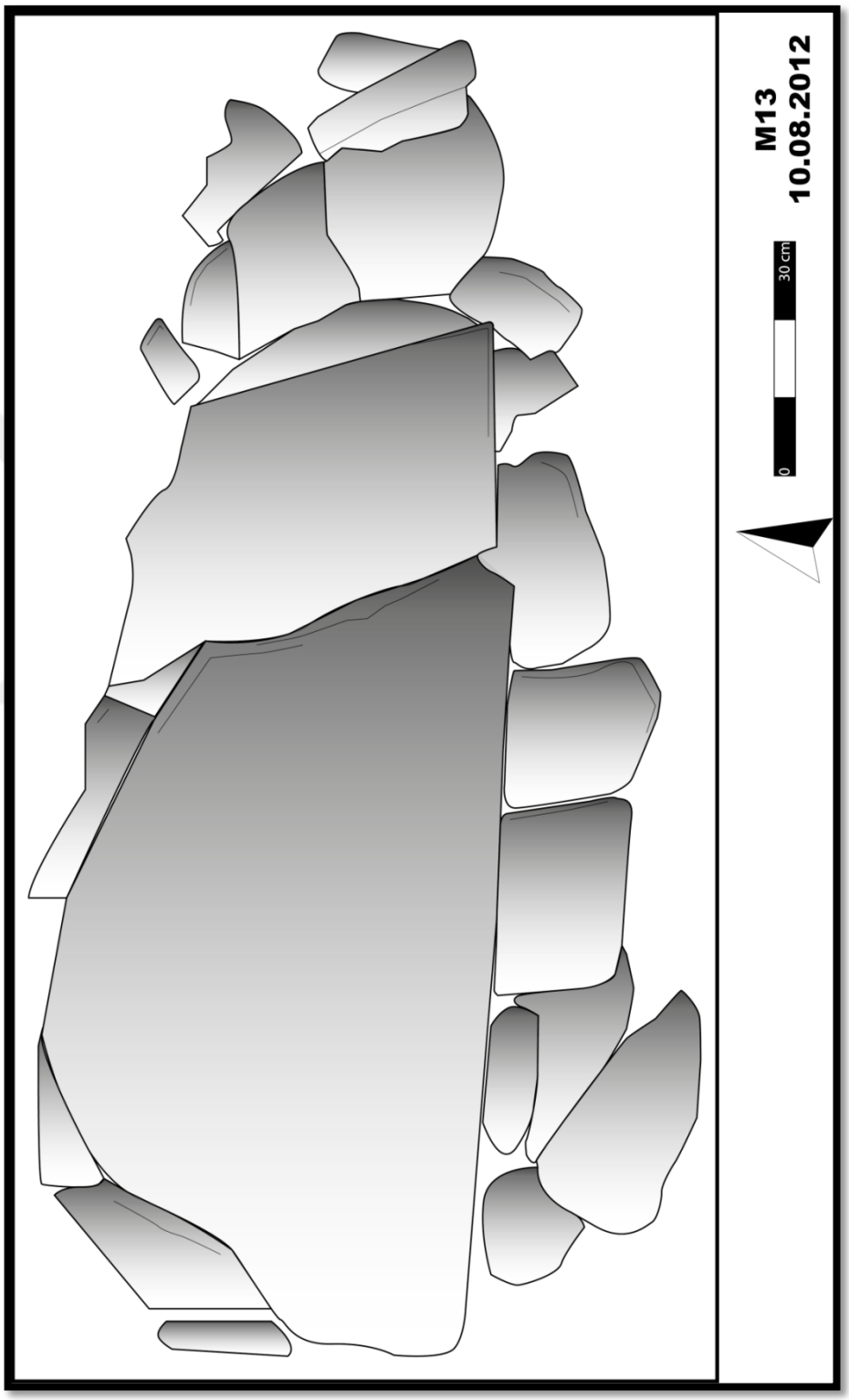
Çizim 21: M11 Mezarı

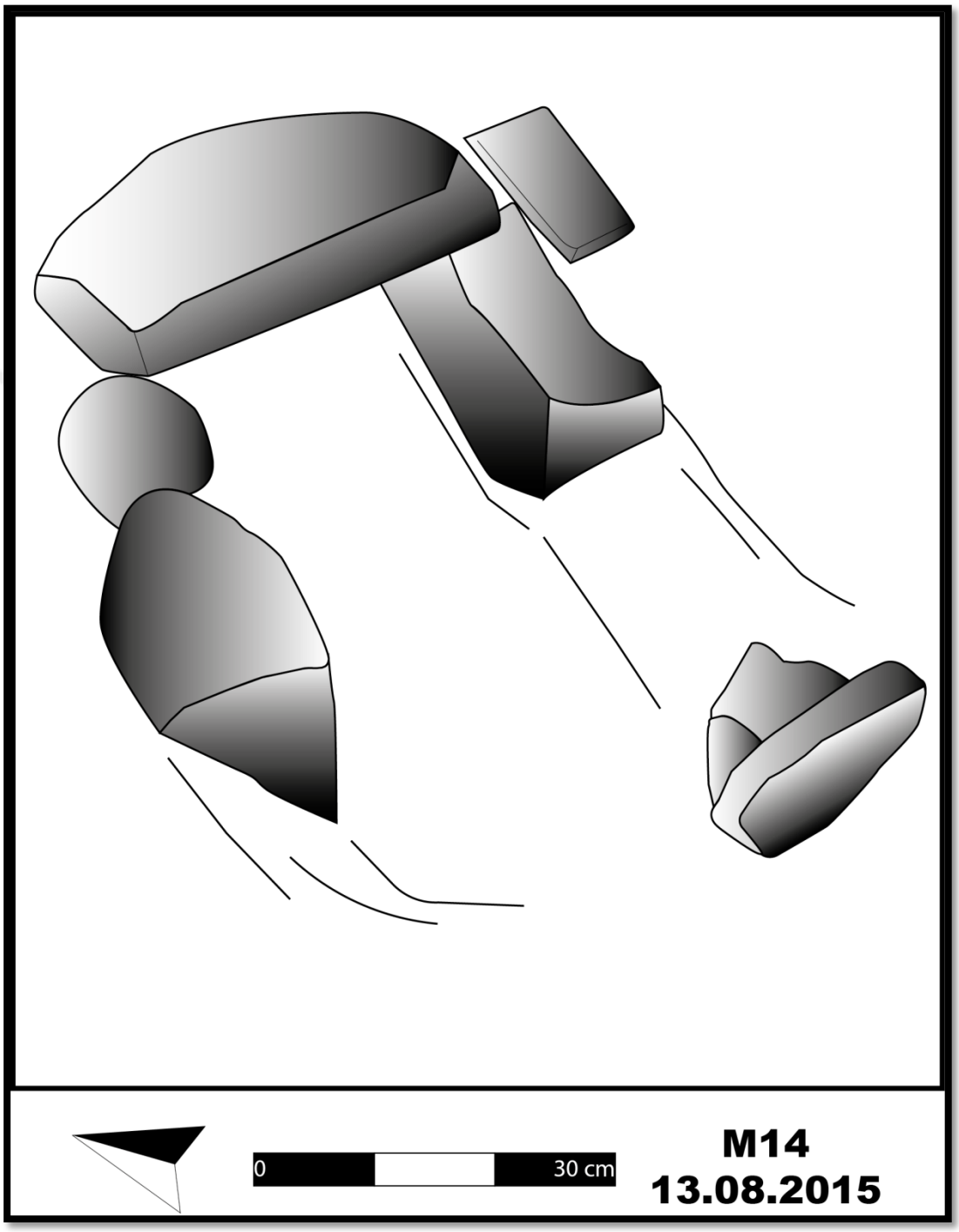
Çizim 22: M12 Mezarı

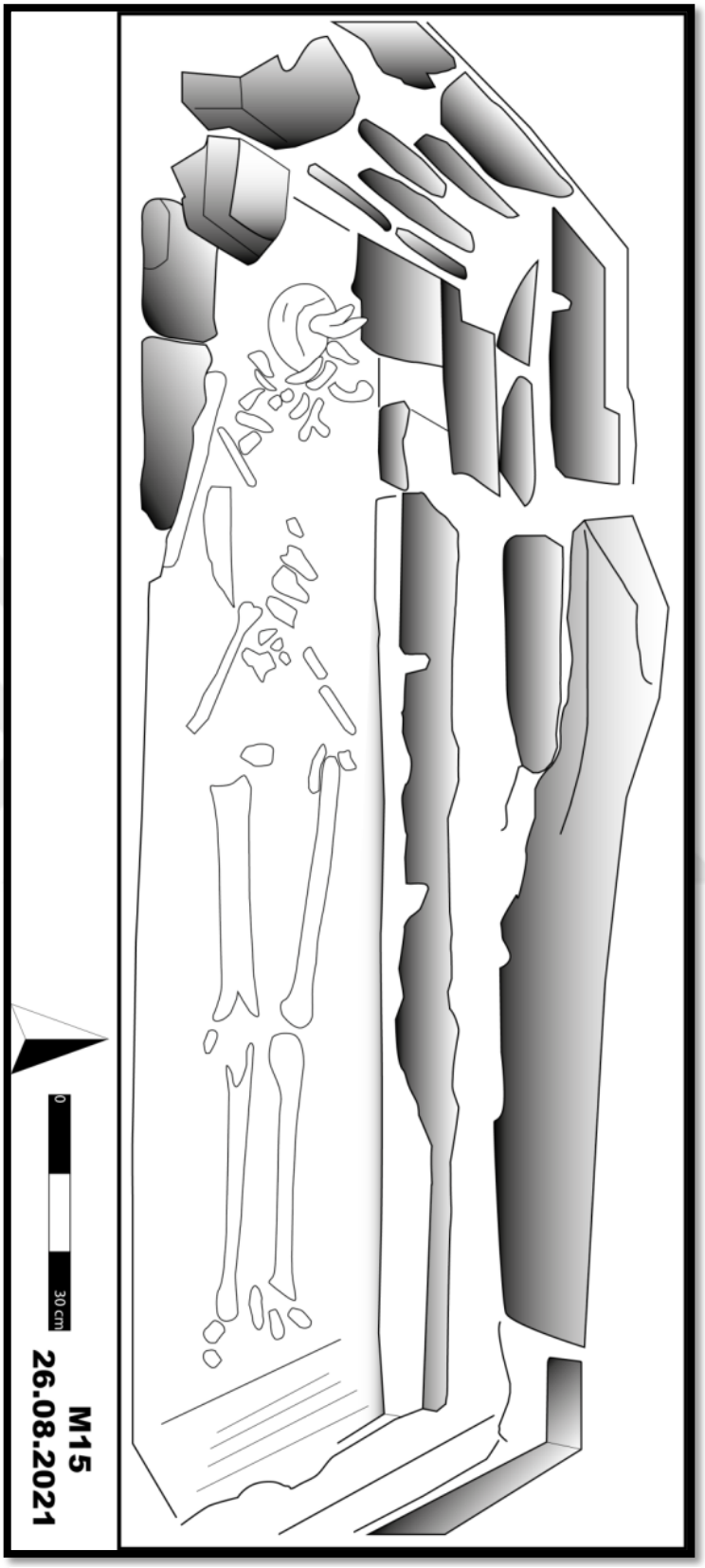
Çizim 23: Üzerinde Haç Olan Mezar Kapağı

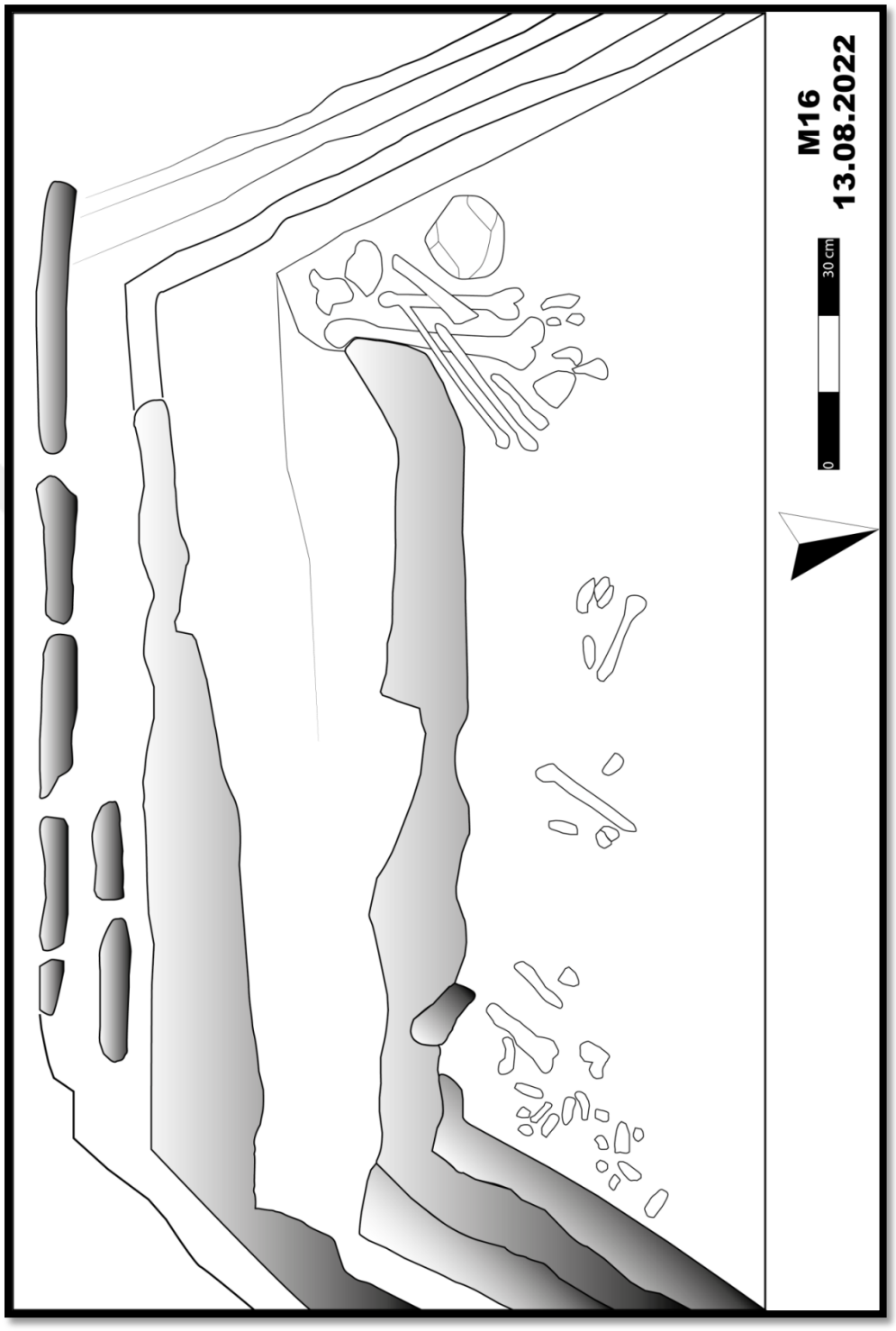
Çizim 24: M13 Mezarı

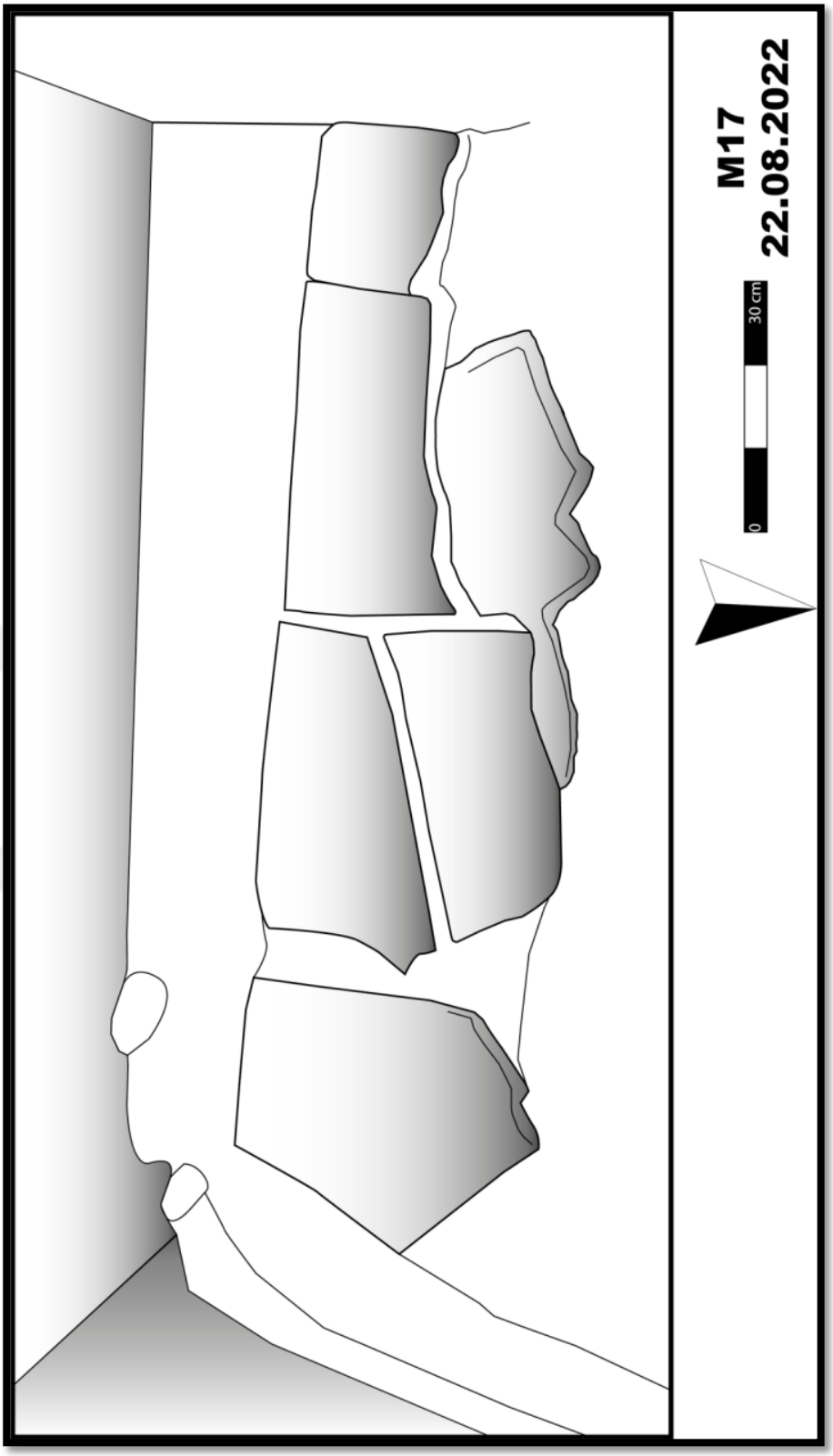
Çizim 25: M14 Mezarı

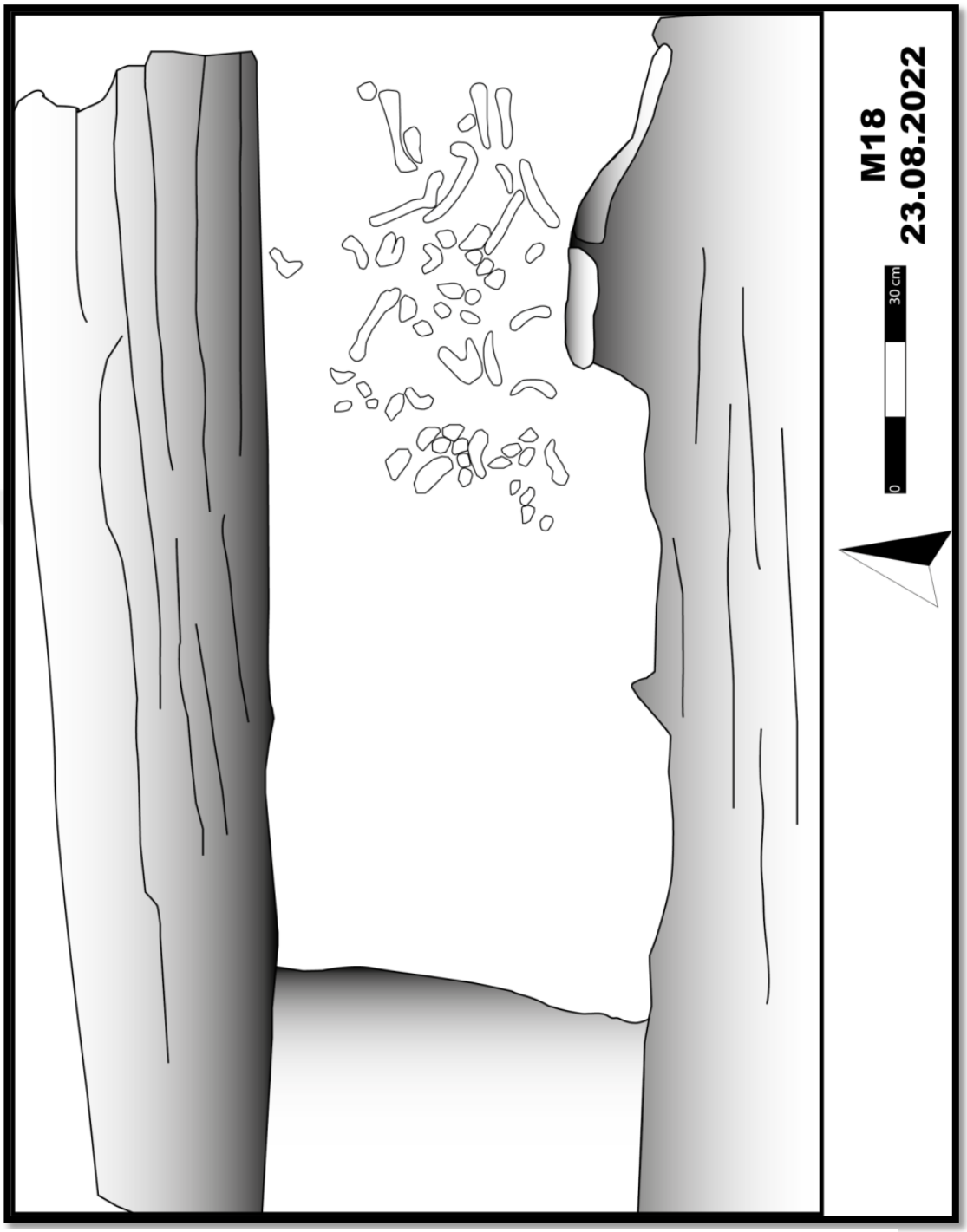
Çizim 26: M15 Mezarı

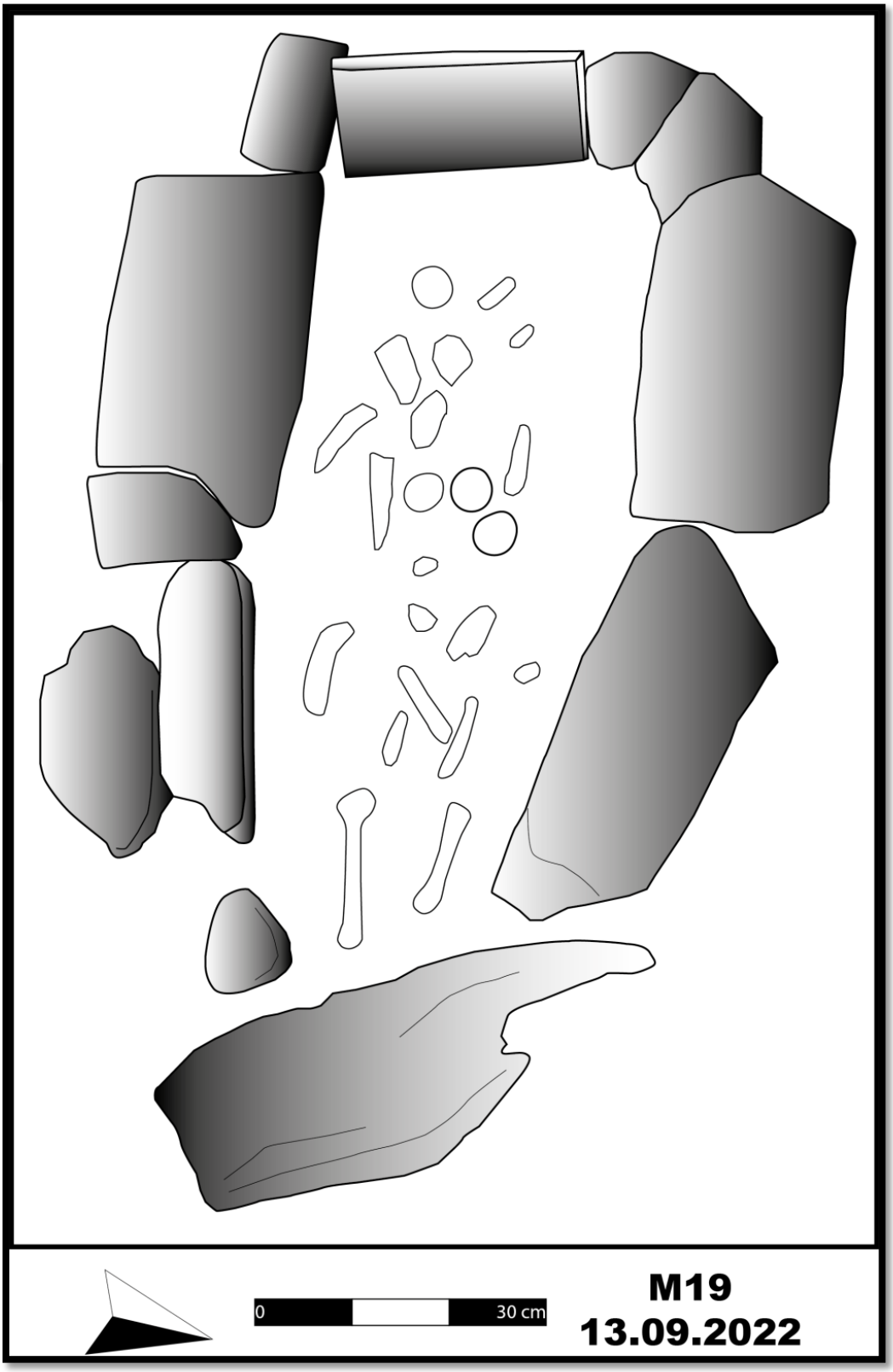
Çizim 27: M16 Mezarı

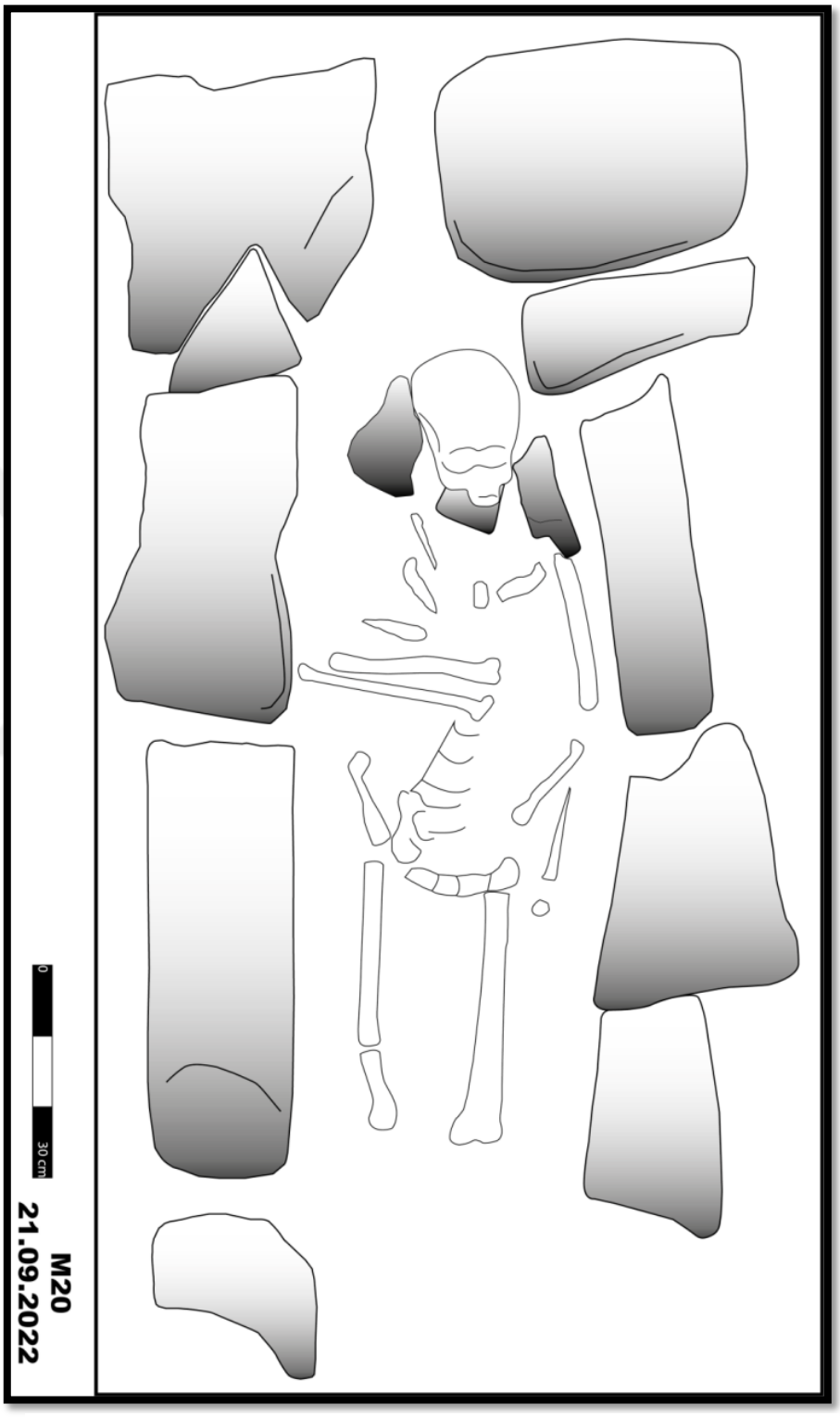
Çizim 28: M17 Mezarı

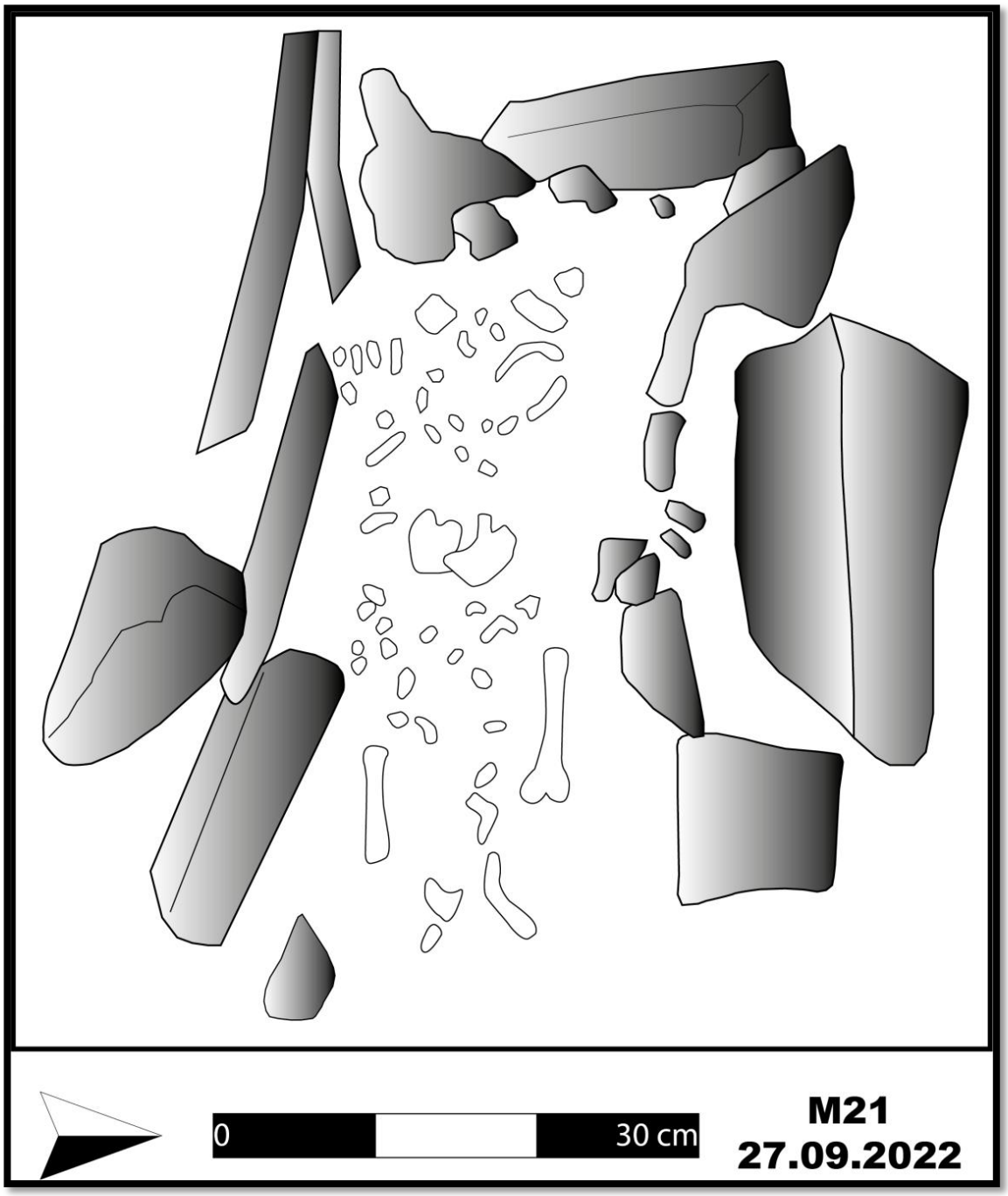
Çizim 29: M18 Mezarı

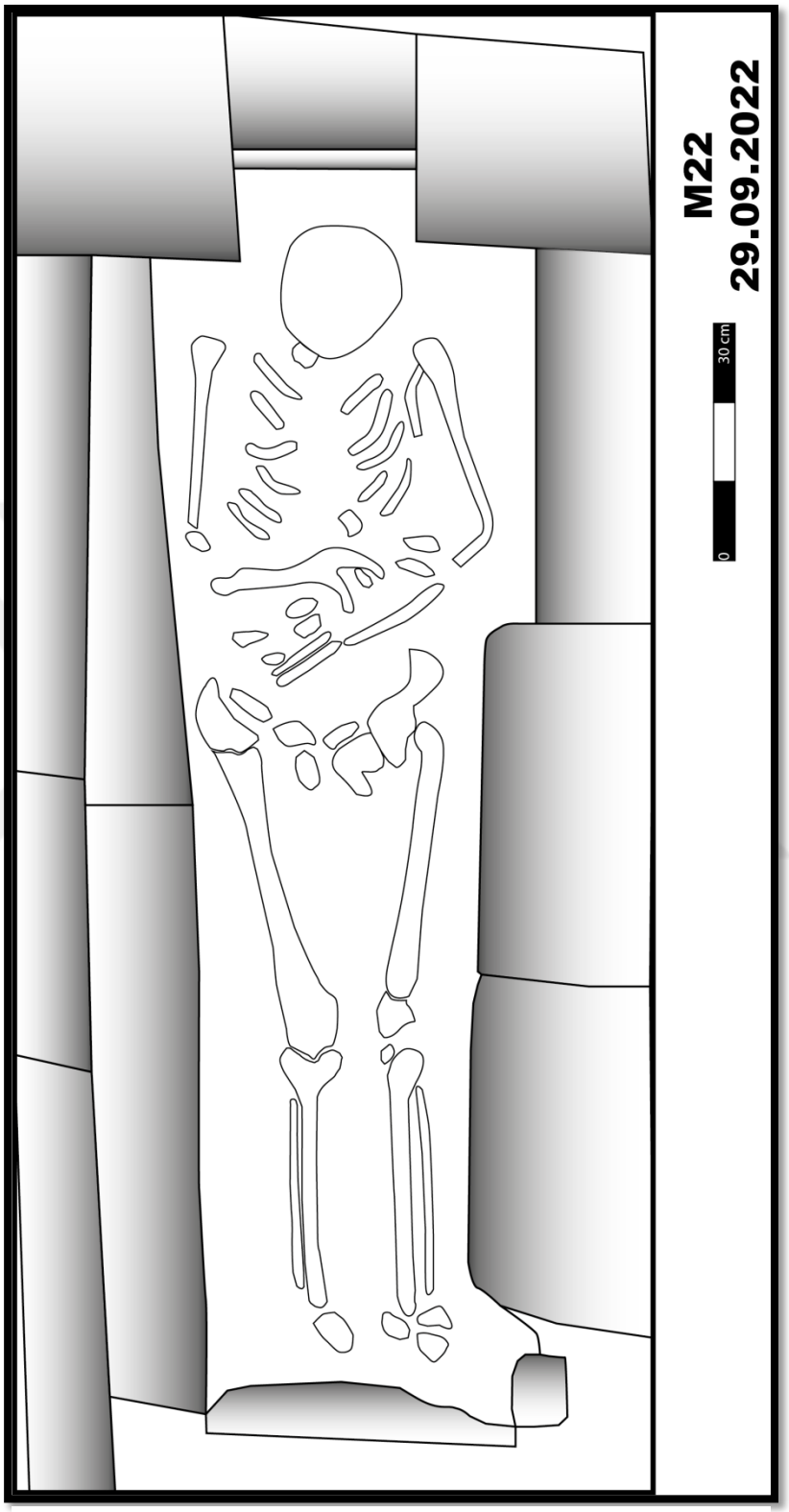
Çizim 30: M19 Mezarı

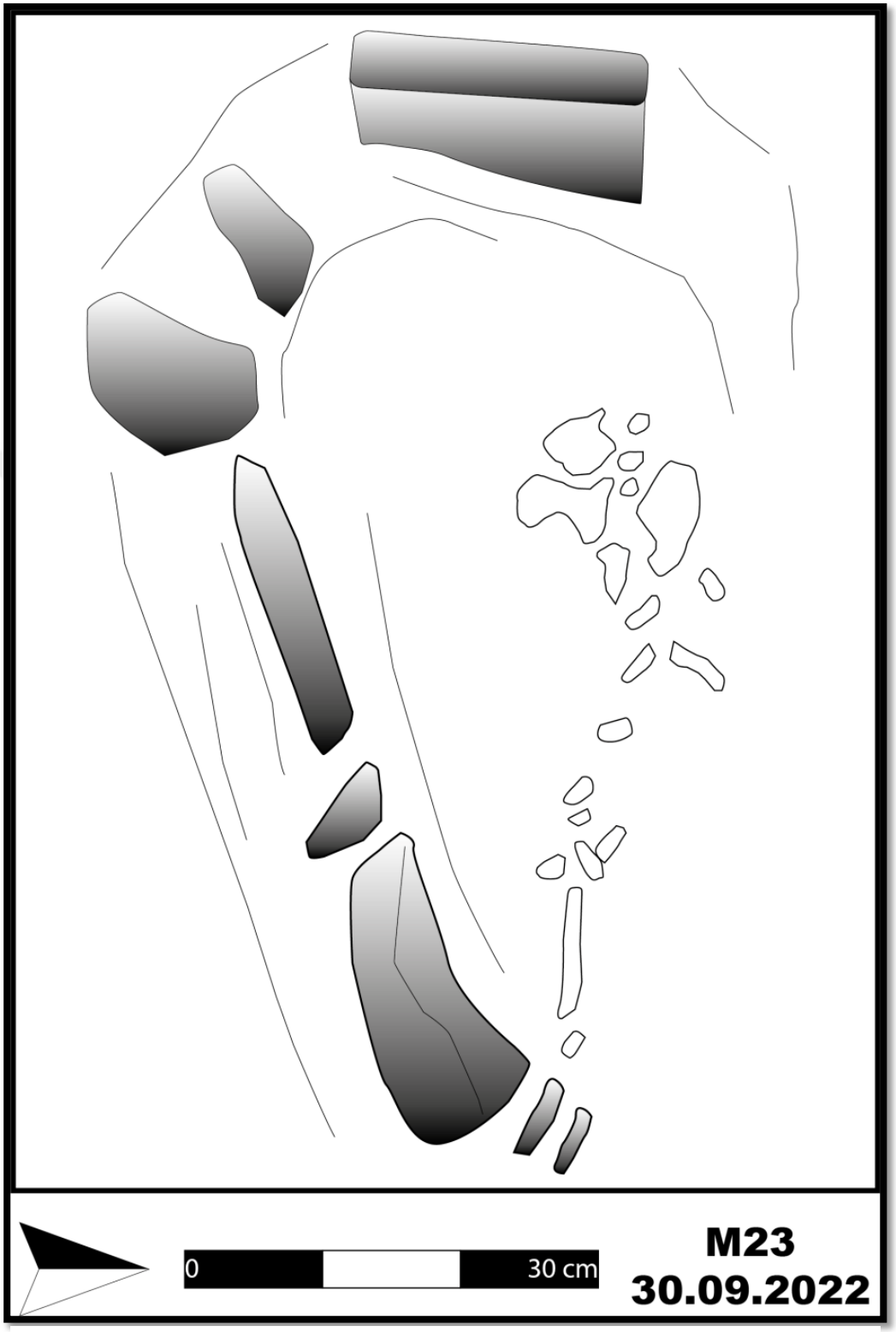
Çizim 31: M20 Mezarı

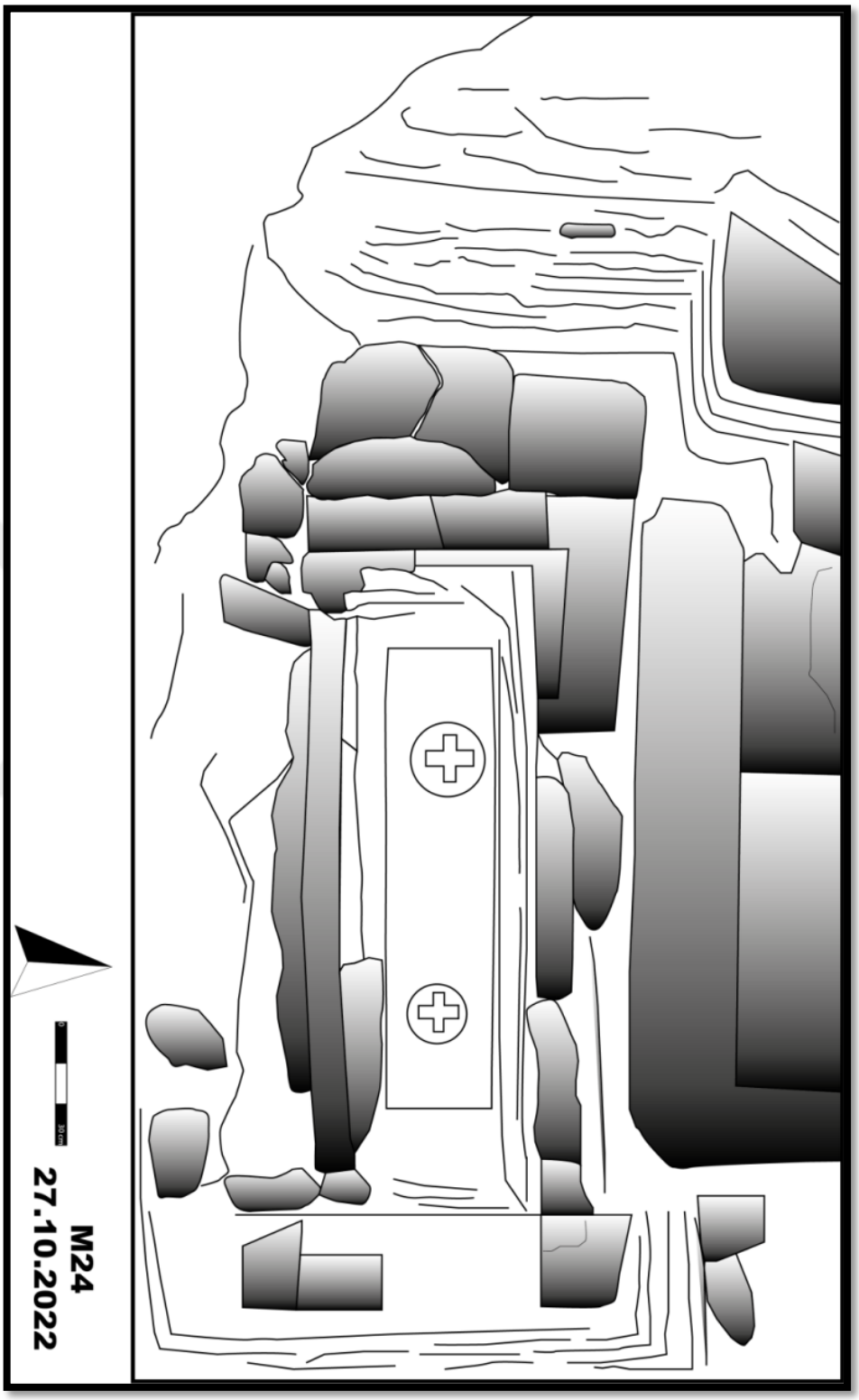
Çizim 32: M21 Mezarı

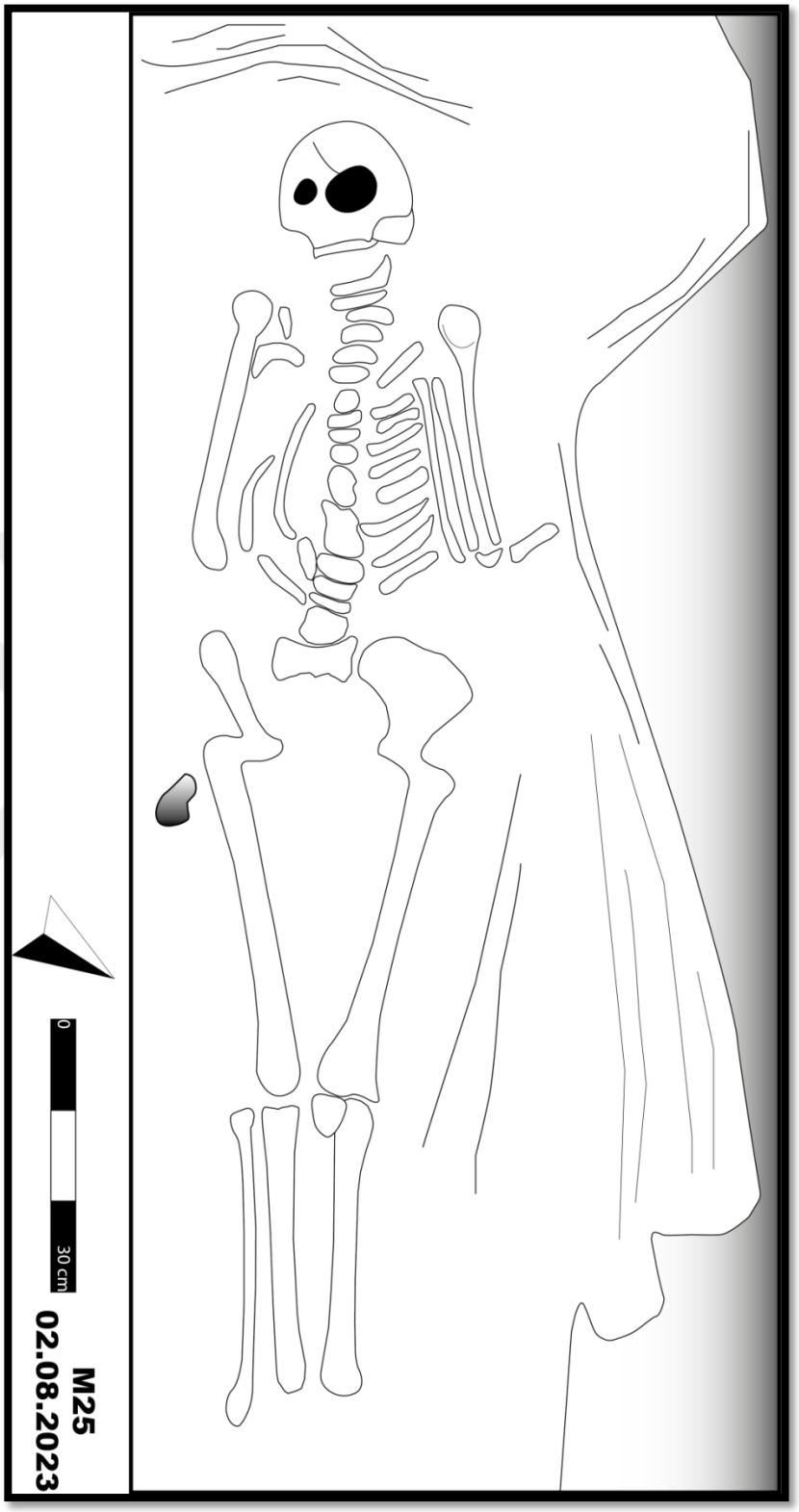
Çizim 33: M22 Mezarı

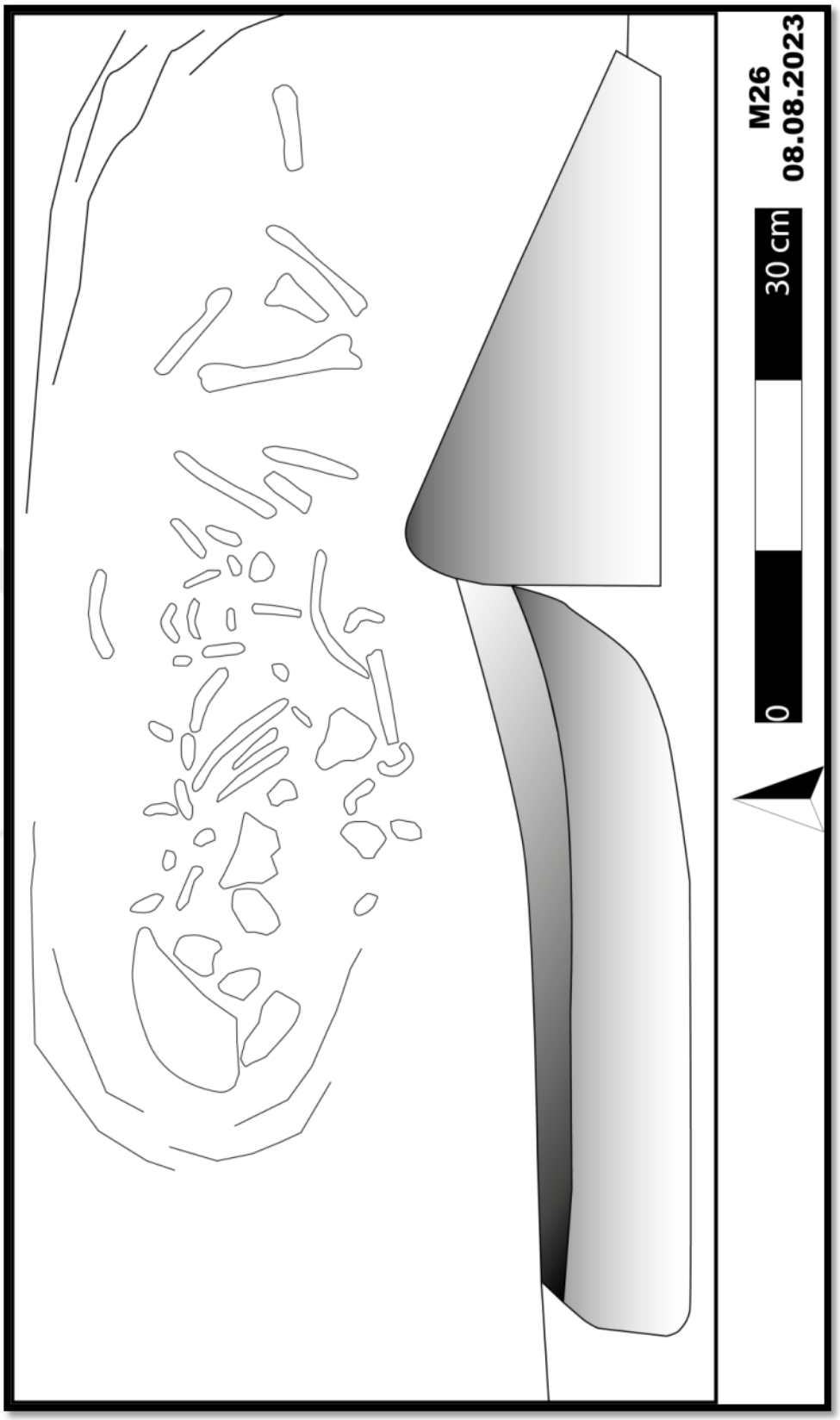
Çizim 34: M23 Mezarı

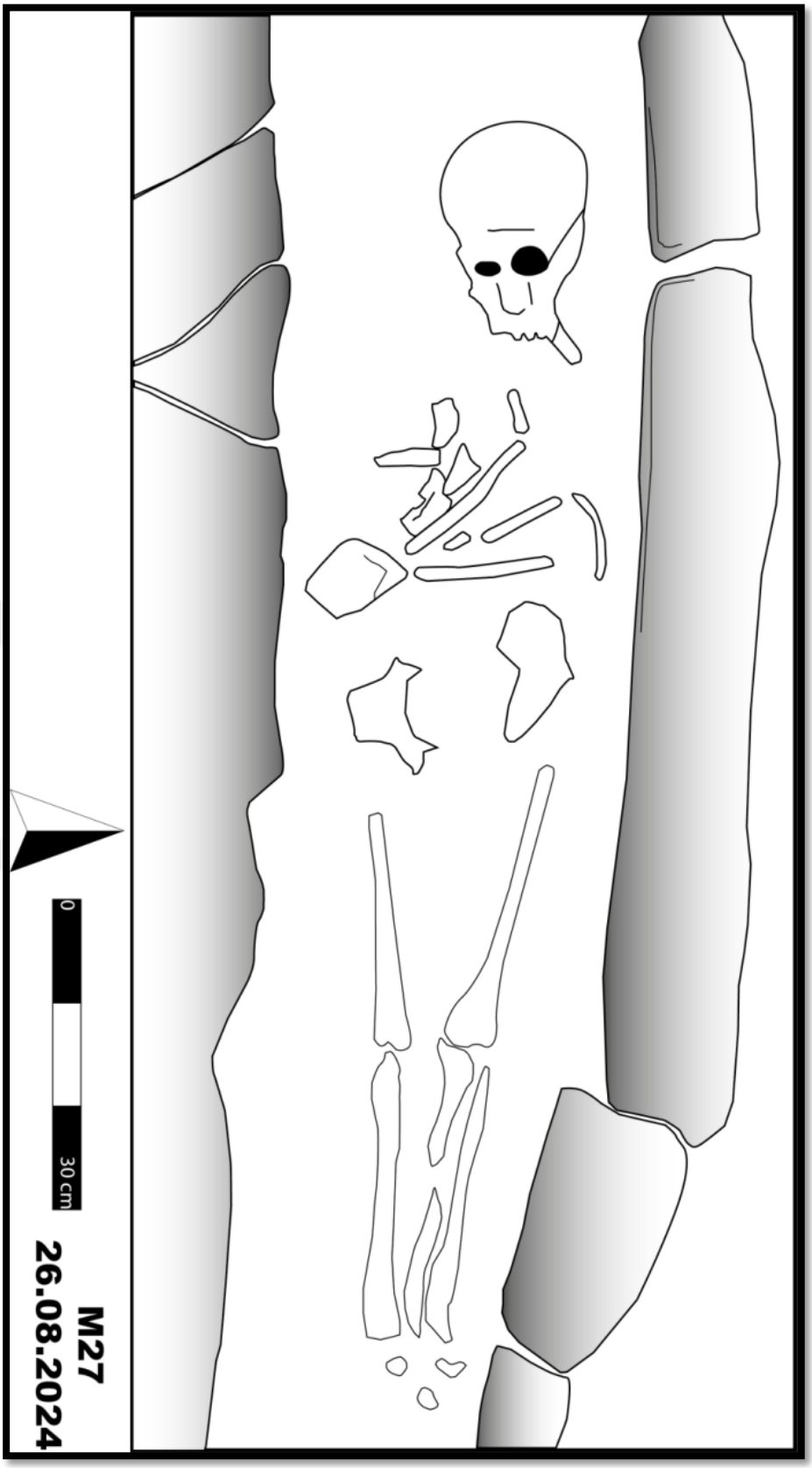
Çizim 35: M24 Mezarı

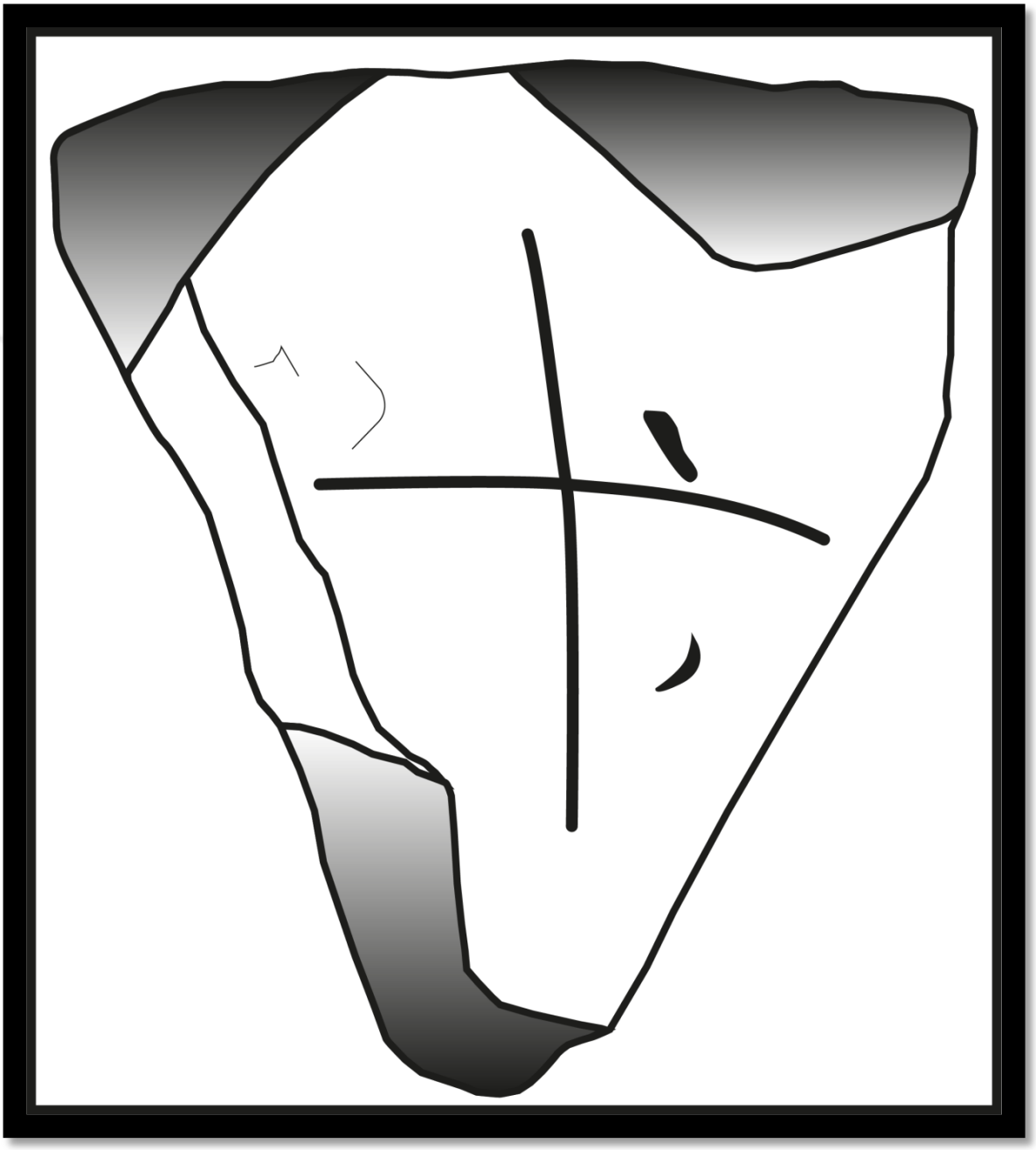
Çizim 36: M25 Mezarı

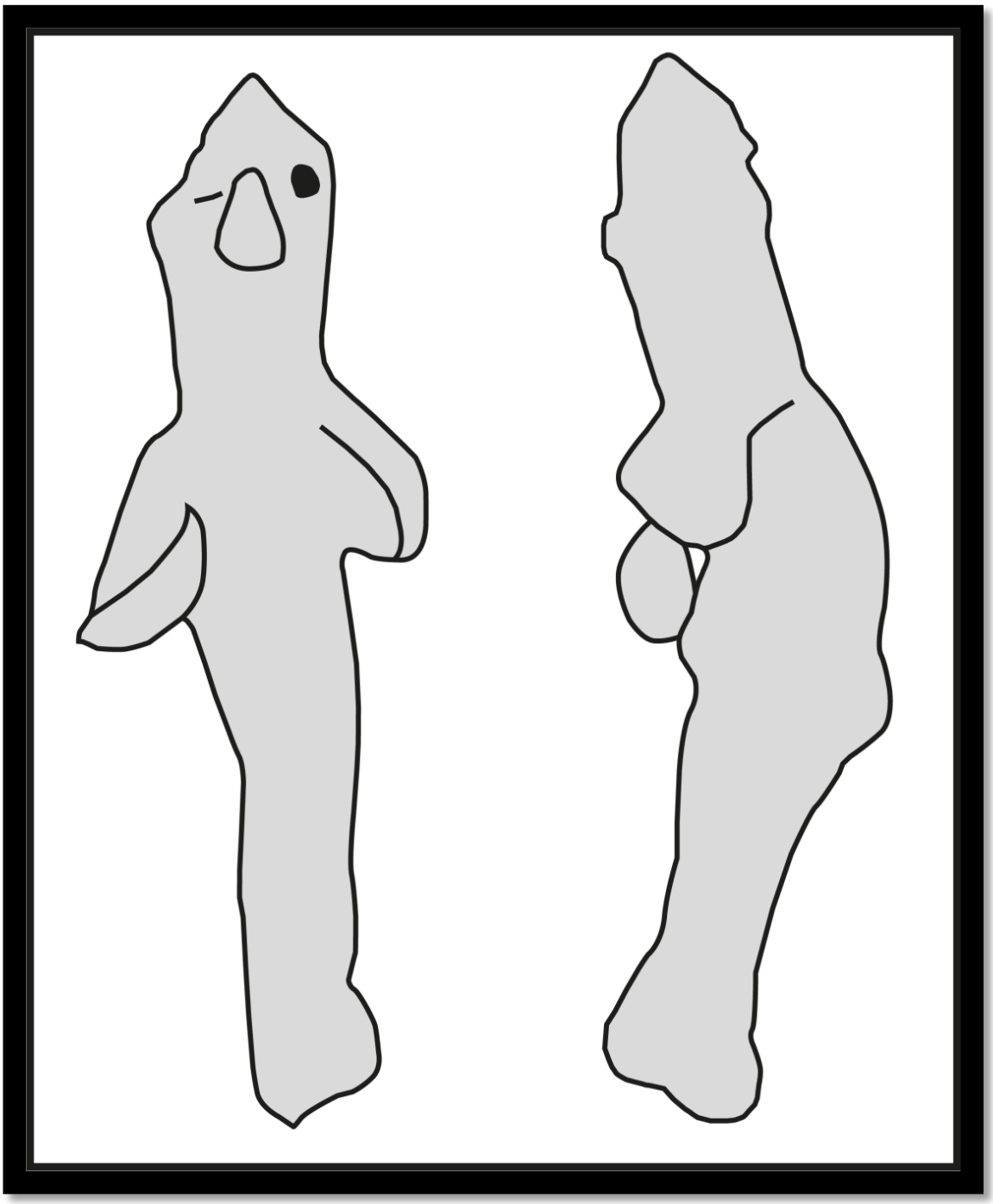
Çizim 37: M26 Mezarı

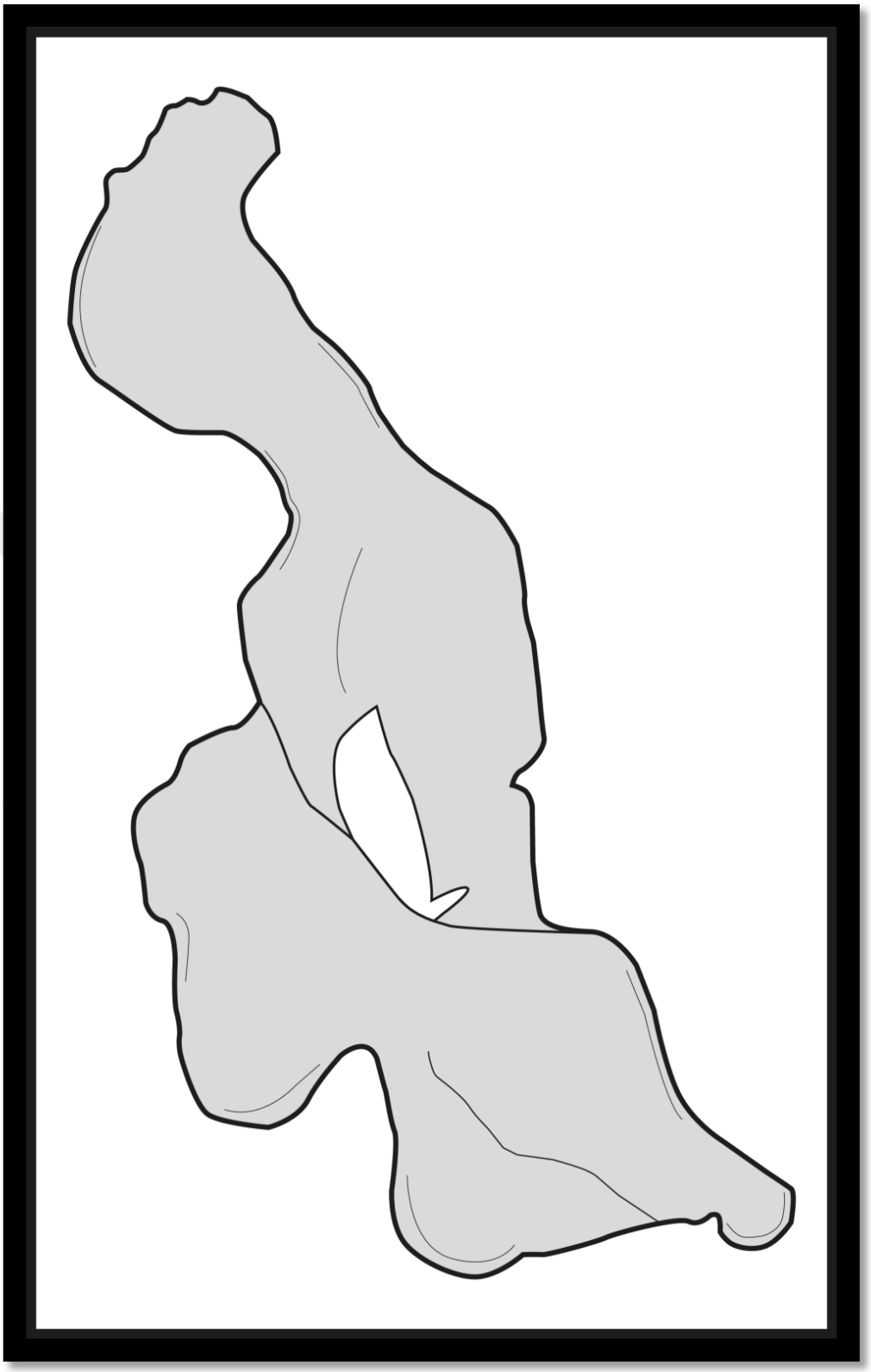
Çizim 38: M27 Mezarı

Çizim 39: Üzerinde Haç Çizili Seramik Parçası

Çizim 40: Hitit Heykelcikleri

Çizim 41: Hititlerde Geyikli Tanrı Figürini

ÖZGEÇMİŞ

1991 yılında İzmit Mimar Sinan Lisesinden mezun oldum. Ailevi sebeplerden dolayı çok istememe rağmen üniversite eğitimini vaktinde alamadım. Evli, bir kız ve bir erkek çocuk annesiyim. Çocuklarımın eğitimleri boyunca hep yanlarında durdum ve bana ihtiyaçları kalmadığı an itibariyle kendimde hep eksikliğini hissettiğim üniversite eğitimini almak için 2019 yılında Kocaeli Üniversitesi Arkeoloji Bölümü'ne başladım ve 2023 yılında bölüm ikincisi olarak mezun oldum. Aynı yıl Kocaeli Üniversitesi'nde Yüksek Lisan Programına kabul aldım.

SUNULAN BİLDİRİLER

"Değişik Konseptleriyle İlginç Müzeler" Kocaeli Arkeoloji Müzesi, Yaratıcı Müzeler Sempozyumu. 15-19 Mayıs 2024- Kocaeli.

"Arkeolojik Veriler Işığında Bir Kenti Tanımak; Bathonea Antik Liman Kenti Örneği" Hitit Üniversitesi, 11.Hitit Öğrenci Kongresi 12-14 Nisan 2025- Çorum.

KATILINAN KAZI, ARAŞTIRMA, MÜZE, SEMPOZYUM ÇALIŞMALARI

Prof. Dr. Şengül Aydıngün Başkanlığında İstanbul Bathonea Antik Liman Kenti Kazısı (2024-2025)

Prof. Dr. Vedat Keleş Başkanlığında, Parion Antik Kenti Kazısı (2023)

Doç. Dr. Abdullah Hacar Başkanlığında Bekçitepe Kazısı (2022)

Prof. Dr. Ayşe Çalık Ross Başkanlığında Kocaeli ve İlçeleri Yüzey Araştırması (2022)

Prof. Dr. Füsun Tülek başkanlığında Kocaeli Arkeoloji Müzesi Seramik çalışmaları (2022)

13. Uluslararası Arkeoloji Öğrencileri Sempozyumu (21-24 Mart- 2022). Harran Üniversitesi, Şanlıurfa

"Uluslararası Müzeler Günü" kapsamında, Kocaeli Arkeoloji Müzesi "Müzelerin Gücü" etkinliği (2022)